Het Nederlandsche landhoen en zijn geschiedenis

Bz

DE RASSENGESCHIEDENIS DER NEDERLANDSCHE HOENDERS

door

R.HOUWINK HZN. en Ir. J.B.VRIES, l.i.

DEEL II.

HET NEDERLANDSCHE LANDHOEN

EN ZIJN GESCHIEDENIS

door

R. HOUWINK Hzn.

--o--

HET NEDERLANDSCHE LANDHOEN
EN ZIJN GESCHIEDENIS

door

R. HOUWINK HZN.

1940.

-o-o-

HET NEDERLANDSCHE LANDBOUW

IN ZIJN GESCHIEDENIS

door

R. HOUWINK HZN. en Ir. J.G. VRIES, L.I.

R. HOUWINK HZN.

DEEL II.

1940.

-o-o-

DE LANDHOENDERS EN HUN GESCHIEDENIS.

V O O R W O O R D.

De aanleiding tot het verzamelen van gegevens betreffende de verspreiding van de hoenders is een gevolg van een bespreking met den Heer Ir. J.B. Vriese, Landbouwkundig Ir. te Wageningen.

De Heer Vriese deelde mij mede, dat hij bezig was gegevens te verzamelen voor een studie, waarin hij de afstamming der landhoenders in Nederland en zoo mogelijk ook in andere landen wilde beschrijven.

De redenen, welke hij aanvoerde om mij tot het bijeenbrengen van deze gegevens te bewegen, waren de volgende:

1°. Hij meende dat de theorie der afstamming onzer landhoenders diende te worden herzien en bezien uit feiten en gegevens, welke hij bij zijn studie over dit onderwerp had verzameld.

2°. Hij wist dat ik in mijn boek "De Hoenderrassen" omtrent het vraagstuk van de verspreiding der hoenderrassen in de jaren 1880 - 1893 een uitgebreid onderzoek had ingesteld, waardoor ik aanleiding vond de volgende conclusies te trekken:

a dat onze landhoenders niet of weer rechtstreksche afstammelingen waren van de wilde hoenders;

b dat rassen, afwijkende van het eenvoudige landhoendertype, uit kruisingen van afstammelingen der 4 bekende wilde hoenderrassen, die in het wild nog leefden, waren ontstaan.

"Es gibt vielerley Arten von Hühnern; allein unter diesen allen sind die gemeinen Haus- und Hof-Hühner unstreitig die nützlichsten".

"Der Geflügelhof",
Stuttgart 1823.

Karta vytvořeje „Z
-la nebeská tvůrce ztvořila mov
-ton hmotnou -nauk nerozumě oib brže nel
-nebeských ib bytostem tomuto
„Pan Smilovský."

Zůstává tragický 1861.

DE LANDHOENDERS EN HUN GESCHIEDENIS.

VOORWOORD.

Word moraf

De aanleiding tot het verzamelen van gegevens betreffende de verspreiding van de hoenders is een gevolg van een bespreking met den Heer Ir. J.B. Vries, Landbouwkundig Ir. te Wageningen.

De Heer Vries deelde mij mede, dat hij bezig was gegevens te verzamelen voor een studie, waarin hij de afstamming der landhoenders in Nederland en zoo mogelijk ook in andere landen wilde beschrijven.

De redenen, welke hij aanvoerde om mij tot het bijeenbrengen van deze gegevens te bewegen, waren de volgende:

1e. Hij meende dat de theorie der afstamming onzer landhoenders diende te worden herzien en bezien uit feiten en gegevens, welke hij bij zijn studie over dit onderwerp had verzameld.

2e. Hij wist dat ik in mijn boek "De Hoenderrassen" omtrent het vraagstuk van de verspreiding der hoenderrassen in de jaren 1880 - 1935 een uitgebreid onderzoek had ingesteld, waardoor ik aanleiding vond de volgende conclusies te trekken:

a dat onze landhoenders min of meer rechtstreeksche afstammelingen waren van de wilde hoenders;

b dat rassen, afwijkende van het gewone landhoentype, uit kruisingen van afstammelingen der 4 bekende wilde hoendersoorten, die in het wild nog leefden, waren ontstaan.

3e. Hij meende dat ik, mede als een der oudste nog levende liefhebbers en bestudeerders van de hoenders, nog in staat was om uit eigen ervaring en aanschouwing een juiste blik te geven in den toestand van circa 1880 tot heden, waarin de invoer van buitenlandsche hoenderrassen zulk een belangrijke rol had gespeeld en van de in dat tijdvak voorkomende landhoenders.

4e. Hij overtuigde mij van het belang dat de verzameling van dit feitenmateriaal kon hebben voor de historie, omdat, wanneer ik eenmaal niet meer in staat zou zijn tot dezen arbeid, eer zeer belangrijke schakel in de ontwikkelingsgeschiedenis verloren zou zijn gegaan, welke niet meer aan te vullen zou zijn en wel omdat er nergens omtrent het voorkomen van deze landhoenders een behoorlijk gedocumenteerde beschrijving bestaat.

5e. Hij meende ten slotte, dat mijn publicatie aanleiding zou kunnen zijn ~~geven~~, dat meerdere deskundigen in andere landen hierdoor zouden kunnen worden aangezocht of aangespoord om hetzelfde in hun eigen land te doen, ten einde op deze wijze een zoo volledig mogelijk geheel te kunnen bekomen.

Uit onze verdere gedachtewisseling kreeg ik de overtuiging, dat de Heer Vries inderdaad geen ongelijk had met het tot stand brengen van een dergelijk werk, hetgeen een uitgebreide kennis en ervaring vereischt en daar hij wist dat ik nog veel waardevolle gegevens bezat, omdat ik al mijn aanteekeningen uit de jaren

van 1881 - 1935 nog volledig bijeen had, heb ik ten slotte niet geaarzeld om aan zijn verzoek te voldoen.

Welke deze onderzoekingen zijn geweest, moge in het kort uit het onderstaande blijken.

Het onderzoek begon in het jaar 1888 van uit mijn geboorteplaats Meppel uit en strekte zich uit over Drenthe en de beide Noordelijke Provincies, Groningen en Friesland. Na 5 jaren had ik een zóó volledig overzicht, dat ik kon aannemen, dat mij geen enkele bijzonderheid ontgaan of onbekend was. Bovendien heb ik dit onderzoek in de latere jaren voortgezet en gecontroleerd.

Maar hiermede was tevens de lust ontwaakt om dit onderzoek verder uit te breiden en niet alleen over Nederland, maar zoo mogelijk ook in het Buitenland, voorzoover ik daartoe in staat zou zijn.

De jaren van 1887 - 1888 heb ik toen besteed aan een onderzoek op eenige reizen in Nederland en toen ik hiervan een volledig geheel had verkregen, heb ik in de latere jaren van 1888 - 1935 in het Buitenland een vrij volledig overzicht gekregen, zoowel door eigen onderzoek op eenige reizen in Duitschland, België, Noord-Frankrijk, Helgoland, Zwitserland, Tyrol en Engeland, alsmede door de hulp van vele mij bekende buitenlandsche liefhebbers en van de Nederlandsche Consulaten over de geheele wereld. (Zie "De Hoenderrassen", Deel 1, 2, 3, 4.)

In het jaar 1900 ondernam ik een 2e reis door Nederland en in 1920 een 3e reis.

Het resultaat van deze onderzoekingen heb ik gemeend te kunnen bijeenbrengen in dit onderzoek betreffende de verspreiding van de hoenders.

Met dit onderzoek is tevens een tijdperk in de historie afgesloten, betreffende de landhoenders en hun vervanging door de Nederlandsche, Aziatische-, Middellandsche Zee- en Amerikaansche rassen, hetgeen ik in een ~~deel~~ kaart~~en~~ heb trachten overzichtelijk te maken. (1.)

Alvorens mijn eigen ervaringen te vermelden, zal ik eerst een overzicht geven van wat wij over de laatste duizend jaar hoenderhouderij weten. Uit de aard der zaak kan dit slechts in groote lijnen geschieden, daar een uitvoerig samenstel van alle gegevens veel te veel plaatsruimte zou vergen. Tegen de tijd dat er een dusdanige vraag komt naar een pluimvee-encyclopedie, dat een uitgave van vele deelen in overweging kan worden genomen, zal eerst een samenstel van alles wat in oude

(1.) Kaart 1. Overzicht der landhoenders in Drente van 1880 - 1900.

tijden over hoenders geschreven is, mogelijk kunnen worden.

In mijn "Hoenderrassen" heb ik de nadruk gelegd op de "rasbeschrijving".

In het eerste deel heeft Vries de oude geschiedenis reeds behandeld. Een werk over de standaard onzer hoenderrassen is bij de Raad van Beheer in bewerking. Ik meen daarom, na een globaal overzicht gegeven te hebben van de ons bekende gegevens vanaf het jaar 1000 v.Chr. tot het eind der vorige eeuw, te kunnen volstaan met een publicatie van eigen onderzoekingen omtrent de vormen der landhoenders en hun voorkomen in de verschillende door mij bezochte streken.

De Indeeling der Hoenderrassen.

In mijn werk over "de Hoenderrassen" (1909) ging ik bij de indeeling der rassen uit van de Bankiva, die toen algemeen als eenige stamvader van onze tamme hoenders werd beschouwd.

Ik nam aan, dat de meest eenvoudige gedomesticeerde vorm van de Bankiva ons Landhoen was, het boerenhoen, dat ik overal op mijn reizen aantrof.

De afwijkingen beschouwde ik als ontstaan onder invloed van klimaat en teeltkeus.

Zoo kwam ik tot de volgende indeeling:

Groep I. NORMALE RASSEN.

Wilde hoenderrassen, welke na getemd te zijn, zich aan het klimaat hebben aangepast en het landhoentype vormden.

Groep II. ABNORMALE RASSEN.

a. Wilde hoenderrassen, in overgang naar Vechthoenders, welke hun abnormaal type hebben behouden.

b. Wilde hoenderrassen, in overgang door natuurlijke en kunstmatige teeltkeus naar abnormale rassen van het Oostersche klimaat.

c. Wilde hoenderrassen, in overgang door natuurlijke en kunstmatige teeltkeus naar abnormale rassen van het Westersche klimaat.

Later kwam ik op grond van eigen onderzoekingen tot de conclusie, dat de aanname van Darwin niet houdbaar was, doch dat het daarentegen waarschijnlijker moest geacht worden, dat alle vier wildvormen aan de vorming van de tamme hoenders hadden bijgedragen. Dit werd o.a door de onderzoekingen van Prof. Ghigi in Bologna bevestigd. Tot nu toe wordt dan ook algemeen aangenomen, dat onze tamme hoenders ontstaan zijn uit

kruisingen van de vier wildvormen. Enkele onderzoekers nemen een aparte stamvader voor de Maleier-Aseel-Vechthoengroep aan, waarmee ik mij geheel kan vereenigen.

In een lezing op de Nederl. Landbouw week, Juni 1939 te Wageningen verdedigde mijn medewerker J.B.Vries een autechtoone herkomst van het Europeesche landheen, een meening, die voor zoover mij bekend is sedert de vorige eeuw nog niet weer is naar voren gebracht. In een prae-advies voor het Wereldpluimveecongres Juli-Aug. '39 te Cleveland (Ohio) deelde hij ook dezelfde conclusies mede.

~~Uitvoerig besprekt Vries zijn materiaal in het eerste deel.~~ Hij komt even als b.v. Davenport en Ghigi tot twee grondtypes nl.

a. het Europeesche landheen;

b. het Indische Vechtheen.

De afwijkende vormen denkt hij zich ontstaan uit kruisingen tusschen deze twee vormen en komt op grond hiervan tot de volgende indeeling, welke alsnog herziening van mijn oorspronkelijke opvatting beschouwd kan worden. ~~waarmee ik mij geheel kan vereenigen~~:

I. Landheentype.

Autochtone Europeesche landheenderrassen. Friesche heenders, Drentsche heenders enz.

II. Maleiertype.

Autochtone Indische vechtheenderrassen (in Europa ingevoerd)

III. Afwijkende rassen.

Kruisingen van I x II

A. 1. Afwijkende landheenderrassen (bv. kam-afwijking, kuif, enz.);

2. Het Mandschoerijsche type (bv. Langshan, Cochin, enz.).

B. Vormen van onbekende herkomst, bv. Zijdeheen.

Gegeven uit de Nederlandsche aan het eerst een [illegible]

8.

De Hoenders in de Middeleeuwen.

In het eerste deel ~~heeft Vries~~ hebben wij er al op gewezen, dat zeowel in Oud-Griekenland als in Oud-Rome reeds het Vechthoen en het Landhoentype naast elkaar voorkwamen. Kruisingen kwamen in Rome algemeen voor en werden door landbouwkundigen, bv. Columella aanbevolen.

Zooals te verwachten was traden daar door allerlei kruisingsproducten op bv. hoenders met gele pooten, met kuifjes, met dubbele kammen en met vijf teenen.

Van dien tijd af kan men zooals wij zullen zien twee types onderscheiden, waarvan als hoofdverschilpunt de grootte wordt opgegeven. ~~Vries wijst er terecht op~~ wij waren reeds erop wen, dat het verschil, dat de leek bij den vergelijking tusschen Vechthoen en landhoen het eerst op zal vallen, de grootte is.

In de landgoederverordening van Karel den Frank is sprake van edele en gewone hoenders. Wanneer in ons land het Vechthoen voor het eerst gebracht is sinds wanneer van belangrijker beïnvloeding gesproken mag worden is niet bekend. Het lijkt mij alleszins waarschijnlijk dat de Romeinen Vechthoenders hier ingevoerd hebben. In hoeverre deze onze landhoenders beïnvloed hebben is niet meer na te gaan (zie 1e deel).

De strafbepalingen uit de boerenwetten en de belangrijke pachtopbrengsten der kloosters maken het waarschijnlijk dat de hoenders algemeen op de boerderijen voorkwamen.

Vondsten uit de Friesche terpen, helaas niet meer met zekerheid te dateeren wijzen in dezelfde richting (zie 1e deel).

Na de Karolingische tijd worden den gegevens weer zeer spaarzaam, vooral wat ons land betreft.

Buitenlandsche bronnen moesten daarom ook onderzocht werden.

Vele handschriften en boekwerken heb ik in verband met het onderzoek geraadpleegd. In het kort zal ik vermelden, wat de resultaten waren van dit, gezien het vele werk, weinig bevredigende onderzoek.

Dürigen ( ) vermeldt, dat vanaf de Karolingische tijd de pluimveeteelt sterk toe nam en "namentlich unter den Hohenstaufischen Kaisern (1138-1254) eine Blütezeit ..... erlebte". Helaas geeft Dürigen geen bron op, zoodat dit voor mij niet te controleeren was.

Dezelfde fout maakt Jull ( ) als hij vermeldt: "Dating back by tradition as far as 1206 and by established fact for several centuries, the Campine is one of the oldest breeds of western Europa, where for many years it was fairly widespread ..... ".

Van uit het oogpunt der landhoenderstudie is dit zeer interessant, daar wij juist van onze pelhoenders zoo goed als niets weten.

Zoolang wij geen nadere bevestiging van bovenstaand jaartal krijgen, lijkt mij een vergissing niet uitgesloten.

In hoeverre de haan op kerkelijke beeldhouwwerken uit die tijden voorkomt moet nog onderzocht worden. In "L'art chrétien" van Louis Bréhier (blz.200 fig.84) wordt afgebeeld: "Tympan de l'ancienne église Saint Ursin (Bourges), exécuté par le sculpteur Giraud. XIIe siècle". Hierop komen bovenaan eenige voorstellingen uit fabels voor o.a. twee hanen voor een wagen. Voor typebepaling uit dien tijd ~~zijn~~ is de waarde eenigszins twijfelachtig, daar ze de indruk geven naar een oud

grieksch voorbeeld gemaakt te zijn. Het robuste lichaam en de korte staart doen aan Maleische Vechthoenders denken. Daardoor zijn ze interessant in verband met de groote hoendervorm der Middeleeuwen.

De schrijver van de Annales Colmariensis vermeldt in zijn beschrijving van de Elzas welke na 1200 gedateerd wordt (Hahn ..) o.a. Baardhoenders en Belstaarthoenders.

Belastingen en pachten en boeten in de vorm van hoenders waren algemeen gebruikelijk. Ze komen geregeld in de Oude Duitsche-boerenwetten voor b.v. Sachsenspiegel (±1250 n.Chr.)(zie afb.) en Schwabenspiegel (1290 n.Chr.) (zie ook Grimm).

Eenige voorbeelden laat ik hieronder volgen:

T "Leibeigene und hörige pflegten eine jährliche abgabe von hühnern zu entrichten, welche leibhühner, halshühner, herdhühner, rauchhüner heiszen, weil sie von jedem hörigen haus und hals und von jedem haus, aus dem rauch aufstieg (von jeder herdstätte) zu liefern waren. Daher die rechtssprüche: halshun folgt dem halseignen allenthalben; wer eignen rauch hat, gibt ein hun".

Grimm bespreekt uitvoerig de verschillende namen die de hoenderbelastingen dragen in verband met de betaling enz.

F K. "In Oberhessen war ein fastnachtshan und ein Michelshan zu entrichten; (ein sommerhan. Götz v.Berlichingen p.226). Hierbei wurde sogar auf die rote farbe der federn (oder des Kamms?) geachtet; de curia hujus villici, quae schulthof dicebatur, episcopo duo vel tres (pulli) et gallus rubeus dari consuevit chron. mind. bei Leibniz 1.182; und man sagt: roth wie ein zinshan.

Van hanepachten in ons land vinden wij bij Magnin ( ) in zijn werk over de kloosters in Drente melding. Hij schrijft:

Reeds vroegtijdig bestonden er geschillen tusschen het Convent te Assen en de Eigenerfden (Cives) van Dalen, over het Veen tusschen Venehus en Pathhus gelegen, welke oneenigheden, blijkens een nog voorhanden oorsprenkelijken brief, op den dag van de Heilige Maria Magdalena des jaars 1276 te Coevorden afgegeven, door bemiddeling van den Heer Hinricus, Ridder van Borclo, Burggraaf van Coevorden, mitsgaders den Heer Hinricus van Elethe, Schulte van Threnthe en den Heer Rudolph Weger, Ridders, in dezer voege werden bijgelegd: dat het Convent jaarlijks van Pathhys een pot of kop boter, van de weide, Burchnad genaamd, drie jonge hanen en van Venehus mede drie jonge hanen aan het Kasteel Coevorden zoude moeten opbrengen. Daartentegen zoude het genoemde Convent deszelfs in het huis Venehusen, zooals tot dien tijd toe gebruikelijk was geweest, in de weilanden van de Coeverder marke mogen weiden, mits in de bouwlanden en beemden geene schade doende, doch het Convent zoude, in vergelding hiervoor, ten allen tijde twee stieren (tauris non castratis) moeten houden tot dekking der koeien der eigengeërfde buren (cives) van Coevorden. Voorts zoude het zelve, zonder verhindering van de gemelde buren, het voorgeschrevene veen altoos vrij een bestendig bezitten.

Veenhuizen is onder Dalen gelegen, Padhuis onder het gebied van Coevorden. De weide Burchland heb ik niet op kunnen sporen.

In den jare 1315 heeft het Convent te Assen de alhier opgegevene boter- en hanenpachten, alsmede het bezwaar, om twee stieren te houden, van den toenmaligen Burggraaf

Reynold van Coevorden afgekocht, door hem eenige veenen tusschen Veenhuizen en Padhuis af te staan.".

In Meppel bestond in 1437 een belasting in de vorm van "een palmhenne en 10 eier".

De beroemde geleerde Albertus Magnus, Graf von Bellstädt (1205 - 1280 n.Chr.), later bisschop van Regensburg, doch meestal in Keulen wonend, spreekt in zijn werken dikwijls over hoenders (Weber). Zooals de meeste schrijvers uit die eeuwen volgt hij vrijwel geheel de antieke schrijvers. Belangrijk is, dat hij mededeelt (De animal lib.6, cap.5) dat groote hoenders algemeen in Holland, Zeeland en bijna overal in Neder-Duitschland om hun goede legcapaciteit werden gehouden. Ze zijn bij ons vaak wit maar veel ook van een andere kleur en de jongen blijven lang onbeviedert."
"Sie sind bei uns häufig weisz, aber viele auch anders-farbig, und die Jungen bleiben lange unbefiedert."
(Weber).

In verschillende latere natuurlijke historie werken wordt ook over hoenders gesproken bv. "Das Buch der Natur" van Konrad van Megenberg (± 1309 - 1374) (zie Weber) en het door den Italiaanschen senator Petrus de Crescentiis (1230 - 1307) uit Bologna gepubliceerde: "In commodum ruralium libri XII. Nieuws vertellen ze evenwel niet.

Twee vijftiende eeuwsche Italiaansche schrijvers brengen daarentegen belangrijke mededeelingen nl.

<u>Hermolaus Barbarus</u> (1453 - 1493) uit Boven-Italië, die bericht "dat de Medische hoenders om hun grootte naar Italië gebracht waren; dezelfde soort, als de Padua's, die de bijnaam van Pulverariae naar een gehucht bij Padua gekregen hebben, waar ze zeer groot en krachtig gefokt worden. Deze kreeg de koning der Turken, die,

welke teen Constantinopel met geweld ingenomen had, als grootsch geschenk van de Sennat (van Venetië) toegestuurd". (Weber ").

Grapaldus, die om dezelfde tijd in Italië leefde, geeft voor het gewicht van een Padua zeventien pond aan.

Ik wijs er uitdrukkelijk op, dat hier als kenmerk der Padua alleen een aanzienlijke grootte wordt opgegeven. Het waren dus duidelijk Vechthoenderverzen.

Volgens overlevering zou ook in ons land in deze tijden ieder "edelman" er een z.g. hofvogelteelt of liefhebberij op nagehouden hebben. Deze werd onder de leiding van een pluimgraaf geplaatst, wat een zeer belangrijke betrekking was.

Behalve pauwen, kalkoenen, parelhoenders, eenden en ganzen werden sierhoenders gekweekt. Deze sierhoenders mochten niet door de poorters of lijfeigenen worden gehouden, tenzij in "onvolledigen toestand". Deze onvolledige toestand bestond o.a. bij honden en paarden in het afsnijden van een stukje oor, bij hoenders van den kam, zoodat steeds duidelijk zichtbaar was dat het "poortersdieren" waren.

De poorters mochten geen sierhoenders houden maar alleen "gewone hoenders" - dus landhoenders. Welke sierhoenders in de tallooze kasteel- of burchthoven hebben geleefd, daarvan zwijgt de geschiedenis (P.Dewald).

Het waarschijnlijkst is echter, dat dit Vechthoenders en vooral alle mogelijke Vechthoen-Landhoen kruisingsproducten ("Padua's") zijn geweest, die zich door hun grootte en zwaardere bouw van de kleine landhoenders onderscheiden en daardoor als wat bijzonders, den edelman passends, gegolden zullen hebben.

Dat de hanengevechten in Engeland reeds in de 12de eeuw ingesteld waren blijkt uit een levensbeschrijving van de tijdens de regeering van Hendrik II (1133 - 1189) levende Kanselier en Aartsbisschop Thomas Becket. William Fritz Stephen [Weber ..] vermeldt hierin, dat in die tijd geregeld hanegevechten werden georganiseerd door de leerlingen van een hoogere Engelsche school in London.

De hoenders waren niet alleen in onze streken een algemeen huisdier, doch ook in IJsland (deel I, bladz.). Dit houdt in, dat in die tijden of vroeger, zeker hoenders per schip werden vervoerd, ook over groote afstanden.

Import- en exportmogelijkheden waren er echter niet alleen over zee of rivier, doch ook over land, daar Conradus van Meppel, toen hij deze plaats in 1144 stichtte, na uit Duitschland te zijn uitgeweken, behalve een deel van zijn levende have ook "een koppel hoenders" meebracht. (Kroniek van Meppel).

De directe weg, de hoenderbeschrijving, geeft dus weinig nieuws over de aard der hoenders. Het toeval komt ons echter eenigszins te hulp in de vorm van handschriftversieringen. De kostbaarheid van deze handschriften bracht mede, dat ik slechts enkele kon raadplegen.

In het Museum ~~Myrmann~~ Germanicum Westrnianum te Den Haag bevindt zich een bijbelhandschrift uit 1371 dat toebehoord heeft aan Charles V van Frankrijk. Bij de Brief aan de

Galathen staat Petrus als Paus afgebeeld. Op de wereldbol staat een haantje, dat het meest op een rood landhaantje lijkt.

In een Fransch handschrift van "La cité de Dieu" van de Kerkvader Augustinus uit het jaar 1475 staat Mercurius afgebeeldt. Rechts voert hij een dooie mede, bezet met vlekken als beeld der vernietiging, links staat de levensboom met de haan als beeld van het leven (zie afb.), waaronder schepen op zee en ezels beladen met goederen op de voorgrond. Het haantje lijkt het meest op een tusschenvorm tusschen patrijs en goudpel.

Een fraai haantje komt voor in het handschrift Bestiarus et Marbodi Lapiderum (1475) onder de naam Art.Gallus. Het haantje komt het dichtste bij de zilverpel (zie afb.).

Beide handschriften bevinden zich in het Museum Mörmann-Westrunianum te Den Haag.

Dürer ( ) gebruikt de haenders als motief bij zijn randteekeningen voor het gebedenboek van Keizer Maximilisan (zie afb.).

Nadat in 1445 de boekdrukkunst was uitgevonden, kwamen er geleidelijk ook gedrukte werken over de natuurlijke historie. De afbeeldingen zijn echter nog zeer primitief.

Afb. tot geeft enkele voorbeelden van haenders uit werken uit de 15de eeuw.

Bij een onderzoek op de schilderijen hebben wij weinig succes gehad. De oudste afbeelding van een haan op een Nederlandsch schilderij, die wij vonden, komt voor op"de Verloren Zoon" van Jeroen Bosch. Van al de schilderijen der Nederlandsche Primitieven, die op de daaraan gewijde tentoonstelling in het Museum Boymans te Rotterdam in 1936 aanwezig waren, was dit het eenige schilderij, waarop wij een

haantje kenden ontdekken. Het is een klein grijs haantje, dat sterk aan een kriel doet denken.-

Dat in West-Europa tegen het einde der Middeleeuwen hoenders zelfs in zeer groote getale voorkwamen, blijkt uit de hoeveelheden welke in dien tijd op groote feesten werden verorberd (Weber). In hoeverre deze getallen overdreven zijn ter meerdere glorie van de feestgever zal wel niet meer zijn na te gaan. Het geheel herinnert echter aan Rabelais.

Een Aartsbisschop van York, die tijdens de regeering van Eduard IV (1461 - 1483) van Engeland gewijd werd gaf bij die gelegenheid een feestmaaltijd waarbij 1000 kapoenen opgepeuzeld werden.

Bij de bruiloft van Karel de Stoute en Margaretha van Engeland te Brugge in 1468 werden dagelijksch vierhonderd hoenders, duizend jonge hoenders en vijfhonderd kapoenen aangevoerd.

Bij de bruiloft van Hertog George van Landshut met Prinses Hedwig van Polen in het jaar 1475 werden in de 8 dagen dat het feest duurde, o.a. 62000 hoenders, jonge dieren en kapoenen opgegeten.

Het hoen nam een groote plaats in de fijne keuken in. Dit blijkt ook uit verscheidene recepten voor hoenderschotels, welke Weber ( ) in een kookboekje ("Ein Buch zur guten Spize") uit die tijden vond.

Of een dergelijke "afzetmogelijkheid" de pluimveestapel in die streken ten goede is gekomen betwijfel ik ten zeerste.

Wat de zaken betreft kunnen wij dus het [illegible] zeggen, dat men in het Middeleeuwsche Europa [illegible] en kippenhoenders met de kwaal [illegible] kende.

Het geheim van den kluizenaar.

De Heer P.Dewald, een bekend Nederlandsch pluimveeschilder, vermeldt in de Kleinveeteelt van 29 September 1921 een interessante geschiedenis voor de Nederlandsche Witte-zwartkuiven. Meer dan 20 jaar is Dewald bezig geweest deze dieren tot witte kippen met zwarte kuiven te fokken. Het ideaal heeft hij nooit mogen bereiken, doch hij bracht het wel zoover, dat het toonbare dieren waren.

En nu de geschiedenis van den kluizenaar uit Kennemerland, die ik weergeef, aangevuld met persoonlijke mededeelingen. Hij deelde mij mede, dat hij in een Duitsch pluimveeblad een beschrijving had aangetroffen, waaruit bleek, dat reeds in de 15e eeuw dergelijke kippen in Nederland bestonden, welke door Karel V werden aangekocht voor zijn hoenderhof (zie Kleinveeteelt).

Wij geven hier dit artikel in zijn geheel weer:

"Aan deze witte zwartkuiven is een eigenaardige ge-
"schiedenis verbonden, die weinig bekend is en waarvan
"het merkwaardigste is, dat ik ze eenige jaren geleden
"las in een Duitsch stadje in een Duitsch blad, terwijl
"'t een stukje Nederlandsche geschiedenis betreft.
"Tot mijn spijt verzuimde ik den naam van het blad te
"noteeren en toen ik een paar jaar later er een onder-
"zoek naar instelde, kon men mij niet meer inlichten.

"Omstreeks het jaar 1475 woonde er in Kennemerland
"een kluizenaar, Peter Jaspersz geheeten, die er een
"groot aantal witte hoenders op nahield met een zwarte
"kuif. Deze dieren legden veel groote en smakelijke ei-
"eren, waren gehard tegen ons klimaat en leverden-wat
"in die dagen van groot belang was - een smakelijk mals
"gebraad.

"Of er elders in ons land nog van die hoenders "voorkwamen, meldt de geschiedenis niet.

"Toen in het begin der 16e eeuw ons land in nadere "relatie met Spanje kwam, kwamen veel Spaansche edel- "lieden de Nederlanden bezoeken en zoo geschiedde het, "dat een zekere Don Piédro de Santiago bij Jaspersz "terecht kwam, zijn hoenders alle opkocht en ze naar "zijn kasteel, in Santiago gelegen, liet transporteeren, "iets wat in die dagen met ontzettende bezwaren gepaard "ging en waarvan het gevolg was, dat het grootste deel "gedurende de reis bezweek. Intusschen bleven er genoeg "over om de teelt voort te zetten en gedurende enkele "jaren werden ze in Spanje veredeld; het wit werd "reiner, de kuif grooter en meer intensief zwart.

"Toen Karel V aan het bewind kwam, schonk deze af "en toe eenige dieren, die intusschen weer van tijd tot "tijd naar ons land waren gebracht, aan zijn bijzondere "vrienden en kennissen. Het was juist in die dagen, dat "de bezitter van elk buitengoed er zijn hoenderhof en zijn "pluimgraaf op na hield. Maar of ze door het veredelen "hun goede eigenschapoen hadden verloren, of dat er "andere factoren in het spel waren, den adel schenen "deze dieren niet zoo bijzonder te bevallen en langza- "merhand verhuisden ze naar den hoenderhof van den min- "deren man en kregen den naam van Santiago's.

"Als zoodanig schijnen ze zich gedurende anderhalve "eeuw staande te hebben gehouden.

"Mij althans is persoonlijk een kopergravure bekend "uit het jaar 1715, voorstellende den hoenderhof van een "rijken Amsterdamschen koopman, waarop de witte zwart-

"kuif voorkomt.

"Maar omstreeks 1750 schijnen ze er niet meer ge-
"weest te zijn."

Bij sommige schrijvers worden de witte zwartkuiven "St. Jago's" genoemd. Of dit verband houdt met Santiago's (Saint Jago) is niet onmogelijk.

Santiago ligt aan de Noord-West kust van Spanje. Een onderzoek, door mij aldaar ingesteld bij het stadsbestuur, heeft tot heden geen resultaat opgeleverd.

Tot zover Dewald.

Waar dit pluimveeblad deze geschiedenis, die ik in geen enkel werk ooit tegengekomen ben, aan ontleend heeft is mij een raadsel.

Of het inderdaad een reële ondergrond heeft, of dat we met een verhaaltje te doen hebben, durf ik niet te beslissen.

Wie ontraadselt het "geheim van den kluizenaar"?

Volgens mij dienen de West Europeesche 20.
9 gevens bij Khan te blijven. De andere hieuwen hier beter verzamelt worden

De Hoenders uit Kelinfu.

(Het Zijdehoenraadsel.)

Het Koninkrijk Fuju.

"You must know then", schrijft Marco Polo de Venetiaan tegen het eind der 13de eeuw(edi), "that after going three days out of the six that I told you of you come to the city of Kelinfu, avery great and noble city, belonging to the Great Kaan.....

.....And there is a strange thing there which I needs must tell you. You must know they have a kind of fowls which have no feathers, but hair only, like a cat is fur. They are black allover; they lay eggs just like our fowls, and are very good to eat."

Sir Henry Yule( ) voegt hier in een noot(1903, 3e druk) aan toe:

"The cat in question is no doubt the fleecy Persians. These fowls - but white -, are mentioned by Odoric at Fu-chau; and Mr. G. Phillips in a M.S. note says they are still abundant in Fo-kien, where he has often seen them; all that he saw or heard of were white. The Chinese call him "velvet hairfowls". I believe they are well known to poultry fanciers (Gallus Lanatus Temminck.)

Gesner haalt de door Yule genoemde passage bij de Odoricus de forma Julii aan, waar deze wereldreizigers vermeldt;

"Fuch ist eine sehr grosze Stadt im Osten, in Welcher sehr grosze Hühner gezogen werden. Die Hühner sind schneeweisz, nicht mit Federn, sondern mit Wolle bedeckt." (Weber).

In de Kosmographie van Sebastian Münster( ) staan

ze afgebeeld( ). Gesner nam de afbeelding hiervan over en Aldrovandus weer van Gesner.

Willughby in 1676( ) gelooft niet aan deze hoenders(zie blz.). Waar hij de indruk geeft een zeer critisch en betrouwbaar mensch te zijn, mag men wel aannemen, dat ze toen in elk geval in Engeland nog niet bekend waren. Hij vermoedt, dat er krulveerige mee bedoeld zijn.

Tot nu toe is nog niets vermeld over de zwarte huid-kleur van de huidige zijdehoenders.

In 1635 schrijft echter een landgenoot van ons, de pater-jezuiet Joh. Euseb. Nieremberg in zijn Historia Naturae:

"Von den Mozambique-Hühnern.

"Schwarz ist auch das Fleisch der Hennen von Mozambique, deren Federn, Fleisch und Knochen so schwarz sind, dasz man sie wie in Tinte gekocht ansehen konnte; jedoch sind sie saftig und werden für viel besser als die anderen gehatten."

We vinden dit hoen later in de geschiedenis terug onder de naam Negerhoen. Welke naam uitsluitend op de zwarte kleur berust en niets zegt over het land van herkomst.

Brisson( ) vermeldt van deze "Poule nègre ou de Mozambique: "Celle ci diffère des autres non seulement par le couleur de ses plumes, qui sont presque toujours noires, mais encore parce-que la crête, les membranes charnues qu'elle a sous la garge, l'épiderme et le perioste sont tellement noirs, que lorsqu'elle est cuite, il semble qu'on l'ait fait bouillir dans de l'encre." (Du cabinet de M. de Reaumur.)

Brisson is de eerste schrijver, waarvan ik zeker ben, dat hij ook inderdaad een zijdehoen heeft gezien, onder de naam "Le Coq et la Poule du Japon"(Gallus Japonicus) beeldt hij het zijdehoen af, zooals wij het kennen en beschrijft het typische kenmerk van de veeren op juiste wijze(zie afb.

"Le Coq et la Poule du Japon".

"Gallus Japonicus".

Ils sont a peu près de la même grandeur et même grosseur que nos Coqs et Poules ordinaires. Ils sont couverts par tout le corps de plumes blanches, mais très singulieres; car leurs barbes ne sont point jointes ensemble, comme dans les plumes ordinaires, mais elles sont séparées et imitent assez bien des poils. Leurs pieds sont couverts de plumes jusqu'à l'origine de doigts du côté extérieur seulement: et Le doigt extérieur de ceux de devant est de même couvert de plumes, jusqu'à l'ongle. D.c.d.M.R.(Du cabinet de M.de Reaumur).

Reaumur heeft dus een dergelijk exemplaar gehad.

In een Hollandsche bewerking van Linnaeus uit 1763 worden "Gekrulde Hoenderen" ook "Wollige Hoenderen" genoemd. Het Negerhoen treedt hier onder de naam van "Mooriaan" op. De "Japansche Hoenderen" worden geheel naar Brisson beschreven, zoodat men de indruk krijgt, dat de bewerker deze zelf niet kent.

Van Linnaeus stamt de naam Gallus lanatus(Krünitz).

Valmont de Bomare( ) vertaling Charles Papillon Dordregt 1767 zegt, dat "Gekrulde of Wollige Hoenderen", "ten onrechte Woldragers genoemd"... worden.

Van de Moriaanen vermeldt hij:"wij bekomen dezelve uit

Guinee en Senegol; ze hebben zwarte beenderen, zwarte kam en huid en wit vleesch". Dat ze bij de negervolken voorkomen betwijfel ik ten zeerste, daar bekende Afrika-reizigers als b.v. Schweinfurth( ) er geen melding van maken.

Bechstein( ) 1793 noemt de Krulveerhoenders "Struppbuhn"..... "man trifft es jetzt allenthalben in Deutschland bey Liebhabern an. Es stammt aus dem südlichen Asien en ons zijdehoen onder de naam "Wollhuhn"(Gallus lanatus. La Poule à duvet du Japon. Silk Eick. Das Javanische Huhn, Straubhuhn, Haarhuhn)". Volgens hem stamt het "aus Japan, China und anderen Aziatischen Gegenden, wo seiner schon die Reisebeschreiber das mittler Zeitalters erwähnen, und ist jetzt in Holland, und dem Burgundischen und Westphälischen Kreise nicht unbekannt", terwijl ook het "Mohrenhuhn.... jetzt schon nicht mehr unter die Seltenheiten in Deutschland.... gehört".

Volgens Bechstein gebruikten de Engelschen de naam Zijdehoen. Het is te betreuren, dat hij de Hollandsche naam niet geeft. Waar en wanneer deze hoenders het eerst zijn ingevoerd is niet met zekerheid bekend. Het geheel geeft de indruk, dat ze eerst in de achttiende eeuw naar Europa kwamen en vermoedelijk eerst in het laatste deel er van algemeen bekend werden.

Wat de zwarte huidskleur betreft, hoenders met deze eigenschap schijnen eerder bekend geweest te zijn. Het waren dan normale hoenders met zwarte huid.

Temminck( ) in 1813 beschrijft de "Coq nègre" zeer duidelijk:

T Cette race qui est originaire de l'Inde, ou l'espèce vit dans l'état de sauvage, est remarquable par la coulaur de la crête et des barbillons qui sont d'un violet noirâtre; la peau est totalement noire et le périoste est aussi teint de cette couleur;.....

.....les os sont semblables à ceux de toutes les autres races de coqs, et la chair est blanche et de très bon goût,.....

Les Coqs ont des crêtes édentées et des barbillons semblables à ceux de nos Coqs ordinaires; les Poules ressemblent aussi à nos poules ordinaires; à l'extérieur il n'est guère possible de les distinguer pue par la couleur noire nuancée de violet qui est répandue sur la crête et sur les barbillons; le bec est le plus souvent d'un bleu foncé et les pieds sont d'un bleu noirâtre; leur plumage est habiteullement d'un noir à reflèts bronzés, mais en domesticité il arrive souvent d'en voir de toutes couleurs; les noires sont cependant celles qui tiennent le plus du premier type.

La race domestique de ces Coqs nègres est peu abondante, on ne se soucie guère de les multiplier; leur peau noire comme de l'encre, en fait un mêts dégoutant: lorsque les Poules se mêlent avec les autres, il en résulte des métis de différentes couleurs, dont les uns ont l'épiderme et le périoste teints en noir, et les autres semblables en tout à nos Poules vulgaires. Le naturel de ces oiseaux est très farouche, et les Poules pondent fort peu

Daarnaast beschrijft Temminck het Zijdehoen, zooals wij het kennen: 151

Coq à Duvet. (Gallus lanatus. Mihi.).

..... "l'epiderme et le périoste d'un noir d'encre, mais le chair très blanche et d'un goût exquis".....

..... "La livrée du Coq est d'un blanc pur; toutes ses plumes ont les barbes désunies et soyeuses, il semble que les baguettes sont pourvuesd'un poil excessivement fin, même le duvet, qui se trouve à l'origine des plumes est moins serré et d'un tissu plus fin que dans les races de Coqs ordinaires; les pieds sont très robustes d'un bleu foncé, et les parties nues sont d'un rouge violet ou couleur de laque; le bec est d'un bleu transparent; l'iris des yeux est rouge, entouré d'un petit cercle noir.

La livrée des Poules ressemble à celle des Coqs, elles ont de petites crêtes et des appendices charnus qui sont colorés comme ceux des mâles, elles sont mauvaises couveuses, et il faut beaucoup de soine pour les faire pondre; l'espèce est très farrouche et les Coqs ne sont pas si courageux que les Coqs des races ordinaires; ils s'allient difficilement avec les Poules vulgaires, mais leur produit est fécond.

Cette espèce habite les différentes parties de l'Asie; on la trouve au Japon et à la Chine, ou les habitants les tiennent en Cage, pour les vendre aux Européens. Il n'est guère probable que la race domestique puisse jamais devenir d'une grande utilité pour nos basse-cours, à moins, qu'on ne croise l'espèce avec les races de nos Poules communes, ce qui pourra leur faire perdre leur naturel sauvage. Les races, qui ont les tarses et les pieds garnis

de plumes, ont déjà subi quelque altération. Buffon représente une telle Poule, dans ses planches enluminées."

Het is vreemd, dat hij ze als "mauvaises couveuses" en "très farouche" beschrijft, terwijl ze thans juist bekend zijn om het omgekeerde.

Dat de zijdeveer-eigenschap en de eigenschap voor zwarte huid uit Azië afkomstig zijn staat wel vast. De naam van "Japansche"zijdehoenders lijkt mij echter geheel onjuist, daar dit ras zelfs niet in de standaard der Japansche hoenderrassen is opgenomen( ).

China lijkt mij waarschijnlijker als land van herkomst, daar Wagner ze voor Zuid-China beschrijft.

Dat in ons Insulinde hoenders met zwarte huid voorkomen is mij gebleken uit een schrijven, dat ik ontving van Dr.W. Feuilletau de Bruyn uit .

Hij schrijft: "Tenslotte moge ter Uwer informatie dienen, dat in de Molukken op verschillende plaatsen zoogenaamde "zwarte kippen", "hajamiten" voorkomen. Niet alleen is de kleur van de veeren van die kippen zwart, ook het beenderderstelsel is zwart instede van geel-wit. Meermalen hebben deze kippen ook veeren, die niet als bij de gewone kippenrassen glad op het lichaam liggen, maar loodrecht op de huid zijn ingeplant, ja een enkele maal zelfs schuin naar voren staan.Op West-Ceram kwam dit soort hoenders vrij veel voor. Overigens hebben zij de grootte van de gewone Indische dorps- of kampong-kip. Het is mij niet bekend waar de "Hajamiten" vandaan komen. Ook op Java komt zij echter voor."

De Bruyn beschrijft hier dus zwarthuidige krulveerhoenders, die in de kampongs op verschillende plaatsen vrij veel voorkomen.

Kreemer( ) vermeldt een kip, die op Java "sjemani" genoemd wordt en "zwart is tot op de botjes".

Een import in Europa vanuit Z.O.Azië is dus alleszins waarschijnlijk. ~~Voor de oorsprong van deze merkwaardige eigenschappen zie deel I, blz. tot~~

aan het slot van korte samenvatting 2 8.

De 16de eeuw.

Na de "donkere middeleeuwen" komt de 16de eeuw met meer licht, ook op pluimveegebied.

Zoo heeft b.v. op de grens van de 15de en 16de eeuw de groote Dürez ook een paar hoendertypes voor ons vastgelegd.

b.v.: "De verloren Zoon", penteekening uit 1497 met twee hanen op de mestvaalt(Waet-zoldt);

"Het Leeuwenwapen met de haan". Plusm.1503. Op het wapen staat een haan met dubbele kam, nek-kuif en lange kinlellen(Waetzoldt);

"De Marktboeren". 1519. Hierop komt b.v. een mandje met eieren voor. De vrouw draagt twee hanen bij de pooten. Misschien een met dubbele kam. (Waetzoldt).

De haan in het Leeuwenwapen is het eerste teeken van kuif en dubbele kam, dat ik in deze streken heb kunnen vinden.

Op de 17de eeuwsche schilderijen komt dit type in massa's voor.

Zeer belangrijk is voor onze studie een schilderij van J.Cornelisz v.Oostsanen(1470-1555)in het bezit van het Rijksmuseum te Amsterdam. Het dateert uit 1526-1529. Op dit schilderij komt o.a. voor een naakte vrouw door de lucht vliegende op een paardeschedel voortgetrokken door twee vliegende hanen. De eene haan is een zuivere Hollandsche Goudpel, donker goudbruin van kleur, met de typische

rezekam met doorn. Oeren zijn bij de goudpel niet zichtbaar; in ieder geval zijn ze klein.

De andere haan is zwart, eveneens rezekammig, echter zonder de doorn. Beide dieren hebben donkere oogen.-

Dit bewijst, dat toen reeds in ons land rezekammige hoenders bekend waren.

Nu de schrijvers der 15de eeuw. Het is de tijd van mannen als Konrad von Gesner, Professor in de Philosophie te Zürich, die door zijn tijdgenooten "de duitsche Plinius" werd genoemd.

Ook voor Midden- en West-Europa brengen wij nu nadere gegevens.

Zoo verscheen in 1544 te Keulen een klein boekje getiteld: "Dialogus de avibus" van de hand van Gysbertus Longolius, dat in de vorm van een tweegesprek een aantal belangrijke gegevens geeft voor ons onderzoek.

Longolius beschrijft groote hoenders onder de naam Leihennen. Ze zouden verschillende kleuren hebben, witachtige snavel, terwijl de kuikens op jonge duiven zouden gelijken.

Van de Padua's zegt hij: "Einige nennen sie auf deutsch: Grosz welsch hennen", das ist grosze italische Hühner. Wir haben auch solche, mit hohen Schenkeln und ohne Schwanz. Es ist ein groszes und dickes Hühnergeschlecht, welches mit zur Brust aufgehobenen Füszen einhergeht, mit goldgelbem Gefieder, und welches unsere Voreltern zum Andenken aus benachbartenLändern mitgebracht haben. Er scheinen aber medische zu sein.....
Gewöhnlich heiszt man sie longobardische Hühner, jedoch werden nicht viele davon von den Gutsbesitzern aufgezogen, weil sie wenig fruchtbar sind." (Weber).

Over de pluimveeteelt zelf geeft Longolius meerdere gegevens. Hij spreekt b.v. van de hoenderhof waarin de kippen gehouden werden en daarnaast van een "Nisthusz". Hier waren korven aan de wand aangebracht, waarin de hoenders leggen.

Tusschen de jaren 1550-1587 werd de "Historia animalium"(4 deelen) van Konrad von Gesner(1516-1565) te Zürich gepubliceerd.

Gesner volgt in zijn hoenderbeschrijving practisch de Romeinsche landbouwkundigen.
Als eerste noemt hij voorzoover ik na heb kunnen gaan de Kruipers en hoenders met pootbevedering "Gehöslete Hühner". (Weber).

In Frankrijk publiceerde Pierre Belon du Mans in 1555 een "Histoire de la Nature des Oiseaux....etc.", waarin hij ook de hoenders bespreekt. Het ligt niet in mijn bedoeling het geheel over te nemen, daar dit ons veel te ver zou voeren. Alleen zijn opmerkingen over de types laat ik hier volgen:

"Le coc, la Poulle et le Chapon sont oyseaux si communs à toute nation et desquels tant d'antheurs ont fait mentions, que d'en parler après eux n'est que redicte. Et de fait n'en vouldrions parler un seul mot, n'esteit qu'il y a difficultè en noms de diverses espèces. Les gros chapons du Máns de haute gresse sont estimez tendres, et de bon manger en toute lieux du royaiemé de Fránce.

Des Poules de diverses sortes. Chap. VIII.

.....Tels peres de famille Romains curieux de la chose rustique, nous ont exprimé par escrit grande partie de celles qu'ils nourrissoyent en leurs metairies et desquels nous

peuvens sçavoir si nous en avons autant d'espèces, qu'eux. Nous en cognoissons seulement de deux sortes, comme aussi faiseit Aristote, lesquelles au premier chapitre du sixiesme livre d'animaux, il distingue, appellant les unes genereuses ou fecondes, les autres non nobles et infecondes. De celles que nous avos, l'une est de petite stature, commune en teus lieux l'autre est de grande corpulence; qui n'est si commune que la precedente."

Naast wat hij noemt "nostre petite Poule commune" (zie afb.), onderscheidt Belons dan "l'autre manière de Poule, qui est de plus grande corpulence, est communement appelee de Francoys Poullegriesche, quasi comme qui direit Poulle de gresse."

(Weber( )merkt hierbij op:

"In der Gegend von le Mans, wo Belen zu Hause war, kannte man also damals sowohl Landhühner, als auch die groszen Hühner von Le Mans, die dort "griesche" Hühner genannt wurden. Dieses altfranzösische Wort ist mir unbekannt, wenn es nicht mit dem französischen grièche gleich ist, welches soviel als "unbequem oder schwerfällig" bedeutet. Pie - grièche ist unser Würger, aber auch ein Zankteufel, eine Xantippe. Jedenfalls ist ein groszer, schweres Huhn damit gemeint und wahrscheinlich nicht unsere heutigen le Mans-Hühner, die eine spätere Kreuzung sein werden, sondern die benachbarten La Flèches, welche schwerer und dort in der Nachbarschaft immer gehalten sind."

Dit wordt bevestige in een publicatie van de La Flèche-Club uit het plaatsje La Flèche bij Rennes over "La race de La Flèche et ses poulardes a travers les ages." Hierin wordt het volgende medegedeeld:

"La race de La Flèche, a-t'on dit, est la plus ancienne de toutes les races françaises; en effet, on ne sait jusqu'où remonter pour en trouver l'origine.

Suivant une légende, ce serait à Saint-Julien que nous en seriens redevables. L'apôtre du Maine, appelé à Rome au IVe siècle, pour y traiter des questions concernant la vie religieuse dans son diocèse, aurait dans les pays qu'il traversait, rencontré une admirable race de volailles. Soucieux du temporel en même temps que du spirituel, il en aurait rapporté quelques sujets à ses diocésains en leur enseignant l'art de les engraisser et c'est là qu'il faudrait chercher l'origine de notre race et de ses poulardes.

Si nous poussons plus loin la foi en la légende, nous apprenons qu'au retour du voyage, notre grand saint, traversant le pays que borde la Saône et fatigué par la marche, aurait un jour posé son sac à terre près de lui; guand!... une poulette volage sort dusac et s'échappe.

Au même moment, un coq du voisinage lançait dans les airs son plus brillant cocorico. L'imprudente fut séduite...

Ce coq était de Bresse, c'est dire que rien de bon
Ne pouvait provenir d'une telle union.
On ne vit plus dès lors sur la tabhe d'un prince,
De volaille de Bresse en aucune province,
Car si belle qu'elle soit elle est toujours bâtarde
Et ne peut se vanter d'être une vraie poularde.

Seule, dans ces conditions, la race de La Flèche aurait conservé le sang pur de son origine.

Quoi qu'il en soit de la légende, il est certain que notre race flécheise existe au XIVe siècle et qu'elle

jouit d'une renommée déjà solidement établie au XVe.

Villon l'a connue lorsque pour échapper aux poursuites de la justice, il s'était réfugié en Anjou.(L'arrondissement actuel de La Flèche faisait alors partie des provinces d'Anjou et du Maine). Et dans son Petit Testament de 1455, il n'a pas manqué de célébrer "Les chapons et les grasses gélines.""

Dans les manuscrits du Moyen-Age, on ne fait souvent pas la différence entre poulardes et chapons, c'est que les uns comme les autres subissaient alors cette opération du chaponnage qui devait les rendre plus aptes à l'engraissement. D'ailleurs, jusqu'à la fin du XVIIIe siècle, le mot poularde semble inconnu. Les poulettes d'engrais étaient désignées sous le nom de gélines ou même de gélinottes.

Rabelais, dans les fantastiques repas de Pantagruel, fait servir des " chapons de haute graisse", c'est que Rabelais était un demi-angevin.

Et Olivier de Serres, quoique habitant le Vivarais, cite comme des modèles, que les cultivateurs doivent imiter: " les grands chapons comme ceux du Maine."

A cette époque, Le Mans avait déjà en quelque sorte monopolisé le commerce des volailles qui, en réalité, étaient élevées et engraissées dans la région de La Flèche, d'où le nom de poulardes et de chapons du Mans, qui est resté aux produits de l'élevage fléchois.

Au Moyen-Age, existait à La Flèche une communauté (la communauté se composait de tous les membres d'une même profession autorisés à l'exercer),de poulaillers ou poulardiers, dont les armoiries étaient: "de gueules à une cage

— de volaille d'argent/accompagnée de trois coqs d'or."

Au Mans, la communauté des pàtissiers, transformée plus tard en celle des aubergistes-gargottiers, fut instituée le 20 mars 1519. Par lettres patentes Mme Loyse duchesse d'Anjou, comtesse du Maine, spécifie: "Avant que aucun puisse être reçu et passer maître, ni tenir son ouvroir de pâtisserie èsville et faubourgs du Mans, il sera tenu de faire les chefs-d'oeuvre qui s'ensuivent, c'est à savoir deuxpâtés de chapons rendus dressés et cuits naturellement...."

Le pâté de chapons était également requis comme chef-d'oeuvre dans la communauté des rôtisseurs se Saumur.

A partir du XVIe siècle, il n'y a pas de souper fin où l'on ne trouve chapons ou poulardes du Maine.

Henri IV, qui aimait notre ville et y faisait de fréquents séjours, ne pouvait manquer d/ les apprécier. Dans ces conditions, comment douter que ce soit à une de ces bonnes grosses poulardes qu'il ait pensé, en souhaitant de voir à chaque foyer la poule au pot tous les dimanches.

Il est vrai qu'alors, le temps n'était pas à la vie chère, l'ordonnance de 1572, dans le Comté du Maine, taxe:

Le meilleur chapon, à 7 sous.

Le moyen chapon, à 4 sous.

Le moindre chapon, à 3 sous.

Nous sommes loin de ce compte aujourd'hui.

Mais Henri IV est mort trop tôt et ses successeurs, en s'éloignant de notre riante contrée, ont oublié la poule au pot.

C'est ce qui a inspiré à un humoriste du siècle dernier,

le quatrain suivant:

Enfin la poule au pot sera-elle bientôt mise,
On doit du moins le présumer,
Car depuis trois cents ans qu'on nous l'avait promise,
On n'a cessé de la plumer.

Nog herinnert de La Flèche in zijn geheele type aan het Maleische Vechthoen.

De kuif werd toen nog niet als een indeelingskenmerk gebruikt, daar terwijl Belon op de titel-pagina een hen met kuif afbeeldt, hij in zijn beschrijving niet over kuifhoenders rept.

Doch laten wij voor een wijle naar ons Vaderland terugkeeren. In 1588 werd te Amstelredam "De Veltbouw ofte Landwinninghe" van K Stevens en J.Liebaut uitgegeven. Hierin komt voorzoover mij bekend is, de eerste Nederlandsche handleiding voor de pluimveeteelt voor, die ik om die reden meen in zijn geheel over te moeten nemen:

"Van de Hoenderen Cap. V

In deel II bespreekt hij de hoenderen. De beschrijving gaat vergezeld van houtsneden naar door hemzelf vervaardigde aquarellen, welke thans nog aan de Universiteit te Bologna bewaard worden(zie Brown)

Afb. tot geeft de door hem afgebeelde types weer.

Ook hij noemt nu nog de kuifhoenders niet als aparte groep.

Hij beeldt af:

Afb.

Interessant is de kambeschrijving van Stevens en Liebaut, waar zij schrijven:
"denen seer rechten cam(niet ghekerft en rendt)...." Dus enkelkammigen hadden de voorkeur. Onder "gekerfde kammen" zou men de bladerkam kunnen bescheuwen, dochthet lijkt mij waarschijnlijker, dat hier de rozekam is bedoeld. Immers deze lijkt als men ze van boven beziet net alsof ze gekerfd is. (zie afb.)."Ronde kammen" hebben alleen de"knobbelkammige Maleiers".

Het feit, dat de schrijvers vermelden, dat "het fatsoen van de hinne.... middelbaer groot...behoort... te wezen", houdt in, dat er groote en kleinere waren. Bovendien noemen ze "de groote Lombaersche hinne...." (Volgens Maitland in 1885 is het "Lombardisches Huhn" de Padua.)

De 15de eeuw sluit met het beroemde vogelwerk van Ulysses Aldrovandi, Professor in de Medicijnen aan de Universiteit te Bologna "Ornithologia",(1600).
In deel II bespreekt hij de hoenders. De beschrijving gaat vergezeld van houtsneden naar door hemzelf vervaardigde aquarellen, welke thans nog aan de Universiteit te Bologna bewaard worden(zie Brown)
Afb. tot geeft de door hem afgebeelde types weer.

Ook hij noemt nu nog de kuifhoenders niet als aparte groep.

Hij beeldt af:

Afb.

Nu onze schilderijen. Mij zijn slechts twee Hollandsche schilderijen bekend uit deze eeuw, n.l. van:

a. Joachim Beuckelaer(1533-1573).

(Rijksmuseum Amsterdam no.657). Hierop komt o.a. een vrouw voor die bezig is een kip te plukken. De kip heeft gele veeren aan de hals; vleugels en staart zijn blauwgrijs. Een haan is opgehangen. Poetkleur is blauw. Veerkleur: roodbruin met wit en zwart. Hals: wit met rood.

b. P.C. van Rijck(1568- ?)(Riiksmuseum Amsterdam no.2091). Hierop komt een vrouw voor, die een groote zwarte haan aan de poeten draagt. Blauw-zwarte poeten, enkele kam. Kleine witte oorschelp. Lichte oogen. Wat het type betreft herinnert hij sterk aan het zwaardere landhoentype, zooals we dit bij de z.g.n. Middellandschezeerassen kennen; in dit geval aan de Minorca. Dit zware type kan entstaan zijn in deze streken als eindproduct van een langdurige Maleier-Landhoenkruising, doch een invoer vanuit het Middellandschezeegebied mag ook niet uitgesloten geacht worden. Volgens eenige schrijvers zouden b.v. Spaansche monnikken hoenders naar Duitschland meegebracht hebben. Dit zouden de stamvaders van Bergsche Kraaiers en Ramelslehers geworden zijn. Verder herinnere men zich het geheim van den kluizenaar.

Dat inderdaad in de 16de en 17de eeuw hoenders in en uitgevoerd werden blijkt b.v. uit de volgende bepalingen uit het Groot Plakaat en Charterboek van Vrieslandt:

Deel III, 647. Verbod van uytvoert van Kalveren, Schapen, Lammeren, Varkens, Hoenders, Enden, of eenig ander gevogelte onder zekere bepalingen. Den 18 Juny 1565.(Dit verbod gold niet, als het naar Koningsgetrouwe streken ging).

Deel V, 542. Verbod van uitvoer van o.a. gevogelte buiten de provincie. 10 Maart 1652.

Deel V, 1219. Resolutie, waarbij de uitvoer van Meervisch, Eyers, Hoenders en ander Gevogelte, uitgenomen Patrijzen en Korhoenders toegestaan wordt onder zekere bepaling. 23 Febr. 1684.

Deel VI, 330. Notificatie, waarbij allen ingezetenen toegestaan wordt allerhande Meervisch, Hoenders, Endvogels en ander Gevogelte vrij uit te voeren. 15 Dec. 1699.

De vertaling is te star. Deel koopt niet. Volgens mij is het beter Gesner na te vertalen in zijn uitgebreide opgaven. Gesner en later Aldrovandus deel het zelfde

Gester Histor Animalium Lib III. Francofurté ap.

Blz. 348. De haan,en al die dieren,die tot het hoenderras in het algemeen behooren,waarvan eenige soms bij de schrijvers met den naam "kippen" aangeduid worden.

De aanduiding van andere schrijvers zijn niet duidelijk. Hun namen staan steeds in het nijverheid.

A.

Alleen "Gallus" en met een toevoeging "Gallus gallinaceus" en ook alleen "Gallinaceus" lezen wij voor den zelfden vogel bij oude en bekende schrijvers, Plantus,Varro,Cicero,Plinius,Lampridius e.a.
Plinius zegt ook gallinaceum genus voor de hanen, de kippen en hun kuikens, als hij zegt: Het zaadveld worde beschermd tegen een inval van het hoenderras"Gallinaceos" noemt men dit geheele geslacht van vogels,dat uit het kippenhok vliegt.(Gijb. Longolius).
Maar ik heb opgemerkt dat het woord "gallina" veelvuldiger dan het woord "gallinaceus" door de schrijvers voor dit geheele ras wordt gebruikt: b.v.wanneer zij zeggen,dat er veel soorten kippen zijn,huiskippen,Tanagraansche,Rhodische,Africaansche enz. natuurlijk omdat er van(bij) dit soort altijd meer wijfjes wegens het eieren leggen(voortbrengen) gehouden worden,en maar zeer weinig mannetjes,omdat een voldoende is voor veel wijfjes. Gallum gallinaceum verklaren Alber,en anderen, die minder bekend zijn met de Lat. taal, als capus(kapoen)dit is „gesneden haan." Hierop zinspeelt ook Martialis, dat de haan naar de castratie eigenlijk "gallus" zal genoemd worden.
Maar hij schertst.

Het staat tenminste vast dat alle goede schrijvers de woorden gallus en gallinaceus, 't zij verbonden 't zij afzonderlijk over de hanen d.w.z. de niet gecastreerde, gebruiken. Er zijn 3 soorten hoenders huishoenders, landhoenders, en Afrikaansche hoenders; van welke drie soorten met een eigen naam de wijfjes "kippen" de mannetjes "hanen" worden genoemd. De kapoenen zijn halfmannetjes, omdat zij gecastreerd zijn. Varro en Columella. En op een andere plaats zegt Varro...
(Verder het woord <u>haan</u> in verschillende talen).

B.

Over hanen of kippen, die naar streken en plaatsen genoemd worden en in niets anders van de huiskippen verschillen dan in grootte of ook strijdvaardigheid.
De Hadriaansche hoenders(gr. Hadrianikai) natuurlijk naar de streek, niet zooals Xiphus vermoedt, omdat zij toevallig door Keizer Hadrianus werden gehouden, immers Hadrianus leefde lang na Aristoteles, hebben een klein lichaam, maar zij leggen dagelijks, doch zij zijn wild en dooden dikwijls hun jongen. Hun kleur is verschillend(Aristot.)
En op een andere plaats:" zij leggen zeer veel, want door de kleinheid van hun lichaam, komt het, dat het voedsel voor het leggen gebruikt wordt."
De Hadriaansche worden ten seerste geprezen(in verband met hun vruchtbaarheid)Plinius. Hadriaansche of Adriatische hoenders plegen de Atheners er op <u>Blz. 349 O;</u> na te houden, hoewel zij minder muttig zijn dan de onze, daar zij veel kleiner zijn.
De Adriatische laten zij komen tegenover de onze Chrysippus bij Athenaeus. ~~d.~~ VII.

Zekere hoenders worden hoenders van koning Hadrianus genoemd, bij ons "groote hoenders", zij hebben een groot en langwerpig lichaam en komen overvloedig voor bij de Zeeuwen en de Hollanders en overal in Zuid-Germania. Zij leggen dagelijks, zijn allerminst vriendelijk voor hun jongen, die zij dikwijls dooden. Hun kleur is verschillend, maar bij ons zijn zij dikwijls wit, andere van andere kleuren. Hun jongen liggen lang zonder veeren. Albertus. Maar dit zijn misschien veeleer Medische of Patavijnsche hoenders geweest. De Hadriaansche hoenders hebben geen groot en langwerpig lichaam, zooals Albertus droomde, maar het tegenovergestelde, zooals Aristoteles en Ephesius overleverden. Kiphus. Gibert Longolius vertaalt het in het Duitsch door "Leihenne". Zij zijn bont, zegt hij, met een witachtige bek. Hun jongen komen overeen in kleur met duivenjongen. Het schijnt, dat zij door Adriatische kooplieden het eerst in Griekenland zijn ingevoerd en daaraan hun naam hebben ontleend.
Wat betreft dat Aristot. schrijft, dat zij woest zijn, meen ik dat dat komt door de verandering van vaderland, daar zij naar warmer streken overgebracht en vuriger geworden zijn. Dit zegt hij.
Varro beschrijft de Afrikaansche, waarvan het vast staat dat het geen andere zijn dan de Hadriaansche als bont en groot. Twinerus. Ik meen dat de Afrikaansche veel verschillen van de Hadriaansche, maar dezelfde zijn als de Numidische. Een zekere Spaansche vriend van mij noemt het Hadriaansche hoen in het Spaansch "enana" hoen, natuurlijk omdat zij een klein en dwergachtig lichaam hebben, soodanig ras in Zwitserland, ~~als ik~~ bij ons ~~haar noemen~~ Schotthannen, elders Erdhennle, elders Däschünle. Maar Gijsb. Longolius noemt de dwerghoenders in het Duitsche kriel.

Zij zijn algemeen en komen wijd en zijd voor. Zij kruipen over den grond, meer door te waggelen dan te loopen. Men zal echter de kippen van dit ras dwergen, dwergkippen mogen noemen ~~niet~~ Columella. Zij zijn immers in het geheele geslacht der levende wezens dwergachtig, zooals Theophrastus zegt. De dwergkippen, anders gezegd krielen kan ik, tenzij iemand in hun laagheid behagen schept, noch om hun vruchtbaarheid, noch om een andere reden al te zeer prijzen. Columella. Er is onder hen een soort krielen, dat niet onvruchtbaar is, wat bij geen ander soort vogels voorkomt, maar die een zekere zeldzame vruchtbaarheid hebben en voor wie het broeden op de eieren schadelijk is. Plinius.

Bij de Tanagraeische zijn 2 soorten van hoenders, de eerste worden machimi (vechthoenders, zooals Hermolaus zegt), de tweede merels (cossyphi) genoemd. De cossyphi evenaren in grootte de Lydische hoenders, zijn gelijk aan raven door hun kleur (ravenzwart). Daarom worden zij natuurlijk cossyphi genoemd, omdat zij een zwarte kleur als de merels hebben. Zij hebben een lel en kam als anemonen (hun sporen en kam zijn door een vlek rood op de wijze van een anemoon. Hermolaus) Zij hebben ook kleine witte teekens aan de bovenkant van hun bek en het einde van hun staart, Pausanias in zijn Boeotica volgens vertaling van Loescherus.

<u>Blz. 350 b;</u> Voor den strijd en het gevecht prezen de Grieken uit Boeotie de Tanagr. evenzeens de Rhodische (zooals Athenaeus, Columella, Martialus zeggen). en niet minder de Chalcidische en Medische (perzische), sommigen de Alexandrijnsche in Aegypte. De Tanagr. Medischeen en Chalchid.

zijn ongetwijfeld mooi en zeer geschikt om met elkaar te vechten,maar zij zijn onvruchtbaarder in het leggen.Varro. De Tangarische komen meestal in grootte overeen met de Rhod. en Med,zij verschillen in aard niet veel van de inheemsche,evenals ook de Chalcidische,Columella; hoewel hij kort te voren gezegd had, dat van het Rhod.of Med.ras de hanen wegens hun zwaarte niet al te geil waren en de kippen niet vruchtbaar. En verder prezen de Delische (schrijvers) daar zij slanke lichamen en een geest volhardend in den strijd verlangden, vooral het Tanagr. en Rhod. ras en niet minder het Chalcid. en Med.,dat door het onervaren volk met verandering van een letter Melisch genoemd wordt. Van de hanen worden sommigen slechts voor onafgebroken gevechten en strijd geboren,waardoor zij ook hun vaderland Rhodus en Tanagra beroemd maakten.In de 2e plaats werden geeerd de Melische en Chaleid,zoodat aan een geheel waardigen vogel het Romeinsche purper zooveel eer verschaft.Plin. (Grieksche namen).

Evenals de ouden Thelis zeiden voor Thetis,zoo noemden zij ook het Medisch(Persisch) hoen Melisch Deze werden eerst zoo genoemd, omdat zij uit Medie (Perzie) wegens hun grootte waren overgebracht, en later ook die,welke van hen afkomstig zijn wegens de gelijkheid. Var. en Festus. Tuinerus vertaalt "Gallus Medicus" in het Engelsch; a baucock of a cock of kynde Medicae, zij worden gerekend onder het soort huishoenders,wegens hun grootte naar Italie overgebracht,zooals de Patarijnsche wel eens zijn,bijgenaamd Pulverariae,naar een gehucht waar de grootste en in het oog vallendste geboren worden:

welke de koning der Turken, die in onzen tijd Constantinopel veroverde, als een groot geschenk door den Senaat gezonden kreeg. Hermolaus. De Patatijnsche worden vetgemest, meer dan 16 pond. Grapald. Sommigen vertalen dit in het Duitsch door "grosz Welsch Hennen" d.i. groote Italische hoenders. Wij hebben zulke hoenders met hooge pooten, zonder staart. Het groot soort hoenders, dat met de pooten tot aan de borst opgeheven loopt, met goudgele veeren, is ten tijde van onze vaders in Duitschland uit de naburige provincies ingevoerd. Het schijne echter Medische, hoewel niet alleen Medie, maar ook Tanagra, een stad in Boeotie en de eilanden Rhodus en Chalcis er voortbrachten van uitstekenden lichaamsbouw. Daarom zal men deze Medische of Tanagr. of Rhod. of Chaleid. mogen noemen. Het volk noemt ze Longobardische. Zij worden weinig door de boeren gehouden, omdat zij te weinig vruchtbaar zijn. Gijb. Longinus.

Blz. 350 M.; Men zegt dat de hoenders (vóor het geheele soort) het eerst in Perzie zijn geboren en vandaar naar andere plaatsen gevoerd zijn. Menodotus Samius bij Athenaeus. Perzische vogels noemden zij de vogels uit Ecbatanus (aangevoerd) wegens hun zeldzaamheid. Scholiastes Aristoph. in Aves. Hij twijfelt echter of eenige vogels eigenlijk Medisch kan genoemd worden, want de dichter had daar een vreemde vogel (met een kam) genoemd. In verder in het zelfde stuk, onder de persoon van Epops: Een vogel van ons geslacht, het Perzische, van wie men zegt, dat hij het vreeselijkste jong van Ares is, over den haan, zooals de meesten het uitleggen.

Varinus verklaart Perzische vogel ook als haan
Suidas Medische vogel als pauw.De komische dichter
vertelt ook dat eens een haan over de Perzen ge-
heerscht heeft.De Meden grenzen echter aan de
Perzen,zoodat de vogel naar beiden genoemd zijn.
In de buurt van Tarnafari, een stad in Indië,
herinner ik mij slankere hanen en kippen gezien
te hebben dan ooit elders.Ludovicus Patritius.
In Alexandrië,dat in Egypte ligt,worden zekere
kippen monositae gehouden(waaruit vechthanen
voortkomen)die 2 en 3 keer per jaar broeden,de
voltooïng(voleindiging)nl.nadat de jongen bij
hen zijn weggenomen en afzonderlijk opgevoed.
Florentinus.
Het oostelijk deel van Arabie,dat zich verheft
in de richting van Aethiopië,heeft een overvloed
van allerlei vogels, behalve ganzen en kippen
Strabo.
Het hoenderras alleen van de fidipedum(finde =
splijten; met gesplitste pooten)vogels,die vet-
gemest worden heeft verschillende kleuren,want
niet alleen worden sommigen vogels van dit ras
met deze,andere met die kleuren gezien,maar ook
hebben zij afzonderlijk éénkleur over hun geheele
lichaam of verschillende. Blijf van een witte
haan af,zie bij de spreekwoorden onder h.
De hoenders hebben een losse,holle en lichte sa-
menstelling van beenderen,Galenus in / Boek XI
over het gebruik der deelen.Die vogels,welke harde
veeren hebben,zijn sterk,zooals de kwartels(wach-
tels)hoenders. Aristoteles in Physiognom.
Bij de redelooze dieren heeft de natuur aan het
mannetje een uitblinkende eer en voortreffelijkheid
gegeven.

De mann. slang heeft een kam,de haan wordt ook gesierd door de uitmuntendheid van zijn geslacht Aelianus.De haan is een vogel met een keel en een kop voorzien van een kam.Obscurus. Over den aard der dingen.Alleen onder de vogels heeft hij een hem eigen kam gekregen(bij hem in het bijzonder behoorende)zoo ingericht(samengesteld)dat het geen vleesch is en ook niet geheel afwijkend van den aard van vleesch,Aristot. Het meest in het oog vallende teeken bij de hanen,corporeum, sertatum: men zou niet met recht kunnen zeggen dat het vleesche of kraakbeen-of eelt is,maar iets bijzonders.Plinius.

Blz. 350 O.; De kip heeft een gebogen(buigzame) kam midden op haar kop, de haan een rechtopstaande.Perotte. Toovenaars gebruiken voor het geneesmiddel tegen koortsen, kammen,ooren,klauwen van hanen en sporen en lellen(andere lezing afgesneden lellen.)van hen,zooals Plinius meedeelt. De haan heeft een roode kam;het vleesch dat den bek omgeeft noemen sommigen"kin", Columella ook "wang".De vellige(vetrijke)huid,die onder den kin en den nek aan weerszijden afhangt wordt "lellen"(als het ware "kwabben" Beroaldus,aant op Columella) genoemd. Maar de langere veeren, die den nek en den hals van alle kanten omringen en die zij,als zij zullen vechten en ook alszij vertoornd zijn ontvouwen,noemt Columella naar ik zie "Jubas".Hieronder steekt naar voren(vert, de krop(iets als een waterhennetje),die echter aan alle vogels gemeenschappelijk is;dit is de eerste opnemer (behouder) van voedsel, die door de Grieken stomachos(maag) genoemd wordt.

Gijbertus Longolius. De Indische pauw heeft noch lellen, noch wangen. Dezelfde, "Kin" noemt men het vleesch, dat tegen den bek der kippen zit, Callius. Eenige grammatici verklaren lel (palea) als "van den nek van den haan afhangend kraakbeen. Van rood in wit overgaande lellen, die als een grijze baard afhangen, Columella over den haan. Ik vermoed dat galea inplaats van Palea bij Columella bij de vermelding van het parelhoen (Meleagris). Evenzoo noemen wij ook bij de runderen lellen (kwabben), wat van den nek op de borst afhangt.

Blz. 351 b.; (Over de afleiding van het Grieksche woord kallaion voor kam).

(De dieren) die glanzende oogen hebben, zijn hartstochtelijk, evenals de hanen. Bij den zelfden (nl. Arist. in Physiognom).

De ballen van de hanen worden ten tijde (tijdens) van den coitus grooter dan die van andere vogels, wegens hun geilheid, Aristot. De kwartel heeft de ballen onder de lever evenals de hanen. Alex. Myndius bij Athenaeus.

Bij het hoen zit een krop voor de maag Arist.

Sommige vogels hebben twee magen, een, waarin zij het versche eten opnemen, als een keel, een tweede wanneer zij het daaruit laten zakken, nadat het gekookt is, zooals kippen, duiven enz. Plin.

Caro Cap 29 gebruikt "Gula" keel voor krop (ingluies) (Over het Grieksche woord voor krop).

De lever van de kip is gespleten van het eene einde tot het andere Albert. Onder aan hun ingewand hebben zij enkele aanhangsels Aristot.

Vogels, die niet goed vliegen, zooals pauwen, kippen hebben een onbewegelijk achterste (d.i. een staart met veeren bedekt) (niet geschikt om gebogen te worden) waar hij met de huid samengroeit, Aristot).

De haan kromt zijn veeren van zijn staart als in een halve cirkel en evenzeens op den nek en den rug.Albert.

Een staart in den vorm van een sirkel richt hij omhoog Plin.

Blz. 351 m.: Terwijl de hanen een spoor hebben, hebben de kippen die meestal niet,Aristot. En verder; wanneer de kippende hanen overwonnen hebben, kraaien zij;hun kam en hun staart richt zich op.zoodat het daarna niet gemakkelijk is te zien of het kippen zijn.Soms groeien bij hen kleine sporen.De hanen zijn met adversis sporen gewapend;ook de kippen hebben soms sporen, maar dit meer door een dwaling dan door het werk van de natuur. Obscurus,over den aard der dingen. De natuur heeft bij het ras der Vogels sporen gegeven aan die, welke door hun lichaamszwaarte minder geschikt zijn om te vliegen,zooals de hanen.Aristot.

(Allerlei fabelachtigs over den haanesteen. Duitsch Kapunenstein o.a. dat hij dorst wegneemt, het oog niet beschadigd,welsprekend maakt, de liefde aanvuurt.)

C.

De kip vliegt traag Albert.De kip vliegt niet goed en den staart, waarmede de vlucht bestuurd wordt,heeft het onbewegelijk,zooals ik onder B heb medegedeeld.

Het schept behagen in(het gebruik van zand), waarin zij zich wentelen en van tijd tot tijd krabben,Grapaldus. Het hoen houdt van het zand, evenals de overige vogels, die niet hoog vliegen, Aristot. Heraklitus uit Ephesus zegt,dat de varkens zich in de modder wasschen(wentelen),evenals de cortalés vogels in het zand of de asch, daar hierdoor hun veeren en vleugels gereinigd

Alleen dit soort vogels aanschouwt dikwijls den hemel.Pin.
Alleen aan de mannelijke hoenders is het gezang gegeven.Maar ook de kippen plegen dikwijls, wanneer zij de hanen overwonnen hebben, te kraaien. Dezelfde. Dat de hanen daar begonnen onafgebroken te kraaien. Cic.I. Over de voorspelling. De haan is een zangerig dier. Dezelfde. De hanen zingen (kraaien)voor het aanbreken van den dag. Dezelfde (Grieksche woorden voor kraaien,gekraai)
Ja,zelfs is de haan gewoon met klappende vleugels door zijn luide stem de morgenstond(aurora) te roepen Lucretius.De natuur bracht de hanen voort als onze wekers om de menschen bij het werk op te
Blz. 352; wekken en den slaap te verbreken. Zij kennen de sterren en zij onderscheiden telkens uren overdag door hun gekraai. Zij gaan met de zon slapen en bij de 4e kamp(leger) nachtwake ( ) 8
(d.i. het 3e uur na middernacht,Vegetius Lib.III) roepen zij tot zorgen en werk terug en zij dulden niet dat de zonsopgang onverwacht komt en kondigen den komenden dag aan door hun gekraai en het gekraai zelf door vleugelgeklap,Plinius. De haan de bode van den dag verdrijft de uren van den nacht en zendt dan een waarschuwingskreet;en wanneer hij zich gereed maakt te kraaien,slaat hij
Blz. 352 b.; eerst zijn vleugels uit,en maakt zichzelf door zich te slaan, wakkerder,Gregorius in Moralia. De hanen,die moedig zijn,geven een 1i
zwaarder geluid.Aristot. Physiogn.Diep in den 11 hy
nacht kraait hij luider en 's morgens zachter. Want het gekraai wordt met den wind medegevoerd en voordat het geschat kan worden,wordt het verder gehoord.Obscurus. Over den aard der dingen.

Ook de soldaten houden van deze kraaier, omdat hij in het kamp hun als uurwijzer dient. Want daar zij gedwongen zijn op bepaalde uren van den nacht de wacht af te lossen, onderscheiden zij door zijn aanwijzing de tijdvakken van den nacht. In de schemering gaan zij slapen, 3 uur voor den nachtstoestand (d.i. voor middernacht) kraaien zij. Op het midden van het tijdvak daarvan herhaalt hij zijn gekraai en drie uren na het diepst van den nacht kraaien zij weer; dit tijdstip wordt daarom hanengekraai "gallicinium" genoemd. Daarom binden zij soms aan elk legervoertuig een haan, Gijb. Longolius (Verhaal v. Sigismund in Rusland, zie vorige vertaling). M. Cicero schrijft in de Divinat, dat Democritus beproefd heeft hiermede de oorzaak te verklaren, waarom de hanen voor het daglicht kraaien. Nadat de spijs gezakt en over het geheele lichaam verdeeld en verwerkt is, kraaien zij verzadigd door rust. Zij, die zooals Ennius zegt, in de stilte van den nacht favent fauc bus? ?, drukken weder onder gekraai en geklap hun vleugels. Sommigen echter (van deze meening is Ambrosius Leo uit Nola, wiens woorden Erasmus uitvoeriger aanhaalt bij het spreekwoord: Voordat de haan weder gekraaid zal hebben) dat een dergelijk gevolg (uitkomst) als passend bij den geilen aard van dien vogel beschouwd moet worden. Want hierin ligt een duidelijk bewijs, dat door het gekraai liefdesbegeerte wordt aangeduid, dat zij, voordat zij aan hun liefdesbehoefte voldoen, contitesound? Dat het verder de gewoonte is bij sommige vogels, dat zij hun "geneigdheid en lust" in den beginne laten voorafgaan door eenig gezang, welke Plinius op een andere plaats erkent, wanneer hij zegt:

dat zij niet kraaien en niet bij de kippen komen en de liefde van hen, die probeeren boven op hen te komen(hun de baas te worden), ondergaan,Arist. Wanneer de moederkip gestorven is,gaat hij zelf op het nest zitten en broedt de kuikens uit en is dan stil,omdat hij zich er natuurlijk van bewust is,dat hij vrouwenwerk doet en weinig mannelijk handelt,Aelianus. De hanen schijnen het leggen(baren) der kippen te verlichten en door deelneming in de pijn te troosten,doordat zij met rustig en zachte stem hun toekraaien.Oppian in Exeut. Onder de redelooze dieren begrijpt ook het mannetje de pijn van de baringen,zeer velen van hen lijden met de barende wijfjes mede,hij lijdt mede,zooals de hanen;sommigen helpen ook met het uitbroeden, zooals de duiven,Porphyrius 3 de abstinendo abanim. Jongeren schrijven over den gesneden haan,dat hij, als hij, nadat borst en buik geplukt zijn,met brandnetels wordt gewreven de kuikens ter koestering bij zich toelaat,omdat hij voelt dat door die koestering de jeuk, die de brandnetels veroorzaken,verzacht wordt;dat hij dat zoo prettig vindt en daarna ook de jongen bemint,leidt en voedt;Albertus vermeldt,dat hij dit met bewondering heeft gadegeslagen. Van de hanen geven de fiere (eig: laffe) een zwaarder geluid Aristoteles,in Phijsiognom. Het meest ~~moedige~~ (na de pauwen) hebben ook de hanen een gevoel voor roem,Plin.Zij heerschen over hun geslacht en oefenen, in welk huis zij ook zijn, de heerschappij uit. Deze wordt ook verworven door strijd onder elkaar. Maar wanneer zij overwinnen, kraaien zij dadelijk bij de zege en geven zij zich zelf als heerschers te kennen.

dat de patrijshennen zwanger worden door de luchtstroom(aanblazing) der boven hen vliegenden,dikwijls door of nadat zij slechts de stem van het mannetje hebben gehoord. Het overkomt echter de hanen,en men heeft uitgemaakt,dat dit ook wel bij de overige vogels(dieren) het geval is, dat zij,nadat de spijs is verteerd en het lichaam door rust hersteld en daardoor het krachtigst,gekittelé worden door de jeuking van den hartstocht.De onderbroken en dan telkens hervatte slaap kan dan gemakkelijk een oorzaak voor de menigvuldigheid van het kraaien geven, Caelius, Als de haan een zeldzaam dier was,zou hij niet alleen door zijn schoonheid,maar ook door zijn gekraai bewonderenswaardig zijn.Hij kraaiâ luidkeels en dane wordt ver gehoord, en des nachts wel ongeveer 1½ k.M en meer. Wanneer hij zich verheft van de spijs,kraait hij, het meest echter des middags en te middernacht en zoodra de dageraad aanbreekt. Hij volgt dus de kracht van de zon en verdeelt den Blz. 352 m.; geheelen natuurlijken dag in acht deelen, niet echter bij het opgaan der zon,maar wanneer hij de grens van den dageraad nadert,zoo ook voor den middag,Cardanus Lib.10 de subtelétate(fijnheid,nauwgezetheid,scherpzinnigheid).
De hanen kraaien vóór het licht, het zij, zooals als men zegt,door een zeker natuurlijk gevoel van de Zon, die zich tot ons wendt of(den)God begroetend,'t zij door de hitte van hun natuur en de begeerte naar beweging en spijs,Heliodorus Lib.I Aethiopica. Dat een witte haan gewijd was aan de maand,namelijk als aanwijzer der uren,geloofde Pythagoras. Dat in de streken waar het klimaat vochtig was de hanen niet kraaien,zegt Theophrastus,Aelianus.

De hanen geven geluid(hebben den stem), wanneer zij /6
overwonnen hebben.Aristot. Sommigen geven geluid
in de/strijd, zooals de kwartels(wachtels),anderen /7
voor den strijd, zooals de patrijzen, anderen wan-
neer zij overwonnen hebben, zooals de hanen, aan
dezelfde mannetjes hun eigen(de hunne) Plinius.
De kip zoekt zijn voedsel door met de klauwen te
krabben en als hij het heeft gevonden roept hij
zijn jongen,Albert."Choudrès"(d.i. graankorrels /8
of meel) werd bij hun spijs aan de hoenders gegeven.
Athenaeus eind Bk III. Zij houden ook van visch /9
bij hun spijs. Honden en kippen eten menschelijke
uitwerpselen,Brasavolus. Meer over de spijzen,
waarmee het hoenderras pleegt gevoed en signari ?
(saginari=gemest) pleegt te worden,zult gij lezen
bij "de kip"E en bij "de kapoen". Bij de ouden
schijnt de meening veelvuldig geweest te zijn,
dat de haann de macht heeft om alles,wat hij opge-
slokt heeft te verteren. Daarom in de"Wespen"van
Aristophanes: Galli me ventrem habere dictitabat /10
d.i. Hij zei:" dat ik een hanenmaag had".
De Grammatici verder dit vertellend: De hanen (zegt
hij) verteren alles door de gloeiende hitte van
hun maag,Caelius. De kippen zijn met een warme na- /11
tuur begiftigd,want zij conneolunt(=maken onschade-
lijk)vergiften en de ruwste zaden verteren zij en
ook lossen zij soms zand en steentjes,die zij in
hun gulzigheid opgeslokt hebben, op,Dioscorid.
Sommige hanen zijn al te strijdlustig en van een
twistzieke hartstochtelijkheid;zij vallen de over-
rigen lastig en dulden niet dat zij bij de kippen
komen,hoewel zij meerderen niet kunnen voldoen.
Hoe hun driestheid moet bedwongen worden zullen wij
verder onder E uit Columella overschrijven.

Meer ook over den strijd der hanen, die om te vechten door de menschen bijeengebracht werden, zult gij daar lezen: Wie in den strijd der hanen overwint, vereenigt zich met de kippen en richt zijn kop en staart op. Overwonnen kwijnt hij weg wegens de slavernij(onderwerping), Albert. Zie voor meer weldra onder D. De hanen zijn boven alle vogels strijdlustig en hartstochtelijk, Oppian in Exuticis.
Het geslacht der hoenders verheugt zich in een overvloed van hartstocht, Aristoteles. Cleurchus schrijft dat patrijzen, musschen, wachtels(kwartels) en hanen niet alleen, wanneer zij wijfjes zien, zaad uitwerpen, maar ook, wanneer zij hun stem hooren(Verder over Coitus)

Blz. 353 b.; Lichten en geneesmiddelen
Doodelijke dingen.

D.

Als de kippen dood zijn, kwijnt de haan wel eens weg, Albert. Tegen slangen en wouwen strijdt hij ter verdediging van de kippen, Textor.
Zij bewaken de kippen ijverig en verdrijven vreemden van den troep, terwijl zij voor hen strijden, Hummelbergius. Men heeft enkele hanen gezien, die wanneer toevallig de kip gestorven was, zelf de taak van moeder vervulden bij het leiden, koesteren en opvoeden van de kuikens, (en wel)zoo, dat zij overigens er naar streefden te kraaien of bij de kip te komen, Arist.
Men vertelt, dat men gezien heeft, dat hanen, nadat de kip gestorven was, om beurten haar taak overnemen, terwijl zij het overige deden als de moeder en zich van kraaien onthielden. Plinius.
Evenals ook reeds bij het eerste begin van de natuur, komen er zoo enkele verwijfde mannetjes voor,

De overwonnene verbergt zich stil en verdraagt met moeite de slavernij(onderwerping). En het volk,even trotsch schrijdt voort met opgeheven nek en hoog opgerichte kam (het volk beteekend hier de toom,de troep);en alleen van de vogels aanschouwt hij vaak den hemel ,terwijl hij ook zijn sikkelvormige staart hoog opricht,Plin.
Een overwonnen haan volgt den overwinnaar,Verklaarder van Aristoteles.De hanen willen overwinnen, terwijl zij,als andere ontelbare dieren,voor de overwinning alleen strijden,Gallanis 5de decret. Hippoer. Over hun strijd,als zij door menschen bij elkaar gebracht worden,zullen wij in het volgende hoofdstuk schrijven.Zij zijn inderdaad van nature strijdlustig,zoowel anders,als ook wegens de wijfjes terwille van de opitus, zooals in C gezegd is. Ook dit in hem is wonder baar, dat hij,wanneer hij een drempel betreedt, al is de bovenkant ook nog zoo hoog, zich toch buigt(hij buigt zijn kam, Athenaeus en Eustatius);dit schijnt hij te doen uit trots, nl. op dat zijn kam nergens tegen stoot Aelianus.
De hanen jagen ook de leeuwen,de edelste der wilde dieren,schrik aan,Plinius.Zie hierover meer bij de leeuw onder D."Zijn nek staat hoog opgericht,zooals de vogel gevreesd door de Marmorische leeuwen er een toont,de vogel die met waakzame bek het talmende licht roept."Pilitian,en Rustica.
De leeuw en de hagedis vreezen zoowel zijn aanblik,als zijn stem.Aelian.
Panters en leeuwen raken geen (dieren),die met kippenjus besmeerd zijn, vooral wanneer er ook knoflook in gekookt is,Plinius.
Het hanengekraai vreezen de leeuwen,Solinus.

Men zegt dat een leeuw vlucht voor een witte/haan. /n
Basis 8.8. Maar juist deze vogel, die de leeuwen
verdrukt(verschrikt), de hagedissen doodangst aan-
jaagt, de wouwen bang maakt,Aelianus.
Niet alleen beeft de hagedis, bij het zien van een
haan,maar sterft ook bij het geluid ervan convulsus
(uiteen gescheurd). Daarom nemen zij die een reis
door Lydie doen,tegen dit kwaad als reisgezel een
haan mede, Dezelfde. De tamme huisdieren(vogels)
verachten stoutmoedige paarden,ezels en runderen;
en wanneer zij gehouden worden, terwijl er ook
tamme olifanten zijn,vreezen zij/niet alleen niet, /deze
maar loopen midden tusschen hen door.En een even
groote stoutmoedigheid als de hanen hebben om op
hun rug te gaan zitten, een even zoo groote vrees
boezemt hun een wezel in,zelfs als hij voorbij
gaat;en zij,die het geluid (stem) van loeiende
of brullende dieren duidelijk verachten,vreezen
zijn fel geschreeuw, Dezelfde.De haan en het hazel-
hoen zijn vijanden,Aelianus. Men zegt, dat ook
de duiven bij het hoenderras gehaat zijn.Phryni-
chus vreest,evenals de haan, een wespenzwerm.
Zie verder bij de spreekwoorden. Over de dieren,
die het hoenderras belagen zult gij meer lezen
bij "de Kip" E.
Wanneer men de hanen een ring van rijshout om den
hals doet, kraaien zij niet,Plinius.
Blz. 354 b. E.
De haan gevoelt gemakkelijk de veranderingen van
de lucht,die plaats vinden tengevolge van de bewe-
gingen van de Zon en daarom onderscheidt hij met
zijn gekraai de uren;als hij des nachts kraait,
richt hij zich op en slaat met de vleugels en schudt
die uit om wakkerder te kraaien.Albertus. Behalve
het gewone nut, dat hij voor het land(huis) op-
levert,

doordat hij de kippen bevrucht en de keuken met spijzen verrijkt,placht hij tot grooten steun te zijn voor den huisvader door zijn gekraai,waardoor hij de slavens toch weer tot het werk oproept en vermaant om, nadat zij den slaap uit de oogen hebben gewischt,op te staan en te leeren leven;daarom (wordt hij genoemd) door de Grieken als alektoor het ware , d.i. de menschen van de bedden apolektoor roepend,Gijbert.Longolius.Lees ook vroeger in C. hoe hij door zijn gekraai de menschen tot het werk aanspoort en de tijden van dag en nacht onderscheidt. Als de hanen s'nachts sneller dan gewoonlijk kraaien, wijst dit op verandering of wind,Gratarolus. De hanen, en de overige tamme huisdieren(vogels), kondigen, wanneer zij onder vleugelgeklap kraaien, vroolijk en uitgelaten zijn en leven maken, storm aan,Aelianus. De onzen noemen,gallum tempestatis (ein Wetterhan), die met een bijzondere gave om de veranderingen in de lucht door zijn gekraai aan te duiden, begiftigd schijnt.

Zeer velen geloven,dat een haan,die bij regenweer kraait,komende helderheid belooft. Als de kippen luizen zoeken en luiderkakelen, met dat geluid dat menigvuldige waterdruppels nabootst,geven zij een teeken van regen,Aratus. Diens Grieksche woorden zijn:) enz. Over het mesten van hoenders zal / kai gesproken worden bij de Kapoen en de kip E. Daar de gemeste kip door(op de ?)ouden verboden voor ( ) 8 maaltijden uitgezonderd? .....

Dat hoenders niet aangeroerd worden door vossen, als zij gedroogde lever van dat dier gegeten hebben,of wanneer de hanen, nadat een velletje (stukje vel) eruit(van) .....?

Keuze. Uit de hanen moeten de strijdlustigen gekozen worden. Zulke als door zekere teekenen (en), Plorend. = 8 14 /en [eehier kwam gy onder verschillen voorval door ons. zie 88 11 (onder)

Het heeft geen nut er hanen op na te houden, tenzij zeer geile. En zij moeten, evenals bij de kippen, dezelfde kleur en hetzelfde aantal klauwen hebben; een hoogere gestalte zal gezocht worden, Col. De gespierde hanen heb/en de voorkeur, Varro. — 16 -sunstramm.
Florent. De kammen moeten hoog zijn, bloedrood, Varro, - Florent en niet scheef. Grauwe of zwarte oogen, Col. Grauw of zwart, Varro (Over het Grieksche woord daarvoor). Korte scherpe bek, Varro, kort en krom, Columel. Een roode, wit uitloopende lel, Varro. Lellen van rood in wit overgaande, die als een grijze baard afhangen, Col. een rosse baard, / Florent. Zeer groote en witte ooren, Col. / gen. rhod.
<u>Blz. 354 m.:</u> Een bonte of goudkleurige hals, Varro; goed samengedrongen en bont( ) Trachêl.--
Florent. De halsveeren bont of goudkleurig, over hals en nek op de schouders afhangend. Dan een breede en gespierde boret, ~~tas~~.....alae??? f laearbos
verder een zeer slanke staart in een dubbele rij, gebogen, doordat aan weerszijden veeren uitsteken Columella. Groote staart met veel veeren (pilosa eig: harig, Varro) Pooten sterk en niet lang, "kort" Var. maar gevaarlijk bewapend, Columel. Schubbige pooten meer dik dan lang, fier, trotsch zijn en dikwijls kraaien en in den strijd volharden, Varro.
Die zelf niet den strijd beginnen, maar als anderen beginnen, dapper weerstand bieden en zich fel op hen wreken, Florent. En die de dieren, die de kippen kwaad doen, niet alleen niet vreezen, maar ook ter verdediging van de kippen strijden, Var. Hoewel echter hun aard niet op den strijd en den lof der overwinning wordt voorbereid, worden toch de moedigen het best gekeurd, opdat zij fier, vurig waakzaam en bereid tot vaker kraaien zijn en niet gemakkelijk verschrikt worden.

Want somtijds moeten zij weerstand bieden en hun toom beschermen, ja zelfs een zich dreigend verheffende slang of ander dier dooden, Colum. Aan den anderen kant prijs ik niet den haan, die strijdlustig is en van twistzieke hartstochtelijkheid Want meestal bedreigt hij de overigen en laat niet toe, dat zij bij de kippen komen, terwijl hij zelf meerderen niet kan voldoen. Derhalve moet zijn driestheid beteugeld worden door een halfvormig leertje; wanneer dat rond gebogen is, wordt het midden er uit gesneden en door het uitgesneden deel wordt de poot van den haan gestoken, en daardoor wordt zijn woestheid als door een voetboei bedwongen. Aan zulke mannetjes (gewone hanen) worden vijf wijfjes gegeven. Want de hoenders van het Rhodische of Medische ras zijn wegens hun zwaarte noch al te geile mannetjes, noch vruchtbare wijfjes, die echter bij driëen aan (door) een bevrucht (gepaard) worden; en hoewel zij weinig eieren leggen, voeden zij, traag in het broeden en nog veel meer in het uitbroeden, zelden hun kuikens op. Wie er derhalve aan hechten deze rassen wegens hun uiterlijk te bezitten, leggen, wanneer zij de eieren van die edele (kippen) uit het nest genomen hebben, die onder gewone kippen en dan worden de kuikens door deze uitgebroed en opgevoed. De Tanagrische, meestal in grootte gelijk aan de Rhodische en Med., verschillen in aard niet veel van de inheemsche, evenals ook de Chalcidische. Van al deze rassen echter zijn de bastaards de beste kuikens, welke voortgekomen uit buitenlandsche mannetjes, onze (kippen) hebben uitgebroed.

Want zij hebben het uiterlijk van hun vader en
behouden de inheemsche geilheid en vruchtbaarheid.
Blz. 354 o.; Dezelfde Columel. De terugkeer van dit
huisras is dus niet te verachten,wanneer kennis
van het opvoeden toegepast wordt,waarop zeer vele
Grieken en vooral de bewoners van Delos zich toe-
legden. Maar ook zij keurden, daar zij vooral
naar slanke(dieren)en moed,hardnekkig in den
strijd, streefden,vooral het Tanagr. en Rhod.
ras gold, en niet minder het Chaleid en Medi-
sche, dat door het onervaren volk met verande-
ring van één letter Melische genoemd wordt.
Ons behaagd ons inheemsche ras het meest, met
voorbijgaan echter van de liefhebberij der Grieken,
die juist de felste vogels voor gevechten en
strijd gereed maakten. Onze bedoeling is immers
inkomsten te scheppen voor een ijverig huis-
vader, niet voor een africhter van vechtlustige
vogels,wiens geheele vaderlijk erfdeel als on-
derpand voor het kansspel meestal een over-
winnende vechthaan wegnam,Dezelfde.Toch moet men
bij de rassenkeuze zich niet houden aan de Tana-
gr,Medische,en Chaleid;deze zijn ongetwijfeld
mooi en het meest geschikt om elkaar te bestrij-
Blz. 355; den, maar zij zijn onvruchtbaarder
voor de voortplanting,Varro. Kippenveeren worden
in kussens gestopt,Crescentiencis.In Mei zullen wij
een kaas maken van zuivere melk,met stremsel van
een lam,bok of het velletje dat pleegt te hangen
aan de buik van de kuikens(hanen natuurlijk)
Pallad.Men moet er voor waken, dat de kip niet
naar de voederplaatsen vanhet vee sluipt, want
dat,wat valt,vermengd ~~siek~~ met het voer,veroorzaakt
den dood der runderen,Colum.Anienus, de Latijn-
sche vertaler van Aratus rekent onder teekenen van

regen: "Wanneer de kip met krommen bek haar borst reinigt". Wanneer de kippen zich meer dan gewoonlijk in het zand schudden, of wanneer meerderen van hen zich samen op een plaats afzonderen en bij het begin van de regen een overdekte plaats zoeken, waar zij tegen den regen beschut zijn, dan is dat een teeken van veel regen, in de toekomst., Cratarolus.

H.355 Hanengevechten. Hooge hanen, natuurlijk onstuimigere, worden uitgekozen om voor gevechten te dienen, andere, natuurlijk geilere, om de kippen te bevruchten, zooals even te voren aangehaald is uit Columel, die zegt, dat africhters van vogels soms hun geheele vaderlijk erfdeel door dezen strijd verliezen. Dat de vechtlustigste de Tanagr-Rhod-Chalc- en Med. zijn, is even te voren gezegd en vroeger in B. De overwonnen hanen plegen te zwijgen, de overwinnaar te kraaien, Cicero. Wanneer een haan met een ander strijdend overwonnen wordt, kraait hij hierom niet, omdat tengevolge van die nederlaag zijn gebroken trots hem de stem ontneemt. Uit schaamte over deze smaad verbergd hij zich in de eerste de beste schuilplaats. Hij echter, die in den strijd de overwinning behaalde, is zoowel door het uitpuilen der oogen als door hun opgerichte nek en tevens door ingespannen kraaien onbeschaamd trotsch en gelijk aan een triumfator, Aelianus.

10

Blz. 355 b.; Ik lees, dat er bij Alexandrië vogels gehouden worden, Monosiros??, waaronder vechthanen geboren worden, alsgzij twee of driemaal op de eieren gebroed hebben, Caelius. Patrijzen en hanen (hanen en wachtels, Dioscorid) worden, naar men meent, strijdlustiger, wanneer men aan hun spijstakjes Venushaar toevoegt, Plinius.

11

Aan hanen die weldra zouden strijden, plachten zij bij het voedsel knoflook voor te werpen, opdat zij feller zouden strijden. Daarom wordt zeer geestig in de oude comedie / d.i. met knoflook gevoed, wel eens gezegd voor een heftig en al te strijdlustig mn. Te Pergamum wordt alle jaren op staatskosten een schouwspel van hanen of gladiatoren gegeven, Plinius. Hierover en over het gevecht van kwartels, die te Pergamum en Athene plegen gehouden te worden, heb ik meer medegedeeld vroeger bij de Wachtel E. (Voorteeken voor hanen gevecht-Kippenmest-Gebruik van hanenveeren en-ballen bij visschen).

/eskorodiomenos /a /d

<u>Blz. 379 o.; (Over) De Kip (en) tevens de eieren zoowel van kippen als in het algemeen in de Hoofdst. C.E.F.G. en H enz.</u>

A.

"Kippen" worden eigenlijk de wijfjes genoemd bij het tamme hoenderras, maar soms wordt die naam gebruikt voor het geheele ras, evenals ook of d.i. vogels bij de Grieken.

ornithes ornis

<u>Blz. 380</u>.(Het woord voor kip in verschillende talen).

De slanke kippen met meer samengetrokken veeren en die niet zooals den anderen kakelachtig zijn, noemen de Duitschers novellas(Mertzhennen). omdat zij eenjarig zijn en nog geen ei legden. Maar diegenen, die al klokkende door hun lawaai lastig zijn en de schare kuikens leiden, zijn oude (Kluckhennen)(Gluggeren), maar ik zie, dat door Columella, alleen omdat zij ~~bewaakt~~ gehouden worden voor het opvoeden der kuikens, met één naam, (Brüthennen) genoemd worden. Gijb. Longolius.

/e

Plinius spreekt van invencas(jonge) en veteres(oude) kippen en Gaza(volgens Aristoteles) hem volgend. Teneras kippen,die voor het eerst gelegd hebben, lezen wij bij Cato.

B.

De kippen hebben gewoonlijk geen kam, Gijb.Longol. De kip heeft een buigzame kam midden over haar kop de haan een rechtopstaande,Perottus. Er zijn er met geheel ruige pooten, Gehösslete Hüner. Het overige zult gij lezen bij"de Haan B, hiervoor en eenige dingen verder onder E over de keuze der kippen.

C.

Wat over de kippen op deze plaats gezegd worden, is meest al vroeger bij de geschiedenis van den Blz. 380 m.; haan uiteengezet. Verderop zullen wij ook onder E de woorden der schrijvers vermelden over hun spijzen hun liggen in het stof en enkele dingen meer.

-Piepen" wordt eigenlijk van de kippen gezegd, Nonius.De koe loeit, de kip piept, Varro Aborigin. volgens citaat van Nonius.Varro zegt dat de kuikens "piepen",Nonius. Piepen wordt eigenlijk gezegd van de jongen van het boen en dergelijke,Columella. Gepiep wordt in de taal der Osci het geschreeuw van een weenende genoemd,Festus. Klokkende noemen de boeren die vogels,die willen broeden,Columella De kip heeft gekakelt,Terentius.Phormio. De haan pleegt te kraaien, de kip kakelt,Anthor philomelae Glocire en Glocidare(klokken en Klokken)is eigen aan de kippen.als zij op de eieren zullen gaan broeden Festus.

-Uit de tweespraak van Gybertus Longolius over de vogels.Pamphilus: Waarom zingt deze kip, terwijl hij naar de kippenren gaat? Longolius:
Hij zingt niet, maar hij klokt(snikt). Want met dit woord drukt Varro uit het (af)gebroken en binnen den bek gevormde geluid van kippen. Het landvolk ten tijde van Columella wilde ~~ie~~ liever "klokken" zeggen. Pamphilus; De haan klokt(snikt) ook wel eens.Longolius:Zeker, maar wanneer hij zingt(geluid geeft), wordt dat in het Latijn cucur~~vis~~(kraaien), in het Grieksch ≠ ire ≠ kokkuzein genoemd.
Over de ziekten van het hoenderras is vroeger bij "de Haan" C gesproken en zal ook nog gesproken worden verder onder E. Toen eenige kippen zoveel hadden gelegd, dat zij zelfs twee maal per dag legden,gingen zij weldra tengevolge van het zoovele leggen dood. c.hyperniae??? imers, d.i. zoowel vogels als planten raken uitgeput en uitgemergeld,Aristoteles.
En ook: Eenige uit de kippenren leggen tweemaal per dag(en) eenige kwamen tot zulk een overvloed dat zij binnenkort uitgeput stierven.
Diegene van de kippen,die meer paringsdrift heeft, gaat 's nachts het dichts bij den haan zitten,Albert.
Kippen en Patrijzen leggen verscheidene eieren,wel is waar niet veel tegelijk,maar dikwijls,Aristot.
De meeste eieren leggen kippen, Patrijzen, Plinius
De coitus geschiedt bij de kippen op twee manieren: terwijl het wijfje op den grond zit,zooals bij de kippen of staat,zooals bij de kraanvogels, Dezelfde
De kip gaat met gekakel naar haar nest en komt er met gekakel vandaan.

Blz. 381. En wanneer zij(dit) belet wordt, staakt zij toch weldra aan zichzelf overgelaten haar gekakel,Albertus.Men zegt dat de kippen in Illyrie niet zooals elders éénmaal leggen,maar twee of driemaal per dag,Aristot. in Mirabolibus. De krielkippen zijn minder vruchtbaar,Columella.De Hadriaansche kippen leggen zeer veel. Want het komt door de kleinheid van hun lichaam, dat het voedsel voor het leggen gebruikt wordt. De gewone kippen zijn ook vruchtbaarder dan de edele. Want het lichaam is bij de eenen vochtiger,bij de anderen grooter en drooger. Een edele geest huist liever in zulke lichamen,Aristoteles in generatione 3.1. De kippen leggen en paren in alle jaargetijden behalve in de winterdagen(behalve in de twee wintermaanden,Plinius en Aristoteles op een andere plaats) Groot is ook bij sommige edele de vruchtbaarheid, daarzij wel zestig eieren leggen voor het broeden. Maar toch zijn zij minder vruchtbaar dan de gewone,Aristoteles. De vruchtbaarheid echter is zoo groot, dat sommigen er wel 60 leggen, sommigen dagelijks, anderen tweemaal per dag, anderen in zulk een mate, dat zij uitgeput sterven.Aan de Hadriaansche valt den grootsten lof ten deel,Plin. Zij leggen op verspreide legplaatsen, door hen zelf gekozen op een meer verwijderde plaats, Crapaldus. De ~~1~~ oude kippen leggen in het begin van de lente, de jongen leggen in den zomer. Maar ook in den herfst leggen zij,Albert. De jonge kippen leggen het eerst, ~~dagelijks~~ dadelijk in het begin van de lente en meer (eieren) dan de oude maar kleinere ,Aristoteles en Plinius.

En bij hetzelfde broedsel de eerste en de laatste (nl. leggen kleinere) Plin. De jonge kippen leggen in den zomer, wanneer het overvloedige vocht in hen opdroogt en ook in den herfst.De oude echter meer in het begin van de lente,omdat dan door de warme grond de koude van hun natuur gematigd wordt,Albert. Als vogels(kippen) niet leggen, lijden zij een een ziekte en gaan dood,Aristoteles.
Een kip die veel legt en niet broedt op de eiren is vaak ziek en sterft hierdoor, dat zij niet afgehouden wordt van het leggen, want al haar kracht wordt uitgeput. Degeen echter, die broedt,wordt ziek wegens haar liefde voor de kuikens,welke haar scherpere stem aanduidt; zij geneest echter doordat het levensvocht intusschen in haar hersteld wordt, terwijl zij niet legt,Albert.
Zij worden ruig (zij zetten hun veeren op) na den coitus en schudden zich uit.Dikwijls reinigen zij zich ook met een stuk hout(festuca=heiblokhamer), wat zij ook wel eens doen,als zij een ei gelegd hebben,Arist. Zij leggen gemakkelijker als zij een stuk hout, van den grond met hun bek vastgepakt, op den rug hebben gelegd,Oppianus in Exuticis. De kippen,zoo zegt Theophrastus, schudden zich,nadat zij een ei gelegd hebben,met een zekere zorgvuldigheid uit en reinigen zich al ronddraaiend of maken met een stukje hout zichzelf en de eieren schoon,Plutarchus noemt dit "pericarphismus,(het zich met stroo en takjes bedekken),Caelus. De kip schudt zich na den coitus uit,hierom natuurlijk, omdat door den bartstocht warmte in haar opgewekt wordt,die uitzetting veroorzaakt,evenals ook bij den mensch een erectie ontstaat, wanneer hij verlangt naar den coitus.

En dan neemt zij dikwijls om zich te wrijven een stukje hout in den bek, als of zij een nest wil maken. Op het nest zittend, wendt zij dikwijls met haar bek haar lellen evenals ook andere vogels, Albert.

Blz. 381 m.; Kippen kunnen ook bevrucht worden door fazanten, zooals uitvoerig zal beschreven worden in E.

De kippen en de overige vogels, zooals Cicero zegt, verlangen niet alleen een rustige plaats om te leggen, maar maken voor zich ook slaapplaatsen en nesten en bekleeden die zoo zacht mogelijk; Als de kippen boonen eten, wordt het voortbrengen van eieren gestaakt, Avicenna en Crescentiensis. Men zegt dat de kippen door het voortdurend eten van boonen onvruchtbaar worden Didymus. Als zij vaak boonenbasten eten, worden zij onvruchtbaar; als zij ook bij jonge boomen bij de wortels gezet worden, droogen zij die uit.

Clemens 3 stromt. Ik hoor, dat in den tijd, dat de boomen bloeien, de kippen vooral vet worden, daar zij dan bloemen eten, maar dat dan vooral de eieren snel bedrijven en rot worden.

Blz. 427. (Over) de woldragende of met wol bedekte kippen. Deze afbeelding is ontleent aan een Aardrijkskundige kaart.

Fuch is een groote stad in de richting van het Oosten, waar zeer groote hanen geboren worden. De kippen zijn wit als sneeuw, maar niet met veeren, maar met wol bedekt, zooals het schaap, Odoricus uit Forum Julii. In den staat Quelinfu, in het rijk Mangi genaamd worden kippen gevonden, die in plaats van veeren haren hebben als de katten, nl. van zwarte kleur, maar zijn leggen beste eieren. M. Paulus Venetus

Vertaling uit Conrad Gesner.

De Gallina rustica.

Een ander kan schrijven het wilde landhoen, waar- [8]
van Columella en Varro melding maakten; een ander
echter de patrijs, waarvan Martialis (melding
maakte) en die ook (als ik me niet vergis) door Pli-
nius hazelhoen genoemd wordt.
De (z.g.) hoenders bestaan uit 3 soorten, huis (tamme)
land (wilde) en Afrikaansche, Varro en Columella.
Het wilde hoen, dat zeer veel gelijkt op het tamme
wordt door den vogelaar verschalkt. Het meest komt
het voor op het eiland, dat gelegen is in Ligurische
zee, door de schippers volgens afleiding van de
naam van den vogel Gallinaria genoemd wordt, Columel.
De wilde (land) hoenders (zegt Varro) komen in de
stad weinig voor en zij worden bijna niet getemd
zonder staart gezien te Rome, overeenkomend in
uiterlijk niet met onze huishoenders, maar met de
Afrikaansche door hun aanblik en ongevlekt ui-
terlijk. Bij openbare versieringen worden zij ge-
woonlijk geplaatst met papagaaien, witte merels
en andere dergelijke ongewone dieren en bij de
huizen leggen zij bijna nooit eieren en broeden
zij bijna nooit jongen uit, maar wel in de bos-
schen. Naar deze hoenders wordt het eiland Galli-
naria genoemd, dat ligt in de Tusciische (Etrurische
zee) in de buurt van Italie tegenover de Ligyrische
bergen, vigintimillium Albingausium. Andere (stam-
men af) van die tamme, die door schippers zijn in-
gevoerd en die daar zijn verwilderd en zich hebben
voortgeplant, Dit zegt hij (nl. Varro z.b.)
Van de stad Albingausium in Ligurie maakt ook Plin. [8]
melding.

Daar in de buurt ligt de stad Intemelium en ik meen, dat wij zoo bij Varro moeten lezen(ik zie dat ook Hermolaus zoo gelezen heeft)en niet: viginté millium,opdat men begrijpt, dat het eiland Gallinaria ligt tegenover deze twee Ligurische steden en de Ligurische bergen.
De wilde hoenders leggen in gevangen staat geen eieren en daarom hebben wij geen voorschriften gegeven over het opfokken van deze, behalve dat hun overvloedig voedsel moet gegeven worden, opdat zij meer geschikt zijn voor gastmalen, Columella.

De landelijke hoenders zijn akker-(of liever bosch-vogels) met een langere snavel,die bij verkorting ook hazelhoenders(rusticae gallinae) genoemd worden,Gr. Alexandrinus;ik zie, dat hij de "gallinago" of hazelhoen(welke de Galliers(Franschen) "beccassa" naar de lengte van den snavel, wij schnepff noemen en Plinius, naar het schijnt,rusticula (hazelhoen) als een wild hoen heeft beschouwd.
Ik hoor dat ook nu in de buurt van Bononia in Italië het wilde hoen of parelhoen echter genoemd wordt moerashoen en "lautam",waarschijnlijk de snip of eenige andere vogel.
Maar daar Columella het wilde hoen beschrijft als zeer veel gelijkend op het tamme,maar de snip daarvan veel meer afwijkt dan zekere andere wilde boschhoenders,moet o.a. gezocht worden welke zoowel in vorm(gedaante) als in groote het meest overeenkomt met het tamme hoen;

Zoodanig is dat, waarvan wij,ons uit Schotland toegezonden,kort hiervoor een afbeelding hebben geplaats;of dat(als het niet hetzelfde is) waarvan Turnerus schrijft,dat het in Engeland wordt aangetroffen,zooals ik zoojuist heb medegedeeld. Bij dat soort is de hann geheel zwart,de kip bont zooals de patrijs enz. Waar aan den anderen kant Varro schrijft,dat de wilde hoenders niet op tamme maar op de Afrikaansche in uiterlijk gelijken en een ongevlekt uiterlijk hebben, maar de Afrikaansche als niets anders dan Meleagrides (parelhoenders) beschouwt,zou iemand kunnen twijfelen, of het landhoen van Varro een ander is dan dat van Columella;dit schijnt mij echter niet zoo toe,want de landhoenders kunnen wat hun overig lichaam betreft gelijken op huishoenders, maar in uiterlijk ervan verschillen. Het landhoen wordt bij ons(zegt Turnerus) nergens aangetroffen, als dat hoen, dat zij "marhenna" noemen(dat wij vroeger met zijn eigen woorden hebben beschreven) er geen is; wij zijn echter over datzelfde in twijfel, of het misschien het attagen(korhoen) is.

Attagen Dict: nach Einigen das Haselhuhn
(Tetrao bonasia L)
nach Andern der Francolin
(Tetrao Francolinus L)

Hier kan geregelde verschenen worden uit het rechaal van Gysen wanneer er iets nieuws vanuit verst.

Vertaling van Aldrovandus uit Deel II, datgene wat op de hoenderrassen betrekking heeft, door Dr.W.J.Oudegeest.

(Bladz. 183 (midden).

(Plinius begint met de Pauw en gaat den over tot de hoenders).

Want hij zegt:"zij genieten het meest den roem".

De Haan. Deze nachtelijke waker van ons, welke ik heb voortgebracht om de stervelingen op te wekken tot het werk en den slaap te verstoren.

Dat zeer velen inderdaad deze vogel als oud hebben beschouwd, vooral de hoenders, staat ook wel vast uit dit woord van Cicero, die zegt:" dat niet minder hij misdoet die een haan, wanneer het niet noodig was, doodde, dan hij die zijn vader vermoordde." En niet ten onrechte schrijft Tullius(Cicero)zoo, daar de oude Grieken en Romeinen, vooral ook juist deze vogel gebruikten in den oorlog en voor hun offers. Niet minder lof verdient zijn fierheid en de liefde voor de zijnen en zijn overige gaven, waardoor hij zich aan ons vertoont als het voorbeeld van een uitstekende en lofwaardige familievader.

Hoeveel nut echter uit dezen haan en zijn kippen en kuikens voor het menschelijk geslacht ontstaat, niet alleen om levensonderhoud te verschaffen, zoowel aan gezonden als aan zieken, maar ook om bijna alle ziekten te verdrijven, dat is naar ik meen aan ieder duidelijk, zoodat een uiteenzetting ervan in 't geheel niet noodig is.

Blz. 184(Gelijknamigheden) Alle mogelijke vertalingen van het woord Gallus.

Blz. 186(Synonieme namen) het woord haan in alle mogelijke talen.(niet vertaald)

Blz. 191. Geslacht en verschillen.

Ornithologius beweert dat de verschillen tusschen hanen en kippen onderling,ontleend worden aan de streken en plaatsen waar zij het meest zich ophouden en dat zij niet anders dan in grootte en vechtlust verschillen.

Zij verschillen echter ook in andere dingen,zooals uit het volgende zal blijken:

Onder die kippen,welke door de ouden gevierd werden, doet zich het eerst aan ons voor het Hadriaansche of zooals Arestoteles ze noemde (Hadrionikoi).

Maar welke dat zijn,daarover zie ik dat men het oneens is en het gelukte mij niet tot nu toe iemand te vinden,die in dit opzicht aan geleerden voldoening kon geven.

Albertus Magnus,de beroemdste wijsgeer van zijn tijd is het niet eens met Aristoteles,terwijl wanneer hij zegt,dat zekere kippen genoemd worden (kippen van Hadrianius),die door de menschen uit zijntijd grooter genoemd worden, als ten minste waar is wat hij verstaat onder de Hadriaansche kippen van Aristoteles, zooals Augustinus Micus verzekert,wanneer hij een aanval doet op Albertus,zeggende:"de Hadriaansche kippen hebben geen groot en langwerpig lichaam,zooals Albertus filosofeerde,maar het tegenovergestelde zooals Aristoteles en Epheisius hebben overgeleverd.

Dit zegt hij en hoe hij juist hieruit opmaakt, dat de Hadriaansche kippen hun naam hebben gekregen naar Keizer Hadrianus moet hij zelf maar weten, immers de geschiedenis leert ons,dat Aristoteles lang voor Keizer Hadrianus heeft geleefd,dat de Hadrianische kippen hun naam ontleend hebben,namelijk aan de streek Hadria betwijfel ik in het geheel niet.

In de meening dat de Africaansche niet verschillen van de Hadriaansche, beschrijft Tutnerius hem als 3 - en meermalen grooter, daarbij vervallende in een zoo afschuwelijke vergissing, dat een weerlegging in het geheel niet noodig is.

Blz. 189 (P50) Volgens Vario:

De kippen bestaan uit 3 soorten, nl. huis(sierhoenders) landhoenders en Africaansche .
Van die 3 soorten worden met een eigen naam genoemd de wijfjes, die sierhoenders zijn kippen, de mannetjes, hanen (Galli) zijn en de -Kapoenen- omdat zij gecastreerd zijn.

Van de meening van hem echter, die daartegenover dit soort van kippen als krielen(pumilionen) beschouwen, kan ik allerminst afwijken.
Ornithologius verhaald, dat een zekere Spaansche vriend van hem ook deze meening was toegedaan en verzekert....., natuurlijk omdat het lichaam klein en dwergachtig is, steunend, naar het schijnt, op dit bewijs, dat Arsstoteles schrijft, dat de Hadr. een klein lichaam hebben.

Maar ik beschouw hier de krielkippen allerminst als die kortpootige (mooiste) zooals Longolius ze noemt, die ook krielkippen zijn, maar als een zeker soort, dat kleiner is dan de overigen; want die kortpootige hoewel zij vruchtbaarder zijn dan de overige, worden overal wijd en zijd aangetroffen en houden hun soort niet in stand en planten het niet voort, maar worden door een of ander ~~loopal~~ zoo klein geboren.

Boverdien schijnt het mij niet waarschijnlijk, hoe en waarom Aristoteles, die alle verschillen tusschen dieren zeer nauwkeurig heeft aangenomen en te boek gesteld, ook dit verschil niet zou ~~h~~ hebben aangeteekend. Het schijnt dat Plinius onderscheid maakt tusschen Hadriaansche en krielkippen, hoewel hij in verschillende hoofdstukken er over spreekt,

maar hij noemt ze geen(krielen) maar nu eens Hadrianansche en dan weer dwergkippen(Pumilio).

Blz. 192 b. Nadat nl. Hadr. hun den grootsten lof had toegekend in verband met hun vruchtbaarheid,gaat hij weldra zijn meening uitvoeriger uiteenzetten, aldus voort: Er is ook een soort dwerg, dat niet onvruchtbaar is,onder hen (nl.de beste), wat niet het geval is bij eenig ander soort vogels,maar die een vaste, buitengewone vruchtbaarheid hebben en voor wie het broeden op de eieren(of: en bij wie het broeden voor de eieren) schadelijk is; alsof hij wilde zeggen: dat men geen eieren onder hen moet leggen, omdat zij hun kuikens zullen dooden,zooals Aristoteles zeide, die er ook de kleur aan toevoegt,nl. bont,welke Plinius niet vermeldt, misschien alsof het overbodig was die er bij te voegen,wat ik nauwelijks kan geloven. Want een wijsgeer zegt niets zonder reden.

Gijbertus Longolius zegt dat zekere kippen in het Duitsch "Leihennen" alsof men ze „voortbrengende kippen" noemt,worden genoemd en hij vermoedt dat dit Hadr. zijn, maar dat zij van kleur bont zijn en een vrij lange snavel hebben en dat hun kuikens gelijken op duivenjongen. Wat echter betreft,dat Aristot. zegt, dat de Hadr. woest(~~onstuimig,wild~~) zijn, meent hij dat dat gekomen is, door de verandering van vaderland,toen zij naar warmer streken vervoerd en woester werden. Dat dit(als er tenminste daar zulke voorkomen) Hadr. zijn, geloofde ik vroeger grif.

Maar daar hij zegt, dat zij niet woest zijn,doch Aristoteles dit duidelijk zegt, nl. tegen hun eigen kuikens,die zij,zooals hij zegt,dikwijls dooden,en (daar) Plinius,zooals ik aangetoond heb,om dieselfde reden hen als ongeschikt voor het broeden verwerpt (~~afkeurt~~),ben ik van meening veranderd en houd het voor zeker, dat zulke ook geen Hadr. zijn.

Maar daar ik persoonlijk nooit hoenders heb gezien, die met zekerheid Hadr. genoemd kunnen worden, laat ik dus iedere oordeel vrij ~~en stel~~ en stel er mij mede tevreden, de meeningen van anderen slechts onderzocht te hebben. Ik zie echter, dat zeer veel geleerden, misschien omdat zij ook geen andere hadden, die zij Hadr. konden noemen, de meening van Gijbertus Longolius zijn toegedaan. Columella noemt ook zekere kippen dwergkippen maar ik betwijfel weer of die in eenig opzicht dezelfde zijn als de dwergkippen van Plinius. Want Columella prijst hen noch wegens hun vruchtbaarheid noch wegens (eenig) ander ~~niet~~ al te zeer; maar geen (Long.) houdt hen, zoals ik gezegd heb, voor zeer vruchtbaar, en onder de schrijvers uit onzen tijd keurt Conradus Heslachius de dwergkippen, hoewel zij ~~ook~~ een oud ras zijn, zoowel wegens hun onvruchtbaarheid als om andere redenen af; maar er bij voegend , dat op meerdere plaatsen vruchtbare worden aangetroffen en dat zij zeer veel eieren leggen en in Brittannie in dezen tijd ~~verlangd~~ (gevraagd) worden voor fijne spijzen.

De (kippen) echter die Longolius dwergkippen noemt en waarvoor hij de Duitsche naam "Kriel" geeft, worden zooals ik kort tevoren zeide, wijd en zijd gevonden en zij bewegen zich over den grond, meer door te ~~kinken~~ ~~(~~waggelen~~)~~ dan te loopen (en) wij noemen hen ook kriel. De Vlamingen naar ik hoor "gekrielde hennens"

Wanneer Arist. over zijn Hadriaansche (hoenders) spreekt geeft hij als reden, wanneer zij zeer veel ~~voortbrengen~~ ~~(~~eieren leggen~~)~~ dit op:" dat wegens de kleinheid van hun lichaam, het voedsel voor de (partitio= verdeeling ~~indeeling~~) gebruikt wordt.

<u>Blz. 192 m</u>. De Atheners, zooals Chrysippus bij Athenaeus zegt, plachten deze te houden, hoewel zij minder nuttig zijn dan de onze.

De Adriatici echter plachten daarentegen de onze in te voeren. Er zijn bovendien andere soorten kippen, die bij de ouden zeer in eere gehouden werden, maar deze zijn eveneens bij ons haast onbekend. Zoodanige de Tanagraische, Ledacische, Rhodische, Chalcidicae, Perzische, Medische en Alexandrinae. Van de Tanagr. stelden zij de hanen hooger dan de kippen en daarvan bestonden 2 soorten. De eene soort waren de strijdbaren, d.i. strijd of vechthoenders, zooals Hermolaus het vertaald, de andere soort de Cossiphi (merelkippen), die evengroot waren als de Lydische en waarvan Pausanias melding maakt en mededeelt, dat zijn kleur gelijk zijn aan de raven (hierom worden zij wellicht Cossiphi (merel) genoemd, omdat zij evenals de merels zwart waren) en dat zij een lel en kam hadden in de kleur van een anemoon (op die plaats heeft (schrijft) Hermolaus: de sporen en de kuif zijn slechts rood, daar de vlek van een anemoon, wat ik onjuist acht, daar men toch bij geen enkele kip heeft gezien dat de spoor ooit rood was) ook waren er kleine witte vlekken boven aan (aan de bovenkant van) de rostrum (snob) en het eind van de staart. Mij is een dergelijk soort hoenders geheel onbekend. Wanneer echter de Grieken de Tanagr. uit Boeotie en evenzoo Athenaeus, Columella en Martialis de Rhodische en niet minder de Chalcidicae en Perzische (Medische) en sommigen de Alexandrijnsche uit Aegypte voor het gepocht en den strijd aanbevelen, zou iemand kunnen vermoeden, dat dit dezelfde zijn, hoewel zij door den zeer geleerden M. Varro, en Columella en ook door Plinius zeer duidelijk schijnen te worden onderscheiden. Want wanneer men nauwkeurig en op een goudschaaltje, zooals men zegt, de woorden van deze gewichtige schrijvers afweegt, zult ge bijna geen keubaar onderscheid tusschen allen vinden, en zien, dat zij zeggen dat sommigen strijdbaarder zijn dan anderen.

Zoo zien wij dat in ons Europa het eene volk strijdvaardiger is, dan het andere, terwijl zij intusschen door geen enkel ander lichaamskenmark verschillen.
"De Tanagr.Medici en Chalcid,zegt Varro, zijn ongetwijfeld mooi en zeer geschikt om met elkaar te vechten, maar voor de voortbrenging minder vruchtbaar. Columella maakt echter in het geheel geen melding van hun strijdvaardigheid en zegt:
Blz. 192 O. de Tanagr.(zijn) meestal in grootte gelijk aan de Rhod en Medic. en verschillen in aard niet veel van de bij ons inheemsche,evenals ook de Chalcid; terwijl hij kort te voren gezegd had: dat noch de hanen van het Rhod. of Med. soort wegens hun zwaarte al te ~~salsoen~~springerig? zijn, noch de kippen vruchtbaar.
Wanneer hij zegt, dat zij in aard niet veel van de bij ons inheemsche verschillen,zou het kunnen schijnen dat hij door deze woorden afwijkt van Varro en Plinius, als hij niet op een andere plaats zoo schreef: De Delische(nl. schrijvers) achtten,omdat zij slanke lichamen en volhardenden moed inden strijd zochten, vooral het Tanagr. en het Rhod. soort hoog, en niet minder het Chalcid en Med., dat door het onervaren volk met verandering van één letter Meli~~ema~~sche genoemd wordt en elders ook de Rhod. vogel(hij begrijpt of schrijft dat de kippen hun jongen niet gemakkelijk voeden). Zoo zegt ook Plinius: Van de hoenders worden sommigen slechts voor den strijd en ~~voortbrengende~~ ?omafgebroken? gevechten geboren, waardoor zij ook hun vaderland,Rhodus en Tanagra beroemd maakten.
De natuur, de scharpzinnige moeder ?alle? dingen wilde dus, dat diegene, welke zij grooter en strijdvaardiger maakte dan de anderen, daar tegenover minder vruchtbaar zouden zijn dan de overigen.

Albertus noemt eenige kippen van Keizer Hadrianus en zegt dat die in zijn land "groote" genoemd worden, daar zij nl. een groot en langwerpig lichaam hebben. Zij komen veel voor, zegt hij, bij de Hollanders en de Zeeuwen en overal in Noord-Germanie. De hanen ervan waren misschien wel gelijk aan de reeds genoemde Maar hoewel Varro zegt dat de Tanagr., Med. en Chalcid hanen onvruchtbaarder zijn, Albertus daar en tegen dat de kippen dagelijks eieren leggen(voortbrengen), zou ik toch niet gelooven, dat het daarom een geheel verschillend ras(soort) is. Want het is mogelijk dat zij bij de Hollanders en Zeeuwen, wier land ongeveer in het uiterste Noorden ligt, vruchtbaar zijn, en bij de Grieken onvruchtbaar in die natuurlijk zeer warme streken; of liever Varro zegt dat zij onvruchtbaar zijn, omdat zij wreed zijn voor hun kuikens, want ook Albertus vermeldde over de Hollandsche hoenders, dat zij allerminst zachteardig zijn voor hun kuikens en ze dikwijls dooden; en Columella levert over, dat de Rhod. vogels hun jongen niet geschikt voeden. Hermolaus, Barbarus en Longolius, overigens zeer geleerde mannen, gelooven dat het Blz. 193 M. Med. kippen zijn, die gewoonlijk Patavin~~eijn~~sche en Longobardi~~ijn~~sche genoemd worden. Hun meening kan en wil ik in geen geval onderschrijven. Immers een zoo duidelijk verschil, waardoor zij van de anderen afwijken, nl. dat zij geen staart hebben, zouden voorzeker de ouden in geen geval over het hoofd gezien hebben. Zij zullen dus wel een verschillend ras(soort) geweest zijn en het is ook niet geloof waardig, dat de ouden hen den naam Med. of Tanagr. of welken anderen vreemden naam ook zouden gegeven hebben, wanneer zij die hadden in ~~(te)~~ Patavium, om zoo te zeggen, in 't hartje van Italië.

Overigens getuigt Hermolaus, dat de Patavin."pulnerariae" genoemd worden naar een dorp, zeer groote en in het oog vallende ~~beziensweardige~~ (hoenders);ik heb begrepen, dat zij pulnerariae genoemd worden door den Edelachtbaren M.Antonius Ulmus naar een zeker dorp, waar zij veel voorkomen en in welks klimaat zij welig tieren,zóózeer, dat hun vruchtbaarheid daar wonderbaarlijk is en zij, wanneer zij naar andere plaatsen,zelfs in de buurt, worden overgebracht, als zij niet onvruchtbaar worden, toch ten zeerste ontaarden.Sommigen die hen in het Duitsch beschrijven noemen hen"gross ~~w~~welschhennen, d.i. groote tal.kippen. Wij,zegt Longolius, hebben zulke hoenders, met hooge pooten en zonder staart. Het groote soort hoenders,dat op zeer hooge pooten loopt, met goudkleurige veeren, is bij menschenheugenis in Germanie (Duitsch) uit de aangrenzende provincies aangevoerd. Het schijnen echter Perzische(Medische), hoewel niet alleen Perzische(Media) maar ook de Boeotische stad Tanagra en de eilanden Rhodus en Chaleid er uitstekende van lichaamsbouw voortbrachten . Daarom zal men hen Pers. Med.of Tanagr. of Rhodische ofChaleidic, mogen noemen. Het volk noemt ze Longobardische.Zij worden weinig door de landhuisbewoners(boeren) gefokt, omdat zij te weinig vruchtbaar zijn. Dit zegt hij. De schrijvers over tochten naar Indiëvermelden dat er in den staat (van) Senega kippen zijn,die kippen van den Pharao (Vorst) genoemd worden; dat zij aan gevoerd worden uit het Oosten,dat er eveneens bij de Tarnasari, stammen van Indië andere hanen en kippen aangetroffen worden,die 3x zoo groot zijn als de onze. Ten slotte vermeldt Petrus de martelaar, dat er op het eiland Jmaica kippen gevonden worden,die voor de pauwen noch in grootte noch in smaak onderdoen. En tot hier toe verschilden zij in grootte.

Laten wij nu de verdere verschillen, als die er zijn nog aan. Aelianus, schijnt te bevestigen, dat er stomme hoenders bestaan, wanneer hij zegt: /a

Blz. 193 O. Nebas is een plaats in de buurt van den Maced. stad(staat) Thessalonica, waar een soort van hoenders, stom door voortdurend stilzwijgen, nooit met (door) het bij deze vogels gewone gekraai gehoord wordt; daaruit is dus een spreekwoord ontstaan en wanneer men zegt dat iets zal gebeuren, als Nebas zal gekraaid hebben, kan men daaruit iets onmogelijks opmaken. Maar of dit een werkelijk ~~(duidelijk)~~ verschil is, of dat het veeleer uit een ~~verborgen~~(onbekende) eigenaardigheid van die plaats voortkomt, dat de haan daar niet kraait, laat ik aan anderen ter onderzoek over. Ik voor mij ben hiervan overtuigd. Wat echter Theophrastus zegt, terwijl ook Aelianus het vermeldt, nl. dat in koude streken, waar het klimaat al te vochtig is de haan niet kraait, dat kan ik in het geheel niet gelooven, want Holland, Friesland, Noorwegen en verder verwijderde Noordel. streken toonen, dat dit niet zoo is, waar, hoewel zij koud en vochtig zijn, de hanen niet minder vaak dan in welke warme streek ook kraaien, laat staan, dat ze geheel zouden zwijgen.
Verder geven zij een duidelijk verschil door de bedekking van het lichaam. Want zij zijn niet allen met veeren bedekt, maar sommige hoewel zeldzaam, als het ware met wol, waarnaar zij "woldragende" genoemd zijn, en sommige met haar, zooals er in den staat Quelim in het rijk/van/ Mangus gevonden worden, bedekt met zwarte haren als een kat, die op dezelfde wijze als de onze eieren leggen en goed vleesch leveren aan hen, die ze eten. Woldragende brengt Puch, de grootste stad in de richting van het Oosten, voort, zooals Odorico uit /o
Forum Julii getuigt van zulk een blankheid, dat zij /ii
voor sneeuw niet onderdoen. Van de pennartae? ? hebben weer sommige naakte ~~(kale)~~ pooten, andere ruige,
Blz. 194. welke laatste de Duitschers "Gehoste hennen" noemen, als het ware met laarzen bekleed.
Verder hebben sommige een enkele, andere een dubbele kam sommige een staart, andere in het geheel niet.
In het eieren leggen is er verder een zeer groot verschil. De jonge hoenders immers, zooals Planius en Aristotel. schrijven, leggen het eerst dadelijk in het begin van de lente en meer eieren dan de oude, maar kleinere;

en bij hetzelfde broedsel het eerste en het laatste (kuiken)(zij leggen natuurlijk kleinere eieren), zooals Plin. er uit zich zelf aan toevoegt.

Blz.194 b. Daarentegen verzekert Albertus, dat de jonge hennen in den zomer leggen, de oude in het begin van de lente en hij voegt er deze reden aan toe, dat in den zomer overvloedig vocht, evenals in den herfst, bij de jonge wordt opgewekt, maar bij de ouden de koude door de warmte en het vocht van de lente wordt gematigd. Deze reden is geheel wijsgeerig en komt overeen met de waarheid. Dat sommigen weer 2x per dag, anderen slechts eens per dag een ei leggen (daarvoor) hebben wij zoowel Aristot. zelf als Plinius tot getuigen (zegslieden). Sommigen ook van de cortalibus ?? zegt hij, leggen 2x; anderen zijn reeds tot zulk een overvloed gekomen, dat zij uitgeput ~~exemß?~~ stierven. Deze meening nam Plinius ongetwijfeld aldus van hem over: Hun vruchtbaarheid, zegt hij, is zoo groot, dat sommigen (zestig (dagen oud) ~~sexagenis tellens 60)~~ leggen, eenigen dagelijks, eenigen 2x per dag, eenigen zooveel, dat zij uitgeput sterven. Aristoteles zegt ook op een andere plaats, als tenminste Arist. echt ~~(o.vervalscht)~~ is, op grond van de mededeeling van anderen, dat de kippen in Illyrie, niet zooals elders éénmaal, maar 2 of 3 maal per dag leggen. Eveneens zegt hij op een andere plaats uitdrukkelijk dat er onder het ras der kippen zijn, die niets dan dubbele eieren leggen; daarbij dient opgemerkt, wat hij over de dooier uiteenzette (hij had nl. gezegd dat alle dubbele eieren uit twee dooiers bestaan, die om niet door elkaar te loopen, bij sommigen een dunne afscheiding van eiwit in het midden maakten, dat bij anderen echter de dooiers door wederzijdsche samentrekking zonder eenige afscheiding verbonden waren.) Hij zegt verder dat eenige kippen 18 dub-

bele eieren hadden gelegd en die uitgebroed,behalve eenige,die, zooals dat voorkomt onbevrucht waren. Dat uit de overige kuikens gekomen waren,maar dat die dubbele zoo waren uitgebroed,dat 't eene(kuiken) grooter,'t andere kleiner was,en dat tenslotte tot een monster ontaard was,(het kuiken) dat als kleiner 't laatst uit het ei gekomen was. Maar het zou kunnen schijnen, dat zulk voortbrengen meer in strijd met, dan overeenkomstig de natuur plaats vond. Want ook Plinius vermeldt op gezag van Cornelius Celsus, dat sommige niets dan dubbele eieren leggen en somtijds 2 kuikens uitbroeden en dat een van de kuikens grooter is, maar overigens zegt hij dat dubbele eieren in het geheel niet worden uitgebroed. Ook een oude vertaler van Aristoteles,zooals uit een jongere schrijver Ornithalogus aanhaald, vertaalde in dienzelfden zin aldus:En soms komen tweelingen voor en een van die tweelingen is klein,de ander groot,en in meer exemplaren van Aristoteles staat het,tenzij wij moeten oordeelen dat er een fout in zit,aldus:Over het algemeen zijn zij(die dubbele eieren) vruchtbaar,behalve dat het eene(kuiken) grooter, het andere kleiner wordt geboren,en het laatste monsterachtig:dit wil dus m.i. zeggen: Voor het overige zijn die dubbele(eieren) vruchtbaar,behalve dat dit wel eens gebeurd,dat het eene Blz. 194 m. grooter het andere kleiner is. Daaronder ~~gaat~~ (ontaard) tenslotte ~~in~~ tot een monster ~~over~~,dat (kuiken),dat als kleiner het laatst te voorschijn komt. ~~(kleiner)~~.Door deze woorden weten wij duidelijk, dat het voortbrengsel van dergelijke dubbele eieren allerminst volgens Arist. meening monsterlijk is,maar dat van de kleinere,dat (kuiken),dat het laatst geboren wordt,slechts in een monster overgaat.

En het schijnt althans, dat Plinius het met Aristot. dien hij overigens altijd pleegt te volgen, in dit opzicht geheel oneens is, daar hij als zegsman Cornelius Celsus noemt en niet Aristoteles. Welke meening dichter bij de waarheid is, zal de ondervinding leeren. (Het volgende door drukfouten waarschijnlijk onduidelijk. Hoofdzaak: Men wil veranderingen aanbrengen, o.a. γίνεται veranderen in εγίνετο =werd geboren, waardoor de mededeeling alleen tot deze 18 eieren beperkt wordt en niet van die eieren in 't algemeen gezegd.) Hoe dit ook zij, men moet vaststellen, dat zulk een voortbreng~~ing~~(sel) allerminst monsterachtig is; want ook Pierius Valerianus verzekert op grond van de mededeelingen van anderen, dat er bij de Macedoniers een kip voorkwam, die eens 18 eieren legde, en bij het broeden twee kuikens uit elk ei broedde. Dat sommige dagelijks tweelingen uitbroeden, verzekert hij waargenomen te hebben te Patavium, terwijl er nog wel eens een derde bij kwam, maar dat was dan ontijdig geboren; {de Zeer Eerw.} M. Antonius Ulmus, dien ik kort te voren genoemd heb, verzekert door de ondervinding geleerd, dat Pierius (de) waarheid vertelde, maar zeide, dat de kip, die hij zelf tweelingen had zien uitbroeden, dit slechts 2x in de week had gedaan en wel 's morgens en 's avonds en dat de kip eindelijk door verzakking der baarmoeder is gestorven ~~(decido=naar-naar beneden vallen.)(verzakkingen van de uterus=baarmoeder)~~ en dat het een Patav. kip was. Naar waarheid zullen wij dus die kuikens monsterachtig noemen, die als tweelingen aan elkaar verbonden, tegelijk uit één ei komen. Want het komt dikwijls voor, dat een kuiken 2 lichamen heeft, waarom wij dan ook bij Albertus lezen:

In sommige eieren zitten tweelingen, maar de een van de tweelingen verdrukt den ander en somtijds wordt er, doordat de ~~selve~~ vliezen breken, een kuiken met twee lichamen voortgebracht.

Blz. 195 b. Aan de broedperiode kunnen ook verschillen ontleend worden, daar immers sommigen éénmaal, anderen 2 of 3 maal en nog anderen meermalen broeden. Floxentimus zegt dat in ~~de~~ Alexandrie, dat aan Aegypte grenst, sommige kippen Mosrosilae genoemd worden, waaruit de vechthanen voortkomen, die 2 of 3x broeden, nadat natuurlijk na de geboorte de kuikens bij hen weggenomen zijn en afzonderlijk opgekweekt werden. Zoo komt het voor, dat één kip 40, of zelfs 60 en meer kuikens in één broedperiode uitbroedt. Tenslotte verschillen zij ook in aard en karakter, want behalve dat sommige ~~huiselijk~~ (tam) en andere wild worden genoemd, zijn er ook onder de tamme kippen sommige van nature zoo tam en mak, dat zij niet kunnen leven zonder gezelschap van menschen; dit heb ik met eigen oogen waargenomen. Want eenige jaren geleden hield ik op mijn buitenhuis een kip, die, behalve dat zij den geheelen dag door het huis en afgezonderd van de anderen rondzwierf, wanneer zij wilde gaan rusten, nergens anders dan dicht bij mij tusschen mijn boeken, en nog wel vrij groote, al werd zij ook eenige malen verjaagd, wilde gaan slapen. Andere daarentegen zijn zoo wild, dat zij den mensch ontwijken, laat staan zijn gezelschap zoeken. Sommigen ~~woeden~~ verhieven tegen hun eigen jongen, anderen pikken hun eieren, nadat ze die gelegd hebben, op.

Gedaante (Vorm) en beschrijving.

Blz. 195 m. Hanen en kippen in het algemeen.

Aristoteles deelt volgens den vertaler Gaza mede, dat er een haan is, die kleiner is dan de kerk(~~steen~~) uil, maar al vroeger heb ik aangetoond, op gezag van den Zeergel. Petrus Bellonius, dat hieronder de grootere ~~steen~~(kerk-)uil moet verstaan worden; overigens is de haan inderdaad veel grooter dan de kerk-(~~steen~~) uil. Wat de kleur betreft, die kan wat het geheele ras der hoenders aangaat, niet toegekend worden. Want alleen deze van de fidipedum(findo-splijten, pes -poot-dieren met gespleten pooten,) die vetgemest worden hebben verschillende kleuren. Want sommige vogels die" ? ~~"~~van dit ras hebben deze, andere die kleur en afzonderlijk hebben zij één kleur over het geheele lichaam of verschillende. Vandaar zegt men dat Solon, toen hem door Croesus, die prachtig schitterde door allerlei versierselen en op een hoogen troon zat, gevraagd werd, of hij ooit een mooier schouwspel had gezien, geantwoord heeft volgens het getuigenis van Laertius, dat de hanen met een natuurlijke glans en ongeloofelijke pracht bekleed waren. En [illegible] zegt Aelianus, dat de natuur aan het mannelijk dier als voorrecht pracht en schoonheid geschonken heeft: De mannelijke ~~[illegible]~~, zegt hij, heeft een kam en ook de haan wordt versierd door de uitmuntendheid van zijn gestalte(schoonheid). Maar hoewel een dergelijke voorstelling tenzeerste waar is en bij onzen haan ook juist is, is zij in het algemeen toch niet waar, daar toch, zooals wij op vele plaatsen in het begin van ons werk aangetoond hebben, bij de roofvogels de wijfjes uitstekender en mooier zijn dan de mannetjes. Zulk een kam heeft volgens het getuigenis van Aristoteles hij alleen als iets hem eigen gekregen; en die is zoo samengesteld, dat het geen vleesch is en toch ook niet geheel afwijkt van den aard van vleesch. Het meest in het oog vallende lichaamsversierseel, zegt Plinius, terwijl hij keurig dezen kam beschrijft, en Aristoteles omschrijvend verklaart, is getand en het is geen vleesch en wij zouden het niet terecht kraakbeen of eelt kunnen noemen, maar iets bijzonders.

= 8

? vetgemest worden

bij de edelsoorte dieren

slang

(Dan volgt weer een litteraire kwestie nl. of bij Arist. voor kam gelezen moet worden kurbasia of karbasia endan het woord kam in verschillende talen).

Blz. 196 r.7

Zooals echter de hanen een rechtopstaande kam hebben, zoo hebben de kippen er een die gebogen is en midden over den kop naar achteren afhangt; daarom weet ik niet wat Gijbertus Longolius bedoelde, toen hij uitdrukkelijk beweerde, dat zij er geen hadden. Wanneer men die afsnijdt, gaan de beesten niet dood, want er vloeit slechts weinig bloed uit de toegebrachte wond.

Blz. 196 b.

Daarover kan men bij den Vrijheer (Baron) Sigismund een wonderlijke geschiedenis lezen in een beschrijving van een reis door Rusland, die als volgt luidt: "Een Russische haan, zegt hij, die volgens de gewoonte bovenop den wagen der Duitschers zat en van kou al stervende was, werd door een dienaar, doordat hij de kam die bevroren was, ineens afsneed, op die manier niet alleen gered, maar tot onze verwondering er ook toe gebracht om dadelijk zijn nek op te richten en te kraaien. Maar laten wij tot het andere overgaan. De oogen van deze vogels zijn schitterend en helder. Men zegt, dat diegenen, aan wie de natuur zulke oogen gegeven heeft, algemeen voor ~~spiingerig (geel)~~ poarlustig) en hartstochtelijk gehouden worden. Die vliezige huid, die onder de kin en ter weerszijden van de nek afhangt, wordt lel genoemd. (Beschouwingen over het Gr. woord voor lel).

Den snavel van alle vogels noemt het volk in Italië "becco", een oud Tolosaansch woord, hoewel het volgens het getuigenis van Suetonius eigenlijk "snavel van een hoen" beteekende. Deze is bij beide geslachten stevig aan den bovenkant gebogen en meestal van een hoornachtige kleur.

Bij Hesichius en Varinus beteekent Korax nu eens "raaf", zoo ook bij alle Grieken, dan weer"bovenkant van den snavel van hoenders", natuurlijk naar de zwarte kleur, die de Gr. Koros=zwart noemen; maar bij onze hoenders hebben beide deelen van den snavel bijna altijd dezelfde kleur;daarom hebben zij er misschien de uiteinden onder verstaan,die soms naar zwart overgaan. Het vleesch dat aan beide kanten den snavel omgeeft,noemen sommigen een"kin".Columella echter ook"wang".Veeren die langer zijn dan de overigen omgeven bij den haan den hals en den nek aan alle kanten.Deze noemt Columella met een tegenstrijdigwoord "manen". Want manen zijn de haren van dieren, die van den hals neerhangen en waardoor zij een zekere lichaamskracht te kennen geven;daarom zegt Plinius:dan vooral valt de adel van den leeuw in 't oog, wanneer de manen den nek en de schoften bedekken. En evenzoo zetten de hanen, als zij willen vechten en ook als zij boos zijn (die veeren) op,alsof ook daarin iets zat, dat hun toorn en fierheid aantoont. Apisius noemt bij het kuiken een zeker deel van het lichaam navis(schip), terwijl hij beveelt een kuiken aan de "navis" (borst of stuitje zijde) te openen; ik zou meenen dat over het algemeen de borst zoo genoemd wordt,maar ik heb daarvoor geen enkel sterk bewijs,behalve dan dat hij kort daarna beveelt een gevuld kuiken aan de borstzijde te openen. Ik weet echter dat Humelbergius daaronder het stuitje(achterste deel van den buik verstaat,omdat dit evenals een schip gewelfd(hol) is en de vorm er wel op gelijkt. — e

Blz. 196 O. De staart is bij dit ras (soort)van vogels bij de mannetjes grooter dan bij de wijfjes;bovendien hebben zij twee lange veeren,die wegens hun zachtheid het beeld van een(gebogen)boog vertoonen en die de wijfjes niet hebben;

en dat is het wat Albertus met deze woorden wilde zeggen: De haan buigt zijn staartveeren in de gedaante van een halven cirkel en evenzoo zijn nek en rugveeren,nl.als hij toornig is en zich tot den strijd voorbereidt. Plinius zegt ook dat de haan zijn ~~snavel~~ = staart in de vorm van een sikkel omhoog richt.

"Otras" noemen Hesichius en Varinus speciaal de staart van den haan. Die veeren,die wij bij het vetmesten van kippen en kapoenen onder den staart uittrekken,noemden sommige Duitschers,volgens het getuigenis van Ornithologus, naar die handelswijze:"Mastfaederen",d.w.z. veeren die vet zullen maken. De mannetjes vooral,zoo schrijft Aristoteles,zijn gewapend met sporen en de wijfjes missen die grootendeels. Bij de mannetjes groeien zij soms tot een groote lengte aan,zooals die, <u>Blz. 197 b.</u> welke wij later afbeelden. Een onbekende schrijft over den aard der dingen,dat zulke punten of sporen bij de kippen veeleer door een dwaling dan door het werk van de natuur gegeven worden;maar hoewel het mij zelden ten deel viel kippen met sporen (begiftigd) te zien,bevestigd Aristoteles dit toch wanneer hij aldus schrijft:"Wanneer kippen hanen overwonnen hebben, kraaien zij en zoowel hun kam als ook hun staart richt zich op,(en wel) zoo, dat het daarna niet gemakkelijk is te zien of het wijfjes zijn; soms groeien ook bij hen kleine sporen". En Julius Alexandrinus schrijft hierover,ik weet niet uit eigen waarneming of op gezag van Aristoteles,aldus: Hoe? hebben wij niet met Aristtot. als getuige en zien wij soms niet met eigen oogen, dat de kippen die een mannelijken aard gekregen hebben, nadat zij eens de hanen overwonnen hebben,gewoon zijn(letterlijk): op de mannetjes te komen door Coitus
als mannetjes te bespringen door Coitus
de mannetjes in Coitus te overtreffen,welis-
waar een ijdele vruchteloze poging,maar dat zij dat gewoon zijn;

weliswaar een ijdele vruchteloze poging,maar dat zij dat gewoon zijn; hij vermeldt ook dat men kam en staart als bij de mannetjes opgericht heeft gezien, met zooveel gelijkenis met mannetjes, dat het niet gemakkelijk was ze te onderscheiden.Ook werd waargenomen dat bij hen kleine sporen groeiden op de daarvoor bestemde plaatsen. Dit zegt hij.
Aristoteles meent, dat de natuur bij het geslacht der vogels sporen gegeven heeft aan hen,die wegens de zwaarte van hun lichaam minder geschikt zijn om te vliegen. Maar dat deze voorstelling (van zaken) met goedvinden van een zoo groot man gezegd,niet juist is,toonen de pauw,de trapgans en andere vogels (van dit soort) die hoewel zij even ongeschikt zijn om te vliegen,toch geen sporen hebben.
Blz. 197 m. De sporen worden zoowel door andere Attische schrijvers, als door Aristoteles plêktra = sporen genoemd; in het Dorisch plaktra, in het algemeen kentra=prikkels. De overige (lichaams)deelen komen overeen met die van de meeste andere vogels: daar het boek,aangezien Plinius de kippen met ongelijke klauwen prijst,zou kunnen schijnen,dat hij dit niet met betrekking tot het aantal wilde zeggen,maar omdat zij niet even lang behoefden te zijn,als hij er later maar niet aan toevoegde:"soms ook meer dan vier klauwen met een dwarsc"; want daaruit zien wij duidelijk,dat hij 5 klauwen bedoeld heeft en niet die spoor,die, zooals wij in navolging van Aristoteles gezegd hebben,wel eens bij hen groeit; ook Columella prijst de kippen, die 5 klauwen hebben, maar zoo, dat zij niet buiten de pooten uitsteken transver.....(onleesbaar) nl. de sporen.Daarom weet ik in het geheel niet, wat ik over dergelijke klauwen moet zeggen,

daar wij zien, dat overigens pooten met 5 klauwen bij dit soort vogels en evenmin bij een ander waargenomen worden, behalve bij wangedrachten (monsters) tengevolge van den overvloed van stof; zoodanig is die poot met 5 klauwen, die ik vroeger van iemand ten geschenke kreeg en in mijn museum bewaar.

Om nu echter, voor zoover dit mogelijk is, onzen haan kort te beschrijven, zal ik dus eerst deze keurige verzen van den Zeergel. Engelschman Politianus aanhalen:

Het overige volk vergezelt naar behooren den koning, den prachtigen koning op wiens verheven nek een hooge kam purperis, en door een zoete dwaling glanzen op zijn gouden hals en zijn schouders loopt een schoon sieraad enz-

de opgehoopte veeren over

Een goede en prijzenswaardige haan moet aldus zijn: Hij moet een slank en hoog lichaam hebben, zooals Varro ze vooral prijst, in den strijd hardnekkig zijn, ja zelfs moet hij niet alleen zelf den strijd het eerst beginnen, als er gestreden moet worden, en zich tegen anderen, die hem aanvallen, dapper te weer stellen, maar zich ook heftig op hen wreken en de dieren, die de kippen kwaad doen, niet alleen vreezen, maar ter verdediging van hen bestrijden; aan den anderen kant laakt Columella de hanen, die vechtlustig zijn en van een twistzoekende hartstochtelijkheid, omdat zij meestal de anderen vijandig behandelen en niet dulden, dat zij bij de kippen komen, hoewel zij zelf meerderen niet kunnen voldoen. Daarom zegt hij ook elders: Al wordt echter hun aard niet op den strijd en den lof der overwinning voorbereid, worden toch de moedige het meest geprezen, naarmate zij trotsch, vurig, Blz. 197 O. waakzaam zijn en bereid (geneigd) meermalen te kraaien en niet gemakkelijk bang te maken.

nick

Want somtijds moeten zij weerstand bieden en hun toom kippen beschermen, ja zelfs een zich dreigend verheffende slang of ander schadelijk diez dooden Hij beweert, dat de Florentijnsche als de vechtlustigste uitgekozen worden en zegt dat zij zoowel door gebruik en ondervinding,als door zekere teekenen onderkend worden. De bewoners van Delos,die zich vooral op de opvoeding van hanen toelegden,prezen het Tanagr. en Rhod. ras,en niet minder het Chaleid. en Medische(persische)(dat door het onervaren volk met verandering van een letter Melische genoemd wordt) omdat zij slanke lichamen en volhardende moed en den strijd nastreefden;de zegamen is bovengenoemde Columella.

Blz. 198. Ook M.Varro prijst deze, omdat zij mooi en geschikt om elkaar te bevechten,maar hij keurt hen af voor de voortbrenging,daar zij onvruchtbaarder zijn dan anderen en hij wijt de oorzaak aan de zwaarte van het lichaam en hij voegt er aan toe, dat zij lui zijn in het leggen en nog veel meer in het broeden en dat zij slechts zelden hun kuikens groot brengen, natuurlijk de kippen.En Plinius vermeldt, dat zij ook slechts voor den strijden af onafgebroken gevechten geboren worden en ook dat zij hun vaderland,Rhodus en Tanagra,beroemd hebben gemaakt;dat in de 2e plaats in eere stonden de Medische en Chaleidische. Zij, die belangstelling hadden voor deze rassen(zich aan deze rassen lieten gelegen liggen) zegt Columella, hielden ze wegens hun lichaamsgestalte(uiterlijk); wanneer zij de eieren van edele (dieren) weggenomen hadden, legden zij die onder gewone kippen en dan(werden) de kuikens door deze uitgebroed en groot gebracht.

En iets verder zegt hij, dat zij de gestalte(het uiterlijk) van hun vader hebben en de inheemsche geslheid en onvruchtbaarheid behouden.

Maar om tot ons inheemsche ras terug te keeren,en
met voorbijgaan van die liefhebberij der Grieken,die
juist de felste vogels voor gevechten en strijd af-
richten,een ijverig huisvader op de hoogte te brengen
hoe hij door hen zijn inkomen kan vermeerderen; laten
wij hem dan,volgens het voorschrift van dien zelfden
Columella en vooral van Varro, ten zeerste aanraden,
dat hij slechts de geilste hanen fokt(houdt) en daar-
bij hen,evenals de kippen,die dezelfde kleur hebben
en hetzelfde aantal klauwen en een hoogere gestalte.
Zij hebben hooge,bloedroode niet langwerpige kammen;
grijsgele of zwarte oogen, een korte en gebogen bek,
niet scherp,zooals Varro voorschrijft,lellen,die
Blz.198 m: van rood in wit overgaan en als een grijze
baard afhangen; zeer groote oren:~~candidissimaque???~~ en blanke witte
een bonte en goudkleurige nek,bonte of goudgele manen,
die over den nek en den hals op de schouders uitge-
spreid zijn; een breede,gespierde en sterke borst;
slanke vleugels; een staart die met een dubbelrij
naar weerszijden uitspringende veeren gebogen is;
sterke nog al korte pooten,maar met stevige sporen
uitstekend gewapend; lange klauwen. Wie zulk een
haan heeft verkregen,zal ongetwijfeld zijn veestand
(kippenstand) aanzienlijk verbeteren, en des te meer
als hij zich ook kippen, die zeer vruchtbaar zijn,
aanschaft.Zoodanige echter zijn(kippen) met donkere,
rossige,geele en goudkleurige of ook zwarte veeren.
Zij moeten,zoo mogelijk, allen van dien aard zijn,
of zoo dit niet gaat, van ongeveer gelijke kleur
uitgekozen worden. Verworpen en afgekeurd worden
de witte,omdat zij meestal gevoelig(zwak) zijn en
minder levendig en bovendien worden er niet zoo
gemakkelijk vruchtbare gevonden.

Zij vallen bovendien, omdat zij door hun witheid in 't oog vallen, meer ten prooi aan roofvogels, adelaars havikken en wouwen, dan andere. De fokdieren moeten dus van een goedgekeurde kleur zijn, met ~~slechts~~ een sterk lichaam en borst en met groote rechtopstaande en rosaige kop, met een kam en somtijds een dubbele, met witte ooren en (sieh hae specie???) zoo groot mogelijk en ongelijke klauwen. Voor de edelste zegt Columella, wordt diegene gehouden, die 5 klauwen (vingers, teenen) hebben, maar zoo, dat de dwarsklauwen (sporen) niet buiten de pooten uitsteken. Dit getuigt Plinius ook, wiens woorden wij kort te voren aangehaald hebben, toen wij hebben gezegd, dat zulke kippen niet voorkomen, waarom echter zulke kippen, wie nl. de dwarssporen (klauwen) uitsteken, vermeden moeten worden, daarvoor heeft Columella deze reden, dat dit een mannelijk kenteken is, maar zij, weerspannig tegen de concubitus, den haan (het mannetje) niet bij zich willen toelaten en zelden vruchtbaar zijn en ten slotte, wanneer zij eieren leggen (broeden) met hun scherpe hielen de eieren stuk maken. Aristoteles en Plinius prijzen vooral de Hadriaansche, omdat zij zeer veel eieren leggen; daarover hebben wij het vroeger voldoende gehad; Aristoteles zegt ook, dat de gewone kippen vruchtbaarder zijn dan de edele (die van edel ras), natuurlijk omdat eerstgenoemde vochtiger lichamen hebben, laatstgenoemde drooger, waarin een edele geest zich liever ophoudt.

<u>Blz. 198 o</u>: De krielkippen, hoewel zij oud zijn keurt Columella ook om andere redenen af, Plinius prijst hen, maar hierover hebben wij het vroeger ook al gehad.

Wanneer zij echter om te eten uitgekozen moeten worden, dan meenen sommigen, dat die lekkerder vleesch hebben; die niet door overvloedig voedsel,maar door het voedsel, dat zij zelf met de pooten gravend, niet zonder moeite,opwoelen,vet geworden(gemest) zijn. Anderen beweren, dat het geschikst om vet te mesten die zijn, die een dik vel om hun hals hebben. Evenals bij de overige landelijke dieren,moeten ook ~~dit~~ bij dit soort vogels,de beste gehouden worden en de slechter verkocht of voor de tafel bestemd worden; dit zal in den herfst,wanneer hun voedsel schaarsch wordt, het best geschieden. Ook onze? vrouwtjes verminderen in dien tijd hun aantal? De ouden raden aan ook allen, die ouder dan 3 jaar zijn, te verkoopen. Ik voeg er aan toe,dat men nooit die moet houden die niet vruchtbaar genoeg zijn of geen goede voedsters(opvoedsters) en vooral niet diegene, die hun eigen eieren of die van anderen opeten(slorpen) en evenmin diegene,die als een haan beginnen te kraaien en te trappen. (Calcare=met den hiel trappen) De hanen echter kunnen zoolang zij de kippen bevruchten, behouden worden.Want bij deze vogels is de uitmuntendheid van (den) echtgenoot zeldzamer want ook dit heb ik door ervaring geleerd, datzij, wanneer zij ouder dan 3 jaar zijn, wel de kippen implere(bevruchten?),maar onmachtiger voor de liefde worden. Maar dit zij genoeg over de uiterlijke beschrijving van het kippenras;wij moeten nu eens zien, of zij ook eenige bijzondere innerlijke deelen boven de andere hebben.

(199 - 246) Anatomica-Sexus-Vesus,
gustus-cantus-Salacitas,
coitus-partus-Educatia,
victus-Nativia-mores,inge-
nium-Magnanimitas,pugna-
Sympathia,anthipathia-
De affectibus corporis-
Caprendi ratio.

Blz. 246 m. Geschiedenis.

Men zegt dat Polyarchus volgens Aelianus toch zulk
een verwijfdheid is gekomen, dat hij ook zijn honden en
hanen, wanneer hij daarin behagen geschept had, na hun
dood een openbare begrafenis gaf en zijn vrienden bij
de plechtigheid uitnoodigde en hun prachtig begroef;
en, wat meer is, ter hunner nagedachtenis zuilen op-
richtte, waarop hij een grafschrift over hen plaatste.
Hiermede gaf hij inderdaad aan den haan een rechtvaardige vergelding voor diens liefde voor den mensch.
Maar om ons tot meer ware dingen te wenden, Laurentius
Sevius sanctum Germanum Episcopo Antisiodorensem pro-
didit, dat, toen hij op reis door de duisternis van den
nacht gedwongen zijn intrek had genomen bij menschen
van eenvoudig slag(stand)(want dit streefde hij meestal
na, eerzucht vermijdend) en bij zijn goddelijk werk
den nacht had doorgebracht met zijn gewone plicht, de dag
aanbrak, door geen enkel hanengekraai aangekondigd,
hoewel een overvloed van deze vogels in diezelfde
huizen niet ontbrak. Dat hij naar de oorzaak van dit
ongewone verschijnsel vroeg en vernam dat het reeds
langen tijd duurde, dat een somber stilswijgen het
natuurlijk hanengekraai(lett:)veroordeeld had(vervan-
gen)dat hij echter door allen daarom gebeden de onkosten
voor zijn verblijf betaald had. Want, nadat hij tarwe
had ontvangen, had hij die onder zegening gezaaid en
toen de vogels daarvan gegeten hadden, vermoeiden zij
de ooren van de bewoners door hun herhaaldelijk ge-
kraai, zoodat het lastig werd. Men zegt, dat ook ten
tijde van onze voorouders in een zekere bekende stad
van Spanje, die wegens dit wonder reeds door geheel
Europa zeer bekend is, algemeen S. Dominicus della
Calzada genaamd,

een doode en gekookte haan, door zijn gekraai een beruchte daad, en dat nog wel van de dochter van zijn waard heeft aan het licht gebracht. Dat immers een man, tesamen met zijn vrouw en zijn zoon, een zeer knappe jongeling, naar Compostella waar het lijk van de Heilige Jacobus bewaard wordt, tot het aanschouwen en aanbidden waarvan hij zich daarheen begaf, zooals wij zien, dat zeer velen heden ten dage doen en ik in mijn jeugd ook uit vroomheid gedaan heb, een reis deed en toevallig in de bovengenoemde stad in een Blz. 246 O: herberg overnachtte en dat de dochter van den waard, verliefd op dien knappen jongeling zich aan hem wilde geven. Toen deze dat echter afsloeg en zeide, dat hij reeds aan hoogere dingen dacht en zich met zijn vader en moeder alleen aan hemelsche dingen wijdde en dat hij op een zeer heilige reis was, kortom aan die ongeoorloofde hartstocht van haar noch kon, noch wilde voldoen, dat zij toen, nadat de groote liefde, waardoor zij gloeide in felle haat was veranderd, in de ransel van den vertrekkende heimelijk een zilveren schaal had verborgen en toen deze al een heel eind van de stad af was, luid heeft uitgeroepen, dat die schaal door dien jongeling gestolen was; en dat de waard, haar vader, nadat hij de politie er bij geroepen had, hem vervolgde en dwong van de ondernomen reis terug te keeren en, nadat de schaal in zijn ransel gevonden was, hem bij den Senaat aanklaagde van op heeterdaad betrapte diefstal en dat hij toen veroordeeld werd tot den voor dieven bestemden dood, nl. de galg. Hoewel de ouders den zoo onverwachten en zoo eerlooszen dood van hun geliefden zoon ten zeerste betreurden, gaven zij de voorgenomen reis niet op, maar nadat zij te Compostella aangeland waren,

smeekten zij den Heilige Jacobus zoo dringend,dat hij met hun smart medelijden had, hetgeen de Heilige toonde (gedaan te hebben) door een later gedaan zeer duidelijk wonder. Want toen zij naar huis terugkeerend langs denzelfden weg gingen,vonden zij hun zoon levend en vroolijk op dezelfde plaats,waar hij een zoo snoodelijken dood had ondergaan.Nadat zij dus eerst den Heiligen Jacobus dank hadden gebracht, maakten zij het wonder bekend,vroolijk uitroepend, dat hun zoon herleefd was,hoewel zij het Hoofd van die plaats daarvan niet konden overtuigen,maar hij, toen zij hem het wonder mededeelden(meldden), antwoordde dat hun zoon evenzoo leefde als die haan, die hij reeds gebraden op tafel had staan; op dat oogenblik begonde reeds gebraden(gekookte) vogel niet alleen te loopen, maar sprong ook nadat hij zijn veeren had teruggekregen uit den schotel. Toen liet dat ongeloovige Hoofd van die plaats, getroffen door het zoo ongewone schouwspel de dochter van den waard grijpen(gevangen nemen)(vertaald:correptam) en toen zij haar goddelooze misdaad bekende, dezelfde straf ondergaan waarmede hij vroeger den onschuldigen jongeling had gestraft. De haan echter,de getuige van een zoo groot wonder,werd op die plaats bewaard en door de reizi-
Blz. 247 m: gers, die als herrinnering daaraan een uit diens lichaam getrokken veertje met groote vroomheid naar huis medenamen,daar vroom vereerd.
Een bijna even groot wonder over een gebraden(kookte) en in stukken gesneden an te eten op tafel gezette haan deelt mijn zeergeleerde vriend Carolus Sigonius uit S.Petrus Damianis?,met deze woorden mede:
Maar een godsdienstig gevoel weerhoudt mij omdie dingen,welke heilige en vrome menschen aan het nageslacht als iets gewichtigs meenden te moeten overleveren(wijden),

wanneer de gelegenheid zich voordoet alsof zij niet de moeite waard zijn stilzwijgend voorbij te gaan. Derhalve meende ik,daar in deze jaren volgens het getuigenis van S.Petrus Damianis,die in dezen tijd (ongeveer het jaar 1014) leefde, een groot wonder door den heilige Apostel Petrus in de kerk te Bologna medegedeeld is,dit niet te mogen verzwijgen. Door het verhaal van een verstandig en deftig geëerd Diaken heb ik vernomen,wat ik mededeel. In het gebied van Bologna lagen twee mannen,die door vriendschap verbonden waren,en,als ik het mij goed herinner ook stiefbroeders waren,ter maaltijd aan; hun werd een haan opgediend(voorgezet).Een van hen nam dus een mes en sneed die spijs,zoals de gewoonte is, in stukken en deed er gemalen peper en saus overheen. Toen zeide de een opeens;Voorzeker,stiefbroeder,heb je dien haan zoo uit elkaar gehaald,dat S.Petrus zelf,ook al wilde hij het,hem niet weer heel zou kunnen maken.Daarop antwoordde dra de ander Niet alleen de heilige Petrus niet,maar ook al beval Christus zelf het,dan zou deze nooit herrijzen. Op dit woord sprong de haan plotseling levend en met veeren bedekt op,sloeg met de vleugels en verspreidde al de saus over hen,die tesamen den maaltijd gebruikten.Onmiddelijk volgde op de heiligschennis van hun lasterende roekeloosheid een verdiende straf der wrake;want zij werden ook door die strooing met peper door lepra aangetast en verdroegen niet alleen zelf die kwaal tot aan hun dood,maar lieten ook aan hun nakroost van geslacht op geslacht die als een erfelijke ziekte na. Derhalve werden zij tot knechtstraf gedoemd in de heilige kerk te Bologna,

die bekend is door de naam van den Apostel Petrus. Hun nakroost,tot op heden aan lepra lijdend,zooals de verteller verzekerd, is .....
Zoo leeren zij door de dubbele straf,veroordeeld tot lepra en dienstbaarheid,anderen om niet roekeloos over de goddelijke macht te spreken. En de haan, die lang Petrus ervan had beschuldigd,dat hij op aarde verloochende,toonde toen aan, dat Petrus met hem,dien hij verloochend had,in den hemel regeerd. 1/6
Laurentius Lurius vertelt een van de vorige afwij- 1/8?
kende geschiedenis over S.Pachomius,die door een
Blz. 247 O; booze duivel die zich in een grooten haan had veranderd,gekweld en beproefd werd,met de volgende woorden:En toen zij (de duivels)zijn huis aangegrepen hadden,deden zij het schijnen als-of zij het schudden en wel zoozeer,dat de Heilige meende, dat het van zijn grondslagen werd losgerukt.Hij zelf echter,allerminst van zijn stuk gebracht(sloeg weder het geestelijke koord)en zong luid:God (is) onze toevlucht en dongelen ten zeer- = dongd moed
ste helper in rampen(en) daarom zullen wij niet vreezen,terwijl de aarde in beroering zal worden gebracht.Toen hij dit gezegd had,was er plotseling volmaakte rust. Zijn zelf echter verdwenen als rook en weken kort daarna als honden,die weifelen,terug en naderden weer onbeschaamd.Evenzoo riep,toen die heilige na het gebed zat te werken, de booze,nadat hij de gestalte van een zeer grooten haan had aangenomen,vlak voor hem,voortdurend afschuwelijke geluiden uitstootend,tegelijkertijd ook op hem aanvliegend en hem fel slaand met zijn klauwen.Toen hij echter weer op hem geblazen had en het teeken des kruises op zijn voorhoofd had gemaakt,maakte hij, dat hij terstond verdween.

Vogelkunde Bk XIV.

Beschrijvingen van vrouwel. en mannel. hoenders-eerst over een wit met een kam- dan over een versteend.

Cap II.

Blz. 307. Van onze tamme hoenders,daar die immers aan iedereen bekend zijn,geven wij slechts 2 afbeeldingen; het eene(afbeelding 1) is geheel wit en heeft een kam als een leeuwerik, het andere is tusschen 2 muren gevonden,natuurlijk dood,en zoals gij ziet,versteend,zonder veeren? (caulicules =der stengel-der spross).

afb. 2. wat zijn veeren betreft, ruig als een stekelvarken,tusschen de oudste muren van den burcht gevonden. Dit heeft de zeer aanzienlijken heer, bestuurder onzer stad,de Heer Io Tepulus(pepulus) mij vroeger als iets buitengewoons ten geschenke gegeven.Een afbeelding hiervan staat op de volgende bladzijde.Bij het hoen met kam is afgebeeld de plant "Lolium"(dolik).

Blz. 308 afb. Versteende kip.

Blz. 309 Cap III De krielkip) Het dwerghoen) (pumilio=dwerg).

Afb. 3 . Ofschoon ik heb gezegd,dat ik van de gewone kippen geen andere afbeelding zou geven,besloot ik van het dwerghoen of nana (Grieksche naam ervan),dat velen,zooals ik zeide,voor Hadriaansche hoenders houden,hoewel 't tot hun soort behoort,er een te geven,omdat het minder veel voorkomt.Het was als volgt: Dit hoen,geheel zwart behalve de grootere veeren van de vleugels(alarum), die aan het uiteinde wit waren,had gelijkelijk op zijn hals in het rond witte vlekken,

in den vorm van een halve maan of als het ware
oogen; een ronde geelachtige vlek liep daarom-
heen; De kop was gekuifd(op de kop bevond zich een
bosje veeren). De lel en de kam, die heel klein
was,waren vuriger rood,de pooten geel; de klauwen
(of nagels(ungues)) waren klein van een helder wit-
te kleur. Maar wat voor nut heeft het dit nauw-
keuriger te beschrijven,wanneer meestal,of liever
bijna altijd, de kleur bij deze,evenals bijande-
re, wisseld?

Blz. 310. Cap IV. De Patavijnsche hoenders.

Afb. 4. De hoenders, welke men / noemt,zijn Patavijnsche
meestal grooter dan de onze(welke men(het volk)
algemeen Patavijnsche noemt)evenals de kippen
(grooter) dan onze kippen. Wij geven een afbeelding
van de haan en de kip. De haan was prachtig om te
zien,maar slechts met 5 kleuren versierd,nl. zwart
wit,groen,rood en geel. Het geheele lichaam was
hoog. De hals was met de schitterendste veeren be-
dekt.De vleugels echter en de rug bestonden deels
uit zwart,deels uit groen. De staart was eveneens
van de zelfde kleur,maar de wortels ven de veeren
waren wit. Het waren bovendien eenige van de slag-
pennen(remex is eig:roeiriem).Het had een kop ver-
sierd met een prachtige kuif: de wortels van de
kuif waren wit. Om de oogen liep een roode vlek.
De kam was klein, de snavel en de pooten geel.Aan
het heele hoen echter was behalve dat witte vallet-
je,dat zij bij de openingen van de ooren hebben,
niets wits,maar het ging geheel van zwart in groen
over. De pooten waren geelachtig; de kam heel klein
van een ook ternauwernood roode kleur. Bij de haan
is afgebeeld de plant....., bij de kip de plant
kanariegras.

Blz. 312 Afb. 6. Het mannel. en vrouwel. hoen met bevederde pooten.

Blz. 313. Er zijn er ook bij dit soort vogels met soms bevederde pooten,zooals die zijn,die wij nu afbeelden, een mannel. en een vrouwel. hoen;het mannel. hoen /de haan had een hals en rug van kastanjebruine kleur. De vleugels waren aan het begin zwart,versierd met witte vlekken,verder zwart, de de slagpennen van buiten wit(schitterend),van binnen zwart. De kin, de borst,de buik, de heupen,de scheenen(waren) zwart,geteekend met witte vlekken; de pooten geel, de kam dubbel,niet erg groot, de bek geel; de lellen groot, de staart bestond deels uit zwarte,deels uit witte veeren.Het vrouwel. hoen was geheel geel,maar overal.....; als ge alleen de hals neemt,was het met nu eens kleine,dan weer groote,maar overal langwerpige vlekken bezaaid,het had de kleinste kam van allen en zeer korte lellen, gele bek en pooten.

Cap VI.

Blz. 314. De Turksche haan en 2 hennen.(volgens de beschrijving lijkt het meer op een pauw?)

Afb. 8. De Turksche haan met de plant Aegylops bromoid (haverachtig) der Belgen.

Blz. 315. Het hoen waarvan wij zoo juist een afbeelding geven, noemt men Gallus Turcicus.(de Turksche haan). Het geheele lichaam was als het ware wit (schitterend). De veeren echter van de vleugels waren deels ook zwart en ook de buik zwart;de staart bestond deels uit groene,deels uit zwarte veeren en ook uit halfgroene en halfzwarte,over het geheele lichaam was het hier met zilveren,daar met gouden strepen prachtig versierd,wat een buitengewone schoonheid er aan verleende.

De schenen en pooten waren blauwachtig. Het vrouwel. hoen, dat men eveneens Turcica noemt, was geheel wit, overal bedekt met zwarte vlekken en (had) Blauwachtige pooten; het had, vergeleken met de lellen van het mannelijke dier, veel kleinere.
Het zou het zelfde schijnen, als de hals niet geel was en het (niet) een pluim op den kop had en geheel blauwe pooten en een ongevlekte staart.
Ik heb van dit soort nog een ander vrouwel. hoen gezien, dat geheel blauwe pooten had, op dezelfde wijze, als boven aangegeven, wit en zwart gevlekt, maar het heeft achter de vleezige kam nog een andere van witte veeren, als van een leeuwerik en een nek, die van aschgrauw in geel overging, terwijl die bij het vorige zwart was.
Een afbeelding geven wij op de volgende pagina.

Afb. 9. Gallina Turcica met blauwachtige pooten waarbij de plant pseudo meli.....

Blz. 316 afb. 10; Gallina Turcica met blauwe pooten, waarbij de plant (avena=haver).

Cap. VII.

Blz. 317 afb. 11. Mannel. en vrouwel. hoen uit Perzie.

Blz. 318. afb. 12. Het hoen dat men het Perzische noemt, en dat wij hier afgebeeld hebben, verschilt van de overige (de onze) hierin, dat hetgeen staart heeft, overigens gelijkt het er zeer veel op. Het heeft echter een kam als een staart. Het was geheel zwart en met streepen bedekt. De vleugels waren aan het begin wit, overigens anders; de pooten aschgrauw?. Het vr. hoen was wat betreft vorm en uiterlijk gelijk aan de onzen; in kleur verschilde het zeer van het mann. hoen, waardoor ik meen dat zoowel bij deze als bij die andere, het verschil in kleur van niet veel beteekenis is.

Het was geheel donker bruin, behalve 3 veeren van de vleugels,die zwart waren.
De kam,als men die vergelijkt met de kam van het mannel. hoen, was veel kleiner dan bij het mann. hoen.
Bij het mannel. hoen hebben wij afgebeeld de plant kanariegras?, bij het vrouwel. hoen de plant:Calamogrostis.

Dit stuk staat wel in 18e en 19e eeuw en vindt daarom o.t.r. op de logische plaats.

105

De Invoer van Hoenders van Overzee.

Vaak wordt er over invoer van hoenders per schip gesproken, zonder dat men hierbij ook maar één enkel bewijs geleverd is, dat dit inderdaad ook maar één keer gebeurd is.

Tenzij in de "Gouden Eeuw" zonder hier uit te breiden zijn ingevoerd. Voor ik dan de 17de eeuw ga bespreken wil op deze kwestie van vreemde eenden nader ingaan.

Teneinde hierover gegevens te krijgen, heb ik getracht in oude scheepsjournalen daarvan bewijzen te vinden. Dit onderzoek heeft echter weinig direkt succes opgeleverd.

Toch heb ik enkele gegevens in handen gekregen, die ik hier laat volgen:

a. De Reis van Cornelis Houtman. 1595 - 1597.

In "De eerste scheepvaart der Nederlanders naar Oost-Indië onder Cornelis Houtman", uitgave van de "Lintschoten Vereeniging" staat op bladz. 136:

"In Java hebben zy tweederley soorten van Hoenderen, d'eene als dese hier ten lande, ende d'andere soorte half Caacoen ende half als de onse, welcke een seldsaem dier is, ende zo vinnich teghen de anderen, dat de Inwoonderen dickmael vlymen aen de sporen van de voorseyde Hanen binden, ende laten die d'een teghen d'anderen zoo langhe vechten, tot dat d'een oft d'ander doot ghevochten is, waer dickmael groote weddingh d'een tegen d'ander gheschiet, settende een goede somme van Caxas voor prijs van de overwinninghe, gaende den Heere van den Haene, die zijn partije verslaat, met den dooden Haen thuijs goede chier maken.

(Gewichtig als getuigenis omtrent "hanekloppen" op Java in 1596. Het oudste Europeesche getuigenis van

Nicolo de Conti in ca. 1432, pl. 31 geeft o.a. een afbeelding van twee vechtende hanen. Primitief geteekend. Hanen hebben geen kam.)"

Van de eerste tocht van de Nederlanders naar Indië, onder Cornelis de Houtman van 1595 - 1597 treffen wij een opsomming van de benoodigdheden, welke de 4 schepen, de Mauritius, de Hollandia, de Amsterdam en het Duyfken, telkens zich verschaffen bij de aankomst in een havenplaats in Indië, in het Journaal van de reyse der Hollandsche schepen gedaen naar Oost-Indiën"(1598).

Onder dezen leeftocht nemen telkens een aantal "hoenders" een belangrijke plaats in. Er wordt hier duidelijk verschil gemaakt tusschen: eenden, pauwen, veldhoenders, fazanten, duiven, hoenderen en wilde hoenderen.

In 1595, op Madagascar aankomende, kocht men tortelduiven voor de consumptie.

"Na de aankomste in de bay van Archangel" schrijft De Houtman:
"Den 12 Febr. teghen den avont hebben wy onze anckers "ghelicht ende weder tseyl ghegaan, wel versien ende "gheprovidert zynde omtrent voor een jaer Rys ende "100 Hoenderen, met menichte van vruchten, van Oran-"gien limaenen, citroenen en water".

Vervolgens lezen wy dat in de volgende plaatsen telkens honderden hoenders werden aangekocht:

1596 - 13 - 17 Januari		aankoop hoenderen	
1597 - 19 Juni		Bantam	"
	?	Madoera	"
		Bali	"

Op Bali ontving de commandant een geschenk van twee veldhanen (wilde hoenders). Hij beschrijft dit als volgt:

"In de Bay van Bali (De Laboehan-Amoek) 1)
"Hier in deze Bay creyghen wy van alles ghenoech.
"De Coninck sondt ons eenige groote Heeren, met ook
"zijn broeder, die zy noemden Kyloor [2], wesende een
"overste neffens den Coninck, die met veel volcx was
"verselschapt, de welcke ons in alle manieren alle hul-
"pe bewees, sondt ons in zyn aencoemste 2 veldhanen[3]
"aan boort, zynde van fatseen als fezanten, met ander
"vruchten en lyftochten meer .....".

1) De Laboehan Amoek ligt tusschen 8^0 30' en $8^0$31.5' ZB.
2) Kyloor is Ki Lowrak of Gouverneur.
3) Thans in 't Indisch "ajam alas", boschhaan.

Hieruit blijkt dat er een onderscheid wordt gemaakt tusschen tamme en wilde hoenders.

Het zou zeker een volkomen onmogelijkheid zijngeweest om in 1 of 2 dagen 100 wilde hoenders te leveren. Het moeten dus tamme landhoenders of kamponghoenders zijn geweest. Dit blijkt ook uit het verschil dat gemaakt wordt tusschen "veldhoen van fatsoen als fezanten", die als een bizonder geschenk werden beschouwd en gewone hoenderen.

De overzetter van het journaal in zuiver Nederlandsch teekent bij noot 3 nog aan:

"De meeste tamme Indische kippen zijn even sluikveerig
"als hun Europeesche soortgenooten; tamme kippen met recal-
"citrant-opstaande veeren(als fazanten) zijn op Java, hoe-
wel niet zeldzaam, toch verre van algemeen (get. Edw.
Jacobson).

In "Dutsch Merchants and sailers of the past",W.P.v. Stockum, Die Haghe 1913 lezen wij:

"The whole Levant, Persia and Hindostan, were constantly exploited by the Dutch traders.

They visited Fez and Marokko as early as 1540 and 1640."

Of zij vandaar hoenders meegenomen hebben is ons niet bekend.

Hetzelfde geldt voor de handel op Indië. In de lijsten van de verkoopingen der O.I.Comp. die tweemaal 's jaars te Amsterdam, Rotterdam, Delft, Middelburg, Hoorn en Enkhuizen hield komen geen levende dieren voor(zie:"De Hollandsche Koophandel in alle gewesten des Werelds, Staatkundig verhandeld(Amsterdam, B.Maurik)).

In "De Koophandel van Amsterdam, Oost- en West-Indische Compagnie", Le Moine de l'Espine 1763, Rotterdam komen de lijsten voor van goederen, alfabetisch gerangschikt, die in Nederland werden ingevoerd uit Indië, West-Indië, China, Perzië, de Levant. Ook op deze lijsten komen geen levende dieren voor.

Dit sluit echter niet uit, dat er niet nu en dan levende dieren zijn meegenomen. Ik denk o.a. aan de bemanning, die nu nog vaak dieren meeneemt als curiositeit. Verder kunnen van de hoenders, die misschien als voedsel meegenomen waren uit Indië er heel gemakkelijk eenige overgebleven zijn. Een paar uitheemsche hoenders zal zeer zeker een welkom geschenk geweest zijn voor de reeder. Ik herinner hierbij b.v. aan het geschenk aan de Sultan van de Republiek Venetië. (vgl.blz.).

In hoeverre er dus hoenders met de zeilschepen zijn ingevoerd heb ik niet kunnen vinden. Misschien dat uit de beschrijvingen van de bouw der schepen uit dien tijd iets valt op te maken. Dat ze inderdaad zijn vervoerd, bewijzen de kronieken over de veroveringe van Amerika. Cortez had reeds een groot hoenderpark. Ook in N.Amerika waren reeds vroeg kippen. Zoo vond ik de volgende passage in een beschrijving van een zeilvaarder uit het begin der 19de eeuw, eigendom van den Rotterdamsche reeder A.van Hebeken:

"Vóór den fokkemast, in het voorender, huisde de bemanning, 33 koppen sterk. De kombuis was op het dek, bij den fokkemast; de groote boot was daaraan vastgemaakt. Daar elke beschikbare ruimte benut moest worden, waren in de boot.....de schapen en de geiten gebergen, terwijl de varkenshokken er onder waren aangebracht, een regeling, die wel vernuftig was, maar het snel in dienst stellen der reddingsmiddelen niet moet hebben bevorderd.Ook de talrijke kippen en het verdere pluimvee waren op origineele wijze ondergebracht, n.l. onder de zitbanken, die voor de passagiers op het dek waren aangebracht; deze zaten dus feitelijk op den kippenren, wat zijn bezwaren zal hebben meegebracht.
(Uit recensie van "100 Jaar Nederlandsche Scheepvaart" door Dr. M.G. de Boer in "De Heldersche Courant" van 13 Jan.1940).

Hieruit blijkt dus, dat het vervoer van kippen in dien tijd veel voorkwam. Hoeveel echter een zeereis bij wat minder gunstig weer overleefden, is mij niet bekend.

Tegen het midden van de 19de eeuw is de import van hoenders over zee algemeen bekend, b.v. de invoer der Cochin-China's in Engeland in 1843.

Geissler( )deelt mede dat in 1850 in New York een zending van 100 stuks hoenders in alle mogelijke kleuren uit Schang-hei aankwam. Mr.Burnham kocht eenige van ongewone groette en schoonheid en had in 1851 reeds 52 jongen, waarvan hij in 1852 1 - 7 aan Koningin Victoria van Engeland schenk.

Dezelfde schrijver zegt, dat in 1853 te Stettin door een scheepskapitein Braziliaansche struisvogelhoenders(Maleyers) werden aangevoerd, die hij als Maleyers beschrijft.

Na de jaren 1860 zijn herhaaldelijk zendingen tamme hoenders in Antwerpen aangekomen, waar een groote hoendermarkt werd gehouden na aankomst van een boot uit Indië en China.

Ook werden hier af en toe wilde hoenders aangevoerd die allen voor Zoöl. tuinen werden aangekocht.

De 17de eeuw.

De Gouden eeuw heeft ook voor onze studie veel belangrijks gebracht.

De groote rijkdom bracht de behoefte aan luxe met zich mee.

Op ons gebied uitte dit zich in twee vormen:

A. De aanleg van Hoenderhoven met allerlei hoendertypes.

B. Het laten schilderen van deze.

Van de hoenderhoven is alleen het bekende schilderij van Jan Steen overgebleven, de hoenders zelf prijken nog op zeer vele schilderijen uit dien tijd.

Wat bij deze schilderijen erg op valt is, dat de landhoenders practisch ontbreken, terwijl de kuif- en baardkuifhoenders in alle kleuren en vormen in groeten getale zijn afgebeeld.

De oplossing van dit verschijnsel vinden wij op een andere groep schilderijen n.l. bij landschapstukken. Hier treden de kippen uitsluitend als bijwerk op. En juist hier zien wij bij de plattelandsherbergen en boerderijen steeds landhoenders.

b.v. bij Isaac van Ostade, bij Wouwermans en v.d.Velde.

Vaak zijn ze patrijskleurig, doch ook treden meerkleurige toomen op.

De Afb. tot geven uitsneden uit een paar schilderijen.

Tot zoover de landschapstukken en nu de eigenlijke kippenschilderijen.

De eerste en waarschijnlijk de eenigste pelhen uit die tijden, die duidelijk is afgebeeld, komt voor op een

schilderij van Jacomi Victor(1672) Het is een Goudpel-hen licht geelbruin van kleur met zeer onregelmatige blauwe en grove pelteekening en zwarte staart.

Hiermaast komen wat de enkelkammige types betreft dieren voor die zich meestal kenmerken door een zwaar type met blauw, zwart of zeer gemengde veerkleur.

Merkwaardig is, dat op verschillende schilderijen Hermelijnkleurige hennen voorkomen(zie afb.), een kleur, die in geen enkel Nederlandsch ras is overgebleven.

De groote massa der geschilderde kippen behooren echter tot de groep der Baardkuifhoenders. We vinden ze in alle mogelijke kruisingscombinaties aanwezig. Afb. tot geeft een aantal types weer. Daarnaast zijn(afb. tot)afgebeeld een aantal kamvormen van hanen uit de tweede generatie(F2) van Hollandsche Zwartwitkuifhaan, Witte Leghornhen, welke Vries liet fotografeeren. Deze kruisingproducten van kuifhoen, enkelkammighoen, welke Vries zoowel in Friesland als te Beekbergen fokte, vond hij alle afwijkende kammen van de 17de eeuwsche schilderijen terug.

Dat inderdaad dergelijke kruisingen tusschen dieren met hoorntjeskam en die met enkele kam hebben plaatsgehad, bewijst het prachtexemplaar van een haan op een schilderij van v.Aelst(1626-1683).(zie afb.). Het is de voorvader, van wat Kolonel Werner in 1939 op de Jubileumshow der Ned. Hoenderclub bracht als de Geldersche Gierhak. Of deze haan ook gierhakken heeft, is niet zichtbaar. Vries( )schreef hierover:"Neemt men van dit dier de kuif weg, dan ontstaat de Toornsche kraaikop met baard in zijn mooiste vorm. Zonder pootbevedering en kin-

lellen is het een ideale Brabanter. Zonder baard, kam en kuif een volmaakte Kraaikop. Zonder kuif, kinlellen en postbevedering een standaardafbeelding van de witte Uilebaard. Kruist men dit dier met landhoenders, dan entstaan alle mogelijke vormen met dubbele kammen, die we op de schilderijen tegenkomen, terwijl de kuif volgens de proeven van Bateson eveneens vergroot kan worden. Hieruit kan dan de grootere kuif van Padua en Hollandsche Witkuif entstaan. Ik wijs hier vooral op de neusvorm van deze haan, die nu nog precies zoo bij de kuifhoenders voorkomt.

Brabanters met nekkuiven, groote kuiven of kuiven van de typische helmvorm komen in groote getale op de schilderijen voor. Nergens echter vond ik een prachthaan als deze bij van Aelst. Nergens was de hoorntjeskam meeier en volmaakter, ja ideaal als hier.

Het is duidelijk, dat door selectie uit deze geweldige chaos van vormen, men zeer spoedig tot de tegenwoordige kuifhoenderrassen kon komen. Dat deze weg ook inderdaad gevolgd is, blijkt nog wel uit de jongste tijden, ~~toen van 1908-1912 de fokerij onder onze grote liefhebber Heuwink~~ ~~en~~ toen de fokkers de Uilebaarden voor hun fokstam tusschen de boerenkippen uitzochten, wat natuurlijk een ruzie over het "echte" type entketende. In plusm.1875 wordt de raszuivere Uilebaard door Maitland nog met groote kinlellen aangegeven, terwijl later de kinlellen weggefokt werden. Bij verschillende hanen treden ze echter nog op.

Uit al de schilderijen blijkt duidelijk, dat er van een kuifhoender-ras in dien tijd geen sprake was, doch dat door selectie uit de toen aanwezige dieren al onze

tegenwoordige kuifhoenderrassen entstaan zullen zijn!

Ongetwijfeld heeft Vries hierin gelijk. Een geniaal fokker als b.v. Dr. S.P.Timmers uit Baarn zou zonder moeite op een haan, als door van Aelst geschilderd is, de geheele kuifhoendergroep weer opbouwen.

Dat naast de kleine kuiven ook reeds groote voorkwamen blijkt behalve uit de schilderijen, om maar een voorbeeld te noemen de kuifhennen op de "Kippenhof" van Jan Steen, ook uit de beschrijving, die Peter Borellus in zijn "Historiae et observationes rariores"(1656) van de opgewelfde kuifhoenderschedel geeft.

Een mededeeling in de door Dr.med.Georg Horst uit Frankfurt verzorgde nieuwe uitgave van Gesner(Gesnerus redivivus, auctus et emendatus (1669))bevestigd dit. Hij schrijft:

"Von dem helländischen oder Fasanenhühnern.

(Gallinae Patavinae).

Es sind die helländischen Hühner umb ein weites grösser als die gemeine Teutsche, von Farben nach der Hühner Art unterschiedlich: der Hahn sowohl als das Hun haben solche grosze Büsch-Federn auff ihren Köpffen, dasz etliche kaum dafür sehen können und dadurch oft den Raubvögeln in ihre Klawen fallen. Die rechte Art hat unter dem Hals gleichsam einen dicken Bart von Federn hangen. Deszwegen man an den Hühnern wenig Kamm findet. Alle haben grosze und helle Augen. Etliche dieser Hühner haben blesse(die beiden verbenannten Arten), etliche aber gefederte Füsz, also dasz sie kaum dafür gehen können. De rechte Fasanenart hat hinden an den Füszen doppelte Zehen. Dieweil diese Hüner, wie gedacht, grosze Hauben haben, ist ihnen die Hirnschal gansz erhaben, rund gewachsen, dasz die Federn mehr über sich stehen."

Willughby van Middleton( ) zegt in 1676 van de Patavinsche hoenders:

"Deze zijn groeter en meeier dan de gewone(kippen) maar schijnen in geen enkel ander opzicht van hen te verschillen; als zij ook vandaar naar andere streken worden overgebracht, ontaarden zij langzamerhand en gaan over(krimpen in)tot de groette van de (daar)inheemsche, d.w.z. hun afstammelingen(nakroost), niet de overgebrachte veluidt bij ons: "frisled"(en) ik meen, dat de vogel hiergels zelf."(vert.Dr.Oudegeest).

Hier speelt mede dezelfde factor Willughbij een poets, die mij eerst ook in de war bracht(zie blz.),n.l. de kruising met de hoenders uit de omgeving. De nakomelingen werden niet alleen kleiner door de omgeving, doch buiten dit vermijdelijk ontaarden bij ondeskundigen fokkerij, zal ongetwijfeld de kruising met het kleine landhoen de enkele exemplaren spoedig tot het kleine landhoen teruggebracht hebben.

Willughbij van Middleton( )beschrijft in 1676 als eerste de krulveer-eigenschap. In een veer zijn tijd zeer critische beschouwing over de sterk afwijkende rariteiten van hoenders schrijft hij:

"Als iets fabelachtigs beschouw ik ook de woldragende kip en de verzonnen afbeelding daarvan, die wij vinden bij Aldrovandus....entleend aan de een of andere aardrijkskundige kaart.

Toevallig bestond er een kip met gekrulde veeren, welke Od.van Foruns JWW en Jeannes van Mandeville woldragend noemen. Het schijnt de vogel genaamd Emu te zijn, waarvan M.P.V. melding maakt met deze woorden:

"In den staat Quelinfu in het gebied van Mangus kommen kippen voor, die in plaats van veeren haren hebben, zooals de katten en wel zwart van kleur(en) zeer goede

eieren leggen.

Behalve deze door Aldr. vermelde heb ik nog een andere soort of varieteit eenige malen gezien, die door mijn landslieden Friislandsche kip genoemd wordt; niet, naar ik meen, omdat zij voor 't eerst uit Friesland bij ons is ingevoerd, maar omdat de veren op haar geheele lichaam gekruld en als 't ware kunstig opgemaakt zijn; dit woord luidt bij ons: "frisled"(en) ik meen, dat de vogel hiermee oorspronkelijk werd aangeduid, maar dat later dat woord door een vergissing van het volk tengevolge van de gelijkheid der woorden vervormd(bedorven) is. Daar zij immers wisten, dat dit een buitenlandsche vogel was, meenden zij dat hij niet beter dan naar zijn vaderland genoemd kon worden en tengevolge daarvan verbeelden zij zich natuurlijk, dat hij naar Friesland genoemd moest worden.

Door een ook niet zeer geloofwaardige redeneering werden zij ertoe gebracht te meenen, dat die vogel uit Friesland afkomstig was, n.l. dat het scheen, dat de veeren, die door de felle koude over 't geheele lichaam trilden (huiverden)op die wijze krullend werden. Maar dit alles zijn slechts gissingen. Ik meen, dat dit(de vogel)is, die Aldr. in het hoofdstuk over monsters het laatst heeft afgebeeld(en)waarvan hij zegt, dat de afbeelding hem door Pompilius Tayliaferrus uit Parma is toegezonden met deze beschrijving. Ge moet weten, dat twee dingen vooral bij dezen haan werden aangetroffen, die onze verwondering wekken. Het eerste en voornaamste is, dat de pennen van de vleugels in tegengestelde richting bij de anderen liggen, want een deel er van is naar buiten gebogen, terwijl dat volgens den regel der natuur naar binnen gekeerd is, maar bij dezen vogel naar buiten (gebogen) gezien wordt;

en wel zoo, dat de geheele vleugel omgekeerd schijnt. Het andere is, dat de nekveeren in de richting van den kop zich als een vederboa verheffen; in diezelfde richting ziet men ook de geheele staart zich verheffen? (vert.Dr. Oudegeest).

Hiermede zou ik feitelijk wat de voorgeschiedenis der groote hoenders betreft kunnen volstaan, daar in dien tijd alle Nederlandsche rassen, de een in meer, de ander in minder afgewerkte staat, aanwezig waren.

Op het plattelaand de landhoenders, in de hoenderhaven van patriciër en landedelman de "rariteiten", de hoenders die afweken van het oude land type. Vandaar uit gingen ze naar de boeren, zoodat dm de steden en landhuizen gebieden van afwijkende typen ontstonden.

Dit was de situatie zooals ik ze in principe tegen 1880-90 nog vond. Alleen het gebied der kruisingsvormen was aanzienlijk grooter geworden.

Het lijkt mij echter niet ondienstig nog stil te staan bij de ontwikkeling der pluimveebeschrijving.

Voor ik hiertoe overga nog even iets over de krielhoenders. Op een schilderij van Melchior d'Hondecoeter (1656-1695)(Rijksmuseum, Amsterdam. No. 1228a) komt een patrijskleurig krielhaantje voor, dat als de grondvorm van onze Nederlandsche Sabelpootkriel kan worden beschouwd(zie afb.). Een kriel komt verder nog voor op de "Mosseleter" van Cuyp(1620-1691)(Museum Boymans - Rotterdam, No.94). Het is een rasloos, goudachtig gekleurd diertje.

Op de bekende "Kipperhof" van Jan Steen komt een klein kruiperhaantje voor (met baard) dat we ook onder de krielen kunnen rangschikken(zie afb.).

De 18de Eeuw.

De eerste die de kuif als een raskenmerk beschouwd, is voor zoover ik na heb kunnen gaan Linnaeus in zijn "Fauna Soccica" Stockholmiae 1746. Hij geeft als de Zweedsche naam: "Tofshoens" op. Dit is de eerste keer dat ik de kuifhoen in de hoendergeschiedenis tegen ben gekomen.

Daarnaast noemt Linnaeus nog voor Zweden buiten de normale hoenders: Gump-hoens (Bolstaarten) en Krell-Hoens (Krulveerhoenders).

Albin ( ) (1750) beschrijft krielen, onder de naam van "Coq de Bantam" (Fransche vertaling van het oorsprankelijke Engelsche werk). Afb. en afb. Het zijn de oervormen van van de Sabelpootkriel.

Ze kunnen op de gekleurde prenten als volgt omschreven worden:

Beschrijving Bantam Haan:

Kam: lijkt op rozekam.
Oor: wit.
Nek, rug, zadel: rood.
Staart: zwart met blauwe omzoming.
Borst, buik, gierhakken, pootbevedering: zwart.
Scheuderveeren: zwart, rood omzoomd.
Slagpendekveeren: zwart, goud omzoomd.
Halssierveeren: geel.
Slagpennen: buitenste geel, binnenste zwart, goud omzoomd.
Beenkleur: blauw.

Beschrijving Bantam Hen:

Kam: lijkt op platte rozekam.
Oor: met veeren bedekt, geen oorschep te zien, vermoedelijk rood.
Veerkleur: goudachtig bruin; buik bruin, borst meer goud.

Op de kop witte veertjes. In de nek blauw.

Borst: goud met zwarte veeren, regelmatig tusschen.

Buik: zwart gepeld of geloosverd.

Staart: uiteinden der veeren wit.

Schouder- en dekveeren: zwart gepeld.

Slagpennen: bruingestippeld.

Pootbevedering en gierhakken: bruinzwart.

Pootkleur: gelig.

"Ces oiseaux sont originairement de Bantam dans les Indes", zegt Albin ( ).

In 1750 komt Brisson ( ) ook met de "Coq huppé". Daarnaast de vijfteenige ook als aparte groep.

Van "le Coq et la Poule de Padoue" zegt Brisson:

"Les Catalans l'appellent: Gall de Monaco, Gall Caparut. Les Allemands: Groszer Welscher Hahn; Paduanischer Hahn.

C'est variété a presque le double de grandeur et de grosseur de nos Coqs et Poules ordinaires; d'ailleurs elle leur ressemble en tout. C'est celle que nous appellons Poule de Caux. Du cabinet de M. de Reaumur"

Opmerkelijk is dat hier weer op de groote zwaarte der dieren gewezen wordt!

In de 18de eeuw komt ook een nieuw type in de pluimveebeschrijvingen voor nl. het Engelsche Heen.

"Ils ne sont pas plus gros que les nôtres, mais ils sont plus haut montés", zegt Brisson ( ), "leurs jambes et leur pieds sont beaucoup plus longs. Du reste ils ressemblent parfaitement aux nôtres. (Du cabinet de M. de Reaumur)!!

Vermoedelijk hebben wij hier met Malcier-kruisingen te doen (zie afb.). Het is echter ook mogelijk, dat we

hier inderdaad met import uit Engeland te doen hebben, hoewel mij de eerste hypothese waarschijnlijker lijkt.

De eerste schrijver, die blijken geeft een pluimveeliefhebber te zijn, die ter zake kundig is, is Johann Matthäus Bechstein. Met hem zijn we aan het begin der groote reeks pluimveebeschrijvingen gekomen, die tot op heden doorgaat. Zijn opmerkingen zijn scherp, en geven steeds blijk, dat hij zelf met het onderwerp ter dege op de hoogte is en maar niet na schrijft, of van hoeren en zeggen.

De afbeeldingen uit deze tijd zijn gering.

In zijn "Vorstellung der Vögel Deutschlands 1763" geeft Johann Leonhard Frisch een aantal afbeeldingen van hoenders van de hand van F.K. Frisch. Ik neem deze afbeeldingen hier over (afb. tot) met het commentaar van Bechstein.

Afb.

Ein Bastard von zahmen Haus- und Fasanhühnern.

Der Bastardfasan. Phas. Colch. hybridus L.

Afb.

Der Haushahn. Gallus domesticus. Le coq.

Der Haushahn mit fünf Zehen. Phasianus Gallus pentadactyles L.I.i.p. 738. n.i.d.

Es ist ein gemeiner Haushahn mit einem Fleischkamm und Fleischlappen und unterscheidet sich durch seine Farbe gar nicht.

Afb.

Die Haushenne. Gallina domestica. La Poule.

Eine fünfzehige gemeine Henne. s. Taf. 127.

Afb.

Der englische Hahn. Gallus Anglicanus. Coq d'Angleterre.

In Thüringen nennt man diese Art Hähne und Hennen Hamburger oder Haidenhühner, und rühme letztere vorzüglich als gute Leghühner. Ich habe es selbst auch so gefunden. Unsere Straszenfuhrleute bringen sie mit aus der Gegend von Hamburg, vielleicht das daher ihre Name rührt.

Afb.

Die englische Henne. Gallina Anglicana. Poule d'Angleterre.

Sie hat einen Strausz und einen sehr kurzen niedergedrückten Schwanz, fast wie eine Kluthenne. Von den gewöhnlichen Englischen-Hühnern wird nicht gesagt, wie Frisch behauptet, dasz sie grosz wären, sondern nur, dasz sie hohe Beine hätten. Diese hier abgebildete Henne sieht auch gar nicht aus, wie ein Englisches Huhn, sondern es ist eine unreine goldlakene Haubenhenne, welcher der Schwanz noch nicht völlig wieder ausgemausert ist; sonst müszte es eine Bastardhenne von einem Kluthahn und einer gewöhnlichen Haubenhenne seyn.

Afb.

Der Kluthahn. Gallus non caudatus. Coq sans queue.

Der Kluthahn. Phas. G.ecaudatus.L.

Afb.

Die Kluthenne. Gallina non caudata. Poule sans queue.

Afb.

Der Krupphahn. Pulilio. Coq rampante à pieds jaunâtre.

Afb.

Das Krupphuhn. Gallina pumila. Poule rampante à pieds jaunâtre.

Phas. Gallus pumilo. L.

Beyde scheinen nur Abkömmlinge vom gemeinen und

Zwerghuhne (Taf. 136 und 137) zu seyn; wenigstens ist es Taf.134; denn Taf.133 gehört auch wohl selbst unter die Zwerghühner, da es auch glattbeinige gibt.

Afb.

Die straubige Henne. Gallina pennis reflexis. Poule à plumes montantes.

Das Struphuhn. Gallus domesticus crispus. Linn.

Auch dies scheint schon keine natürliche Struphenne zu seyn, sondern von vermischter Race, von einem gemeinen Hahne und einer Struphenne oder umgekehrt. Denn das ächte Struphuhn sträubt alle Federn weiter vorwärts, hat um den Hals herum gleichsam einen vorstehenden Kragen, zwischen welchem es den ganzen Kopf verstecken kann, die hintern Schwungfedern sträuben sich auch vorwärts und alle Schwung- und Schwanzfedern haben zerschlissene, unzusammenhängende Fahnenfasern. Dasz es eine Bastardart sey bestätigen auch noch die halb blauen und halb gelben Füsze, welche so wie der Schnabel bey den ächten Struphühnern allezeit hellgelb sind.

Afb.

Der kleine Hahn mit rauhen Füszen. Gallus minor. Petit Coq.

Das Zwerghuhn. Gallus dom. plumipes L.

Was ich über diese kleine Art Hühner bemerkt habe, s. oben S.412. Dieser Zwerghuhn hat ganz befiederte Beine bis auf die Zehen. Er ist so hitzig, dasz er mit dem grösten gemeinen Hahn anbindet, und immer den Platz behauptet. So fleiszig er im Treten der Hennen ist, so fleiszig sind diese im Eyerlegen und Brüten.

Afb.

Das kleine Huhn mit rauhen Füszen. Gallina minor. Petite Poule.

Das Zwerghuhn. G. d. plumipes L.

Das Zwerghuhn. G.d. plumipes L.

Diese Zwerghenne hat nur an den Seiten befiederte Beine, ohne dasz die Zehen befiedert sind. Man sieht hieraus, dasz bey den kleinen Hühnern die befiederten Beine keine Varietätskennzeichen abgeben können, sondern dasz vielmehr die kleine Kopf, die niedrigen Füsze, und der zusammengedrückte Schwanz diese kleinen Hühner von den andern Racen unterscheiden.

Da ich diese Hühner sehr liebte, und immer mehrere derselben als Zuchthühner halte, so habe ich Gelegenheit gehabt zu bemerken, dasz von eben demselben Hahne und eben derselben Henne Zwerghühner mit glatten, ganz befiederten und halbbefiederten Füszen zum Vorschein gekommen sind. Ja ich habe zuweilen welche gezogen, die an den Zehen und hinten an den Schienbeinen so lange Federn bekamen, dasz die Füsze beflügelt aussahen, und ich also immer nöthig hatte, ihnen diese Federn zu beschneiden, wenn sie nicht im Kothe zum fortkommen ganz unfähig werden sollten.

Enkele der belangrijkste passages uit de "Gemeinnützige Naturgeschichte Deutschlands" van Bechstein laat ik hier nog volgen, om een idee te geven van de voortreffelijke wijze, waarop hij, in tegenstelling met zijn voorgangers de hoenders hierin heeft beschreven.

"Ostindien ist vermuthlich sein ursprungliches Vaterland, von da es sich zahm als Hausthier über die ganze Erde verbreitet hat".

Wat Amerika betreft haalt hij Spaansche publicaties (bv.Cereal, Charlevoix, Oviedo, Acosta) aan (zie deel I). De hoenders beschrijft hij als volgt:

"Die Henne trägt den Kamm, der meist nur einfach ist, immer mehr liegend oder hangend als aufrecht.

Sovie die Grösze bey den Haushühnern verschieden ist, so ist er auch die Farbe, und man trifft sie fast von allen Farben an. Es giebt daher schwarze, weisze, blaue, graue, rothe, rothliche, braune,gelbe, aschgraue und mit allen diesen Farben einfach und zusammengesetzt, gefleckte, geschuppte, geschäckte, gestreifte u.d.gl. Und auch darin hat der Hahn vor der Henne Verzug, dasz er mit weit schönern und glänzendern Farben geziert ist.

Ein guter Haushahn ..... musz ..... einen groszen und hochrothen einfachen oder doppelten Kamm ..... haben. Seine vorzüglichsten Farben, die von Stärke und Ausdauer zeugen, sind glänzend roth und schwarz .....

..... Eine gute Haushenne ..... hat ..... dunkel-gelbe vorn aschgraue überlaufene Beine..... ..... Von den schwarzen, rothgelben und aschfarbenen sagt man, dasz sie am meisten legten, und auf dem Lande, wo sie auf die Wiesen und

in die Gärten gehen, liebt man besonders die erste und letzte Art, weil sie die Nachstellungen der Raubvögel weniger ausgesetzt sind, als die hellfarbigen .... Kapaune ..... Die Hähne, die dazu geschickt seyn sollen müszen einen einfachen und keinen kronenartigen Kamm, blaue Backen haben, ...

Alle zahmen Vogel, welche Federbüsche haben, werden von den Liebhabern geschätzt, und doch sind sie weiter nichts als eine Anomalie an diesen Thieren, die gleichsam zu einer Erbkrankheit wird."

Van de kuifhoenders vermeldt hij de schedelopwelving naar de onderzoekingen van Pallas. Hij zegt o.a. dat "diese Unförmlichkeit in mehrern Fortpflanzungen vergröszert" kan worden, zoodat "den Hühnern eine gröszere Haarkrone auf dem Kopfe wächst" en dan "schwellen die Seitenknochen desselben auf eine ungewöhnliche Weise an. Eine so grosze Unförmlichkeit, habe ich niemals bey den Hähnen bemerken können; und es ist überhaupt ein Vorzug des Männlichen Geschlechts, dasz es durch seine natürliche Stärke den sonst durch die künstliche Lebensart bewirkten Veränderungen besser widerstehen kann".

Bechstein ziet als stamvader de eenige toen bekende wildvorm "Der wilde Hahn (Gallus ferus. Frz.Coq sauvage de l'Asie Engl.Wild cock" onze huidige Gallus Sonnerati.

Durch das verschiedene Klima und die verschiedene Kultur sind die Haushühner, wie die andern Hausthiere ausgeartet, und wir können jetzt eine grosze Menge Varietäten zählen, wovon aber nur die zwey ersten als eigentliche Nationalhühner anzusehen sind.

1. Das gemeine Huhn, von welchem vorzüglich alles

das gilt, was bisher ist vom Huhn abgehandelt worden. Es gilt in der Ornithologie für das, was der Haushund unter den verschiedenen Hunderracen ist, und man könnte daher auch nicht ohne Grund alle andere zahme Speilarten von ihm herleiten. Doch unterscheidet es der spitze Kopf und schmale Leib sehr merklich von den andern Varietäten. Als Abänderungen dieser Spielart, und als eine vermischte Race dieser und der folgenden Varietät sind anzusehen:

a. Das Huhn mit dem kleinem Kamme und einem kleinen Federbusche am Hinterkopfe. Man findet es sehr häufig auf den Bauerhöfen.

b. Der Kronenhahn. Der fleischige Kamm ist entweder in einem dicken ausgezackten Fleischklupen zusammengewachsen, oder besteht aus einem runden oder rundlich ausgezackten Kranze.

c. Der Hamburgische Hahn (Le Coq de Hambourg), welcher auch unter dem Namen Sammthosen bekannt ist, weil seine Schenkel und sein Bauch gleichsam wie mit einem schwarzen Sammet bekleidet sind. Sein Schnabel ist spitzig, der Augenring gelb, und um die Augen ein Zirkel von braunen Federn, von welchem ein Büschel schwarzer Federn empor steigt, die die Ohren bedecken. Hinter dem Kamme und unter den Lappen stehen eben dergleichen Federn, und auf der Brust schwarze runde breite Flecken. Schenkel und Füsze sind bleyfarben bis auf die gelblichen Fuszsohlen. Er hat einem stolzen majestätischen Gang, und ist in Deutschland in allen Städten bekannt, obgleich nirgends so schön als in Niedersachsen. Man liebt ihn zu dem Englischen Hahnengefechte.

2. Das Haubenhuhn (das gehaubte, geschopfte Huhn, Buschhuhn, Gallus criflatus. Le Coq huppé. Crefted Cock). Ein dicker runder Federbusch auf dem Kopfe, der den Kamm oft ganz unmerklich, zuweilen kaum merklich macht, ist das unterscheidende Merkmal dieser Varietät. Gewöhnlich ist sie auch gröszer als die gemeine, und hat unter dem Kamm entweder ihre gehörigen Lappen oder einen dicken Federbart. Ich habe vorzüglich dreyerley Gestalten in Rücksicht der Hauben bemerkt, a. solche, deren Federn sich gleich von der Stirn an, nach dem Nacken beugen und also den dicken Busch an dem Hinterkopfe bilden; der Busch ist hier fast ganz rund, und diesz sind die schönsten Haubenhühner, weil sie den Federbusch nicht leicht beschmutzen und sich am besten vor demselben sehen können. Ich besitze eine Henne der Art, deren Busch vier Zoll im Durchmesser hat. Es ist vielleicht die einzige in ihrer Art. b. Solche, deren Federn fast gerade in die Höhe stehen und wie eine Nelke sich ausbreiten. Hier stehen die längsten Federn vorn an der Stirn und die kleinen auf dem Hinterkopfe. Dieser Federbusch macht gleichsam ein stumpfes Dreyeck. Die Hühner machen ihn leicht schmutzig, da ihnen die Federn immer vorfallen. c. Solche, die eine längliche Gestalt haben, und also an den Seiten gedruckt sind. Sie sind sehr grosz, und hindern die Hühner nicht so sehr, wie die vorhergehende Art.

In Deutschland trifft man diese Spielart sehr häufig an, und es gibt unter derselben, wie unter den Tauben, ausnehmend schön gezeichnete, die sich auch in ihrem Kleide fortplanzen.

a. Das weisze Huhn mit schwarzem Federbusche. Sehr

schön und selten.

b. Das schwarze Huhn mit weiszem Federbusche. Diesz ist in Thüringen sehr gemein.

c. Das goldfarbige. In Thüringen und in mehrern Gegenden das Goldlackhuhn. Es hat ein goldgelbe Grundfarbe, auf welchem grosze schwarze eyrunde Punkte oder Muscheln, wie man sagt, stehen.

d. Das silberfarbige. In Thüringen das Silberlackhuhn. Der Grund ist glänzend weisz, und die schwarzen Flecken sind wie bey den goldfarbigen. Diese Hühner haben einen groszen Strausz und Federbart, und sind zuweilen von auszerordentlicher Grösze. (Ich besitze einige, wovon die Hähne 3½ Fusz und die Hennen etwas über 3 Fusz lang sind. Letztere legen Eyer, welche fast den Gänseeyern gleich kommen.).

e. Das Achat- oder Chamoifarbige.

f. Das schieferblaue.

g. Das geschuppte oder hermelinartige.

h. Die Wittwe mit kleinen weiszen Perlen auf bräunlichen Grunde.

i. Das feuerfarbige.

k. Das steinfarbige Huhn, das auf weiszem Grunde allerhand Arten von farbigen Sprenkeln, jedoch in einer gewissen Ordnung hat.

Hierher gehört auch folgende Nebenrace:

Das weisze Huhn mit dem groszen Barte. Es hat einen halben Kamm und einen halben Federbusch, und unter dem Kinn statt der Fleischlappen einen groszen dicken Federbart. Gewöhnlich auch keine kahle Backenhaut, sondern einen dicken fedrigen Backenbart.

.....

Gewöhnlich sind noch in Deutschland folgende Racen:

3. Das Kluthuhn (ungeschwänzte Huhn, Kaularsch, Persische und Virginische Huhn. Gallus ecaudatus. Le Coq sans croupion). Es mangeln demselben, wie sich schon aus dem Namen ergiebt, die Schwanzfedern. Es soll aus Persien stammen. Allein wahrscheinlicher kommt es entweder aus Virginien, wo nach den Berichten der Reisebeschreiber alle geschwänzten Hühner sich in ungeschwänzte verwandeln sollen, oder das Ohngefähr hat es auch hervorgebracht, wie andere Abänderungen in Deutschland und den übrigen Ländern von Europa, wenigstens behaupten diesz viele Landleute. Es ist das unter den Hühnern, was der ungeschwänzte Hühnerhund unter den Hunden ist. Man finet es von allen Farben, doch vorzüglich von schwarzer. Wenn Männchen und Weibchen ungeschwänzt sind und sich paaren, so werden die Eyer gewöhnlich nicht befruchtet, weil sich das Männchen dem Weibchen wegen harten über den Schwanz gebogenen Federn nicht nähern kann. Wenn sie sich aber mit geschwänzten Hühnern paaren, so bekömmt man ungeschwänzte Junge, aber auch oft gar monströsgeschwänzte.

.....

4. Das Zwerghuhn (Gallus pumilio. Fr. Coq nain. Engl. Creeper or Dwarf Hen. Der Hahn von Bantam, Englischer Zwerghahn, gestiefelter Hahn, Kriechhahn, Erdhünle, Däsehünle, Schotthähne, französischer Rauhfusz; in Thüringen das holländische Hühnchen, Canishühnchen). In Deutschland ist es fast die Hälfte kleiner als das gewöhnliche Huhn, hat einen kleinen Kopf, kurze bis auf die Zehen mit Federn bedeckte Füsze, die sich be-

sonders an den äuszern Zehen weit ausbreiten, und sogenannte Latschen werden, die immer voller Schmutz sind. Die Farbe ist gewöhnlich weisz, oder gelblichweisz, doch findet man sie auch, obgleich seltner, von allen Farben, sogar schwarze (Hierher rechnet Büffon auch die Hühner von Cambaya. Diese sind von den Spaniern aus diesem Königreiche auf die Philippinen gebracht worden. Sie haben die Grösze der gemeinen Hennen, werden aber durch ihre kurzen Beine, zu Zwergen. Sie haben so kurze Beine, dasz sie die Füsze auf der Erde schleppen.).

Zuweilen fallen von einem Paar, die Federfüsze haben

a. nacktfüszige Zwerghühner aus, welches die schönsten sind, und sich alsdann in ihrer Art fortpflanzen.

b. Wenn der kleine hitzige Hahn sich miet einer gemeinen Henne begattet, so fällt eine Mittelart aus, die in Thüringen ebenfalls sehr häufig, und an dem kleinen Kopfe kenntlich ist.

Man hat bey uns in Thüringen eine weisze Art Hühner mit einem starken Backenbarte; wenn sich diese mit einem Zwerghühne paaren, so giebt diesz ein Mittelart mit hohen Füszen und stark befiederten Beinen; diesz scheint die Värietät zu seyn, welche man

c. Bantamhühner (Ph.G. pufillus Fr. Coq de Bantam. Engl. Bantam Cock) nennt. Die Zehen sind manchmal so stark befiedert, dasz sie kaum vor denselben gehen können, vorzüglich stark aber um die vordere Seite.

Die meisten Racen mit Federfüszen sollen keinen Federbusch haben.

Es giebt auch noch eine Zwergrace, die die gemeine Taube an Grösze nicht übertrifft, und deren Gefieder bald

weisz, bald schwarz, bald weisz und goldfarbig ist (Unter den rauhfüszigen Hühnern ist auch die Siamsche Henne begriffen, welche weisz und viel kleiner als unsere gemeine Haushenne ist.).

d. In England giebt es eine grosze rauhfüszige Art, und

e. eine kleine - der Englische Zwerghahn. Dieser ist mit einem doppelten Kamme versehen und sein Gefieder speilt ins goldglänzende.(Die Zwerghenne von Java möchte wohl mit dieser von einerley Race seyn; denn sie ist nicht gröszer als eine Taube. Man könnte vielleicht auch hierher die kleine Henne von Pegu zählen, von welcher die Reisenden sagen, dasz sie nicht gröszer als eine Turteltaube sey, schäbige Füsze, aber ein sehr schönes Gefieder habe.).

Der Zwerghahn ist auszerordentlich hitzig, wagt sich an den gröszten Haushahn, bedient den ganzen Hühnerhof von groszen und kleinen Hühnern, und kämpft bis aufs Blut mit dem gröszten Haushahne, den man ihm in den Hof bringt, um die Oberherrschaft.

.....

5. Das Struppbuhn (Gallus crispus. Fr. Le Coq frisé. Engl. Frizzled Cock. Straubhahn, Krullhahn, frisirter Hahn, Türkischer Hahn, Frieszländischer Hahn mit krausen lockigen Federn).

Man trifft es jetzt allenthalben in Deutschland bey Liebhabern an. Es stammt aus dem südlichen Asien.

.....

6. Das Wollhuhn. (Gallus lanatus. La Poule à duvet du Japon. Silk Cock. Das Javanisch Huhn. Straubhuhn, Haar-

huhn.). Es stammt aus Japan, China und andern Asiatischen Gegenden, wo seiner schon die Reisebeschreiber des mittlern Zeitalters erwähnen, und ist jetzt in Holland, und dem Burgundischen und Westphälischen Kreise nicht unbekannt.

.....

7. Das Englische Huhn. (Gallus Anglicus. Le Coq d'Angleterre). Ob es gleich oft nur die Grösze eines Zwerghuhne hat, so scheint es doch wegen seiner hohen Füsze, welches sein Hauptmerkmal ausmacht, so grosz als ein gemeines Huhn. Der Hahn hat auf dem Kopfe vielmehr einen Federstrausz (sich abwärts beugende lange Federn), als einen Federbusch (in einem runden Klumpen aufwärts stehende kurze Federn). Hals und Schnabel sind an ihm freyer, und über der Nase steht auf beyden Seiten ein rothes Fleischknötchen. Er ist einer mit von den vorzüglichen Kampfhähnen (Man kann zu diesen den Xolo, eine Gattung Philippinischer Hühne rechnen, welche sehr lange Beine hat.).

Ungewöhnlicher sind in Deutschland folgende Racen:

.....

8. Das Türkische Huhn (Gallus turcicus. Fr.Le Coq de Turque. Engl. Turkish Cock en Hen). Es ist besonders durch die schöne Schattirung seiner Farben merkwürdig. Die Grundfarbe ist weisz; die Flügel und der Bauch sind schwarz; der Schwanz schwarz ins glänzendgrüne spielend; die Schenkel bläulich; der ganze Leib voller silbernen und goldenen Striche. Die Henne ist blosz weisz mit schwarzen Flecken und hinter dem Kamme erhebt sich noch ein anderer von weiszer Farbe.

.....

9. Das Paduanische Huhn. (Das grosze welsche Huhn,

der Hahn von Caux. Gallus Patavinus. Fr.Le Coq de Caux ou de Padoue. Engl. Paduan Cock and Hen). Es unterscheidet sich vorzüglich durch seine Grösze, nach welcher es das gemeine Huhn noch einmal übertrifft und dem Auerhahne gleichkommt; daher auch der Hahn acht bis sehn Pfund wiegt. Er hat oft einen doppelten Kamm. in Gestalt einer Krone, oder eines Wulstes auf dem Kopfe, und eine starke, tiefe und rauhe Stimme.

Man kann zu dieser schönen Race die groszen Rhodischen, Persischen und Peguanischen Hähne, und die groszen Hühner von Bahia rechnen, welche erst anfangen, sich mit Federn zu bedecken, wenn sie halb ausgewachsen sind. Die jungen Paduanischen Hühnchen bekommen auch weit später Federn, als die gemeinen.

.....

10. Das Mohrenhuhn. (Gallus Morio. Fr.Le Coq négre. Engl. Negro Cock. Das schwarze Huhn), gehört schon jetzt nicht mehr unter die Seltenheiten in Deutschland.

.....

Eine ganz besondere Race, die man in allen Gegenden, ja fast in allen Dörfern antrifft, und die sich auch, so wie sechsfingerigen Menschen, in ihrer Art fortpflanzen, ist.

.....

11. Das fünfzehige Huhn. (Gallus pentadactylos. Fr. Le Coq à cinq doigts. Engl.Dorking Coq). Es hat Zehen vorne und zwey hinten. Diese Race kannten schon drey die alten Römer. Ich kann hierzu noch

12. Das sechszehige Huhn, (Gallus hexadactylos) setzen, welches drey Zehen vorne und drey hinten hat, wovon die mittlere hinten nur etwas kürzer und wie in die bey-

den eingeschoben ist. In meinem Wohnorte pflanzt sich diese Familie so regelmäszig fort, dasz nur zuweilen an einem Beine die Verbindung der drey Zehen etwas weiter vorgeht.

.....

13. Die Spornhenne (Gallina calcitrata) pflanzt sich eben so in ihrer Race fort, wie die vorhergehenden beyden. Sie hat am Hinterbeine einen eben so langen Sporn, wie der Hahn. Alle, die ich gesehen habe, hatten auch einen kürzern Hals, und einen breitern Schwanz.

De beschrijving van Bechstein geeft geheel de indruk van het werk van een deskundige op het gebied der pluimveerassen. Hier spreekt iemand die de dieren kent. Bechstein i s de eerste ons bekend geworden "pluimveeliefhebber".

De 19de eeuw.

De negentiende eeuw beginnen we met een hoenderbeschrijving, die we met recht als de eerste wetenschappelijke publicatie op dit gebied kunnen beschouwen.

Het is het gedeelte uit "Histoire Naturelle des Pigeons et des Gallinacéo", ( ) van C.J.Temminck (1813), dat over "le Coq domestique" handelt en wat daarmee samen hangt.

Temminck was directeur van het Museum van Natuurlijke Historie te Leiden. Dit maakt de beschrijving voor ons Nederlanders des te interessanter. Ik meen daarom goed te doen, deze publicatie van Temminck in Hollandsche vertaling over te nemen. We moeten hierbij bedenken, dat het in het begin der vorige eeuw geschreven is. Het viel mij echter steeds op, nu ik het weer doorlas, hoe juist Temminck vaak het heeft aangevoeld.

Histoire Naturelle des Pigeons et des Gallinacés

par J.C.Temmink à Amsterdam-Paris 1813

Deel II. Blz. 84. Coq Jago.(Gallus Gigantius)

Ik plaats aan het hoofd van dit geslacht de grootste soort waarover wij gaan spreken;deze vogel die in wilder staat leeft, bewoont de oerwouden van het midden van het eiland Sumatra;hij komt ook verspreid voor in het Oostelijk deel van het eiland Java.Dampier en Marsden maken er melding van;deze laatste die het zeer duidelijk heeft besproken,zegt dat hij een haan heeft gezien van dit soort,die een bord op een etenstafel met zijn bek kon bereiken;als de vogel moe was, rustte hij op zijn voorste beenwerk en was dan nog hooger dan de gewone boeren haan.
Men kan zich een voorstelling maken van het groote lichaam van dezen vogel door de teekening van den poot die ik heb afgebeeld op natuurlijke groote op plaat:Anatomie 2 fig I
Dit lichaam is het eenige dat ik kan toonen om het bestaan van dit ras te laten zien,ik kan verzekeren dat dit soort in geen enkel groot museum in Europa voorkomt,aangezien, zooals bij de inleiding dezer beschrijving reeds is gezegd,een mijner eerste zorgen was de voornaamste Musea te gaan bezoeken vóór de publicatie, zoodat ik eerst na vele jaren van vergelijking van verschillende individuen der talrijke soorten van dit geslacht, tot deze conclusie ben gekomen.
Ik heb mijn meening over de afstamming van het boerenhoen en deze beschrijving reeds gezegd,terwijl ik bepaalde bijzonderheden van de soort hierin heb vermeld,

welke hoen schijnt overeen te stemmen met het Bankiva hoen, als vormer van het tamme landhoen. Deze zienswijze die in deze beschrijving is behandeld, is gegrond op vele obsenoties, waarnaar de lezer wordt verwezen.
Het zal hier echter gewenscht zijn te zeggen, dat de rassen van Vaux of Padua en Sonsevarre in veel opzichten herinneren aan het lichaam en de vormen der Jago's; de bijzonderheden die mij zijn medegedeeld ten opzichte van het primitieve ras door deskundigen en personen die sedert hun jeugd in Indië woonden, bevestigen zeer juist deze zienswijze.
De voet der Jago's, waarvan ik den omtrek heb geteekend op genoemde afbeelding is nog uit Batavia toegezonden.

Blz. 86. Le coq de Padoue,en het ras Sansevarre

Gallus Patavinus(Brison)

Het Padua Hoen.

Dit ras is bijna van de dubbele grootte van onze hoenders,het heeft veel gelijkenis met de Jago's, de stem van deze hanen is krachtig en ruw;hun gewicht gaat tot 4 à 5 kilo.
Men kan verband zoeken met de groote hoenders van Rhodes,Perzië en Pegu,deze groote hoenders van Bahia waarvan Dampier melding maakt,evenals van de Sansevarre hoenders,die zeer hoog geschat worden in Perzië.

Blz. 87. Haan en Hen Bankiva(gallus Bankiva)
(Mihi)

In de natuurlijke rangschikking moet de Bankiva de 2e plaats innemen,aangezien hij in het vormen van het landhoen een aandeel heeft gehad,evenals in de vele kleurschakeeringen waaruit dit laatste is samengesteld.

Inderdaad,wanneer men de Bankiva beziet dan treft men een bijzondere overeenkomst aan met de landhoenders van middelmatige grootte; dezelfde vorm en kleuren,zijn kam en lellen zijn gelijk; de hen vooral gelijkt zooveel op onze landhoenders,dat het moeilijk is haar daarvan te onderscheiden,indien niet de verticale dracht van den staart verschilde;dit kenmerk dat vooral bij den haan voorkomt heeft mij een oogenblik doen aarzelen en eenigen twijfel doen ontstaan of hij inderdaad het landhoen heeft gevormd,

maar wanneer ik alle bekende landhoenders bezie,dan schijnt het dat de staart der Bankiva's niet zoo vol is met dekveeren;het schijnt dat bij de landhoenders door overvloed van voedsel en de zorg van den mensch,deze verschijnselen vermeerderd zijn.
Verschillende hoenders als;Kuifhoenders,Hamburgers,dubbelkammige hoenders en anderen zijn er om te bewijzen dat de temming,overvloed van voedsel,oneindige variaties hebben doen ontstaan bij misschien wel de oudste slaven die de mensch aan zijn macht heeft onderworpen. Hoe het zij, zeker is dat geen oorspronkelijk ras dat tot heden bekend is,zooveel overeenkomst heeft met onze tamme hoenders,als de Jago en de Bankiva;de hennen hebben evenals onze landhoenders kleine kammen en de hals heeft dezelfde veeren en aanhangsels,terwijl andere rassen van de hennen verschillen doordat ze kammen en lellen missen en hun kop geheel met veeren is bezet.
Dit soort haan en hen der wilde hoenders is nog nieuw. M.Leichenau,die ik meermalen heb aangehaald bij mijn geschiedenis der duiven, heeft geschreven dat deze hoenders van het eiland Java door de bewoners te worden genoemd Ayam-Bankiva, welk woord vermoedelijk verband houdt met uitdrukkingen in hun taal eigen aan het ras;deze vogels bewonen de groote wouden en houden zich dikwijls op aan den rand in de struiken;zij gelijken in vorm en kleur op het Bantam ras of de Turksche hoenders;

een enkel afwijkend kenmerk is de bijna horizontale staartdracht, terwijl deze bij genoemde rassen meer verticaal is;de halsveeren zijn zooals bij onze hoenders lang en om de punt iets breeder en rond;de kop en halsveeren zijn schitterend oranjekleurig, de rug en vleugels en dekveeren van een kastanje bruinachtig purper, de groote staart dekveeren zijn zwart met een groenen glans evenals de secundaire veeren die zwart zijn met een roodachtigen rand;borst buik dijen en donsveeren zwart,evenals de staart met licht groenen weerschijn;kam,wangen en lellen zijn levendig rood, pooten grijs met groote sporen,de iris is geel.

De hen is veel kleiner dan de haan, haar staart is ook een weinig horizontaal en gesloten,zij heeft een kleine kam en de lellen zijn zeer kort, op het gezicht en onder den hals zijn geen vederen;de borst,buik en achterdeel zijn isabella kleurig,iedere veer heeft een kleine streep langs de schacht,de halsveeren zijn langer en puntig,met zwarte streep en okergele randen, de schouder-vleugel-zadel en staartveeren zijn grijsachtig,bezaaid met vele dwarse zwarte strepen,de groote vleugelpennen zijn grijsachtig gespikkeld.

M.Leischenault heeft in het Museum te Parijs een haan enhen van deze soort geplaatst,men ziet er nog een tweede hen,die precies gelijkt op die waarvan wij een uitvoerige beschrijving hierboven hebben gegeven.

Coq vulgaire a crête ou Coq Villagois.

Blz. 92. Gewone hoen met kam of landhoen.

(Gallus domesticus, Brisson)

Thans ben ik gekomen bij de geschiedenis van een vogel waarvan de mensch de meest volledige temming heeft verkregen.

Evenwel brengt de overwinning van deze haan en de hen veel zorg mede, om een wilde bewoner der eenzame wouden totaal te temmen heeft zeker vele groote moeilijkheden opgeleverd, maar het welslagen is dan ook volkomen bekroond geworden.

Het tijdstip van de eerste temming verliest zich in den nacht der tijden; geen werk uit de oudheid geeft ons eenige bijzonderheid over de verhuizing van deze vogels; het is zeker niet onwaarschijnlijk, dat dieren wier vleugels en staartvorm weinig kans geven op lange vluchten of om over zeëen te vliegen, de geschiktheid hebben verworden zich te verspreiden over het land dat hun levenskans bood voor hun onafhankelijkheid.

Welk instinct ze heeft aangespoord om de eenzame bosschen te gaan verlaten en naar het warme klimaat te trekken? Alle vogels die op geregelde tijden van het jaar verhuizen vóór den winter naar warmere klimaten, doen het niet alleen voor de koude maar ook omdat zij gebrek krijgen aan voedsel; dergelijke omstandigheden zijn niet tegenstrijdig ten aanzien van hoenders, die Midden Azië verlieten en indien dit eertijds plaats had, komt dit thans nog overeen met dezelfde oorzaken waarom wilde hoenders van Java, Sumatra, Ceylon en Hindoestan regelmatig en periodiek

heen en weer trekken. Wanneer dus,zooals ik alle reden heb om te veronderstellen, de koudere klimaten van Azië en Europa geen voedsel meer opleverden voor de wilde hoenders,moeten wij consequent komen tot het tijdstip der eerste zeevaarten en veronderstellen dat de temming van het hoen vanaf deze ver verwijderde tijden.

Onder de regeering van dien grooten koning, die met zooveel glorie over de valken van Israël heerschte,zien wij dat pauwen een bezit vormden, waardig om in de lijst der rijken te worden opgenomen,evenals het goud en het ivoor in hun vloten de lading vormden;het schijnt dat ten tijde van Salomo de Pauw onrdekt werd, dus niets bijzonders dat het hoen die hetzelfde land bewoonde de aandacht der Hebreërs heeft getrokken. Hoe dit zij, het is zeker dat het hoen evenals de pauw zijn meegevoerd door menschen in verschillende landen waar ze hedentendage nog leven en getemd zijn;zij leven thans in alle landen der aarde.

De haan en de hen zijn van alle getemde vogels degene die voor ons van het grootste nut zijn, zij betalen met genoegen alle zorgen die men aan hen wijdt;de mensch niet tevreden met zijn nut en voordeelen heeft ze onderworpen aan barbaarsche amusementen. Hanengevechten, zoo gewoon in Indië zijn ook de genietingen van de beschaafde volken in Europa;men ziet nog in vele landen menschen naar deze gevechten gaan aanzienlijke geldsommen wagen aan weddenschappen.

De ouden zochten vermaak in deze gevechten, die bekend zijn bij de Atheners, op de Philippijnen, in China op het vasteland van Indië, op Java en Sumatra, welke spelen zeer algemeen zijn. De verschillende kleurslagen in de veeren van den haan en vande hen zijn onbeperkt; hun beschrijving kost mij overbodig voor. Ik kan alleen zeggen, datde haan altijd veel schitterender kleuren heeft dan de hen, dat hij veel grooter is, zijn kam is groot en getand, zijn kinlellen zijn lang, en hangen van den onderkaak van den snavel; aan de keel en om de oogen is het vel naakt en rood.
Een algemeene opmerking die ik heb gemaakt is, dat deze plaats zonder veeren die zich op de keel en rond het oor uitstrekt grooter is bij alle wilde hanen dan bij de tamme. Onder de ooren is een helder witte vlek, de iris is rood en de bek en pooten variëren tusschen zwart en geel.
(Volgens nu: 6 blz over maag en voeding
(en : 6 blz vertaling van Plinius)
niet vertaald.!

Blz. 238 Er blijft nu nog voor mij over om de varieteiten of ouderrassen te beschrijven, die gewoonlijk op te merken zijn in het landhoen; ik beschouw als ouderrassen daarvan hanen en hennen die zich slechts onderscheiden door bijzonderheden welker verschillen slechts betreffen den staart, de min of meer grootte van den kam, die dubbel kan zijn of vervangen door een veederbos, wier pooten en teenen bevederd zijn en andere natuurlijke afwijkingen.

Landhoen met Kuif.

(Coq vulgaire huppe - Gallus Cristatus-Briss)

Dit ras verschilt van het boerenhoen met een kam,door een kleine vederbos die op den kop staat: Er zijn bij de Kuifhoenders - dieren die geen kam noch lellen onder den snavel hebben,welke vervangen zijn door vederbosjes;deze dieren zijn Blz. 240; naar men zegt, het product van een kruising met Hamburgers of Pluweelbroekhoenders en misschien wel dit ras zelf, want zij verschillen niet anders van de kuifhoenders dan dat hun oogen omgeven zijn door een kring van veertjes;dergelijke maar iets kleiner vederen bedekken de ooren en de keel.

Het ras kuifhoenders is bijzonder gezocht door de belangstellenden; men kweekt ze met grooten zorg;zij die enkele ouderrassen willen kweeken houden zoo een toom afzonderlijk opdat de dieren zich niet vermengen met de andere kleuren.

Men verkrijgt in dit ras verschillende varieteiten of ouderrassen die ~~niet~~ met bijzondere zorg worden voortgekweekt,ze worden hoog geschat maar de kleine die zeldzaam zijn of maar de Kuif die ~~is~~ een contrast is met de overige veeren;de goudkleurige,zwarte met witte en witte met zwarte en goudkleurige kuiven;gevlekte en geteekende dieren.Het is zeker dat zij hun ontstaan te danken hebben aan hetzelfde ras,maar dat zij door teeltkeus door den mensch zijn geschapen.

Sonnini zegt ons, dat kuifhoenders hoog geschat worden in Egypte wegens hun goed vleesch,

ze zijn zoo algemeen in boven Egypte dat ze maar 5 tot 6 stuivers per stuk kosten.
Aan de kaap de Goede Hoop is dat ras overal verspreid.De hoenders zijn daar grooter en sterker dan de onze en hebben bijna allen bevederde pooten en een kuif,hun kleuren zijn mooier en veelvuldiger.

Afb. 242. Coq Vulgaire dit de Turquie et coq de Bantam(G.Turcicus. Briss.)

Het gewone hoen ook Turksche genaamd en het Bantam-hoen.

Ik voeg deze twee rassen tesamen die slechts verschillen in kleine kenmerken;het zou misschien gewenscht zijn hen te beschouwen als weinig anders dan de Landhoenders,ofschoon het schijnt dat de Turksche en Bantams veel overeenkomst hebben met het Bankiva-hoen; ze gelijken er op door hun bouw,hun staart is niet zóo verticaal als de landhoenders ze zijn niet zoo groot; het schijnt dus dat de landhoenders een middensoort zijn wegens hun betrekking tot de Jago en de Bankiva en dat het Turksche en Bantam ras een product is van kruising met Bankiva,terwijl het Padua ras schijnt af te stammen van de Jago's die een mindere verkleuring hebben ondergaan.
Het Bantamhoen verschilt van het Turksche hoen door min of meer langer veeren,waarbij het loopbeen en de teenen bevederd zijn. Deze veeren zijn geen bijzonder kenmerk der soort maar zij schijnen een product te zijn van overvloedig voedsel dat onafscheidelijk is van temming,hetzelfde wat men aantreft bij

sommige duivenrassen,die bevederde pooten hebben.Deze opmerking geleidt mij natuurlijk om deze ouderrassen met pootveeren in dezelfde klasse te plaatsen met de Kamhoenders,kuifhoenders,Hamburgers,de Engelsche en andere rassen wier verschillen geen bepaald gevolg zijn van een bijzondere regeling der natuur. De Turksche en Bantam rassen onderscheiden zich door een prachtig gevederte, de hanen van meestal goudkleurig.

Le coq vulgaire nain

(G.Pumilio.Briss).

Blz. 244. Het gewone dwerghoen.

Dit ras van minder grootte, dat veel gelijkt op de andere gewone landhoenders komt overeen met de gewone boerenhoenders;het heeft over het algemeen korte pooten,zijn vorm verschilt sommige zijn van de grootte van een kraai, andere zijnniet grooter dan een duif;de meeste hebben bevederde pooten;men onderscheidt ze met een dubbele kam en enkele kam,sommige dragen de vleugels zoo laag,dat ze over den grond sleepen,de kleuren verschillen zooals bij de andere dieren.(rassen)

Ik eindig dit artikel met de opmerking,dat de soort landhoen nog is samengesteld uit een onbeperkt aantal rassen, dat te groot is om ze te ~~nummeren~~(noemen) classificeeren.

Vervolgens ga ik over tot het beschrijven van de rassen die verschillen van de landhoenders in bijzondere kenmerken,

welke nog zijn weer te vinden in de afstammelingen der soorten, die wij in getemden staat kweeken.

Er zijn nog andere waarover de mensch zijn bescherming niet heeft uitgestrekt en die in wilden staat leven.

Coq et Poule Sonnerat

(Gallus Sonnerati. Wihi)

Sonnerat hoenders.

In de vaste meening waarin Sonnerat verkeert, dat dit wilde hoen, dat hij gevonden heeft in de wouden van Indië, het werkelijke type is van ons tamme hoen, plaatst hij hiervoor naast de zijne de zienswijze van Gemelli, Carren, van Morella van Dampier en Sonnini omtrent het bestaan van wilde hoenders zoo wel in den Indischen Archipel als in het nieuwe vastelaand; deze reiziger schijnt zich te verhoovaardigen in zijn ontdekking, alsof hij een bijzondere soort heeft gevonden waarvan volgens de meening der hedendaagsche natuurkundigen alle verschillende rassen van onze tamme hoenders zouden afstammen.
Om deze opinie te bevestigen stemt Sonnernt niet toe hetgeen andere reizigers zeggen; ik heb alreeds in dit boek aangehaald welke verkeerde veronderstellingen de natuurkundigen van heden hebben gevormd en de gedetailleerde beschrijving die ik over dit soort vogels heb gegeven, bewijst dat ze zijn samengesteld uit een aantal zeer groote verschillende kenmerken, waarvan wij er eenige in den getemden staat hebben beschreven.

Mijn doel is te bewijzen dat Sonnerat ongelijk heeft de overeenkomst van zijn wilde hoen in verband te brengen met de landhoenders en dat het zeer verkeerd is gezien, dit soort als het werkelijke type van alle tamme rassen te beschouwen.
Om deze stelling te bestrijden zal het niet noodig zijn in groote details af te dalen, ik veronderstel dat het voldoenden zal zijn in mijn anatomische platen de vorm der veeren van den Sonnerat haan te vergelijken met die van onze landhoenders, en de nauwkeurige beschrijving daarvan kan dienen om mijn zienswijze te bewijzen.
(zie plaat III fig 1-2 veeren Sonnerat hoen,
fig 3-4- landhoenderhaan)

De sonnerat haan meet van den punt van den snavel tot aan het uiteinde van den staart 2 voet en vier duim, de grootte van den haan is 1/3 minder dan die der landhoenders; vanaf den voet tot de kam meet de haan 14½ duim.
Op zijn kop is een getande kam en aan beide zijden onder den snavel zijn 2 lellen gelijk bij onze landhoenders; alleen het maakte deel aan weerszijden van den kop en de keel is veel grooter dan bij de Sonnerat;
De kop en halsveeren worden langer zoodra zij het lichaam naderen, hun vorm en aard is zeer verschillend zoowel van dezelfde kenmerken der overige wilde hoenders, als van de tamme; de tuyan is groot, zeer scherp geteekend,

hij vormt een witte streep langs de veer tot aan het einde,waar zij overgaat in een hoornachtig plaatje van ronden vorm,welk plaatje witachtig is,klein en gepolijst;deze verschijning die ook in de vleugels aanwezig is,is ook eigen aan de Duif(Herissée) en bij de Jauseurs. De veeren die den rug bedekken tot aan de staart zijn lang en smal,ze zijn van een zwartbronsachtige kleur,geteekend met helderesten vlekken,~~de veeren van borst,buik~~ ze hebben allen een lange witte streep langs de schacht, de veeren van borst,buik,zijden,dijen en achterdeel zijn zwart met groenachtigen glans, de secondaire veeren hebben ook platte plaatjes,het uiteinde van alle veeren vormt een groote breede rand die dik is,ofschoon glimmend als in de halsveeren deze zouden zijn helder rood,zij vormen waar zij elkaar raken een rood kastanjekleurig plaatje,dat als 't ware met vernis is bedekt.
De staartdekveeren zijn scherp violet,lang en verticaal gebogen over den staart welke bestaat uit 14 veeren met een groenachtige glans;de pooten zijn grijs,de oogen geel, de keellappen hebben verschillende kleuren, van een min of meer roode tint,de snavel is hoornkleurig

---

De hên, die veel kleiner is dan de haan,heeft geen kam en lellen,de keel is bedekt met veertjes,hetgeen niet voorkomt bij de landhoenders welke deze naakt hebben en die altijd kammen hebben en lellen onder den onderkaak. De sonnerat hen heeft alle veeren minder gekleurd dan de haan,

zij heeft geen lange veeren aan den hals,die ook geen ~~lange~~ punten hebben ;alle bovenste veeren zijn grijsachtig met min of meer zwarte stippels met witte streepen vanaf het midden van den veer en die de schacht volgen; rondom de oogen zijn geen veeren en hier is de kleur roodachtig.

Deze soort leeft in Indië, zij bewoont de oerwouden en vermenigvuldigt zich in het wild. Zij vormt een soort geheel ongelijk aan de tamme rassen die de Indische bevolking kweekt op hun terreinen en welke geheel overeenkomen met de andere tamme hoenders die overal op aarde leven.Ik heb 3 hanen en 1 hen der Sonnerats gezien,het gevederte der hanen vertoonde geen verschillen.

Coq Nègre (Gallus Morio.Mihi)

Blz. 253 Negerhoen.

Dit ras dat uit Indië afstamt,welke ook in het wild leeft is opmerkelijk wegens de kleur van den kam en van de lellen,die van een violet roode kleur zijn,het vel is totaal zwart evenals de pootkleur,het schijnt echter dat de reizigers over dat laatste, het niet eens zijn.

Marsden en Preyer verzekeren,dat deze hoenders de beenderen zwart hebben,anderen zeggen dat zelfs het vleesch zwart is. Deze meeningen verschillen van de resultaten mijner opmerkingen. Ik kan verzekeren dat het Negerhoen alleen de veeren en de huid zwart heeft,de beenderen zijn gelijk aan die van alle andere hoenders en het vleesch is wit en goed van smaak,

de reizigers die het hebben aangetroffen in Indië bevestigen mijn meening. De haan heeft een kam met tanden en oorlellen gelijk aan onze hoenders;uiterlijk is niet anders te zien dan de violette kleur die over kam en lellen is verspreid, de snavel is blauw evenals de pooten,hun veeren zijn gewoonlijk zwart met een blauwachtigen weerschijn,maar in getemden staat komen ook andere kleuren voor.

Het Negerhoen is weinig verspreid,men houdt er niet van ze aan te fokken,omdat er een tegenzin bestaat tegen het vleesch.Hun natuur is zeer wild en de hennen leggen weinig. Wanneer men de innerlijke eigenschappen vergelijkt,kan de natuuronderzoeker zich overtuigen van het verschil tusschen het Negerhoen en de landhoenders.

Coq à Duvet. (Gallus Lanatus.Mihi)

Blz. 256. Het Wolhoen.

Ziehier nog een soort wiens kenmerken gelijken op die van het Negerhoen, zij hebben evenals dit een inkt-zwarte vel,maar het vleesch is wit en van een goeden smaak.

Het is zeker,dat de smaak en de witheid van het vleesch te verkiezen is boven dat van ander gevogelte en indien het gezicht voor ons niet onsmakelijk was,zou men deze vogels prefereeren boven parelhoenders, wier vleesch uitmunt door smaak en blankheid. Behalve dit,hetgeen het wolhoen en het Negerhoen gemeen hebben,zijn er andere kenmerken die zeer bijzonder zijn.

Zijn veerkleed is zuiver wit,alle veeren hebben uitstaande baarden die uiteengebogen zijn; het schijnt dat de schachten voorzien zijn van een fijne spoel evenals de vlag die aan het uiteinde veel fijner is dan bij gewone hoenders; de pooten zijn grof en blauw, de naakte deelen zijn violetrood, de snavel doorschijnend blauw, de iris is rood omgeven door een kleine zwarte rand.

De huid der kippen gelijkt op die der hanen;zij hebben kleine kammen,even gekleurd als de lellen der hanen,ze broeden slecht en ze hebben veel zorg noodig om ze te doen leggen; deze soort is zeer ~~wild~~, schuw maar de hanen zijn minder moedig dan die der gewone hoenders; zij paren gemakkelijk met gewone hoenders en hun nakomelingen zijn vruchtbaar. Deze soort bewoont verschillende deelen van Azië , men vindt ze in Japan,China,waar de bewoners ze houden in kooien om ze aan de Europeanen te verkoopen. Het is niet waarschijnlijk dat het ras in getemden toestand van groot nut zal worden voor onze hoenderhoven,tenzij men het kruist met gewone hoenders hetgeen ze hun wildheid kan doen verliezen. De rassen die de pooten met veeren bezet hebben zijn reeds belangrijk gewijzigd. Buffon beeldt een dergelijke hen af in zijn mooie platen.

Coq à Plumes Frisees.

(Gallus crispus Briss.)

Blz.259. Het krulveerhoen.

Deze zonderlinge soort heeft alle veeren omgekruld naar boven en als het ware gespleten; Zij is veel kleiner dan onze gewone hoenders, haar aard die minder getemd is, is meer wild, zij geeft weinig gelegenheid tot voordeel wegens de zorg die er aan moest worden besteed de kuikens zijn zeer gevoelig voor koude en vochtigheid; de getemde dieren zijn heel gewoon, maar men fokt ze slechts uit curiositeit; zij die het meest het eerste type nabij komenn zijn wit en met bevederde pooten.
Veel rassen onderscheiden zich door verschillende kleuren en meer of minder zwaar lichaam, maar ze zijn nooit zoo groot als onze gewone hoenders.
Deze soort is afkomstig uit Azië, men treft ze tam aan op Java, Sumatra, alle Philippijnen, waar ze goed gedijen. Men is nog niet zeker omtrent hun gewone landstreek, waarin ze nog in het wild leven, maar het schijnt dat Azië hun geboorteland is.

Coq et Poule Ayamalas.

(Gallus Turcatus Mihi.)

Blz. 261. Het vorkstaart hoen.

De Maleyers die Java bewonen betitelen deze mooie soort met den naam Ayam-alas, wat beteekend: de wilde Boschhoen; wij onderscheiden haar van hun Ayam-Bankiva, waarvan wij een beschrijving hebben gegeven,

evenals van de Ajam hetgeen de bijnaam is waardoor zij het tamme hoen aanduiden. Marsden verhaalt dat men op Sumatra een wild hoen aantreft,dat de Maleyers van dat eiland noemen: Ayam-baroogo,het is niet zeker of deze laatste soort verschilt van de beide andere wilde soorten,welke wij beschreven hebben.

De Ayam-alas is kenbaar aan zijn horizontale en vorkachtige staart, aan zijn onvertakte kam,aan een enkele kinlel die begint onder den snavel en die langs de keel tot aan den hals loopt,waar eenige plooien worden gevormd,verder door den afgeronden vorm der halsveeren en rugveeren,wier baarden fluweelachtig gekleurd zijn en schitterenden glans vertoonen.

(Beschrijving verder bekend)

De hen Ayam-alas verschilt eveneens van de gewone hennen,door den staartdracht,de halsveeren,afwezigheid van kinlellen en kam, zij meet van bek tot staart uiteinde 14 duimen (enz enz);

Deze schoone soort is zeer overvloedig in de groote bosschen in het midden van Java,zij houdt zich gewoonlijk op den dag in het lage hout op,haar natuur is schuw,gewend om zich bij het eerste gerucht te verbergen;zij is moeilijk te naderen en te schieten.

De bewoners houden deze soort niet in tammen staat,omdat ze licht sterven,men heeft ons echter verzekerd,dat ze vruchtbaar paren met tamme hoenders;een bijzonderheid die zeer interessant is en waaraan wij kunnen toevoegen de verklaring van M.Laischenault;deze

deze geachte reiziger heeft mij verzekerd dat het kraaien van den haan gelijkt op de helft van dat der tamme hoenders,hetgeen men zou kunnen weergeven door 2 lettergrepen : "Co - crik"
M.Laichenault heeft onlangs in het Museum te Parijs 2 hanen en een hen geplaatst, resultaten van interessante tochten op Java. Twee exemplaren gelijk aan die in het Museum zijn mij gezonden doorden Oud-Gouverneur van Java,zij maken deel uit van mijn verzameling.

Coq Wallikikili.

(Gallus Ecaudatus,primus)
Mihi

Blz. 267. Bolstaart hoen.

Deze soort heeft aanleiding gegeven tot veel opgewonden verhalen.Voordat het als tam hoen in alle deelen van Europa was verspreid had de algemeene opinie er belachelijke denkbeelden over,ingegeven door bijgeloovigheid. De verhoudingen van de philosofie van het jaar 1693 leeren ons dat de Virginesche hoenders geen staart hebben; de bewoners van deze kolonie verzekeren,dat toen men er hoenders aanvoerde,deze weldra hun staart verloren,maar deze meening is onjuist en is niet bevestigd door latere ontdekkingsreizigers. Buffon,die geloof schijnt te hebben geschonken aan deze verhalen,schijnt er uit te concludeeren dat deze soort uit Virginië stamt, bovendien zegt deze natuurvorscher,dat de oude volken ze niet hebben gekend,

en dat de natuurkundigen er eerst over begonnen zijn te spreken,na de ontdekking van Amerika.

Wij kunnen met zekerheid zeggen,dat de meening van Buffon niet is bevestigd;dit staartlooshoen is niet ontstaan in de nieuwe wereld, omdat de oorspronkelijke wilde soort de groote wouden van het eiland Ceylon bewoont; de hen bouwt haar nest op den grond dat voornamelijk bestaat uit droog gras en gelijkt op het nest van de patrijs.
De natuur van dit ras is schuw,de haan laat dikwijls zijn minder zwaar gekraai dan van onze landhoenders hanen,ofschoon niet dezelfde kadans. De Singaleezen duiden deze soort aan met deze naam Wallikikili, hetgeen boschhoen beteekent.
(Volgt verder de gewone beschrijving).
Het is niet mogelijk inlichtingen te verschaffen omtrent den oorsprong van de temming van deze staartlooze hoenders,het tijdstip moet echter veel jonger zijn dan de anderen die de landhoenders hebben gevormd, maar de onderzoekingen in dit opzicht kunnen niet door feiten bewezen worden,zij verliezen zich in den nacht der tijden.

Tot nu toe hebben wij steeds bij hoenderbeschrijvingen uit werken over de natuurlijke historie besproken. In het begin der negentiende eeuw echter, komen de eerste pluimveewerken.

Of nu aan Engeland of Duitschland de eer van de eerste publicatie toekomt waag ik niet te beslissen. De oudste werken zijn niet in Nederlandsche Bibliotheken aanwezig, zoodat ik ze niet kon raadplegen. Het zou van belang zijn de land- en tuinbouwtijdschriften uit de eerste helft der 19de eeuw eens nauwkeurig na te gaan, daar hierin ongetwijfeld belangrijke gegevens te vinden zijn.

Zoo vermeldt Buhle ( ) in 1843 b.v. "In der allgemeinen Zeitung für die deutsche Land- und Hauswirtschaft findet man in Hinsicht des reichen Eiertrage die Haubenhühner angeführt. Diese sind gröszer als das gemeine Huhn, haben einen Kopf mit dicken runden Federbusch und dicken Federbart statt der Kehllappen".

De "Paduaner Hahn" beschrijft hij als: "um die Hälfte gröszer als das gemeine Huhn, verschieden gefärbt, mit groszem Federbusch und Federbausbacken. Man findet darunter gute Leghühner." Hier vinden we dus voor het eerst onze Padua.

Het Engelsche werk van Dixon ( ) is ook ontstaan uit krantenartikels uit de "Gardeners' Chronicle and Agricultural Gazette".

carried out by a little theory and bold guess-work; the latter requires industry, accurate observation, and opportunities which few inviduals, if any, have at present at command. In the meanwhile we may attempt something like an artificial arrangement of Fowls, which may afford a temporary assistance to the fancier, till a more scientific scheme is worked out, and which may perhaps be the means of leading to it, just as, to compare small things with great, the artificial Linnean arrangement in Botany has cleared the way and been preliminary to the great natural system of classification that is now in vogue. Two desiderata are still required for the attainment of this object; one or other of them is indispensable - the first, a complete set of full-sized coloured figures of every variety, giving both the sexes, the eggs, and the new hatched Chick, with accurate and technical descriptions of their plumage and their characteristic properties; the second, a collection of stuffed specimens of the representatives of every breed, for comparison and reference. The first can only be undertaken by a person of fortune; the second can scarcely be expected from our Museums or Natural Histroy Societies, devoted as they are to subjects of wider rangs, and more general interest. It is to be feared that Poultry will be considered beneath the dignity of the Royal Agricultural Society; but such a work, or such a Museum, would be no discredit to their taste; and, if the ladies of the leading members were to exert their influence, something might perhaps be done to illustrate a tribe of useful and engaging creatures, in whom so large a portion of society is more or less in-

terested.

The correct mode of classifying Domestic Fowls would, we believe, be to arrange them with the wild ones, in natural order and sequence; but in the present state of our information, this is impossible, except in an unsatisfactorily rough approximation. Fifty years hence, when the successors of Sir James Brooke shall have explored the Indian Archipelago, such a thing may be succesfully attempted.

It is a good exercise in this study, when, looking over a farm-yard, or casting an eye on roadside lot of Hens, to endeavour to refer each one to some decided variety. Traces of the Dorkings, of the Polish, and the Golden and Silver Hamburghs, are very frequent. The best judges agree that there is no such variety as the Barndoor Fowl, (unless we agree to appropriate that name to some one variety which has hitherto been scarcely distinguished with precision), but that such barn-door collections are merely a rabble of mongrels, in which the results of accidental crosses have become apparent in all kinds of ways."

Had men het voorstel van Dixon om een "complete set of full-sized coloured figures of every variety" etc. opgevolgd, dan zou het hen gebleken zijn, dat er inderdaad "such a variety as the Barndoor Fowl" was, die inderdaad, "has hitherto been scarcely distinguished with precision".

Men heeft dit niet gedaan, doch zijn heil gezocht in het beschrijven van "rassen", die als volgt uit de groote massa der kruisingsproducten zijn ontstaan: /"Will man indessen eine besondere Art Hühner für sich rein erhalten, musz man ein Bogengitter machen lassen von 5 Fusz Höhe

terested.

The correct mode of classifying Domestic Fowls would, we believe, be to arrange them with the wild ones, in natural order and sequence; but in the present state of our information, this is impossible, except in an unsatisfactorily rough approximation. Fifty years hence, when the successors of Sir James Brooke shall have explored the Indian Archipelago, such a thing may be succesfully attempted.

It is a good exercise in this study, when, looking over a farm-yard, or casting an eye on roadside lot of Hens, to endeavour to refer each one to some decided variety. Traces of the Dorkings, of the Polish, and the Golden and Silver Hamburghs, are very frequent. The best judges agree that there is no such variety as the Barndoor Fowl, (unless we agree to appropriate that name to some one variety which has hitherto been scarcely distinguished with precision), but that such barn-door collections are merely a rabble of mongrels, in which the results of accidental crosses have become apparent in all kinds of ways."

Had men het voorstel van Dixon om een "complete set of full-sized coloured figures of every variety" etc. opgevolgd, dan zou het hen gebleken zijn, dat er inderdaad "such a variety as the Barndoor Fowl" was, die inderdaad, "has hitherto been scarcely distinguished with precision".

Men heeft dit niet gedaan, doch zijn heil gezocht in het beschrijven van "rassen", die als volgt uit de groote massa der kruisingsproducten zijn ontstaan: /"Will man indessen eine besondere Art Hühner für sich rein erhalten, musz man ein Bogengitter machen lassen von 5 Fusz Höhe

und 3 Fusz Breite, wo ein Hahn mit 2 oder 3 Hennen hinlänglichen Platz hat. Im Hintergrunde wird ein Bretterverschlag angebracht, wohinter sie sich bei schlechter Witterung verbergen, schlafen und in angebrachte Nester auch leggen können (Buhle 1843).

Zonder het werk van Dixon te kennen, volgde ik als de eerste en helaas ook de eenigste pluimveeonderzoeker het door Dixon aangeduidde spoor.

Van mijn twaalfjarige leeftijd af, begon ik met aanteekening over de resultaten van wat Dixon "a good exercise in this study" noemt nl. "looking over a farmyard, or casting an eye on roadside lot of Hens, to endeavour to refer each one to some decided variety."

Zoo ontdekte ik de .." Barndoor"varieteit, of zooals wij het noemen: het Landhoen, in al zijn fraaie kleurslagen en liet hiervan kleurenteekeningen en veerkaarten maken.

De resultaten van mijn onderzoekingen zal ik hieronder nog bespreken (zie bladz.).

In deze jaren ~~komen~~ van 40 tot 60 verschijnen vrijwel alle thans bekende rassen ten toneele. In Duitschland worden een groot aantal pluimveewerkjes uitgegeven, al dan niet, vaak dan nog op primitieve wijze geïllustreerd.

In Engeland verschenen grootere werken, waarvan belangrijke is, dat deskundige fokkers en liefhebbers aan het woord werden gelaten.

Een uitvoerige samenstel van deze gegevens, hoe interessant deze ook mogen zijn voor een studie over de ontwikkeling der verschillende types en kleurslagen bij een aantal rassen, zou ons veel te ver voeren en zal daarom moeten wachten tot den tijd, dat er voldoende

161 — en 32 voet breedte, waarin een hoon met 3 kamers een ~~bedgnade~~ ruime gang. ~~Rozen~~ - Op den ~~ooster~~ grond. wordt een kouden schuilplaats aangebouwd, waarachter ~~dry~~ zich bij slecht weer kunnen verbergen, slapen en in aangebouwde nacht ~~weer~~ kunnen eten".
(Bijbel. 1845)

1 het overblijfselen
over een ~~pleem~~ boomkelf kronkelen
gaan of ~~een~~ over een ~~kolkende gaten~~ aandal langs de ~~bre~~ loopende ~~verhedenen~~
om te breiden welke wel een Egypteld zou kunnen
te brengen."

Ornamental and Domestic Poultry (E.S.Dixon)

London 1850 bls. 289

Het Cochin- China Hoen.

Of het ras dat ik nu ga beschrijven werkelijk uit Cochin-China kwam of niet, is waarschijnlijk alleen bekend aan hen die het importeerden-of aan het ras zelve.

Maar het is zeker in Engeland gefokt,voordat zij in het algemeen werden geintroduceerd als de meest verdachte versiering van de Koninklijke hoenderhof.

Een Heer (W.S.) die in Monmouthshire woont vertelt mij, dat ongeveer 30 jaren geleden een vriend hem een Haan en Hen zond van een zuivere Java-ras. De Haan was zoo mooi, groot en sierlijk, dat hij onmiddelijk werd genoemd: "The Cock of the Walk" (Hanetje de vrolijke)
~~De wandelende Haan.~~

De tegenwoordige hoenderstapel op die boerderij die ik zag, zijn allen zijn nakomelingen en zijn zwaare Cochin-China's, zoodat in dit geval "Java" en Cochin-China" synoniem zijn.

De eerste ouders dezer toom kwamen regelrecht uit Indië.

Maar uit welk Oostelijk land ze ook kwamen, het is een zeer waardevolle soort en de eenige vrees is, dat de verzekering van zijn kwaliteiten zóóver zijn vergroot,dat zij tot teleurstellingen moeten leiden en maken dat het ras evenzeer zal tegenvallen als het van te voren op dwaze manier is opgehemeld.

De vorm en het gewicht die er aan worden toegeschreven zijn enorm.

Om een denkbeeld te geven van hun hoogte en grootte werden ze Struisvogel hoenders genoemd. Het is een oud, maar slecht systeem om namen te geven die op een andere soort doelen, want zulke namen geven aanleiding tot een verwantschap die menigeen niet weer vergeet.
Cochin China's zijn vermeld in de Agricultural -Gazette 30 Sept. 1848, waartij de haan 12-15 l.br.(12-15 pond) de hennen 9-10 Lbr. zouden wegen.
Zij moeten dan wel zeer groot geweest zijn,want dit gewicht is van een respectabele kalkoen,niet van hoenders. Mijn eigen Cochin-China's die ik van de Heeren Baker ontving en die nu ongeveer 18 maanden oud zijn, weegden: Hanen 6 Lbs 5 o.z., de Hennen 4 Lbs 6 o.z.Hierbij moet vermeld worden dat beiden ruiden en de hen veel had gelegd en nog niet de zorg over haar kuikens had afgelegd. Zij legde precies 3 dozijn eieren en werd dan broedsch. Na haar kuikens te hebben groot gebracht, legde zij nog eenige eieren en ging weer broeden.
De beste jonge haan en hen van een broedsel van 5 April waaraan extra zorg was besteed, weegden in Oct. 4½ Lbs. en 8 o.z en 3 Lbs.-13 oz.
De Cochin-China Haan heeft een breede, diep ingesneden, enkele, rechtopstaande kam, zeer veel gelijkende op de Zwarte Spaansche, schitterend rood; gelijk anderen heeft hij een zeer breede witte oorlel op elken wang.
De lellen zijn lang, breed en hangende. De pooten zijn van een bleeke vleesch kleur,sommige zijn geel wat niet gewenscht is.

De veeren aan borst en flanken zijn helder kastanjebruin, lang en goed gescheiden, zoodat aan beide zijden een duidelijke afteekening zichtbaar is.

Ik heb veel Cochins gezien en heb opgemerkt, dataleechts weinigen witte oorlellen hebben, daaruit besluit ik dat het niet een bepaald gewenscht kenmerk is.

De halsveeren zijn licht geelbruin, aan de uiteinden gestreept met donker bruin, waardoor de hals duidelijk zich onderscheidt. De staartveeren zijn zwart met donker paarsenschijn, de rug oranjerood; zadelveeren oranjegeel. Het is in het kort een vlammend gekleurde vogel.

Beide geslachten zijn lager op de pooten dan Spaansche of Maleiers.

De hen nadert in haar bouw meer de Dorking dan ieder ander ras, behalve dat de staart zeer klein is en in verhouding samengedrukt; deze is kleiner en meer horizontaal dan bij eenig ander ras.

Haar kam is middelmatig van vorm, bijna klein, ze heeft ook een kleine witte oorlel.

Haar kleur is agaal, samengesteld uit verschillende schakeeringen van licht bruin, met lichtgeel aan den hals. Haar voorkomen is rustig, en trekt de aandacht door haar groote netheid, zindelijkheid en samengesteldheid.

Mijn haan heeft 2 nagels aan den teen van een poot, hetgeen door enkele kuikens is overgeerfd. De eieren wegen gemiddeld 2 oz, ovaal, bijna rond aan ieder einde en van een rijk bruine kleur, ongeveer als van de Zilverfazant.

Er wordt beweerd, dat de Cochin-China's ten geschenke zijn gegeven aan H.M.Koningin Victoria uit Oost-Indië ,welke zijn verspreid in de provincies onder hen die ze op prijs stelden. Het is mooi dit voorbeeld te zien,hetgeen ook voor de Naturlijke Historie van belang is om geen geheim te maken van de herkomst.

De vorm en grootte der eieren van de Cochin-China's, hun hoedanigheden als legsters en moeders, het dikwijls voorkomen van een vijfden teen en hun algemeene bouw en eigenschappen, wijzen op een zeer ~~nauwe~~ nauwe familie-verwantschap met de Dorkings,inderdaad zijn het de Dorkings uit Indië."

Tot Lower Dixon.

Hoe men de kippen in dien tijd verzorgde leert ons een beschouwing
de. oeuvre Hoek 109

1.57

De eerste "Cochins" waren ordinaire Maleiers, (zie afb.), de later geimporteerde hadden meer het Mandschoerijsche type (zie afb. tot).

Bij deze Cochins kwestie ziet men duidelijk, wat een goed opgezette reclamecampgane kan bereiken. Het feit, dat hoenders die al lang bekend waren, met een groot gebaar als iets nieuws aan Koningin Victoria werden aangeboden, was voldoende om de belangstelling van allen, zoowel de liefhebbers als de buitenstaanders tot het uiterste op te drijven.

(Wright ( ) noemt deze import "een merkwaardige gebeurtenis in de geschiedenis der hoenders. Het werd een manie.)

Weinig menschen hielden toen nog kippen en, wie dat deed, werd beschouwd als een onschadelijk zwakzinnig individu of als een man, die zijn tijd wilde geven aan het kweeken van witte muizen".

Engeland stond in een dergelijk oordeel niet alleen. Zoo schrijft Dixon: "It is recorded of Catherine the Second of Russia, who was great in more senses than one, that she compelled a rival to her trone to amuse himself with tending poultry, and "other imbecilities".

Maar de Cochins kwamen als reuzen op het tooneel, zij werden gezien en zij overwonnen. Hoe dwaas de roep was, die aan hun vooruitging, moge blijken uit hetgeen W. verder schrijft. Het weinige volk, dat voor het eerst een kippententoonstelling bezocht, keerde naar huis terug met een verhaal omtrent het wonder, dat ze hadden gezien, nl. kippen zoo groot als struisvogels, welke met hun verschrikkelijk gekraai bijna het dak aan stukken

deden vliegen en waarvan sommige brulden als leeuwen in een dierentuin.

De straten liepen vol, het volk was gewoon "gek" om deze Cochins te zien - tot eindelijk de bezinning terugkwam. Doch de Cochins waren er, hun reputatie was gevestigd, de roep ging voor hen uit.

Onnoodig te zeggen, dat de winstmakers er heel spoedig bijvoegden, dat ze reusachtige groote bruine eieren legden en wel iederen dag één, dat ze nooit ziek werden en goed waren om veel kuikens uit te broeden. Hun weg was hiermede gebaand naar alle kippenhokken en ze kwamen er ook.

Waren nu de Cochins dezelfde gebleven als de eerst ingevoerde, nl. mooie groote dieren met hooggeele onbevederde pooten en goede eigenschappen, dan zou thans ongetwijfeld het Cochintijdperk nog bestaan, maar - al heel spoedig verviel men in uitersten. Sommige vogels hadden een paar veertjes aan de pooten, dat kenmerk werd aangekweekt en opgevoerd tot de monsterachtige pootbevedering, welke van den slanken vogel een olifanttype maakte. Bij die zware pootbevedering ging de leg achteruit, de eieren werden kleiner, zelfs het broeden was niet meer mogelijk, omdat de kloeken met hun zware veeren de kuikens doodtrapten; kortom de reclame, welke van dit dier een "Kolossus" had gemaakt, was de oorzaak dat men alles kolossaal aan hem ging fokken en hiermede was tevens het vonnis over hen geveld. Hoe het type in korten tijd veranderde geven de afb. tot duidelijk aan.

Wanneer in ons land voor het eerst "Cochins" werden ingevoerd heb ik niet na kunnen gaan. Ik vermoed, dat er

hier eerst niet die geweldige belangstelling voor bestaan heeft als in Engeland. We toch hadden hier genoeg zware types. Dit zal de reden geweest zijn, waarom in het Nederlandsche Hoen geen Cochin-bloed gekomen is.

Toch bleven wij ook niet vrij van de pluimveekoorts, die zich echter bij ons meer uitte in een hard wegloopen met alles wat uit het buitenland kwam, gepaard gaande met een uitgesproken minachting van het eigene. Men ging op den duur tot de krankzinnigste dingen over; zoo werd raglooze rommel uit het buitenland voor veel geld gekocht vooral uit Italië (een keer zelfs uit Hongarije).

Het gevolg was tweeërlei: een geweldige uitbreiding van pluimveeziekten en een monsterachtig mengelmoes, als eindproduct van stelsellooze kruisingen. Ik kom op deze importkwestie nog terug.

De eerste vermeldingen van Cochins die mij voor ons land bekend is komen voor in de Catalogi van de Tentoonstelling der Friesche Mij. van Landbouw (Hoogeveen). Bolsward 1855:

1 haan en 4 hennen Cochinchina, T.Swart, Hijdaard;

1 toom Cochinchina, H.A.Nijland Hz., Leeuwarden;

1 toom Cochinchina (kuikens), G.A.de Koe, Leeuwarden.

Franeker 1856:

1 haan en 7 hennen gele Cochinchina,S.Hingst,Harlingen;

1 haan en 2 kippen Cochinchina,P.A.Guldenarm,Franeker.

Ook in ons land is er met Cochins gekruist. Ik zelf heb hard daaraan meegedaan. Onze eerste kruisingen met Cochins uit de jaren 1885-'86 gaven uitstekende dieren, omdat het normale dieren waren met enkele of geen veeren

aan de pooten. Maar zij die hebben gekruist met vogels uit de latere jaren 1890-1900, zij werden de dupe van de historie; zij kregen kolossussen, zonder productieve eigenschappen, in plaats van nuttige dieren.

En nu is het merkwaardig te zien, hoe de historie hier het bewijs heeft geleverd, dat de opgevoerde monstervolmaking leidde tot zijn ondergang. In 1900-1910 werden er eenige malen Cochins ingevoerd uit de haven van Shanghai in Antwerpen, precies dezelfde als in 1843 en men trok er de neus voor op. Waren het Cochins? Bedrog. Immers Cochins hadden zware pootbevedering en deze? Niets dan bedrog. Door bemiddelling van den Heer v/d Snickt kocht ik 1-2 voor -20-, dus een prijs, die nog niet eens de vracht kon halen. Daarom hield dan ook de invoer op, omdat ze geen winst meer opleverde. Zoo was men aangewezen op de Cochinmonsters en deze hebben de halve wereld voorzien van broedeieren en afstammelingen, zonder waarde voor de fokkerij. En toen men dit begon in te zien, was het reeds te laat. Van de goede eigenschappen der eerste ouders was niet veel meer overgebleven, hun leg viel tegen, het ei was te klein, ze waren bijna altijd broedsch, doch konden voor het broeden niet worden gebruikt wegens dez zware pootbevedering, hun vleesch was geel met een dik vel om de zware veeren te kunnen dragen, de hanen konden wegens hun logheid nauwelijks paren met kleine hoenders, omdat deze bijna vermoord werden - kortom de Cochins hadden hun roem overleefd en reeds tegen 1910 was de weg naar hun ondergang zichtbaar. Thans zijn ze nog in handen van enkele enthousiasten, die houden van iets

bijzonders.

Zooals het met de Cochins is gegaan, zoo verging het de Brahma's.

Men zie de afbeeldingen der eerste en die van 50 jaar later bij elkaar om tot dezelfde conclusie te komen - en dus zonder commentaar.

En wanneer de Maleijers toevallig ook een paar veertjes aan de pooten hadden gehad, zou het met hen denzelfden weg zijn opgegaan, al zijn er voor den Maleijer ook voldoende andere gegevens op te noemen, waardoor ze nooit tot een massaproduct zijn gekomen.

De overige Aziatische rassen als: de Dwerghoenders en de uitersten van teeltkou als: Phoenix, Aseels, Yokahama's, Sumatra's, Silky's, deze hebben geen rol van beteekenis gespeeld. Het zijn altijd sierrassen gebleven in de handen van enkele enthousiasten.

.....

Nu hebben echter de Aziatische rassen zeker de sporen van hun Aziatisch bloed overgebracht in deze 60 jaren van hun bestaan en wel door de vele kruisingen, welke met hen zijn tot stand gebracht. En dit zoowel ten kwade als ten goede.

Wat het kwade betreft, wil ik hier wijzen op de toestanden, zooals ik die aantrof op mijn reizen in Nederland, België en Duitschland, waar alle stelsellooze kruisingen een beeld geven van een monsterachtige mengelmoes, dat gelukkig thans totaal is verdwenen.

Ditzelfde verloop heeft echter ook in de andere landen plaats gehad, zoodat men daar ook begonnen is met het opruimen van die stelsellooze kruisingsproducten.

En wat het goed betreft , dit is tot uiting gekomen in verschillende plaatselijke en landelijke rassen, fokproducten van stelselmatige en lang doorgevoerde methoden, die thans nog een sieraad uitmaken en een belangrijke rol spelen in de pluimveefokkerij.

Gewrigeerd

Wat ik van de Landhoenders weet uit eigen ervaring.

Mijn eigen ervaring gaat tot 1881. Mijn ouders gingen een huis in Meppel bewonen met een grooten tuin, waarin een kippenhok werd gebouwd. Ik was toen 12 jaar. De eerste kippen waren Drentsche goudpellen, die toen pellen werden genoemd. Zij werden gekocht op de Meppeler kippenmarkt, welke ieder jaar op den 2en Dinsdag in September werd gehouden en waar toen alle boeren uit den omtrek kwamen met hun jonge hennen om te verkoopen. Ieder, die kippen hield kwam zich op dien dag voorzien van een toom, welke tegen den winter begon te leggen. Op die markt waren nog nimmer buitenlandsche hoenders aangevoerd.

Deze kippenmarkt was al zeer oud, zoodat kan worden aangenomen, dat voor dien tijd geen buitenlandsche hoenders in Meppel waren bekend. Alles wat daar kwam, waren hoenders uit den verren omtrek.

Ik herinner mij nog dat mijn grootvader eenige jaren te voren daar een toom kippen had gekocht, n.l. zwart met witte kuifjes, hetgeen als een groote bijzonderheid werd beschouwd. Dit was in het jaar 1876. Deze kwamen met een marskramer uit Holland.

De prijs van de jonge hennen was toen circa F.1.25 - 1.50 en bij aankoop van een toom van 8 - 12 hennen kreeg men den haan cadeau. Dergelijke jonge hennen werden toen "palmhennen" genoemd, d.w.z. hennen welke omstreeks Palmzondag waren uitgebroed. Zij werden beschouwd als de beste winterlegsters en waren daarom zeer in trek.

De naam "palmhenne" is al zeer oud en bestond reeds in het jaar 1437, want uit de geschiedenis van Meppel blijkt, dat in dat jaar door sommige inwoners de belasting in natura moest worden betaald en wel door inlevering van "een palmhenne met 10 eyer."

Voor 1880 waren in Meppel geen andere hoenders bekend dan boeren-of landhoenders.

In 1867 kwam de eerste spoorlijn naar Drenthe en werd Meppel met Zwolle verbonden en eerst in 1870 met Groningen. Het vervoer van kippen naar de Meppeler markt geschieêde vóór die jaren per vrachtwagen. De boeren kwamen toen uit alle richtingen,uit Overijssel,Gelderland,Friesland en Groningen,maar voornamelijk uit Drenthe.

Onder de aangevoerde hoenders waren pellen de meest gezochte,hoewel ze in allerlei kleurtypen voorkwamen, als z.g.roode of patrijskleurige,zwartbonte,roodbonte, witbonte,zwarte,witte, grijze(duckwing),geele,koekoekveer,witweiten(zilverpel),geelweiten(geelpel),goudweiten(goudpel),enz.

Bij de boeren zag men zelden éénkleurige toomen; alles liep door elkander,liefst zoo bont mogelijk.De hanen waren echter bij voorkeur zwart,rood (=pekin) of goudpel.

Meppeler kwamen uit Iedere landstreek had meestal een leopard zijn eigenaardig kleurtype,dat lange jaren zichzelf gelijk bleef. Hoe verklaarbaar hiervan is dat nog ? Ik kom hierop bij het speciale onderzoek per provincie nader terug.

Toen ik van 1883-1889 met mijn vader per wagen op reis ging in Drenthe om daar onze zaken te doen,liet ik nooit na om te letten op de kleur der boerenkippen en ik kon constateeren dat toen nog nergens op het platteland andere dan de echte boerenhoenders voorkwamen.

In 1889 ging ik zelf op reis voor zaken,eerst per wagen en later per fiets.Ik bezocht de kippenmarkten te Hoogenveen,Assen,Coevorden,Groningen,Leeuwarden,Heerenveen, en Zwolle,terwijl ik in de latere jaren geleidelijk alle markten in Nederland heb bezocht.

In Holland zag ik voor het eerst de toen bekende rassen, als:Kuifhoenders,baardhoenders en krielhoenders.

Iedere markt had toen haar eigen kleurslag,in verband met de landstreek, waaruit ze kwamen. In een Duitsch hoenderboek trof ik aan de uitspraak: "Die Rasse ist das Product der Scholle",wat mij toen ten zeerste trof en waarmede ik het geheel eens was.

In het jaar 1891 verschenen de eerste Italiaansche hoenders op de Meppeler markt.De roep ,welke van deze hoenders uitging,was zeer groot;ze legden veel beter en grooter eieren.En - ze waren goedkoop.Helaas,goedkoop bleek duurkoop te zijn,want het aangevoerde bleek door de verre reis zoo ziek te zijn,dat ze al spoedig den naam van "snotkippen" kregen; immers ze brachten ons de zoo gevreesde diphterie. En dit was zoo erg,dat er in die dagen dorpen waren,waar de geheele pluimveestapel was uitgestorven.Dit was de eerste aanval op de landhoenders.

Van 1890-1900 heeft er toen een pluimveesterfte plaats gehad,welke alle begrippen te boven ging,met het gevolg, dat de eerste aanval op het bestaan der landhoenders eindigde met een bijna algeheele uitrbeiling.Maar het zou nog veel erger worden.

Omstreeks 1885-1890 kwamen met den noodigen ophef de Azintische rassen ons land binnenstroomen,nl.de Cochins, Brahma's,Kaleijers,Langhans,welke volgens de reclame groote bruine eieren legden,die veel voedzamer waren. Dit was de tweede aanval en vele boeren schaften hun landhoenders af;men moest het nieuwe ras hebbe n.

Daarna kwamen uit Engeland en Amerika de Orpingtons en Wyandottes,uit Indië de Vechthoenders enz.enz. Dit was de derde aanval.

Met vrees zagen wij dit alles gebeuren en het was niet te verwonderen,dat in het jaar 1900 de "Nederlandsche-Hoenderclub" werd opgerieht,waarin de Nederlandsche fokkers zich vereenigden,om te redden wat er nog te redden was.

Er waren toen nog wel boerenhoenders,wat ik aantoonde door op de Tentoonstelling te Steenwijk een pl. tal kleurslagen te exposeeren (1897),welke ik in eenige maanden had bijeengebracht.

X

De allerlaatste en afdoende aanval op de landhoenders geschiedde door den wereldoorlog in 1914.

Eenzijdig voorgelicht door de Groep z.g.Nutfokkers, die de landhoenders reeds lang niet meer als nuthoenders beschouwden,besloot de Regeering alleen voeder te verstrekken voor enkele z.g.nutrassen.En niet alleen de landhoenders,maar ook vele mooie andere Nederlandsche rassen waren daarvan uitgesloten.

Hiermede waren zij tevens veroordeeld om te niet te gaan en toen in 1918 de oorlog was afgeloopen,bleek bij inventarisatie van den pluimveestapel,dat de landhoenders vrijwel geheel verdwenen waren.

En hiermede is tevens een hoofdstuk afgesloten,waaruit blijkt dat deze kleine -hoewel veel eieren leggende en muttige landhoenders hun strijd om het bestaan moesten opgeven.

Ik beschouw het niet als een fraai voorbeeld van handelspolitiek,noch van gevoel voor het historisch gegroeide,dat niet behoorde te worden vernietigd.

In het jaar 1936 zochten wij naar enkele exemplaren van het Drentsche hoen,om deze te behouden voor de historie en wij hebben er maar enkele kunnen vinden.

Op het Rijksproefstation te Beekbergen heeft men ingezien,dat alles in het werk moet worden gesteld om nog te behouden wat er nog is.Ik wil hopen dat men er in zal slagen,al was het enkel maar ter wille van de historie.

****

De opzet van het werk.

Lag het eerst in mijn bedoeling een beknopt overzicht van mijn reizen te geven, een nadere bespreking met mijn medewerker Ir.J.B.Vries deed mij, op diens verzoek, besluiten opnieuw mijn aanteekeningen na te gaan teneinde de verspreide notities zoo volledig mogelijk samen te stellen.

Terecht merkt Vries op, dat datgene wat voor mij heel eenvoudig was, en ik zelfs nauwlijks vermeldenswaard vond, voor anderen, die van de toenmalige omstandigheden niets afweten van zeer groote beteekenis kan zijn.

Vermoedelijk ben ik de eenige nog levende persoon, die tamelijk nauwkeurige inlichtingen over die tijd kan geven. Mijn vrienden die met mij samen werkten, zijn niet meer, zoodat op mij als laatste der oude garde de taak rust de geschiedenis van de ondergang van het Landhoen te schrijven.

Op mijn reizen bezocht ik vele personen, die in de geschiedenis van onze pluimveeteelt gedurende de vorige eeuw een belangrijke rol hebben gespeeld. Vele waardevolle gegevens heb ik van hen genoteerd.

Ik noem o.a. de Heeren: J.J.Duyvené de Wit Velp.
G.H.Swijtink Arnhem.
Baron v. Sytzema Velp.
R.T. Maitland Amsterdam.
P. de Haan Eefde.
F.J.Kessels Tilburg
Jhr.de Jonge v. Zwijnsbergen te Helvoirt.
A.Nuyens Alkmaar.
F.Havier von Wersch Maastricht.
W.Bertram Breda.

De Landhoenders in Drente.
(1881 tot en met 1887)

Hieronder volgt een kleur- en type beschrijving van het Drentsche Landhoen, zooals ik dat in de eerste jaren van mijn pluimveeliefhebberij heb leeren kennen.
Mijn eerste aanteekeningen maakte ik als jongen van 12 jaar. Steeds heb ik de bijzonderheden die ik op pluimveegebied zag genoteerd.
Bij een brand die in 1928 mijn geheele bibliotheek vernietigde gingen ook al mijn aanteekeningen verloren.
Toen in 1935 Vries mij opzocht om met mij over het oude Drentsche Landhoen te spreken moest ik hem dan ook mededeelen, dat ik niets meer van mijn gegevens bezat.
Vries drong er echter sterk op aan om al mijn papieren nog eens door te zoeken. Ik deed dit echter zonder resultaat. In mijn tuinhuisje stonden echter nog twee kisten met oude papieren die naar de vuilnisbelt gebracht zouden worden.

Ook deze kisten, die reeds jaren onaangeroerd stonden, heb ik gedachtig het verzoek van Vries nagezocht. Men zal zich mijn ontroering kunnen voorstellen, toen ik daarin al mijn aanteekeningenboekjes terug vond, zoodat ik aan de hand hiervan een nauwkeurige beschrijving van mijn ervaringen kon geven. Was Vries een maand later bij mij gekomen, dan was alles vernietigd geweest. Toeval !?

1881. Een wandeling door de Oosterboer bij Meppel.

Met de Drentsche hoendertypes en hun afwijkingen maakte ik reeds kennis op mijn 12e jaar. Ik had toen reeds voldoende kennis gemaakt met de Drentsche hoenders omdat ~~aan~~ mij ~~de~~ therein verzorging van de kippen ~~was~~ opgedragen, aangezien mijn vader meestal voor zaken op reis was (1881).

Wij gingen des zondags na kerktijd altijd een wandeling maken naar de Oosterboer, een gehucht dicht bij Meppel, waar mijn vader een kleine koepel had in zijn buitentuin.

Vandaar wandelden wij naar Ruinerwold langs een landweg,waarnaar vele boerderijen lagen.

Hij maakte mij toen opmerkzaam op allerlei kleine verschillen en legde zoodoende als het ware den grondslag voor mijn latere uitgebreide waarnemingen en studie.

Groot liefhebber als hij was,vertelde hij van zijn reizen in Holland,waar hij allerlei soorten van kippen had gezien.Eens nam hij mij mede naar de Tentoonstelling van Avicultura,die werd gehouden in den Haagschen dierentuin en waar ik voor het eerst kennis maakte met Houdans, Vechthoenders,Krielhoenders.Kuif-en Baardhoenders,enz. Dit was in 1886.

Op een van deze wandelingen in 1881 noteerde ik de volgende gegevens over de kippen die wij onderweg zagen.

I. Het buitengoed Hechteren.

1 Haan patrijskleur

20 Hennen patrijskleur.Kleurtype: A

2. Oosterboer.

Langs de landweg over het spoor lagen vier kleine boerderijtjes.

a. 1 Haan patrijskleur

12 Hennen: 6 patrijskleur.Kleurtype A

6 goudpel

b. 1 Haan:patrijskleur

20 Hennen: 10 patrijskleur.Kleurtype A.

6 goudpel

3 zwarte

1 witte

c. 1 Haan:goudpel

16 Hennen: 6 goudpel

6 zwarte

4 witte

d. 1 Haan: zwart met kuif.

15 Hennen: 10 patrijskleur

5 goudpel.

3. Engelgaarde.

Op de groote boerderij van Hakman liep een groot aantal,echter sterk verwaarloosde,kippen.Sommige hennen hadden groote sporen en waren zeker wel 6-8 jaar oud. Het was bovendien een mengelmoes van kruisingsproducten zooals onderstaand overzicht doet uitkomen.

Bij de hennen traden vele afwijkingen op.

6 Hanen: Patrijskleur.
1 met kuif
1 met baard
1 met pootbevedering.

100 Hennen: ± 30 patrijskleur. Kleurtype B.
(6 met kuif 4 met pootbevedering)
20 goudpel (2 met kuif)
20 zwarte (12 met kuif,2 met baard)
10 zilverpatrijskleur (4 met voetbevedering)
6 koekoek(rood) (2 met knobbelkammen,2 met roode ooren).
5 witte (1 met kuif)
3 rood-zwart
6 blauw(rood) (1 met kuif,1 met baard).

Het vormde een geheel zooals we dat ongeveer van de 17de eeuwsche schilderijen gewend zijn.De knobbelkammen toonen aan,dat er ook vechthoenders meegekruist waren.

4. J,Schiphorst.

1 Haan patrijskleur
30 Hennen: 25 Goudpellen
5 Patrijskleur.Kleurtype A.

5. Boerderij Eppinga.

1 Haan Goudpel
20 Hennen Goudpel
4 Hennen zwartbont
2 Hennen zwart
4 Hennen wit,

Langs de Wetering naar Tweeloo.

Langs de Wetering naar Tweeloo,noteerde ik van 8 groote en kleine boerderijen het volgende:

1. Boerderij Vedder.

1 Haan Patrijskleur

30 Hennen: 20 Patrijskleur (kleurtype A)

5 Goudpel

5 zwarte

2. Boerderij Groenewoud.

1 Haan Goudpel

16 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

3. Boerderij Wed. Hopman.

1 Haan Goudpel

6 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

4 Boerderij Derks.

1 Haan Patrijskleur

40 Hennen : 20 patrijskleur(kleurtype A)

10 goudpel

5 zwarte

5 zwartbonte

5. Boerderij ?.

1 Haan Patrijskleur

6 Hennen Patrijskleur (eenkleurige toom van kleurtype A)

6. Boerderij ?.

1 Haan Goudpel

7 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

7.Boerderij ?.

1 Haan Patrijskleur

8 Hennen Patrijskleur (eenkleurige toom van kleurtype A)

8. Boerderij ?.

1 Haan Goudpel

10 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

1882.Bezoek aan Artis.

Op 22 Juli van dat jaar bezocht ik Artis,waar men toen de volgende hoenders hield:

Hoenders.

1 Haan Bankiva

1 Haan Bankiva

3 Hennen Patrijskrielen.

---

1 Haan Vorkstaarthoen

1 Hen Vorkstaarthoen

3 Hennen Patrijskrielen

---

1 Haan Cochin China

3 Hennen Cochin China

---

1 Haan Brahma Pootra

3 Hennen Brahma Pootra

---

1 Haan Spaansche hoenders

1 Hen Spaansche hoenders

---

1 Haan Hollandsche Witkuiven

5 Hennen Hollandsche Witkuiven

3 Hennen Hollandsche Zwartkuiven

---

1 Haan Haleyer

3 Hennen Haleyers

---

1 Haan Houdons

3 Hennen Houdons

---

1 Haan Patrijskrielen 1 Haan Zijdehoen

10 Hennen Patrijskrielen 3 Hennen Zijdehoen.

1882.Reis naar Drenthe 29 Juli -1 Augustus.

Assen,Rolde.Gieten,Gasselte,Borger,Exloo,Odoorn
Emmen,Zweeloo,Sleen,Wezup,Orvelte,Westerbork,Beilen.

In 1882 nam mijn Vader mij mede op een zakenreis door Drenthe in zijn wagentje en sedert dien tijd heeft de hoender-liefhebberij mij niet meer losgelaten. Op dien zakenreis had ik mijn volle aandacht bij de Drentsche hoenders en hunne afwijkingen.

Ieder jaar maakte ik toen in mijn vacantie tochten per fiets en bezocht geleidelijk alle dorpen uit den omtrek.En toen mij op mijn 18e jaar zelf de reizen werden toevertrouwd,begon eigenlijk de studie der Drentsche hoenders.

Ik merkte,dat de afwijkingen voornamelijk voorkwamen in de dorpen,die gelegen waren rondom de plaatsen,waar wekelijksche markten werden gehouden en wel in: Hoogeveen,Assen,Emmen,en Koevorden.In het binnenland kwamen ze maar heel sporadisch voor.Ik wist op de vraag,hoe ze ontstonden,toen nog geen antwoord te vinden.

De veranderingen die ik noteerde,waren:kleine kuifjes,kammen met veel of minder zijspranten,soms zeer groote kammen,baardveertjes,veertjes aan het loopbeen en verder bolstaarten,kortpooten en krielhoenders. Nooit zag ik toen ;rozekammen,drie-rijige of knobbelkammen,zware pootbevedering,krulveeren of geele pooten.

De krielhoenders waren volgens de boeren laatgefokte dieren,die in den winter niet uitgegroeid waren.

Alle eerstgenoemde kenmerken heb ik toen op hun erfelijkheid onderzocht. Eerst volgens de z.g. aanpassingstheorie,later na het in toepassing brengen der Mendelsche wetten.

Het resultaat is geweest,dat ik deze verschijnselen heb gerangschikt onder de erfelijkheidsverschijnselen,welke uit onbekende voorouders moeten zijn ontstaan door kruising.

Naar deze onbekende voorouders in Drenthe heb ik toen een uitgebreid onderzoek ingesteld en inderdaad er eenige gevonden,die via Meppel zijn ingevoerd.

In de jaren van 1600-1850 zijn er hoenders gekomen uit Holland,die toen aldaar op vele buitenhuizen werden gekweekt.

Behalve dat we ze geschilderd vinden door vele Hollandsche schilders als:D'Hondecoeter,Jan Steen,enz., heb ik een schilderstukje in mijn bezit,dat mij werd geschonken door den Heer J.J.Duyvené de Wit te Velp, waarop o.a. voorkomen: een zwarte hen met witte kuif, een witte hen met een zwart kuifje,.Dit is geschilderd en geteekend door J.Monckhorst,1657,Fecit.

Uit enkele verzamelde feiten is mij gebleken,dat er in de jaren 1885-1890 en eerder hoenders uit Holland in Drenthe zijn ingevoerd. Ze kwamen met marskramers uit het Gooi,Utrecht en Apeldoorn.Omdat ze niet goedkoop waren,kwamen ze alleen in het bezit van landheeren met groote tuinen;de boeren konden ze niet betalen.

Ik herinner mij,dat mijn grootvader in 1875 voor een toom zwarte kippen met kleine witte kuifjes,1 haan en 5 kippen,f 25.--. betaalde. Hij koos deze en merkwaardig uit Apeldoorn

In het jaar 1885 kwamen in Meppel de eerste Aziatische rassen ter markt. Het waren Cochin-China's en Brahma-Pootra's. Ze werden gekocht door de heeren A.J.Slot en W.Slot voor f 4.--. per stuk.

In Assen woonden vele rijke families,die een buitentuin hadden,waarin zij alle mogelijke bijzonderheden hadden,welke zij maar machtig konden worden.

Er was toen ook een Dierentuin in het Asser bosch, waar men allerlei vreemde hoenders hield.Ook in Zuidlaren op de villa's der Groninger heeren en op de Klencke bij Oosterhesselen, waar de Drost van Koevorden woonde,trof ik de volgende vogels aan:Pauwen, kalkoenen,parelhoenders,kuifhoenders in allerlei kleuren,rozekammige pel-en lakensche,Cochins en Brahma's en vooral veel krielhoenders,zelfs met veeren aan de pooten.

Dat dus hiervan geen eieren om te broeden in het bezit zouden zijn gekomen van de boeren,is niet aan te nemen. Daardoor was het te verklaren,dat er bij de boeren in de omgeving veel dieren met afwijkingen van het landhoen voorkwamen,waarvoor ik vroeger geen oorzaak wist te vinden.

In ieder geval hebben er kruisingen plaats gehad, zij het dan ook niet historisch vermeld.

Wij kunnen dergelijke,door kruising ontstane afwijkende kenmerken der Drentsche hoenders tot de erfelijkheidsverschijnselen rekenen,welke door toevallige paringen te voorschijn kwamen.

Doch laten we op de reis met mijn Vader in 1882 terugkomen.Bij de verschillende dorpen zal ik in het kort de samenstelling van de hoenderstapel aangeven.

<u>Assen:Steendijk).</u>

<u>1e tol</u> (Berghuis of id.?)

1 Haan Goudpel

15 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

<u>4 Kleine Boerderijtjes.</u>

<u>1e Boerderijtje.</u>

1 Haan Goudpel

10 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

<u>2e Boerderijtje.</u>

1 Haan Goudpel

12 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

3e Boerderijtje.

1 Haan Goudpel

13 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

4e Boerderijtje.

1 Haan Goudpel

6 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

2e tol Ottens.

1 Haan patrijskleur

20 Hennen patrijskleur (eenkleurigetoom van het kleurtype A)

Holde.

Molenaar op den Esch.

3 Hanen Rood-Zwarten

± 100 Hennen:allen donker patrijskleur (kleurtype A)

Balloerweg. 2 Boerderijen.

1e Boerderij (Brands).

1 Haan Patrijskleur

±50 Hennen:30 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Zwarte

6 Witte

4 Koekoek

2e Boerderij (Talens).

1 Haan Patrijskleur

± 30 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Rood-Zwart

5 Koekoek

3 Blauwe

2 Witte

Aan de Grallerweg. 2 Boerderijen.

1e Boerderij (Guit).

1 Haan Patrijskleur.

25 Hennen: 20 patrijskleur.(kleurtype A)

5 zwarte

2e Boerderij (Hommes).

1 Haan Patrijskleur

22 Hennen:10 patrijskleur(kleurtype A)

4 zwart

2 wit

4 Zilverpatrijskleur

2 roodblauw

Aan de Weg naar Amen. 2 Boerderijen.

1e Boerderij (Takens).

2 Hanen Patrijskleur

60 Hennen:20 patrijskleur(kleurtype A)

10 witte

10 zilverpatrijskleur

8 koekoek

7 blauw(rood)

5 rood-zwarten

2e Boerderij(Jansen).

1 Haan Patrijskleur

16 Hennen: 6 patrijskleur(kleurtype A)

3 zwarte

3 witte

2 blauwe

2 koekoek

Op den Brink. circa 20 Boerderijen.

Omdat alles door elkaar liep,waren bepaalde toomen niet te vinden.Ik telde 11 kleuren boven de 10 hennen.Er waren enkele exemplaren in de volgende kleuren:

Patrijskleur:Roodhalzig,bruinhalzig,geelhalzig zwart.

Zilverpatrijskleur:Roodzilver,bruinzilver,goudhalzig geelhalzig.

Bont: Zwartbont(licht),witbont,witgezadeld zwart, geelbont,bruingestreept,geelgestreept,geel-hermelijn,geel,rood,effen koekoek,effen blauw.

N.B. Goudpellen kwamen hier niet voor!Men zou zeggen dat door onderlinge Kruising kleine afwijkingen ontstaan.Vreemde rassen waren hier nog niet ingevoerd!

± 20 Hanen:2 Patrijskleur

4 Zwartroode

6 Zwarte

4 Witte

4 Zwartbonte.

± 400 Hennen:

±100 Patrijskleur(kleurtype A), waaronder 5 met kuif

50 Zwart-Rood

20 Wit waaronder 2 met kuif

20 Zwart waaronder 6 met kuif

10 Zilver Patrijskleur, waaronder 2 met kuif en een met baard.

Enkele afwijkingen alleen bij de hennen.

20 Koekoek(rood),waaronder 4 met pootbevedering.

30 Blauw(rood),waaronder 2 met pootbevedering.

10 Zwartbont

15 Roodbont

10 Bruine,waaronder 1 met knobbelkam en 1 met roode ooren

10 Hermelijn,waaronder 1 met knobbelkam en 1 met roode ooren.

100 diverse kleuren met geen afwijkingen.

Gieten.

Weg naar Bonnen.Molenaar + 3 Boerderijen.

Molenaar.

1 Haan Patrijskleur

15 Hennen Patrijskleur(eenkleurigetoom van het kleurtype A.)

1e Boerderij.

1 Haan Zwart-rood

30 Hennen:10 patrijskleur(kleurtype A)

5 koekoek (rood)

5 zwartrood

5 blauw (o)

5 wit

3 zwart

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

20 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Zwart

3e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

24 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Zwart

4 Wit

Gieterveensche weg. 2 Boerderijen.

1e Boerderij. (Teelken)

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen Patrijskleur (eenkleurige-toom van het kleurtype A).

2e Boerderij.(Hemmes).

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen Zwart(kleurtype A)

Weg naar Gasselte.8 kleine Boerderijtjes.

1e Boerderijtje.

1 Haan Zwartrood

6 Hennen Zwartrood(eenkleurige toom)

2e Boerderijtje.

1 Haan Zwartrood

9 Hennen Zwartrood(eenkleurige toom)

3e Boerderijtje.

1 Haan Zwartrood

10 Hennen Zwartrood(eenkleurige toom)

4e Boerderijtje.

1 Haan Patrijskleur

8 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A).

5e Boerderijtje.

1 Haan Patrijskleur

7 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A).

6e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur(v.h.Kleurtype A)

6 Hennen Zwart.

7e BOerderij.

1 Haan Zwart

8 Hennen Zwart

8e Boerderij.

1 Haan Rood-Koekoek

10 Hennen Rood-koekoek

Gieten. (Brink)

circa 25 Boerderijen.

Alle toomen liepen door elkaar,met het gevolg alle mogelijke Kleurtypen,ongeveer verdeeld in groepen als hieronder vermeld.

25 Hanen:20 Patrijskleur(kleurtype A)

2 Zwart

1 Koekoek(rood)

1 Blauw

1 Wit

± 300 Hennen:

±100 Patrijskleur(kleurtype A), 3 met kuif 2 met baard

25 Rood zwart

20 Zwart 6 met kuif

15 Wit

12 Zilv.Patr.Kleur. 1 met kuif:

10 Zwartbont

Verder minder dan 10 .

Witbont,roodbont,blauw,koekoek,bruin,hermelijn,geel, gestreept-goudlaken,zilverlaken, goudpel,geelpel.

N.B. Ook hier traden afwijkingen op, vermoedelijk door onderlinge kruisingen.

Vreemde rassen waren hier niet ingevoerd.Alleen bij de hennen kwamen afwijkingen voor,nooit bij de hanen,want die werden verwijderd.

Gasselte. 5 Boerderijen.

1e Boerderij(Adams).

1 Haan Patrijskleur

25 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

5 Zwart

5 Blauw

5 Koekoek

2e Boerderij(Koek),

1 Haan Patrijskleur

15 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

3e Boerderij(Varenkamp).

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

4e Boerderij(Jippens.

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen Zwart rood

5e Boerderij.

1 Haan Zwart rood

15 Hennen:5 Patrijskleur(kleurtype A)

5 Zwart rood

5 Zwart

Drouwen. 2 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Zwart rood

10 Hennen:Zwart,Wit,Zwartbont.

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

15 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

Borger.

weg naar Ees. 2 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

8 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

6 Hennen:3 Patrijskleur(kleurtype A)

3 Zwart.

Weg naar Westdorp.

1 Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

20 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Zwart

Weg naar Buinen.

1 Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

16 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-
toon van het kleurtype A)

Brink en dorp.

Weer alles door elkaar.

± 20 Hanen Patrijskleur(kleurtype A)

± 200 Hennen:100 Patrijskleur(kleurtype A)

50 Zwart

50 Zwartrood

In de Koesteeg. 10 Kleine Boerderijtjes.

op elk boerderijtje 1 Patrijskleurige
Haan.

10 Hanen Patrijskleur (kleurtype A)

150Hennen:± 100 Patrijskleur
(kleurtype A)

± 50 Rood zwart

Exloo. Dorp .

Alles doorelkaar ± 100 kippen 8 hanen.

8 Hanen Zwart-rood

100 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Odoorn. Dorp. ± 70 kippen 5 hanen.

5 Hanen Patrijskleur

70 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Valthe. Dorp. ± 100 kippen 8 hanen.

8 Hanen Patrijskleur

100 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Emmen .

Geen losloopende kippen. Allen waren in kleine hokken op de boerderijen,wegens een verbod van losloopende hoenders.

Daar het ondertusschen donker was geworden,was ik niet meer in de gelegenheid een rondgang te maken.

Op een volgende reis heb ik deze ook allen bezichtigd en beschreven (zie Blz).

Zweeloo.Dorp.

Rondom Hotel Mensing liepen:

3 Patrijskleurige Hanen,zilver Patrijs- en Zwart.

± 100 Hennen:50 patrijskleur(kleurtype A)

20 zwarte

20 koekoek

10 blauwe

Aan de Weg over Wezup en Orvelte naar Westerbork,zag ik in Wezup (Dorp).

3 Hanen Patrijskleur.1 zwart

± 50 Hennen Patrijskleur.1 zwart (kleurtype A)

Orvelte(dorp). (Nijwenning)

(Schutte)

6 Hanen Patrijskleur

100 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

Westerbork (dorp) en Tol.

± 20 Hanen Patrijskleur

± 200 Hennen Patrijskleur,zwart,wit, koekoek,blauw,zilv.Patrijs.

15 Goudpellen (de patrijskleurige waren van het A-type)

Hier trof ik voor het eerst 15 goudpel-hennen aan bij den Tolgaarder met een patrijskleurige haan.

In het totaal waren er de volgende dieren:

1 Haan Patrijskleur

15 Hennen Goudpel.

Beilen(dorp).

Daar het reeds te laat was om alles te bezichtigen stelde ik dit uit tot een volgende reis(~~zie blz~~)

1882. Pietstochten in de omtrek van Meppel.

In het najaar maakte ik verschillende reisjes per velocipède naar den omtrek van Meppel n.l.
De Wijk,Koekange,Ruinen,Echten,Zuidwolde,Staphorst en Rouveen.

De Wijk(dorp).

16 Hanen:8 patrijskleur
8 Goudpel
± 150 Hennen:Patrijskleur(kleurtype A)
5 met kuif
Goudpel

Koekange(dorp).

20 Hanen:12 Patrijskleur
8 Goudpel
± 200 Hennen:Patrijskleur(kleurtype A)
Goudpel

Ruinen (dorp).

± 30 Hanen:Patrijskleur
Goudpel
± 300 Hennen:Patrijskleur(kleurtype A)
Goudpel

Echten. Molenaar + 6 Boerderijen.

Omdat alles gelijk was,is het totaal genomen.

7 Hanen:Patrijskleur
± 100 Hennen:Patrijskleur(kleurtype A)
Goudpel

Zuidwolde. ± 20 Boerderijen.

± 20 Hanen Patrijskleur
± 200 Hennen :Patrijskleur(kleurtype A)
Goudpel

Staphorst. ± 50 Kleine en groote Boerderijen.

± 50 Hanen:40 Patrijskleur
10 Goudpel
± 500 Hennen:Patrijskleur(kleurtype A)
Goudpel

Rouveen. ± 30 Kleine en Groote Boerderijen,

± 30 Hanen:20 Patrijskleur

10 Goudpel

300 Hennen:150 Patrijskleur(kleurtypeA)

10 met kuif:

150 Goudpel

1882. Bezoek aan Apeldoorn.

Rondom het Loo veel patrijskleurige:goudpel,zwart-bont,zwarte en witte kippen met kuifjes,baarden en veeren aan de pooten.Te veel om te specificeeren.

De boeren noemden deze:Konings-kippen.

Misschien hebben we hier te doen met afstammelingen uit den Dierentuin op het Loo!

1883. Vacantie reisje naar de Betuwe.

Ophemert.

In de Betuwe hadden de boeren allen een massa kippen.

Hier was zichtbaar,dat ze gekruist waren met Italiaansche,omdat ze veel gele pooten hadden en grooter waren.

Ook waren er kuifkippen en baard kippen,some met veeren aan de pooten.

Van een bepaalde kleur was geen sprake meer,hoewel de patrijskleur en de pelkleur nog overheerschend was. Veel zwarte,witte en koekoekveerige hadden kuiffjes en baarden.

Ik bezocht een massa boerderijen,doch het was niet mogelijk deze rommel in bepaalde groepen te verdeelen.

Waardenburg.

Ook hier was de toestand als in Ophemert.

Tiel .

Geen losloopende kippen en dezelfde rommelzooi, allen in hokken.

1883. Een reis door Drenthe.

Assen,Vries,Tinaarloo,Zuidlaren,de Punt,Eelde,Peize, Roden,Borg en Veenhuizen.

Vries.(dorp) 8 Boerderijen. 8 Hanen ± 150 Hennen.

8 Hanen:4 Patrijskleur

4 Goudpel

150 Hennen:± 130 Patrijskleur (kleurtype A)

20 Goudpel

Tinaarloo. 3 Boerderijen.

1e Boerderij(straat).

1 Haan Patrijskleur

14 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Goudpel

12 Hennen Goudpel(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

3e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

20 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Goudpel

Zuidlaren.(Brink) 20 huizen en boerderijen.

15 Hanen en ± 250 Hennen

10 Hanen:Patrijskleur

3 Zwart

1 koekoek

1 wit

3 met kuif

150 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

100 Hennen:Rood zwart,Koekoek,zwart, en Wit.(10 met kuif)

De Punt. 2 Boerderijen. 2 Hanen en 30 Hennen.

1 Haan:Patrijskleur,1 Goudpel

16 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

14 Hennen Goudpel

Eelde. (dorp) 5 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-
toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Goudpel

15 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

3e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

20 Hennen:10 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Goudpel

4e Boerderij.

1 Haan Goudpel

12 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

5e Boerderij.

1 Haan Goudpel

14 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

Peize. (dorp) 4 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-
toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen:5 Patrijskleur(kleurtype A)

5 Goudpel

3e Boerderij.

1 Haan Goudpel

14 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

4e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-
toom van het kleurtype A)

Het veelvuldig voorkomen van gelijkgekleurde toomen hield verband met de verkoop naar Groningen.

Roden. 4 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Goudpel

15 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

3e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

4e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

8 Hennen Patrijskleur(eenkleurige - toom van het kleurtype A)

Norg. Brink. 20 Boerderijen.

± 300 Hennen en 20 Hanen.

20 Hanen:10 Patrijskleur

10 Goudpel

± 300 Hennen:150 Patrijskleur (kleurtype A)

150 Goudpel

Veenhuizen. 9 Boerderijen.

9 Hanen Patrijskleur

100 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

1883. Reis door Drenthe en Overijssel.

Hoogeveen,Holl.Veld,Zwinderen,Gees,Dalen,Koevorden,Gramsbergen,Hardenberg,Ommen.

Hoogeveen. Hotel Thomas.

2 Groote hokken met:

1 Haan Zwartbont

25 Hennen Zwartbont

1 Haan Roodbont

20 Hennen Roodbont

Hollandscheveld.

Honderden kleine boerderijtjes lagen hier in het veen. In een geval (Duinkerken)zag ik:

1 Haan Zwartbont

15 Hennen:10 Zwartbont

5 Roodbont

Verder overal goudpel-hanen met hennen in verschillende kleuren als:

± 100 Hanen Goudpel

± 500 Hennen,patrijskleur,zilverpatrijs, wit, zwart,zwartbont.goudpel,goudgestreept,geel,bruin,hermelijn, koekoek,blauw,zilverpel,hermelijn, wit lakenvel en geel lakenvel. Geen enkele kleur uit het kleurenschema der Drentsche hoenders ontbrak.

N.B. Hier trof ik de eerste zilverpellen en lakenvelhennen aan.

nl. bij Bos Jeulenwijk, Zilverpel

bij van Leeuwen:Dwarsgat,Lakenvel

In deze streek completeerde ik altijd mijn fokstammen voor de fokkerij.

Hanen à f 1.--. Hennen à f 1.25 per stuk.

Geesbrug. 2 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

15 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

Zwinderen. 2 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

20 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-toom van het kleurtype A)

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen Patrijskleur (eenkleurige-toom van het kleurtype A)

Dalen. (dorp) = ± 20 Boerderijen.

Alles door elkaar loopende telde ik:

30 Hanen:Patrijskleur (kleurtype A)
Goudpal,zwart,wit,koekoek,
blauw,zilverpatrijs.

250 Hennen:Alle kleurentypen der
Drentsche hoenders aanwezig
ik telde er een 40 tal
kleurtypen.

Koevorden,de Loo en Stad.

In de omgeving en in het stadje liepen allerlei kruisingen van Drentsche hoenders,met kuiven,baarden, rozekammen.

± 50 Hanen,in allerlei vormen en kleuren.

± 400 Hennen,in allerlei vormen en kleuren.
(rozekammen,kuifjes,baardjes,pootbe-
vedering.Bij de Fam.Kijnemel waren
cochin-china of Brahma kippen,die
uit Bentheim waren gekomen;vermoe-
delijk was hiermede al gekruist.

Gramsbergen. 3 Boerderijen.

1e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

12 Hennen, Patrijskleur(kleurtype A)

zwart

wit

2e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

10 Hennen:Patrijskleur(kleurtype A)

goudpel

wit

zwart

3e Boerderij.

1 Haan Patrijskleur

15 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Hardenberg. Dorp.

15 Hanen:10 Patrijskleur

5 goudpel

± 150 Hennen:± 50 Patrijskleur (kleurtype A)

± 50 Goudpel

30 Zwart

20 Wit

Ommen. Dorp

20 Hanen:10 Patrijskleur

10 Goudpel

±200 Hennen:100 Patrijskleur (kleurtype A)

50 Goudpel

20 Zwart

12 wit

10 Koekoek

8 Blauw

Averaest: 9 Boerderijen.

9 Hanen Patrijskleur

100 Hennen Goudpel

1883. Reis door Drenthe.

Havelte, Dieverbrug, Dwingelo, Eemster, Wateren, Zorgvlied, Vledder, Wapserveen, Steenwijk.

Havelte. Dorp en Rijksweg. 12 Boerderijen.

12 Hanen Goudpel

± 150 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

Uffelte. Dorp 10 Boerderijen.

10 Hanen Goudpel

200 Hennen Goudpel

Dieverbrug. 2 Boerderijen.

2 Hanen Goudpel

24 Hennen Goudpel

Dwingelo. Brink 22 Boerderijen.

± 25 Hanen Goudpel

± 300 Hennen Goudpel

Diever. Brink en dorp. 16 Boerderijen.

20 Hanen Goudpel

± 150 Hennen Goudpel

Wateren. 5 Boerderijen.

5 Hanen Goudpel

± 60 Hennen Goudpel

Zorgvliet. 2 Boerderijen.

2 Hanen Goudpel

25 Hennen Goudpel

De goudpellen werden overal gefokt voor de Meppeler markt.

Vledder. 6 Boerderijen.

6 Hanen Goudpel

±100 Hennen Goudpel

Wapserveen. 10 Boerderijen.

10 Hanen Goudpel

± 200 Hennen Goudpel

Steenwijk.

Aan het Diep bij Ebeling zag ik:

1 Haan Kuifhoenders(Padua's)
6 Hennen Kuifhoenders (Padua's)

1 Haan Zwarte Witkuiven
10 Hennen Zwarte Witkuiven

1 Haan Zijdehoen
30 Hennen Zijdehoen

1 Haan Bolstaarten
3 Hennen Bolstaarten.

1 Haan Patrijskrielen
12 Hennen Patrijskrielen

1 Haan Maleyers
3 Hennen Maleyers

1 Haan Brahma's
3 Hennen Brahma's

1883. Een Reis door Drenthe en Friesland.

Smilde,Appelscha,Makkinga,Oldeberkoop,Wolvega, Kuinre,Ossenzijl,Oldemarkt,Steenwijk.

Smilde. Langs de Vaart 30 Boerderijen.

30 Hanen Goudpel

± 400 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

Appelscha. Huisjes Veenarbeiders. 2 Boerderijen.

Hanen Drentsch Goudpel

Hennen Drentsch Goudpel (eenkleurige toom)

Hanen Friesche Goudpel

Hennen Friesche Goudpel (eenkleurige toom)

3 Haantjes Krielkippen Patrijskleur

18 Hennetjes Krielkippen Patrijskleur

Makkinga.

Oldeberkoop.

Vele kleine boerderijtjes,waarop allemaal Friesche hoenders liepen.

De Haantjes waren meest goudpellen

De Hennetjes in allerlei kleuren

Wolvega.

De kippen zaten bij liefhebbers in hokken.Het waren meest Friesche pellen.Er waren ook veel bolstaartjes onder en kruipers met korte pootjes.Verder veel krielen in allerlei kleuren.Getallen heb ik hier niet opgenomen.

Kuinre.

Buiten het dorp lagen veel huisjes,waarbij Friesche pelhanen met Friesche pelhennen in allerlei kleuren.

Ossenzijl.

Langs den weg lagen veel boerderijtjes.Ook hier Friesche pelhoenders.

Oldemarkt.

Langs den weg naar Steenwijk veel boerderijen met honderden kippen.

Hanen Friesche hoenders in allerlei kleuren.

Hennen Friesche hoenders in allerlei kleuren.

Hanen Patrijskleur

Hennen in allerlei kleuren

---

4 Witte Hanen

±100 Hennen diverse kleuren.

Bergstein.

Op "Bergstein" een buiten bij Steenwijk liepen:

Cochin-China's-gekruiste dieren, in zwart, geelen allerlei rommel.

Veeren aan de pooten, roode oorlellen.

1884. Een tocht door de kop van Overijssel.

Zwartsluis, Genemuiden, Hasselt, Vollenhove, Hondsrute, Wanneperveen, Zijeveen.

Zwartsluis. Meppelerweg 6 Boerderijen.

Bij Ds. van Koetsveld.

6 Hanen Goudpel

100 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

1 Haan gele Cochins gestorven.

3 Hennen gele Cochins

(Kruisingen van Cochins met pellen)

3 Hanen allen gestorven.

9 Hennen

Genemuiden, Achter de dijk veel boerderijen.

Hanen Goudpel

Hennen Goudpel

7 Hennen goudpel bolstaarten

1 Haan " " " " — die ik Koopt voor f 1.=

20 Hennen div. kleuren (kruisingen o.a. met pootbevedering en kuif)

Hasselt. aande dijk 3 Boerderijen.

3 Hanen Goudpel

60 Hennen Goudpel (eenkleurige toom)

Vollenhove. (Land. Ambt)

Veel boerderijen groot en klein.

±60 Hanen goudpellen

±500 Hennen goudpellen

Ronderste. 10 Visschershuisjes.

10 Hanen Goudpel

60 Hennen Goudpel

Wanneperveen. 10 Boerderijen.

1e Boerderij (Slot).

1 Haan Goudpel

9 Hennen Goudpel

6 Hennen Zilverpel

2e Boerderij.

1 Haan Zilverpel

9 Hennen Zilverpel

3e -10e Boerderij.

7 Hanen Goudpel

100 Hennen Goudpel

Nijeveen . 10 Boerderijen.

1e Boerderij (A.Vos).

1 Haan Patrijskleur

30 Hennen Patrijskleur(eenkleurige-
toom van het kleurtype A)

---

1 Haan Goudpel

20 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

---

1 Haan Roodbont

25 Hennen Roodbont(eenkleurige toom)

---

1 Haan Zwartbont

22 Hennen Zwartbont(eenkleurige toom)

A.Vos had een volledig hoenderpark.Groote hokken in zijn schuur met een 10 tal uitloopen voor kippen en kuikens.
Hij voerde niet anders dan Paddi en als weekvoer: maismeel.

Op de overige boerderijen liepen:

1 Haan Witbont

30 Hennen Witbont(eenkleurige toom)

---

9 Hanen Goudpel

± 200 Hennen Goudpel(eenkleurige toom)

1885. De Havelterberg.

Hier lagen veel kleine huisjes van landarbeiders waarbij vele honderden kippen liepen.
Onder de vele goudpel hanen en hennen liepen ook een twintigtal zilverpelhennen.

? Hanen Goudpel

? Hennen Goudpel

20 Hennen Zilverpel

1885. Meppelermarkt. Import van vreemde rassen.

In dit jaar werden een aantal vreemde rassen op de markt aangevoerd,die gretig aftrek vonden.
Het was de eerste aanvoer van vreemde rassen.

Cochin-China's en Brahma's,ze kwamen uit Duitschland(via Hengelo)en werden verkocht voor f 2.50 en f 3.--. het stuk. De mooiste gingen bij opbod voor f 4.--.

Koopers: A.J.Slot.

1 Haan 10 kippen Cochins f 44.--.

W.L.Slot.

1 Haan 10 kippen Brahma's f 44.--.

Volgende week.

B.Spanjaard.

1 Haan 5 kippen Cochins f 18.--.

K.Spanjaard.

1 Haan 5 kippen Brahma's f 18.--;

4 weken later: Een wagen vol gekruiste Brahma's,ze werden verkocht voor f 2.--. per stuk.
Ik kocht: 1 Haan Hermelijn en 2 Hennen Hermelijn.
doel te kruisen met Drentsche hoenders.

1885. Pietstocht naar Beilen en omliggende dorpen.

Wijster. 4 Boerderijen,tesamen.

4 Hanen Patrijskleur

60 Hennen:40 Patrijskleur(kleurtype A)

20 Goudpel

Brunsting. 3 Boerderijen.

3 Hanen Goudpel

40 Hennen:15 Patrijskleur(kleurtype A)

10 Goudpel

5 Zwart

5 Wit

2 Koekoek

3 Blauw

Eursinge. 3 Boerderijen.

3 Hanen Goudpel

50 Hennen:10 Patrijskleur kleurtype A)

10 Zilver Patrijs

15 Goudpel

5 Zwart

10 Wit

Elp: 9 Boerderijen.

9 Hanen Patrijskleur

150 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Emmen. Per Fiets, dorp en kom + 22 Boerderijen.

± 25 Hanen:Patr.kleur,zwartrood,zwart,

wit,koekoek,zwartbont.

± 400 Hennen: Alle bekende kleuren bij

de Drentsche hoenders

circa 40 kleurtypen.

Nieuwen. 6 Boerderijen.

6 Hanen Patrijskleur

90 Hennen:Alle kleurtypen.

Gees. 7 Boerderijen.

10 Hanen:Patrijskleur,Zilv.Patr.kleur

100 Hennen:Patr.kleur,zilv.patr.kleur.

VKoA1 1-1 Zilv. Patrijskleur. (zie Kleurplaat Aviculture.)

1936. Fietstochten naar de omgeving van Borger, tijdens mijn halfjaarlijks verblijf in dat dorp bij Ds. Eilerts de Haan.

Borger, Buinen, Eext, Anlo, Annen, Grolloo, Roswinkel, O en N. Schoonebeek, N. Amsterdam, Ter Apel.

Buinen. 12 Boerderijen.

Allen Patrijskleurige Drentsche Hoenders.

12 Hanen Patrijskleur

150 Hennen Patrijskleur (kleurtype A)

Eext. 9 Boerderijen.

Allen Patrijskleurige Drentsche Hoenders.

Enkele Goudpel Hennen.

9 Hanen Patrijskleur

± 100 Hennen Patrijskleur goudpel (kleurtype A)

Anlo. 7 Boerderijen.

Patrijskleurige Drentsche Hoenders, zwarte, witte, zwartroode.

7 Hanen Patrijskleur

60 Hennen: 40 Patrijskleur

4 Zwarte

3 Witte

13 Zwartroode

Annen. 3 Boerderijen.

Patrijskleurige Hanen, alle Kleuren Hennen.

3 Hanen Patrijskleur

45 Hennen: alle kleuren: Patr. Kleur, Zilv. Patr. kleur, roodzwart, zwart, wit, koekoek.

Grolloo. 4 Boerderijen.

Patrijskleurige hanen en hennen.

4 Hanen Patrijskleur

40 Hennen Patrijskleur (Kleurtype A)

Roswinkel. 7 Boerderijtjes.

Patrijskleurige hanen,diverse hennen.

7 Hanen Patrijskleur

90 Hennen diverse kleuren

Oud Schoonebeek.
Nw.Schoonebeek. 41 Boerderijen.

Allen Patrijskleurige Drentsche Hoenders.

± 40 Hanen Patrijskleur

± 500 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Nieuw Amsterdam. 11 Boerderijen.

Allen Patrijskleurige Drentsche Hoenders.

11 Hanen Patrijskleur

± 200 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Ter Apel. Het Klooster. 14 Boerderijen.

Allen Patrijskleurige Drentsche Hoenders.

14 Hanen Patrijskleur

±200 Hennen Patrijskleur(kleurtype A)

Verschillende Monden.

Deze zijn vroeger niet bewoonbaar geweest,zoodat hoenders zijn ingevoerd uit alle streken; dit was goed zichtbaar.De arme bevolking hield landhoenders en kruisingen in vele kleuren en vormen.

Een groot aantal hanen en hennen in de kleuren: Patrijskleur,goudpel,zwart,wit.

1887. Tentoonstelling van Avicultura te Arnhem.

Zie beschrijving door L.v.der Snicht in het Maandblad der N.H.C.1907. No. 1.

1887. De Hoenders in Noordelijk Noord-Holland.

Deze aanteekeningen maakte ik gedurende een half-jaarlijksch verblijf bij Ds.Eilerts de Haan.

Benningbroek. ± 20 Boerderijen. ± 300 Hoenders.

Wij hielden zelf 1-10 Assendelfsche goudpellen (roode rozekammen)

± 20 Hanen,diverse kleuren:o.a. Goudpel,koekoek,zwart,wit.

300 Hennen,diverse kleuren,meest goudpel en koekoek. Enkele Rozekammen,meest enkele kammen.

Schagen. ± 10 Boerderijen. ± 200 Hoenders.

Meest Koekoekveerig.

10 Hanen (Koekoekspel gensamd)

200 Hennen:goudpel,zwart,wit en koekoekspel. Enkele met rozekammen zonder punt.

Hoorn. Op de markt bestond de aanvoer meest uit pelhoenders,in alle mogelijke kleuren. Verder veel kruisingsproducten met rozekammen,kuifjes,baarden, bevederde pooten,roode oorlellen.Ik heb ze niet nader gespecificeerd.Iedere week ging ik naar de markt en zag in dat jaar vele duizenden hoenders komen en gaan.

De invloed van de kruisingen was zeer groot! Overheerschend in getal waren hier de eigenaardige ronde rozekammen,zonder punt.Ook waren er vele met roode oorlellen,pootbevedering en baardjes.

Alkmaar.

Toen ik bij Ooms Eilerts de Haan in Benningbroek woonde,kwam ik geregeld wekelijks in Alkmaar op de markt.

Op de markt zag ik allerlei goudpellen,en zilverpellen met rozekammen. De meeste kwamen uit Assendelft.

Verder koekoeksveerige uit de polderlanden bij Schagen.

In Alkmaar bezocht ik den Heer A.Huyens,de schrijver van het bekende:"Hand en Standaardboek voor den Hoenderfokker".

Van hem heb ik veel geleerd,omdat hij als oud liefhebber en deskundige geheel op de hoogte was van den toestand in Nederland op het gebied der hoenderteelt.

Ik mocht altijd 's middags tusschen 1-2 uur bij hem komen, wij gingen samen ook dikwijls naar de kippenmarkt.

Hij was ook goed op de hoogte van de Nederlandsche hoenders en kende alle landhoenders in Noord-Holland. Behalve Assendelftsche pellen kende hij veel plaatselijke landhoenders. Zoo waren er in de Wieringerwaard bij Schagen voornamelijk Koekoeksveerige pelhoenders met enkele kammen . Wij zagen ze veel op de markt in Hoorn.Verder waren er in verschillende polders typische landhoenders,hij kende o.a.

In de Beemster: Blauwe pellen,witte en zwarte,allen met kleine rozekammen.

In de Purmer: Zilverpellen.

In Waterland: Zwarte pellen.

In Kennemerland:Bruine en zwartbonte pellen.

In De Zijp:Bruine en zwartbonte pellen.

Ze werden zooveel mogelijk in de zelfde kleur gefokt,voor de markt in Amsterdam.De boeren konden voor gelijkgekleurde dieren een hoogen prijs bedingen.

Er waren in dat jaar op de markt te Hoorn reeds allerlei kruisingsproducten onder de landhoenders. Wij zagen ze met kuifjes,baarden en pootbevedering. Ook allerlei kammen.Vooral de "bekerkam" kwam er veel voor en de 2 hoornige.

Rozekammige hoenders waren er ver in de meerderheid, sommige geleken op de Roodkapkammen,met een aantal punten.

Nuyens zei dat hij op verzoek van Engelsche liefhebbers die Alkmaar kwamen bezichtigen op de markt een haan en 2 hennen bij elkaar had gezocht,welke dan naar Engeland waren gezonden. Soms gebeurde dit iedere week.

De Engelschen waren vooral gesteld op rozekammige hoenders in verschillende kleuren.

A Nuyens kende toen reeds het oude Nederlandsche ras "de Brabanter",die toen nog veel voorkwamen in Zuid-Holland.

Ook kraaikoppen had hij veel gezien op reizen door Zuid-Holland,alsmede fraaie kuifhoenders in allerlei kleuren.

1888. Een Reis door Friesland, Groningen en Noord-West Duitschland, over de Luneburger heide naar Bentheim en van daar terug over Hengelo, Enschedé naar Zwolle-Meppel.

De 1e groote reis maakte ik in de Paaschvacantie van 1888.

Deze ging van Meppel door Friesland en Groningen naar Duitschland, langs de Duitsche grens tot Bentheim en terug over Enschedé, Hengelo, Ommen naar Meppel.

Friesland.

Aangezien ik het Oosten van Friesland al bereist had wilde ik nu westelijk, midden en Noord-Friesland bezoeken en dan over Groningen door het Noorden over Nieuweschans en de Lüneburgerheide tot Bentheim weer in ons land komen, waarna ik, als er tijd over was, over Enschedé, Hengelo, Ommen en Dedemsvaart in Meppel terug wilde komen.

Zooals ik in 1883 al had opgemerkt, was het Friesche landhoen kleiner dan het Drentsche. Ook de kleuren verschilden. Er waren veel meer kleuren in de gepelde hoenders welke ik toeschreef aan kruising van goudpel met wit en zwart. Merkwaardig was het, dat ik geen patrijskleurige hanen of kippen zag. Nergens waren ze te vinden. Ook maar heel zelden koekoekveerige, die ze Hoelveertjes noemden. Ook waren er roode snipjes of weitensche rooden.

De tocht was zeer leerzaam voor mij, omdat mij bleek, dat de Friezen zeer gehecht waren aan hun "pieken", zooals ze zeiden, van Friesch ras. Zij wilden van geen andere rassen weten. Het is niet mogelijk van ieder dorp of stadje aan te teekenen wat ik zag; in hoofdzaak waren het Friesche pellen, in tallooze kleuren; één ras, één type, kleine kammetjes, witte oorlellen, opstaande staarten en blauwe pooten.

Ik reisde door Friesland als volgt:

Willemsoord,

Peperga

Wolvega

Oudeschoot

Heerenveen

Akkrum

Grouw

Warga

Leeuwarden

Oenkerk

Rinsumageest

Dokkum

Kollum

Buitenpost

Ik trof daar kleine Friesche Hoenders, in de meest bonte kleuren aan.Ook de hanen,die echter nooit patrijskleurig waren. Allen waren kleiner dan in Drenthe.

De Hanen waren:Goudpel,zwart,wit,roodbont.

De Hennen gelijk aan de kleuren der Drentsche hoenders, doch de patrijskleur ontbrak,waarvoor in de plaats kwamen donker bruine hennen met scherpe zwarte pelteekening.

Een juiste telling was hier niet mogelijk en ook onnoodig,omdat toch alles hetzelfde Friesche hoen was.

Koekoeksveerige noemden ze:"hoeleveertjes", roodbonte: "redsnipkes",geelpellen: "Weitensche". Er waren ook krielen overal,die ze "liest piest" noemden.Dit waren patrijskrielen.

Hier en daar ook "bolstaarten" en "kortpootjes".

De Friesche hoenders hebben veel steiler staarten dan de Drentsche.Het was één ras,één type.

Door Groningen reisde ik als volgt:

Grijpskerk

Oldehove

Winsum

Baflo

Onderdendam

Bedum

Groningen

In Grijpskerk zag ik dadelijk veel grooter hoenders, tot mijn verbazing was de Friesche invloed verdwenen; deze hoenders waren zelfs grooter dan de Drentsche. Hoe was dit mogelijk?Had Groningen ook zijn eigen landhoentype?

Hier was de patrijskleur weer overheerschend,ook zwart wit,zilverpel en goudpel. Telling was onmogelijk, er waren er teveel en ik moest verder naar Duitschland.

Baflo: Hoenderpark Dykinga.

Eerst in Baflo in Groningen hoorde ik van een groot hoenderpark van een zekeren Dykinga.Daar waren van allerlei vreemde soorten,n.l.kuifkippen met groote witte kuiven,Cochin-China's en zelfs Maleische hoenders.Hij had ook allerlei soorten krielhoenders,eenden,kalkoenen,enz.Ook Parelhoenders,het was de moeite waard om te zien.

Bij Dykinga liepen:

a. 1 Haan zwarte witkuiven

20 Hennen zwarte witkuiven

b. 3 Hanen Cochin-China's geel

12 Hennen Cochin-China's geel

c. 6 Hanen Maleyers

30 Hennen Maleyers

d. 2 Hanen Krielhoenders

16 Hennen Krielhoenders

e. 1 Haan Italiaansche hoenders

10 Hennen Italiaansche hoenders.

In Groningen waren al enkele kruisingen te zien onder de boerenhoenders,doch ook hier waren op het land bijna overal goud-en zilverpellen.Ze waren veel grooter dan die in Friesland en zelfs grooter dan die in Drenthe. Patrijskleurige hanen waren er overal,ook hennen met een grover teekening dan in Drenthe.

De Groningermarkt.

Ik trof het dat in de stad Groningen markt was.Daar was van alles bijeen uit den omtrek;allerlei soorten van kruisingen,waaronder ook tweeslachtige dieren. Hanen met hennekammen,hennen met lange staarten en bolstaarten.
Ook gekruiste Cochins en kuifhoenders,baardkippen,dubbele kammen,kortom van alles en allerlei. Maar het meeste waren er de grofgepelde goud-en zilverpellen en patrijskleurige landhoenders.
Ik noteerde hier:
Groote aanvoer van duizenden hoenders,

voornamelijk landhoenders	Patrijskleurige,zilverpatrijskleurige, koekoek,goudpel,zilverpel,wit,zwart. (grover pelteekening)
Kruisingen.	Tallooze kruisingen van Landhoenders met vreemde hoenders in allerlei vormen en kleuren.(Kuif) (knobbelkam) (Rozekam)(Roode ooren)(pootbevedering) (Baard)(Gele pooten). Veel tweeslachtige dieren;bolstaarten.
Vreemde hoenders.	Gekruiste Cochins,Brahma's,Maleyertypen,Haarhoenders,kuifrassen.Onmogelijk nader te definieeren.
Hoogezand Sappemeer Zuidbroek Scheemda	Langs den weg overal landhoenders, groote rassen,in de bekende kleuren: patr.kleur,goudpel,zilv.pel,met grove pelteekening.Geen afwijkende kamvormen.
Winschoten Nieuwe Schans	Zoo trok ik over de grens bij Nieuweschans naar Bunde.

1888. Reis door West-Duitschland langs de Nederlandsche grens.

Bunde	Bentheim
Irrhove	Enschedé
Leer	Hengelo
Meppen	Almelo
Lingen	Ommen
Schuttorf	Dedemsvaart
Rheine	Zwolle

Zoo trok ik dan bij Nieuweschans over de grens naar Bunde,Irrhove en zuidelijk over Leer,Meppen,Lingen,Rheine langs den ouden postweg naar Bentheim.Hierover deed ik 3 dagen; de wegen waren slecht en ik trof veel regen.

Maar wat ik in die heidestreken zag,was de moeite waard. Daar liepen naast de landhoenders,die ze Möven noemden en die precies gelaken op de Drentsche goud- en zilverpellen,allerlei kruisingsproducten.
Vooral in de kleine steden:Irrhove,Papenburg,Meppen, Lingen,Schuttorf.Ik kon er Aziaten uit kennen,maar ook Maleische hoenders,aan de knobbelkammen. Op dien tocht zag ik duizenden landhoenders,teveel om op te noemen, maar toch in hoofdzaak Duitsche landhoenders.
Zij hadden het daar zuidelijk over:das lange Krówen, über den Bergen zu hören. Dit waren prachtige patrijskleurige hanen.
Dan waren er Barthühner of Bausbäckschen,zooals ze zeiden. Aangezien de meeste dorpen en stadjes geen kom hebben,maar de boerderijen zich meestal van den weg tot diep in het achterland uitstrekten,bepaalde ik mij tot de boerderijen langs den grooten weg. De tocht zou toch al lang genoeg worden.Zoo kreeg ik toch een vrij goed overzicht.

Bunde- Hier waren de landhoenders iets kleiner dan
Irrhove de Groninger en de Drentsche,dus vrij gelijk aan de Friesche. De Duitschers noemden ze "Möwen",ze kwamen in alle mogelijke kleuren voor, als Gold,silber,schwarz,weisz,sperber. De teekening was onregelmatig.Allen hadden enkele kammen.

Op het Land. ± 30 Hanen(Möwen),silber,gold,schwarz, weisz,sperber.
± 400 Hennen (Möwen),silber,gold,schwarz, wiesz,sperber.

Ik zag geen zuivere toomen.

In de dorpen, enkele kruisingen,vooral met geele pooten en roode oorlellen.Alles was onzuiver. Kuifjes,baarden,pootbevedering kwamen echter niet voor.

Leer. ± 40 Hanen. Möwen in 5 kleuren als boven
± 200 Hennen.Möwen in 5 kleuren als boven

Papenburg. ± 20 Hanen. Möwen in 5 kleuren als boven
± 100 Hennen.Möwen in 5 kleuren als boven

Meppen. Landhoenders waarbij ook Patrijskleurige,die ze "schwarz-roten" noemden. Verder Möwen .

±40 Hanen Möwen (10 kleuren)
±500 Hennen Möwen (10 kleuren)
2 Hanen Patrijskleur schwarzrote
30 Hennen Patrijskleur schwarzrote (hieronder met baard).

Nergens toomen gelijke kleuren. In het stadje een kruisingsrommel met allerlei afwijkingen (knobbelkammen,roode ooren en gele pooten).

Lingen- Landhoenders,veel patrijskleurige en Möwen.
Schuttorf 16 Hanen Möwen
8 Hanen Schwarzrote
300 Hennen,Möwen, alle kleuren.
schwarzrote.

Rheine. Alle möwen-hoenders waren opeens verdwenen!!
Er waren behalve patrijskleurige, allerlei groote hoenders met gele pooten en groote kammen.
Bij navraag bleek mij dat er Italiaansche hoenders werden ingevoerd, op verzoek van een Landwirtschaft-schule.
Ze waren ook "schwarz-rot" en ze hadden in een paar jaar al het overige doen verdwijnen.
Ook hield men er Bergkraaiers, die bizonder lang kraaiden en Bathühner.

? Hanen (schwarz-rote) groote kammen, gele pooten, blauwe pooten.
± 2000 Hennen, allerlei kleuren, groote kammen gele pooten, blauwe pooten.
? Hanen Maleyerstypen (knobbelkammen)
? Hennen Maleyerstypen (knobbelkammen)
6 Hanen Bergkraaiers.
30 Hennen Bergkraaiers (waaronder met baard)

Bentheim. (Buiten de stad) (grens)
In de stad trof ik de eerste toomen Italiaansche hoenders in de hokken van liefhebbers aan; Ook de eerste Bart-hühner (Bausbäckschen)

? Hanen (schwarz-rote) groote kammen
? Hennen (schwarz-rote) gele pooten en blauwe.
10 Hanen Italiaansche hoenders, groote kammen, gele pooten
60 Hennen Italiaansche hoenders, groote kammen, gele pooten, (kleurtype C)

Bentheim stad. Vrijdags kwam ik in Bentheim. Hier was een Landwirtschaft-schule, waar ik op mijn verzoek toegang tot de hokken op de binnenplaats kreeg. Daar vond ik de eerste zuivere toomen hoenders, waarvan men eieren verstrekte aan de boeren.

Mooie Cochin-China's,Brahma-Pootra's en Maleyers zag ik en ook z.g.Spanische,Italienische en Schwedische Hühner. Deze laatste waren groote landhoenders, prachtig om te zien. Deze rassen werden gehouden om broedeieren aan de boeren te verstrekken.Koopen kon ik ze niet.

Ik noteerde:

1 Haan Bergkrasier(schwarz-rot)
9 Hennen Bergkrasiers groote kammen, blauwe pooten .

---

1 Haan Bausbäckschen(schwarz-rot)
3 Hennen Bausbäckschen,enkele kammen, baard en groote kinlellen,blauwe-pooten.

---

1 Haan gele Cochins,enkele kam,gele pooten.
10 Hennen gele Cochins,enkele kam,gele pooten.

---

1 Haan Brahma's(geel) drierijige kam
6 Hennen Brahma's(geel) drierijige kam.

---

1 Haan Maleyers (bruin) knobbelkam, gele pooten.
9 Hennen Maleyers (bruin) knobbelkam, gele pooten.

---

1 Haan Spaansche hoenders(zwart)enkele kam,blauwe pooten.
5 Hennen Spaansche hoenders,(zwart) enkele kam,blauwe pooten.

---

1 Haan Italiaansche hoenders(Patr.-
kleur) enkele kam,gele pooten.
13 Hennen Italiaansche hoenders(Patr.-
kleur) enkele kam,gele pooten.

---

1 Haan Schwedische Hühner(Patr,kleur)
enkele kam,blauwe pooten.
6 Hennen Schwedische Hühner(Patr.-
kleur)enkele kam,blauwe pooten.

Zaterdags midddg ging het verder over Gronau, Enschedé,Almelo,Hengelo.

Twenthe.

Hier waren al liefhebbers,die Aziatische hoenders hadden,nl.Cochins,Maleyers,en Spaansche hoenders, die ze uit Duitschland hadden betrokken.De Heer Warnears te Enschedé had b.v. alle soorten in zijn tuin aanwezig.

Gronau.

Op het land:landhoenders,allen kruisingen.
In de stad,vroemde rassen.
1-6 Cochins(gele)
1-6 Maleyers(bruine)
1-6 Spaansche(zwarte)
Bij de meeste liefhebbers waren alle hokken met toomen van 1-6 dezer rassen voorzien.

Enschedé.

De landhoenders waren in de stad niet meer aanwezig.Ze waren vervangen door de vreemde rassen.In de tuin van den Heer A.Warnaars liepen:

1-8 Cochin-China's

1-6 Haleyers

1-4 Spaansche witwangen

Aan den Oldenzaalschen weg,zag ik bij den Heer Ter-Horst Hollandsche Hoenders met rozekam,Goudpel en goudlaken.Dezelfde rassen zag ik ook bij den Heer H.A.de Graaf.

1-6 Goudpel

1-4 Goudlaken
(beide toomen met rozenkam)

Op het land waren de meeste dieren al gekruist met deze rassen. Daar liepen gekruiste landhoenders,in allerlei typen en kleuren,veel knobbel en rozekammen. Verder roode ooren en gele pooten.Groote zwarte dieren.

Hengelo. O.Stork.

Ook hier weer de zelfde toestand als in Enschedé. O.Stork had een mooie hok met Italiaansche hoenders (1-20 wit).Op de boerderijen waren ook meest kruisingsproducten,gekruiste landhoenders,in allerlei typen en kleuren,rozekammen,kuifjes,knobbelkammen,gele pooten, roode ooren.

Almelo.

Op de boerderijen hier en daar nog landhoenders in de patrijskleur.Meestal gekruiste rassen.Bij de enkele liefhebbers alleen Italiaansche hoenders. (Stork,Ledeboer,Riemsdijk enz.) Op het land gekruiste landhoenders in allerlei typen en kleuren,als in Hengelo en Enschedé.

Aangezien ik vroeger reeds in Hardenberg en omstreken was geweest, ging ik nu over Ommen en Dedemsvaart naar Meppel. In en om deze dorpen zag ik weer de gewone landhoenders, goudpellen, patrijskleurige en allerlei bonte. Ook in Nieuw Leuzen, Rouveen en Staphorst was het precies zooals voor 5 jaren toen ik er rondfietste. Overal landhoenders en verschillende kleuren en nog geen kruisingen.

Ommen.

Op de boerderijen weer alleen landhoenders, patrijs kleur, goudpel en alle mogelijke kleuren. 1 Toom zwartbonte.

1-10 Zwartbont Drentsch hoen
(eenkleurige toom)
6 Hanen patrijskleur, met allerlei hennen in diverse kleuren.

Nieuw Leuzen. Landhoenders op alle boerderijen.

Den Hulst. ± 42 Hanen: 30 Patrijskleur
12 Goudpel
± 400 Hennen: ? Patrijskleur (kleurtype B)
? Goudpel
? Zwartbont, zwart, wit, koekoek.

Dedemsvaart.

Landhoenders langs de vaart op alle boerderijen.
±50 Hanen Patrijskleur-Goudpel
±600 Hennen Patrijskleur-Goudpel
(kleurtype B)
zwart, wit, zwartbont, koekoek,
bleuw, zilv. patrijs, roodzwart,
zilverpel, zilverlaken, goudlaken.

Zwolle.

Langs de vaart liepen op de boerderijen landhoenders. Ook veel Italiaansche hoenders in de buurt om Zwolle,zoowel bij boeren als bij liefhebbers.(Voor de markt,zie blz).

± 20 Hanen Patrijskleur,Goudpel,zwart, wit,koekoek.

±200 Hennen,Patrijskleur,Goudpel,zwart, wit,koekoek, (kleurtype B)

Lichtmis,-
Rouveen-
Stapborst.

Landhoenders op alle boerderijen langs den weg. Hier en daar kruisingen met Italiaansche Alles liep hier door elkaar,zoodat men alle bekende kleurtypen hier kon aantreffen. (een 50 tal minstens).

6 Hanen Goudpel

70 Hennen Goudpel (eenkleurige toomen)

Een overzicht van getallen was niet mogelijk (Vgl. voor deze streek ook blz).

1888. De 2e Reis door Nederland.

Overijssel,Gelderland,Betuwe,Limburg,Noord-Brabant, Zeeland,Zuid-Holland,Utrecht,Amsterdam.

De 2e reis maakte ik in de Pinksterdagen van 1888. Deze ging van Meppel door Overijssel,Gelderland, Limburg,Noord-Brabant,Zeeland,Zd-Holland,Utrecht en het Gooi naar Amsterdam en duurde een week.

Van Amsterdam ging ik met de nachtboot naar Meppel terug.

Ten einde ook deze reis duidelijk uit te beelden, bracht ik de resultaten derbeide reizen op kaart tesamen in bepaalde kringen,welke als het ware afzonderlijke landstreken aangeven.

Het was mijn plan met deze tweede reis het voorloopig onderzoek in Nederland te eindigen; het op deze reizen verzamelde overzicht achtte ik voldoende om een conclusie te maken.

Ik had deze reis zoo ingericht,dat ik behalve het platteland ook de kippenmarkten in de steden,althans de voornaamste,kon bezoeken,terwijl ik den navolgende Heeren pluimveevrienden kennis had gegeven van mijn komst en bij sommigen zou logeeren.

J.A.E.van Aalst,Heerbosch; G.A.Swijtink,Arnhem; J.J.Duyvené de Wit,Velp; Baron van Sijtsema,Velp; A.Hoogendijk Jz.,Vlaardingen;G.Muys,Amersfoort; G.Verloren van Themaat,Amersfoort; P.J.Kessels,Tilburg; F. de Haan,Eefde; Jhr.de Jonge van Zwijnsbergen,Helvoirt.

Zij allen hebben mij hunne ervaringen medegedeeld en in kennis gebracht met feiten,welke ik niet wist. Ook dank ik aan hen verschillende platen,boeken en schilderijtjes,welke dit onderzoek zoo volledig mogelijk maakten.

Van den Heer Duyvené de Wit kreeg ik het bekende schilderijtje van J.Monckhorst(1651).

Wat nu de hoenders betreft op deze reis,zou ik gerust kunnen zeggen:ze kwamen overal zonder onderscheid op het platteland voor,zoowel in de patrijskleur als goudpellen en andere kleuren. landhoenders

In de Achterhoek van Gelderland zag ik meestal nog patrijskleurige.

Aan de grenzen in Twente zag ik hoenders,die zeer hoog op de pooten stonden en knobbelkammen hadden,zooals bij Maleyers.Het waren echter geen echte Maleyers, doch kruisingen van deze.In de Betuwe waren veel kruisingen met Cochin-China'- verschijnselen,vooral liepen daar veel krielhoenders tusschen de boerenhoenders.

Na in Velp bij den Heer D. de Wit te hebben gelogeerd, waar hij in zijn tuin op Rozenhagen Rozekammige goudpellen hield, ging ik zuidelijk door Limburg naar Maastricht, waar de Heer Von Wersch mij verwelkomde en met mij de geheele streek van Zuidelijk Brabant bezocht,nl. de Kempen.

Overal landhoenders,bij massa's,ook kuif en baardhoenders. In de Kempen alleen Chaamsche Hoenders of Kempensche,tot 's-Hertogenbosch.In Helvoirt overal landhoenders. (Zie bijzonderheden in gesprek met Jhr. de Jonge van Zwijnsbergen)

In Zeeland rondom Middelburg waren hoofdzakelijk patrijskleurige en groote goudpel hoenders; in het land werden ook bijna geen kruisingen aangetroffen.

Van Middelburg ging ik met de boot naar Rotterdam, naar den Dierentuin.Hier zag ik allerlei vreemde hoenders,zoowel Asiatische als kuifhoenders,Fransche hoenders en Nederlandsche rassen,welke als het ware zoo uit de schilderijen van Hondecoeter waren weggeloopen en een massa krielhoenders.

Van Rotterdam trok ik door Zuid-Holland naar Utrecht en ging Den Haag voorbij,alwaar ik reeds eerder gegevens had verzameld op een vroegere reis,waar ik in de buurt van Wassenaar in allerlei villatuinen Nederlandsche rassen had aangetroffen.

In Utrecht langs de Vecht zag ik weer dezelfde hoenders als op de genoemde schilderijen.In het Gooi was een groote menagerie van den Heer Blauw,waar ik wilde hoenders zag.
Het waren Bankiva's,Yorkstaart en Sonnerath hoenders, welke hij had gekocht in Antwerpen van kapiteins van Indische booten. Hij kreeg er ook kuikens van maar deze stierven meestal.

Van het Gooi naar Amsterdam en vandaar de nachtboot was het einde van deze reis,die mij een bijzonder groot resultaat had opgeleverd.

Zwolle -Wijhe.

Langs de weg van Zwolle naar Wijhe liepen op de boerderijtjes:Landhoenders in verschillende kleuren,waarvan ik noteerde:

16 Hanen Goudpel,zwart,wit

± 200 Hennen Goudpel,zwart,wit

Verder liepen er kruisingen,een aantal hanen, met gele pooten,pootbevedering en afwijkende kamvormen,die niet in groepen overzichtelijk waren te maken.

Olst,Deventer,Kutfen.

Langs den weg allerlei kruisingen,met de meest vreemde kammen,kuifjes; enkele toom- en goudpel of patrijskleur waren er niet.

De Geldersche Achterhoek.

Ruurlo,Groenlo,Winterswijk.

Veel landhoenders in allerlei kleuren,enkele kruisingen. Een aantal mooie landhoenderhanen en hennen in Goudpel,zilverpel,zwart,wit en enkele kruisingen.

Terborg,Velp,Arnhem.

Veel landhoenders in allerlei kleuren,enkele kruisingen.

Mededeelingen omtrent hoenders door;
J.J.Duyvené de Wit te Velp (1888).

Op mijn Pinksterreis bracht ik een dag door bij den Heer J.J.Duyvené de Wit te Velp.
Als oud liefhebber en fokker en Opzichter van de Planten en Vogelentuin in Arnhem,was hij in dien tijd een belangrijke autoriteit op het gebied van hoenders.

Hij noodigde mij uit in de Zomervacantie een week bij hem te komen,om in de omstreken bezoeken af te leggen bij liefhebbers en oude landgoederen.
Zoo ging ik in de vacantie naar hem toe. Wij wandelden naar Dieren,Brummen,Eefde en Arnhem.

Hij fokte zelf rozekammige en enkelkammige,goud- en zilverpellen in zijn tuin.
Op zijn buiten "Rozenhagen" liepen deze pellen vrij uit;iederen morgen ging een groot hok open en trok zoo'n toom in den grooten tuin met vijver rond.
Hij vertelde dat hij nooit andere hoenders had gehouden,omdat deze verreweg de meeste eieren legden.
Zijn familie hield ze al meer dan 50 jaren.

Hij had ook mooie opgezette hoenders,waarbij een kruising van Maleyers met Bankiva's,die hij van een leider van een expeditie had gekregen.
(J.van Lith de Jeude).

Wij bezochten alle omstreken en zagen meestal landhoenders,maar ook al veel kruisingen.Wij bezochten ook het hoenderpark van den Heer F.de Haan te Eefde, die proeven deed met Italiaansche hoenders. Hij had ze in allerlei kleuren,nl. wit,patrijskleur,zwart, geel,koekoek,blauw.Hij was bezig een boek daarover te schrijven,dat hij noemde:Handleiding voor den Eierfabrikant. Hij had een methode gevonden om de eierproductie te verhoogen.Zijn inrichting was prachtig.Mooie groote hokken met groote vrije uitloopen. Hij bleek een groote kennis van hoenders te hebben.

Zaterdags gingen wij naar Arnhem,waar een poelier woonde, den Heer G.H.Swijtink,die af en toe kraaikoppen adverteerde .Wij zouden eens gaan zien wat hij had.
En wat hij had-dat was zeldzaam mooi;groote hokken ieder met allerlei toomen kraaikoppen,zwart,wit, koekoek,blauw,zwartbont,patrijs.
Hij was zeer vereerd door ons bezoek en zoo begon hij ons alles omtrent zijn kraaikoppen te vertellen.
Hij zeide geregeld naar de kippenmarkten in Rotterdam en Amsterdam te gaan,waar in de jaren 1850-1880 altijd kraaikoppen aan de markt kwamen en wel bij honderden.Hij vertelde,dat er de volgende rassen van kraaikoppen waren: Schulpneuzen,brilneuzen,torensche met 2 horentjes,die ook horentjes-kippen werden genoemd,soms ook torentjes;kraaikoppen met kleine en groote kuiven,baarden en bevederde en onbevederde pooten.
Hij gebruikte de kraaikoppen met onbevederde pooten alleen voor zijn poelierszaak,omdat deze sneller groeiden en veel vetter en zwaarder waren. En om ze maar extra aan te bevelen,had hij ze den naam gegeven van "Bredasche-Kapoenen".

Hij kapoende ook veel voor de diners der rijke Heeren in Arnhem.
Er zaten een 50 tal in kleine hokken om gemest te worden;dit waren groote koekoek-en witte dieren,hoog op de pooten,zonder veeren aan de pooten en met torentjes boven den schulpneus.

Ik vroeg hem wie deze fokten.Hij vertelde dat ze van de buitens in Zuid-Holland kwamen,waar ze bij massa's werden gehouden. Men fokte ze daar vooral omdat ze geen kammen hadden,zoodat ze geen last hadden van den Winter en van de vorst.Ze waren groot en sterk en hadden veel vleesch aan den borst.

Ik zag er prachtige dieren bij van 8-10 pond die klaar waren voor den slacht.
Hij vertelde ook nog dat ze zeer los waren in de veeren wat bij het plukken wel de helft scheelde met de andere hoenders. De witte en de koekoek waren zeer gewild, omdat ze geen donkere pooten hadden maar witte.
Zijn vader had altijd kraaikoppen gehouden,meer dan 50 jaar lang en ook hij nu al 50 jaar en hij wilde niets anders hebben,noch voor zijn zaak noch voor liefhebberij.
Ik heb toen aan den Heer Swijtink eenige vragen gesteld,waarop hij als oud kenner direct kon antwoorden.
1e. Hoe zijn de kraaikoppen ontstaan?
Antw. Ik geloof uit de Maleyers,die al meer dan een eeuw in Holland hebben bestaan of anders uit Vechthoenders die uit Indië zijn meegebracht. Dit moeten zeer groote en zware dieren zijn geweest,sommige hanen wogen 11 pond,de hennen 9 pond.
2e. Hoe zouden ze aan die vreemde kop en snavel zijn gekomen?
Antw: Uit kuifhoenders die met Maleyers of Vechthoenders werden gekruist.
Op de markten kon men nog zien dat ze kuifjes hebben, soms baarden,soms kleine kammetjes of torentjes.

Hij toonde ons deze in zijn hok met ongesorteerde kippen.Er waren zelfs kippen bij met 2 hoorntjes en een baard,zoodat ik vroeg of ik er een paar mocht koopen voor de Uilebaarden fok.Daartegen had hij geen bezwaar,hij kon ze bij massa's op de markt vinden en ook met onbevederde pooten.

Ook kraaikoppen met 2 horentjes had hij;met en zonder brilneus en schulpneus, en altijd een klein kuifje. Onder brilneus werd verstaan een verhooging boven den den snavel, onder schulpneus een indeukring.

3e. Zijn het goede legsters?

Antw: Uitstekend,ze leggen soms bruine soms witte eieren,lang en groot en ongeveer 200 per kip per jaar. Ze broeden uitstekend,nl.die zonder pootbevedering; die met pootbevedering broeden slecht.

Toen stelde ik hem nog eenige vragen omtrent landhoenders.

4e. Hebt ge ook de landhoenders gekend in Gelderland rondom Arnhem?

Antw: Ja zeker, toen ik de zaken van mijn vader overnam omstreeks 1850 waren er geen andere hoenders dan landhoenders. Wij hebben ze bij duizenden gekocht en verkocht en geslacht.Ze waren in alle mogelijke kleuren te zien.

Toen kwam ik op de markten in Rotterdam en Amsterdam waar ook alles wat met de Indische booten aankwam werd verhandeld. Daar kwam allerlei vreemd goed aan, meest Vechthoenders in de patrijskleur en zwart;ze kwamen uit Singapore en gingen naar Engeland.Konden ze hier geen prijs maken,dan gingen ze weer aan boord naar Engeland.Men vroeg voor een paar f 50.--.tot 100. Dat was voor de Hollandsche Heeren niet te duur,zoodat deze alleen ze kochten.Ze gingen naar de buitens bij den Haag en Haarlem,of naar Amsterdam.

Ze waren groot en zwaar en al heel spoedig kwamen hier kruisingen op de markt,waar ze den gewonen prijs opbrachten,zoodat ik ze voor de zaak voor de slacht kon koopen.En toen was het met de landhoenders gedaan, want voor 1 gekruiste vechthaan kon men 2 landhoenders slachten.Die vechthoenders waren vet en vol vleesch.

Deze zijn geleidelijk in kraaikoppen overgegaan.

5e.Komen er tusschen de kraaikoppen ook dieren voor met puntkuif,2 hoornige kam en baard?

Antw: Ja zeker.Ik leverde deze voor eenigen tijd aan liefhebbers te 's-Hertogenbosch,Tilburg en Breda, (Brabanders?) in zwarte kleur.

Met den Heer D. de Wit reed ik ook door Montferland tot de Duitsche grens.

Hier troffen wij meestal Patrijskleurige landhoenders aan en hoegenaamd geen goudpellen.Ik stond verbaasd over dit verschil in kleur op zoo'n korten afstand,maar wist er geen reden voor te vinden.

De Heer D.de Wit meende dat hier de boeren geregeld over de Duitsche grens hoenders kochten,die aldoor patrijskleurig waren.

De hanen waren groot en met veel grooter kammen;ook de hennen waren donkerpatrijskleurig(rood-zwart) met omliggende kammen,blauwe pooten.

Wij brachten ook een bezoek aan Baron van Sytzama op Rinsma State bij Velp.Hij had een prachtige collectie hoenders,zoowel rozekammen als enkelkammige pellen, lakenvelders en Möwen, zilver en gold,maar ook enkele mooie kuifhoenders. Zwarte witkuiven en goudlaken kuif hoenders met 2 hoornige kammen.

Hij ontving ons zeer hartelijk,wij moesten blijven eten en kregen 4 soorten wijn aan tafel,met een zeldzaam uitgebreid menu. Ook hij kende de landhoenders overal,meest goudpellen en allerlei andere kleuren.

Wij brachten ook een bezoek aan den Heer J.A.van Aalst te Heerbosch. Hij hield kraaikoppen in allerlei kleuren, die hij van Swijtink had gekocht.
Hier waren meest schulpneuzen,die hij met groote gierhakken had gefokt,in zwart,wit en koekoek.

Elst.-

Nijmegen: Geen landhoenders doch alleen kruisingen.
Alle Hanen in afschuwelijke kleuren,zonder kleurtypen, bijv. rood,blauw,streeperig, geel,bruin gevlekt enz.
De Hennen:zwart,wit gevlekt, enz.

Limburg - Noord-Brabant.

Gennep.-

Venlo-

Roermond.

Hier liepen weer veel landhoenders in vele kleuren o.a. veel goudpellen en patrijskleurigen.

± 100 Hanen:Patrijskleur,goudpel,zwart, wit,koekoek,blauw(kuiksche patrijs?)

±1000 Hennen:Patrijskleur,goudpel,zwart, wit,koekoek,blauw(kleurtype A)

Enkele toomen patrijskleur.

Sittard,Beek,Meersen,Maastricht.

De landhoenders waren in deze streek groot van stuk. Kleuren: patrijskleur,goudpel,zwart, wit.
F.Xavier von Wersch vergezelde mij hier.

50 Hanen :Patrijskleur,goudpel,zwart, wit.

500 Hennen: Patrijskleur,goudpel,zwart, wit. Enkele mooie toomen in alle kleuren.

Met F.Xavier von Wersch bezocht ik den geheelen om - trek van Maastricht tot Luik aan toe.

Wij zagen hier behalve de oude landhoenders en Patrijskleur,goudpel en allerlei bonte kleuren,ook de Italiaansche hoenders die via Visé waren ingevoerd. Vooral in de plaatsen aan de spoor. Ze waren precies als de Patrijskleurige landhoenders en ik begreep niet wat ze hier moesten doen.Ze waren zeker niet beter. Maar er werd veel reclame voor gemaakt en dus moest men iets nieuws hebben.

Von Wersch was voornamelijk konijnenfokker,doch hield ook hoenders in zijn woning te Scharn,een voor-stadje van Maastricht. Veel bijzonders kon hij mij niet vertellen,wat ik niet wist.

Doordat hij in den wijden omtrek algemeen bekend was,ook in Brabant,vergezelde hij mij per Velo op deze tochten tot aan Eindhoven.

Wij zagen daar overal landhoenders.

<u>Maastricht</u>,<u>Gelik</u>,<u>Helteren</u>,<u>Achsel</u>,<u>Eindhoven</u>(<u>Helmond</u> <u>Breda</u>.)

Enkel landhoenders,groot en zwaar.Voornamelijk goudpellen, met grove pelteekening.

? Hanen Goudpel,zwart en wit.

? Hennen Goudpel,zwart en wit.

<u>Helmond</u>.

Peellandsche Goud-en Zilverpellen(volgensJ.v.Z) Naast de pellen zag ik alleen zwarte hoenders, welke volgens J.v.Z. <u>Helmondsche Zwarten</u> ge-noemd werden.

<u>Breda</u>.

Bij P.J.Kessels in Breda zag ik,zwarte hoenders met punt kuif,twee hoorntjes en een baard. Zie voor de importmogelijkheid uit Gelderland blz. gesprek met Swijtink en blz. afb over de Tortelkippen.Waren dit de voorloopers van de Brabanters?

's-Hertogenbosch. (Kasteel Helvoirt)

Enkele landhoenders,maar vooral veel kruisingen,w.o. Kuifhoenders,baardhoenders;
Jhr. de Jonge van Zwijnsbergen,die op Kasteel Helvoirt woonde,vertelde mij dat er voor een 20 tal jaren de volgende plaatselijke landhoenders bekend waren:
Kuiksche,Maaslandsche,Peellanders,Helmondsche Kempensche,Chaamsche en Zundertsche. Ik logeerde bij hem.Hij had veel nieuwe rassen uit België ingevoerd,nl.Houdons,Vechthoenders,Maleyers enz.

± 6 Hanen:Patrijskleur,goudpel,zwart,wit, zilverpatrijs,maaslandsch grijzen?
± 100 Hennen:Patrijskleur,goudpel,zwart,wit, zilverpatr.,maaslandsche grijzen?
± ? gekruist:Hanen -met kuiven,baarden
± ? gekruist:Hennen-met kuiven,baarden, knobbel-rozekammen.

een telling was niet mogelijk.Deze pelhoenders waren iets grooter dan de Friesche,dus ongeveer gelijk aan de Drentsche.Eigenaardig was hier dat ook de hanen pelteekening vertoonden,dus heel anders dan in Drenthe,waar ze bruin zijn met zwarte staarten,zonder pelteekening.

Noord-Brabantsche Landhoenders.

Volgens de beschrijving van Jhr.de Jonge v.Zwijnsbergen in Noord-Brabant omstreeks 1850.

Kuiksche patrijzen. (Patrijskleurig)
Maaslandsche grijzen. (Zilverpatrijs)
Peellandsche zilvers. (Zilverpellen)
Peellandsche gouden. (Goudpellen)
Helmondsche zwarten.
Kempensche geelen. (Goudpel licht)

Chaamsche pellen (Goudpel)
Zundertsche blauwen (Roodblauw) of Koekoek?)
Brakelsche pellen. (Donker gepeld)

Toen ik mijn aanteekeningen doorzag,bleek het dat er in dat jaar van al deze genoemde landrassen nog slechts enkele zuivere toomen hier en daar aanwezig waren,nl.
Gennep: Kuiksche patrijzen 3 toomen.
Helvoirt:Maaslandsche grijzen 1 toom.
Valkenswaard:Peellandsche zilvers 1 toom .
Peellandsche gouden 2 toomen.
Asten: Helmonsche zwarten 4 toomen.
Riel: Kempensche geelen (goudpel) 20 toomen.
Chaam: Chaamsche pellen honderden toomen.
Breda: Zundertsche blauwen 4 toomen(rood-koekoek-blauw)
Breda: Brakelsche pellen(donker) veel toomen.

Iedere streek die zich afzonderlijk hield van de anderen, had zijn eigen landhoenders; deze kwamen zuidelijk ook zoo in Belgie voor.Men fokte ze op kleur en voor hanen-gevechten op het land.

Tilburg. (Land van Chaam -zuidelijk)

Van af Riel,Goirle tot Chaam langs den weg op de boerderijtjes,allen landhoenders in de pelkleuren (voornamelijk bruin,doch ook geel en wit gepeld). Ook de hanen pelteekeningen.De grootte was als de Drentsche hoenders,kleine kammen,witte oorlellen, blauwe pooten. Terecht kon men hier spreken van chaamsche pellen;ook in het iets zuidelijker Kempenland meest goudpellen.(Kempensche geelen volgde J.v.Z?)

De pellen werden ook Breda'sche Kapoenen genoemd. Wat wij verstonden onder Kraaikoppen of Bredasche kapoenen,deze heb ik nergens gezien;men kende ze niet. Wel waren er in 's-Hertogenbosch Kuifkippen met 2 hoorntjes en lange bekken,maar dit waren geen kraaikoppen. Misschien de voorloopers van dit ras?

Ook te Breda zag ik deze.

In Tilburg zag ik bij een liefhebber zwarte hoenders met puntkuif,2 hoorntjes,baard en kinlellen,door Swijtink geleverd.

Klündert, Bergen op Zoom.

Veel landhoenders,doch veel meer kruisingenmet kuifjes en veeren aan de pooten.

geen toomen:Patrijs en pellen.

? Hanen: niet telbaar

? Hennen: niet telbaar.

Rilland-Kloetinge-Kapelle-Goes-Middelburg.

Landhoenders in alle kleuren , groot en zwaar,geen kruisingen.

± 20 Hanen:Patrijskleur,goudpel

± 300 Hennen:Patrijskleur,goudpel

Per boot naar Rotterdam.

Rotterdam-Lekkerkerk-Ammers-Schoonhoven- langs de Vecht naar het Gooi-Maarssen-Breukelen.

Weinig landhoenders meer,voornamelijk kruisingsproducten. Op de buitens meestal kuifhoenders,baardhoenders krielen en hun kruisingen . Teveel om een telling te houden;alles was hier:kruisingen en nog eens kruisingen.

s'Gravenland.

(Gooiland:Blauw) Hoenderpark(W.H.Vos),over Laren Bussum, Weesp,Muiden,Diemen,naar Amsterdam en per nachtboot naar Meppel.

In s'Gravenland bij Blauw zag ik:

20 Bankiva hoenders, oud en jong

15 Vorkstaart hoenders,oud en jong

12 Sonnerat hoenders, oud en jong.

Alle mogelijke vreemde rassen,Cochins,Brahma's,Maleyers,Vechthoenders,kuifhoenders,Italiaansche,Spaansche Belgische,Fransche(Houdans) enz enz.Van Laren naar Amsterdam lieppen weer veel landhoenders en kruisingen.

De Breda'sche Kapoenen.

In Breda bracht ik de Firma Bertram die aldaar een poelierszaak had. Ik wilde wel iets meer weten over de Bredasche Kapoenen.
Wat ik hier zag bevestigde hetgeen den Heer Swijtink te Arnhem mij had meegedeeld,nl. dat het woord "Bredasche Kapoenen" een reclame naam was die Swijtink had uitgevonden voor zijn"kraaikop-kapoenen"

Hij had dit voorbeeld nagevolgd en ze ook maar "Bredasche Kapoenen" genoemd.
Ze hadden een oude knecht van bijna 70 jaardie altijd voor de Firma Bertram had gewerkt,die o.a. het volgende vertelde:

Omstreeks 1850 en al veel eerder kende men in Noord-Brabant enkel Chaamsche kippen,en Bredasche Kraaikoppen bij de stadsliefhebbers.

Omstreeks 1880 werden de Italiaansche hoenders ingevoerd. Iedereen moest van die mooie witte kuikens hebben; ze kostten maar enkele stuivers.
Van de Chaamsche kippen,zoowel als voor de Kraaikoppen maakten wij Kapoenen. Toen de kraaikoppen er nog niet waren dienden de Chaamsche als: "Bredasche Kapoenen".

Bij een feestmaal dat omstreeks 1808 door een Kasteelbezitter bij een huwelijk werd gegeven,kwamen voor:Bredasche Kapoenen.
Dit waren Chaamsche hoenders,want kraaikoppen zag men hier toen nog niet.
In 1881 bestelde Z.M.Koning Willem III, 1-12 Chaamsche pellen,bestemd voor het paleis:Het Loo:

Reis per Fiets voor zaken door Drenthe.

Overzicht na 8 jaren.

In alle uithoeken en nog niet bezochte,alsmede geregeld bezochte dorpen begon de toestand te veranderen.

De Münsterscho kippenwagen bracht allerlei vreemde rassen mee uit Duitschland. Van mooie toomen gelijk - gekleurde Drentsche hoenders was geen sprake meer

1889. Reis naar België en Noord-Frankrijk.

Ik had besloten in dat jaar naar België en Noord-Frankrijk te gaan. Ik had in verschillende pluimveebladen gelezen,dat er in België en Noord-Frankrijk overal plaatselijke landhoenders waren. Het werk van La Perre de Loo 1882 bevatte de Fransche rassen. Den Heer L.v.d.Snickt te Brussel wist in België wel 24 plaatselijke rassen. Ook den Heer P.Monseu kende ze allen. Beide laatstgenoemde liefhebbers noodigden mij uit om ze eens te komen zien.

Den Heer Voitellier te Mantes,Noord-Frankrijk, had een Instituut voor Pluimveeteelt,waarop alle bekende rassen werden gekweekt.

Aangezien ik over Den Haag reisde,bracht ik daar een bezoek aan den Heer R.T.Maitland, die in de Bazarlaan woonde. Hij was toen al zeer oud en kon mij maar een half uur toestaan,omdat hij zeer zwak was. Toch deed het hem goed om nog eens over de oude Nederlandsche rassen te kunnen spreken,welke hij zoo goed had beschreven in zijn "Hand-en Standaardboek". Hij had ze allen gekend en zelf geteekend. Er woonden volgens hem in Holland veel rijke liefhebbers op buitens,o.a. in Wassenaar,die er al jarenlang Witkuiven,Wilebaarden,Kraaikoppen,Krielhoenders en Sultanhoenders fokten; ze waren zuiver gefokt,zooals hij ze had geteekend.

Bezoek aan R.T.Maitland 1889.

In 1889 bezocht ik den Heer R.T.Maitland,die toen woonde in de Bazarlaan te Den Haag. Hij was ruim 80 jaar en zeer zwak en hulpbehoevend.Zijn dochter verzorgde hem. Ik mocht niet meer dan een half uurtje met hem praten.

Wij hadden het over de Nederlandsche rassen,die hij in zijn Hand en Standaardboek had beschreven en afgebeeld.

Ik vroeg hem wat hij hierover wist,vooral van de kuifhoenders.

Als oud Directeur van den Dierentuin in den Haag had hij een groote kennis van zaken.

Hij had sedert zijn jeugd alle liefhebbers en fokkers van hoenders op de buitens in Zuid-Holland bezocht en kende alle kuifhoenders.

Speciaal de hoenderfokkerijen van den Heer W.H. Vos te s'Graveland en R.J.W.Geelen te Doorn,hadden hem materiaal geleverd voor zijn platen in het boek. Hij zei,dat zoolang hij geleefd had op de Zuid-Hollandsche buitens,hoenders waren gefokt met kuiven, baarden en allerlei kammen,zooals deze ook waren geschilderd door Jan Steen en Hondecoeter en anderen.

Overal was een tuinman-pluimgraaf,die de opdracht kreeg om alles aan te koopen wat maar "bijzonder"was. Deze dieren werden meestal door marskramers in groote manden,die zij op den rug droegen,aangevoerd.Zij kochten ze op markten in Rotterdam,Den Haag en Amsterdam. Er was een levendige handel in Maleische hoenders die met booten in Rotterdam aankwamen.

Deze waren in allerlei kleuren en met allerlei vreemde kammen of veeren aan de pooten.
Men betaalde gaarne voor iets bijzonders f 25.--.per stuk. Deze hadden dan van allerlei kenmerken als: Kuiven,baarden,haarveeren,roze en knobbelkammen,bekerkammen enz. enz.

Hiermede werd dan gefokt en zoo kreeg men geleidelijk mooie Kuifhoenders,Kraaikoppen,Uilebaarden,Rozekam pelhoenders,Kuif-baardhoenders,2 hoornige rassen, die dan afzonderlijk verder werden gekweekt.

Hoewel het de bedoeling was iets mooie en zeldzaams te fokken,was er ook nog een praktische bedoeling,nl. sterke dieren te krijgen die des winters niet van den vorst hadden te lijden.

Daarvoor fokte men kuif en baard rassen met zoo klein mogelijke kammen.

Ik vroeg hem hoe hij kwam aan den naam Toornsche Kraaikoppen.

Hij zei dat er 2 meeningen waren,nl. dat de wegens hun hoorntjes-of torentjes-torenkippen werden genoemd. Ook had men in Amsterdam bij den Westertoren veel zwarte kippen met deze hoorntjes,die aldaar in de tuinen liepen en die men torentjes-kippen noemde. Zoodoende had hij ze maar "Toornsche Kraaikoppen" genoemd. Zoo waren er o.a. in S'Graveland Uilebaarden ontstaan die daar zuiver waren gefokt,volgens de afbeelding.

De naam Uilebaard werd gegeven wegens zijn gelijkenis op den Steenuil met zijn ronde ringbaard. (Zie Jaarboek deel Vries)

Reis naar België.

Zaterdags kwam ik in Brussel, waar den Heer v.d. Snickt mij aan den trein verwelkomde.Zondags was er vogelmarkt te Brussel,waar ook veel kippen waren. Ik had als gewoonte aangenomen overal de kippenmarkten eerst te bezoeken en daarna de omgeving. Op deze wijze krijgt men een goed overzicht over alles. Op deze markt was letterlijk van alles aanwezig.

Alle mogelijke Belgische rassen uit den omtrek werden door den Heer v.d.S. aangewezen.Ardennes,Brakels,Campines,Herves,Sotegems,Vlaamsche koekoeken; dit waren allen landhoenders,gelijk aan de Nederlandsche,zoowel in kleur als grootte,kam,oorlellen en pooten.

Dan waren er kruisingen van landhoenders met Cochins,Brahma's,Maleyers; ze waren zwaarder en werden voor de slacht gekweekt.

Hij noemde op: Brabanconnes,Huttegems,Mechelsche koekoeken.Ook waren er Fransche hoenders als Houdans, Faverolles en La Flèches. Verder veel dwerghoenders, vechthoenders,krielen met bevederde pooten en klomphoenders(bolstaarten).

Maandagmorgen besteegen wij de fiets en maakten een groote tocht van Brussel over Uccle,Sottegem,Kortrijk, Isegem,Gent.Omdat wij telkens afstapten en op de boerderijen gingen zien,die soms een half uur ver het land in lagen,kwamen wij diendag niet verder dan Gent. In Gentbrugge logeerden wij.Dinsdag ging de tocht naar Antwerpen en onderweg zagen wij overal dezelfde landhoenders als op de markt te Brussel.

En nu viel het mij op, dat de Belgen een kip al een nieuw ras noemden, als het maar iets verschilde van de landhoenders;b.v. het Brabanconnehoen, dat wit was met een klein kuifje achter de kam. Zoo had ik ze in Drenthe en in Holland al velen gezien. Het Huttegenhoen was een kruising van Brakels met Cochins of Maleyers. Het was precies gelijk aan Drentsche goud- en zilverpellen. Van Antwerpen zouden wij over Mechelen naar Brussel teruggaan, maar ik wilde eerst in Antwerpen de kippenmarkt zien.Daarom bleven wij er nog een dag en bezichtigden de kade,waar de Indische booten met vogels aankwamen en daarna den dierentuin.

Hier zagen wij de drie wilde hoenders:Bankiva's Sonnerats en Verkstaarthoenders. Woensdag over Mechelen.Daar waren de Mechelsche koekoeks op de markt; groote zware dieren,voor de slacht gefokt. V/d S. meende dat het kruisingen waren van Italiaansche hoenders met Cochins of Brahma's.

Er waren met enkele en 3 rijige kammen en veeren aan de pooten,soms ook zonder. De kleur was prachtig koekoekveerig. Ook hier waren gewone landhoenders in folio te zien,precies als bij ons.

bevedering.

Brakels: mooie scherp geteekende pellen.

Compines: mooie scherp geteekende pellen, in goud, zilver en wit.

Sottegem: Wit met zwarte sierveeren,als de lakenvelder.

Herves: Zilverpatrijskleurig landhoen

Ardennes:Patrijskleurig landhoen(kleurtype A)

Vlaamsche koekoek: Kruising van landhoen met Brahma's

Brabanconnes: Landhoen,wit met klein kuifje

Mechelsche koekoek: Koekoek,wit,zwart,hermelijn, kruising landhoen met Brahma's.

Brugsche Vechthoen: blauw,kleine knobbelkam.

Deze rassen heb ik allen beschreven in deel II

Gent. Veel landhoenderkruisingen,geen zware rassen.

Antwerpen.Veel vechthoenders en landhoenderkruisingen. Ook baardkrielen; deze laatste verdeel de men in: Heele,Grubbe,Sverbergsch.

Ardenner-Krielen waren gelijk aan onze Patrijs-krielen.

Op de markt te Antwerpen.

Dezelfde rommel kruisingen; Brekels en Campines.

Antwerpen: (Dierentuin)

1 Haan Bankiva

3 Hennen Bankiva's

---

1 Haan Vorkstaart

1 Hen Vorkstaart

---

1 Haan Sonnerat

1 Hen Sonnerat

Wij bleven ook een dag te Mechelen en de omgeving en zagen overal gewone landhoenders,ook op weg naar Brussel des Donderdags.

In Brussel trof ik den Heer P.Monseu,de kuivenfokker uit Haine-St.Pierre. Hij vroeg of ik dien dag bij hem kwam,want hij zou mij veel laten zien. Het was 25 K.M. zuidelijk van Brussel, dus nam ik de uitnoodiging aan en ging den volgenden dag over allerlei kleine dorpen naar Haine-St.Pierre.Hij had de mooiste kuifhoenders,die ik ooit zag, wel 15 rassen: Hollandsche,Belgische en Fransche en allen zuiver gefokt. Hij gaf mij een aanbeveling mede op een tocht in de omgeving in het Vlaanderensche land. Hier zag ik overal den invloed van vreemde rassen,maar ook een ras dat Vlaanderens-koekoek werd genoemd,een kruising van landhoen met Brahma's,doch zonder veeren aan de pooten.

Uit dit overzicht in België teekende ik aan, dat er eigenlijk geen zuivere gekruiste rassen onder de landhoenders voorkwamen,behalve de oorspronkelijke pelhoenders.

Den Haag naar Brussel.Gastheer L.v.d.Snickt.

Brussel(markt) per velo. Uccle,Sottegem,Kortrijk, Isegem,Gent-Antwerpen.

Uccle,Sottegem,Kortrijk,Isegem.

Landhoenders,allen gekruist met vreemde rassen. Enkele pelhoenders,nl. Brakels en Campines. Geen zuiver stoom meer te zien.

V.d. S. wees mij:

Brabanconnes,een landhoen met een kuifje,enkele kam blauwe pooten, wit.

Huttegems. Kruising met rozekam,in wit en koekoek, met Cochins-Maleyers en landhoenders,pootbeveiering.

1-3 Cochins

1-3 Brahma's

1-6 Houdans

1-6 Maleyers

Haine St.Pierre. (P.Monseu)

Een mooie collecte Kuifhoenders, in allerlei vormen en kleuren.

Kuifhoenders: Zwart,blauw,koekoek

15 Belgische rassen volgens de lijst van v.d.Snickt, in allerlei kleuren.

Vlaanderens Koekoek,(landhoen)

Een toom Vlaanderensche Koekoeken van 1-10 was bijzonder mooi. (kruising van landhoen met Brahma's) Zeer mooie bolstaarten had hij in veel kleuren.

Deurtenaar-Kruising landhoen met Brahma's.

Dampoux " " " Crêve Coeur

Crêve-Coeur " " " La Flèche

Houdanais " " " Dechis-Rouge-Dorking

La Flèche " " " Kpanchis-Hilbert

Dorking " " " Dorking-Crêve-Coeur

La Bresse " " " Bresse-Gauloise

Faverolles " " " Crossing-Faverolles-Special van Verbelen

Gematen pelten kwalitig gehaald

Fr.Pach-Gheen " "

Fr.Vachtbrielhoen " "

Lathnais " "

Bourgnion " "

Leplaigneu " "

De Heer V.had een goed middel tegen diphtheria bij hulle antiliphtheriqua,dat bij kraaien in het oliekwaad voor kippen.Ik meen er weinig Vlaamsch van mee.

Zijn inzending van een aantal verse kwekken,fazanen en jonkers van hoenderpest was zeeer de moeite waard.

Noord Frankrijk. - Nantes .

Met Pinksteren ging ik des Zaterdags naar Parijs met een pleziertrein; daar nam ik den trein naar Nantes een klein stadje aan de Seine. De Heer Voitellier was met een auto aan den trein en door hem ben ik een week zeer gastvrij onthaald en heb, behalve zijn prachtig Etablissement, in den omtrek en op kippenmarkten een goed inzicht gekregen in de Fransche hoenderrassen,die door La Perre de Roo en Remy St Loup waren beschreven in hun pluimveewerken; ik zag er de volgende hoenders:
9 soorten Landhoenders,nl.:Ardennes, Barbezieux , Bresses,Vl.Koekoeken,Caussades,Caux,Bennes,Estaires,Gournays etc.
14 rassen uit kruisingen ontstaan van landhoenders met Asiatische rassen, nl.:

Bourbourgs-Kruising	Landhoen	met	Brahma's.	
Caumonts	,,	,,	,,	Crêve Coeurs
Crêve-Coeurs	,,	,,	,,	La Flèches
Faverolles	,,	,,	,,	Cochin-Houdan-Dorking
La Flèches	,,	,,	,,	Spaansche-Kuifhoen
Houdans	,,	,,	,,	Dorking-Crêve-Coeur
Le Mans	,,	,,	,,	Hamb.pel-Spaansch
Nantes	,,	,,	,,	Bresse-Houdans,speciaal ras Voitellier

Courtes pattes	kruising	onbekend
Fr.Vechthoen	,,	,,
Fr.Vechtkrielhoen	,,	,,
Gatinais	,,	,,
Hergnies	,,	,,
Laplaignes	,,	,,

De Heer V.had een goed middel tegen diphterie nl. huile antidiphterique,dat hij toepaste in het ziekenhuis voor kippen.Ik nam er eenige fleschjes van mee.

Zijn inrichting was een model voor broeden,fokken en genezen van hoenders;ik zag nooit een betere.

Hij leverde ook hokken,mesthokken,broedhokken,valnesten enz.

Dit bezoek legde de grondslag voor mijn verdere studie en kennis van de buitenlandsche rassen en ik ging Zaterdags zeer voldaan naar huis.

De Proeftuin van den Heer Voitellier te Mantes.

Een wetenschappelijke proeftuin,met alle toen bestaande Fransche rassen,door V.zelf gefokt uit kruising van Landhoenders met Cochins,Brahma's,Maleyers en Vechthoenders.

Ik heb deze rassen uitvoerig beschreven in Deel II de hoenderrassen.,waarnaar ik dus hier kan verwijzen.

Mijn indruk van dit bezoek gaf ik als volgt weer: De Fransche hoenderteelt staat zeer hoog,men tracht vooral de eigen rassen te verbeteren en in stand te houden. Aan fokken van vleeschrassen hecht men hooge waarde,veel meer dan in Nederland.

Ook de landhoenders worden zooveel mogelijk verbeterd en in stand gehouden.

Meppel.

Eerste aanvoer van Italiaansche hoenders op de markt te Meppel.

Op de najaarsmarkt,de 2e dinsdag in September,werden eenige kisten Italiaansche hoenders aangevoerd.
Meestal jonge hennen van circa 5 à 6 maanden.
Ze gingen vlot weg voor 50 cts per stuk,hanen en hennen.
1 Krat met 50 Italiaansche kippen en hanen.
De volgende week waren er 4 kratten en ook deze waren ineens verkocht.
Zoo ging het geregeld door, alles kwam via Visé over de Belgische grens,vermoedelijk uit Duitschland.

In dat najaar zat Drenthe vol met niezende en snotterende kippen en toen brak de ziekte uit.

Groote pluimveesterfte in Drenthe!

Er bleef zoowat niets van over, doch enkele bleven leven en die werden met de landhoenders gekruist.
Toen kwam de grens-controle door een veearts te Visé en nam de invoer iets af, doch er kwamen nog geregeld hoenders aan.

Reisje naar Schiermonnikoog.

Op het eiland waren geen hoenders van beteekenis op de boerderijen.
In het dorp waren enkel goudpellen in de hokken bij de dorpsbewoners.
Ze hadden nooit andere hoenders gekend.

Reizen in 1889.

Toen ik in 1889 begon met mijn reizen voor zaken was ik in de gelegenheid om nog enkele landstreken buiten Drenthe te bezoeken.

Volledigheidshalve zijn deze ook in dit boekje opgenomen.

Kop van Overijssel.

Oldemarkt. (langs den landweg)
Hoogeweg. (langs den landweg)
Kalenberg. (langs den landweg)

10 boerderijen en visschershuisjes.

Van Steenwijk naar Oldemarkt lagen aan den weg 10 groote boerderijen.

± 10 Hanen : 7 Goudpel.
3 kruisingen met leghorns

± 200 Hennen: 150 Goudpel.
50 Kruisingen met leghorns.

Oldemarkt. (dorp), in hokken en tuintjes, enkel goudpellen, echter veel kleiner dan de Drentsche en de Friesche.

± 30 Hanen
±200 Hennen

Hoogeweg. 1 boerderij.
1 Haan goudpel
15 Hennen goudpel (eenkleurige toom)

Kalenberg en Lakeweg.

Lakeweg . 3 Veenbazen.
3 Hanen goudpel
± 40 Hennen gpudpel(eenkleurig toom)

Langs de gracht, visschershuisjes.

Lok. 1 Haan goudpel
10 Hennen goudpel(eenkleurige toom)

Oord. 1 Haan goudpel
20 Hennen goudpel (eenkleurige toom)

Zefat. 1 Haan goudpel

10 Hennen goudpel (eenkleurige toom)

Jonkerz. 1 Haan goudpel

15 Hennen goudpel (eenkleurige toom)

20 Huisjes. 20 Hanen goudpel

100 Hennen goudpel (eenkleurige toom)

Deze stuurden ze naar de Zwolsche en Steenwijksche markt.

Veluwe. (Oostelijk gedeelte)

Hattem

Heerde

Epe

Vaassen

Veel boerderijen,allen landhoenders en enkele kruisingen.

? Hanen Goudpel,Patrijskleur (kleurtype B)

? Hennen Goudpel,Patrijskleur (kleurtype B)

? Hanen.Kruising van Italianen met landhoenders. Gele pooten.

Apeldoorn, Het Loo. Veel boerderijtjes. Enkele landhoenders,maar veel meer kruisingen met Kuiven,pootbevedering,knobbelkammen, tweehoornige,Rozekammen (baarden).

? Hanen gekruiste landhoenders

? Hennen gekruiste landhoenders

Men noemde deze koningshoenders,ze waren van broedeieren van het Loo. Het was een onmogelijk in groepen onder te brengen rommeltje.

Elspeet.

Nunspeet.

Elburg.

Oldebroek.

Wezup.

Veel landhoenders,enkele kruisingen.

? Hanen Goudpel,patrijskleur,wit,zwart (kleurtype B)

? Hennen Goudpel,patrijskleur,wit,zwart (kleurtype B)

? Hanen enkele met kuifjes allerlei kleuren.

? Hennen enkele met kuifjes allerlei kleuren.

Schiermonnikoog.

Kleine boerderijtjes en liefhebbers.

15 Hanen Goudpel klein soort kippen.

± 100 Hennen Goudpel klein soort kippen.

1891. Reis door Midden-Duitschland.

In dit jaar vóór mijn huwelijk kreeg ik de uitnoodiging van een Duitsch liefhebber, den Heer Rudolf Kramer uit Leipzig,om samen een fietstocht te maken, zoo mogelijk in Noord-en Midden-Duitschland en Thüringen. Wij hadden elkaar in Utrecht ontmoet bij de Tentoonstelling van Ornithophilia en spraken over het boek van Wegener en de daarin genoemde landhoenders en de Thür.Pausbäckchen . Wij zouden een reis van een week maken en dit zou waarschijnlijk mijn laatste reis naar het buitenland zijn, wegens mijn a.s. huwelijk. Dus nam ik de uitnoodiging aan. Hij zou een reisplan maken; wij zouden elkaar ontmoeten in Bremen aan het Bahnhof. Zaterdags morgens 1e trein uit Holland en dan al zuidelijk rijdende door het land trekken.

Eerst zouden wij naar Hamburg rijden en dan zuidelijk afslaan.

Wegener noemde in zijn boek de volgende Duitsche landhoenders:

Noord-Duitschland:meest groote zwartgevlekte landhoenders.

Midden-Duitschland:,, kleiner bruinbonte landhoenders.

Zuid-Duitschland: iets grooter bruinbonte landhoenders, hetgeen in overeenstemming zou zijn met meerdere huisdieren.

Kramer had mij voor mijn onderzoekingen verwezen naar dit boek van Wegener,dat in 1877 was uitgegeven bij J.J.Weber te Leipzig.

Naar dit boek verwezen alle schrijvers als Wright,Tegetmeier enz. Het boek bleek echter uitverkocht te zijn, doch K. zou mij nog een exemplaar zenden. Hetwas jammer dat ik dit boek niet vóór mijn reizen naar België en Frankrijk had gelezen, want daarin beschreef hij ook die landhoenders.

Toch heeft dit boek mij een goed inzicht gegeven in de historie der afstamming,zoowel van de wilde als de tamme hoenders en de vreemde rassen. Ook hierin werd bevestigd, dat de landhoenders overal dezelfde waren sedert de jaartelling en door kruising nieuwe rassen deden ontstaan.

Wegener noemde de volgende Duitsche rassen: Steierische,Sträsburger,Wetterauer,Hamelsloher,Geesthühner, Lakenfelder,Holthauser,Hamburger,Böhmische, Mohnsperber,Pausbäckschen, Bergische Kräher über dem Berg ,Thüringer Waldhühner, Kaulhühner.

Wij zouden zien al deze rassen na te sporen in hun landstreek.

Wij vertrokken 's middags 1 uur uit Bremen langs allerlei dorpen naar Hamburg. Wij zouden over Hannover,Magdeburg,Leipzig,Weimar,Erfurt,Eisenach,Cassel, Dortmund,Münster naar Enschedé gaan. In Münster zou de Heer K. per spoor naar huis terugkeeren. Het was een prachtige tocht, maar wij zagen helaas niet veel van alles wat Wegener had beschreven. Sedert 1877, toen zijn boek verscheen,was bijna alles verdwenen. Wij vroegen overal naar de hoenders door W. beschreven; men kende nog wel de namen, maar de eigenlijke landhoenders waren geleidelijk door kruising veranderd.

Van Bremen naar Hamburg.

Er was besloten niet de steden te bezoeken,maar alleen de dorpen en daar in de kleine hotels te overnachten; zoodoende kregen wij met de boeren aanraking en konden alles vragen. Doordat K. op het land was opgegroeid tusschen de boeren,was hij als geboren Duitscher de juiste man voor dit alles. Zijn groote kennis en ervaring als beeldhouwer kwam hierbij te hulp en op deze wijze werd de tocht voor mij zeer leerzaam en van groote waarde voor hetverleden en de toekomst.

H. was overal bekend door zijn Taschenbuch für Hasse-geflügelzucht en had reeds meermalen deze streken bezocht. Veel hoenderparkhoudere kenden hem ook.
Wij reden over Otterberg, Scheisel, Buchholz en meer kleine dorpjes, wier naam ik niet allen aangeteekend heb, naar Harzburg. Dikwijls stapten wij af en gingen een eindje het land in, waar de boerderijen lagen. De hoenders waren veelal gekruiste landhoenders, zonder naam. Veel zwarte, zwartbonte, zilverpel met grove teekening, patrijskleurige en koekoekveerige, soms met kuifjes, of met veeren aan de pooten. Hier en daar nog enkele Goldmöven , Silbermöven, maar geen toomen. Wij kwamen 's avonds om 9 uur in Hamburg, waar wij bleven logeeren.

Wij informeerden naar de z.g. Hamburger hoenders, maar deze waren er niet bekend. Een koopman, die sedert jaren de kippenmarkten bezocht, bij Hamburg, kende ze ook niet, hoewel wij de afbeeldingen lieten zien.

Hij vertelde dat er tusschen Harzburg en Hamburg verscheidene hoenderparken waren en maakte ons duidelijk waar ze lagen, zoodat wij besloten er Zondags heen te gaan en dan over een zijweg naar Lüneberg.

Wij zagen 4 hoenderparken met een massa kippen. Er waren nog patrijskleurige en zwarte, die ze Geesthühner noemden, ook Geestsperber(koekoeksveerige); verder enkele gold-en silbermöven , maar meest gekruiste soorten, waarin Aziatisch bloed te zien was. Men hield er ook zuivere Cochins, Brahma's, Maleyers en Spaansche hoenders voor kruising en het broeden. Hamburgers waren er echter niet, wel enkele rozekammige hoenders, zonder een bepaalde kleur. Onze conclusie was dat er geen Hamburgers bestonden, zooals in Holland.

Men kende ook z.g. Schlotterkämme en dat waren landhoenders, welke gekruist waren met spaansche hoenders; Ze hadden groote omgeslagen kammen, zelfs de hanen en groote witte oorlel len. Dit ras werd ook door Wegener genoemd, als ontstaan uit deze kruising, dus het klopte.

Op weg naar Lüneberg werd het landschap heide en zand en veen met weinige kleine boerderijtjes, met meestal landhoenders en gekruiste met Asiaten.
Van Lüneberg naar Uelzen werd het terrein heuvelachtig, met hier en daar een armoedig gehucht of boerderijtje. Hier zagen wij "Kaden" d.w.z. woning,schuur, keuken en stal onder één dak.
Daarover schreef Wegener ook.Dit hadden wij in Drenthe toen nog veel in kleine dorpen als:Spier,Wijster,Amen, enz. In het dak zaten de hoenders in een latten hok, dat met een trapje naar buiten liep.
De hoenders waren nog niet noemenswaardig verbasterd en meest patrijskleurig,goldmöven en silbermöven.

Een zandweg met een goed zandpad liep naar Celle, daar lagen meer boerderijen dan aan den grooten weg. Hier was het weer hetzelfde als overal. In Celle logeerden wij en aangezien in de stad Hannover voor ons niets te zien was, gingen wij den volgenden morgen langs de rivier de Aller en de Oker naar Brunswijk.

Het was een prachtige tocht. Overal dorpen en kleine stadjes met veel landhoenders en kruisingen van allerlei soort. Hier waren ook Italiaansche hoenders ingevoerd, vooral in de steden, waar bij kleine hoenderparkjes lagen. Men hield er reeds raszuivere Leghorns Cochins,Brahma's en Spaansche hoenders.
Zij werden door de Landwirthschafsvereine beschikbaar gesteld voor kruisingen. Wij logeerden in het dorp Sudenberg bij Magdeburg, een echt Duitsche bierknijp, café, hotel, alles tegelijk.'s Avonds kwamen de boeren op een bank voor het huis zitten praten en dan hoorde

K. ze uit. Den volgenden dag langs de rivier de Elbe en Mulde naar Leipzig; een mooie maar zware tocht over heuvels en door dalen. Overal landhoenders maar geen zuivere rassen meer,behalve in de hoenderparkjes.

Woensdags gingen we van Leipzig naar Erfurt langs de Saale en kwamen wij nu in Thüringen, waar wij hoopten de Pausbäckschen te zien, maar ze waren er niet. Ze zouden te vinden zijn in de buurt van Eisenach in Ruhla. Langs de Saale was het als overal,veel kruisingen , enkele mooie landhoenders en in de parken zuivere vreemde rassen.

Donderdags van Erfurt over Eisenach naar Cassel en langs een zijweg naar Ruhla. En ja,daar kende K. een fokker,die ze moest hebben. Hier zagen wij de eerste Pausbäckschen in allerlei kleuren.Het was interessant zooiets plaatselijk te zien. Ik kocht een goudlack haan en hen voor 5 mark, welke mij de volgende week gestuurd zouden worden.
Van Cassel en Dortmund over bergen en dalen langs de Ruhr. Dit was wel de zwaarste tocht. De toestand was hier ook zooals overal; het landhoen ging verdwijnen om plaats te maken voor vreemde rassen.

Van Dortmund ging het Noordelijk door Münsterland tot Münster en vrijdag's avonds nog door tot Bentheim. Hier nam de Heer K. afscheid en ging per trein naar Leipzig. Zaterdag's morgens ging ik over de grens naar Enschedé en reed ik over Ommen naar Meppel, waar ik des avonds om 10 uur aankwam. Des Zondags sliep ik het wijzertje rond, wat te begrijpen was,hoewel ik niet bijzonder moe was. Met een goed rijwiel kan men veel doen als men jong en sterk is.
Wat ik intusschen in het Münsterland zag, is nog wel de moeite waard te vermelden.

Er waren Lakenvelders, Bergkraaiers, Klomphoenders en verbazend veel dwerghoenders.

Opmerkelijk ook was hier de invloed van kruisingen met kuifhoenders, die overal te zien was. Men noemde ze Brabanters (Wegener blz. 168-169).
Ook waren er Padua's, Holl. Witkuiven. Uit mijn vraag bleek, dat ze uit Holland waren ingevoerd; men noemde ze Holländer Haubenhühner.

Mijn conclusie was ook hier, dat de landhoenders gingen plaats maken voor vreemde rassen, eerst door kruisingen om daarna geheel te worden opgelost in nieuwe rassen. Ik vond het jammer dat men niet probeerde om het landhoen te verbeteren, hetgeen toch zeer goed mogelijk was.

Aanteekeningen over de reis met Rudolf Kramer.

Bremen. Otterberg,Scheisel.

Hamburg Buchholz,Harzburg.

Op het land nog veel landhoenders die deden denken aan Gold en Silber-Möwen. Het meeste echter kruisingen in allerlei vormen en kleuren.
Het aantal was niet te tellen.

Hamburg. 4 Hoenderparken.

Hamburgers waren hier niet te vinden.

Wel zag ik er: Landhoenders:

Geest-hühner ,Patrijskleurig

Geest-sperber,Koekoekveerig.

Brahma's,Spaansche,Cochins,Maleyers.

Ook waren er rozekammen,die uit kruising met Maleyers en Geest-hühner waren ontstaan.

1-6 Bergkraaiers

1-6 Schlotterkämme,allen uit Spaansche gefokt.

Lüneburg,Uelzen,Evern,Bienenbuttel,Bevens,Celle,Brunswijk, Hannover naar Mägdeburg,Sudenberg,langs de Elbe naar Leipzig.

Overal op de boerderijen kwamen de Möwen (gold en Silber) nog sporadisch voor.Er waren allerlei kruisingen, te veel om te beschrijven,maar ook hier en daar zuivere rassen.

Mooie toomen: Leghorns,patrijs,wit,

Cochins,patrijs,geel

Brahma's,wit

Spaansche, zwart.

Ook waren er mooie Bergkraaiers, die meer in zwang kwamen en ook enkele nieuwe Duitsche rassen als: Ramelslohers ,Haakthalzen,(wit) Lüneburgers,Oldenburgers(patrijskleur).

1881-1891. Na 10 jaren.

Einde 1891 was een tijdperk van onderzoekingen afgeloopen,dat precies 10 jaar had geduurd.

De toestand die in 1881 overal zóó was, dat tot dat jaar nergens anders dan landhoenders voorkwamen,begon zich geleidelijk geheel te wijzigen.

Dit proces zag ik ieder jaar op mijn reizen door Drenthe zich voltooien.Ik kwam iedere drie maanden in de dorpen en heb dus in 10 jaar Drenthe tot in de kleinste gehuchten bezocht.

In 1892 meende ik goed te doen een 6 tal toomen Drentsche hoenders aan te houden,ten einde te trachten ze weer opnieuw bij de boeren te brengen.

Ik had toen:

1-7 Patrijskleurige

1-8 Goudpel

1-8 Zilverpel

1-6 Zwartbont

1-6 Roodbont

1-6 Koekoek

Ik ruilde broedeieren van deze voor gewone eieren. Verder plaatste ik overal fokstammen waar men dit verlangde. Geleidelijk plaatste ik een 30 tal fokstammen. Zoodoende kon ik altijd mijn fokmateriaal aanvullen en ook voor de Tentoonstellingen gereed zijn.

Bij deze fokstammen had ik de meeste hennen gekregen uit: Kruising Bergkraaier x Patrijshennen.

Kruising Campine x Goudpel.

Deze waren iets grooter dan gewoon en legden ook grooter eieren.

De Fokstations die ik in Drenthe had waren zoo ingericht dat ze bij de boeren of tolgaarders waren ondergebracht,wier buren ten minste op 10 minuten afstand woonden, ten einde het treden van vreemde hanen te beletten.

---

1. K.Nijstadt,Ruinen	1-12	Dr.H.Patrijskl. (kleurtype A)
2. Tolgaarder,Ruinen	1-10	Dr.H.Patrijskl. (kleurtype A)
3. J.Bischop,Ruinen	1-10	Dr.H.Patrijskl. (kleurtype A)
4. B.Duinkerken,Holl.Veld	1-10	Zwartbont
5. J.Driegen,Ambt.Voll.hove	1-8	Goudpel
6. Tolgaarder,Diever	1-8	Goudpel
7. Tolgaarder,Hooghalen	1-10	Patrijskl. (Kleurtype A)
8. G.Kuiper,Hooghalen	1-10	Patrijskl. (kleurtype A)
9. J.Dekker,Halerbrug	1-10	Goudpel
10. R.Nijwennig,Orvelte	1-10	Goudpel
11. K.Seubring,Orvelte	1-10	Goudpel
12. Schutte,Orvelte	1-10	Goudpel
13. Tolgaarder,Westerbork	1-8	Goudpel
14 Molenaar,Wijster	1-8	Goudpel
15. W.Vredeveld,Rep	1-10	Patrijskl. (kleurtype A)
16. H.Bos,Gees	1-6	Zilv.Patr.kl.
17. H.B.Westerling,Loon	1-10	Patr.kl. (kleurtype A)
18. J.Krabben,Balloerveld	1-10	Patr. kl. (kleurtype A)
19. J.Udding,Eext	1-6	Patr.kl. (kleurtype A)
20. H.Udding,Anderen	1-6	Patr.kl. (kleurtype A)
21. J.Tecken,Gieten	1-10	Patr.kl. (kleurtype A)
22. H.Speelman,Gieten	1-10	Patr,kl. (kleurtype A)
23. G.Jipping,Gasselte	1-12	Patr,kl. (kleurtype A)
24.Tolgaarder,Gasselte	1-10	Goudpel
25. Tolgaarder,Holde	1-12	Goudpel
26. Tolgaarder,Drouwen	1-10	Patr.kl. (kleurtype A)

27. Tolgaarder,Buinen	1-10	Patr.kl. (kleurtype A)
28. Tolgaarder,Vries	1-8	Patr.kl. (kleurtype A)
29. Tolgaarder,Holl.Veld	1-8	Patr.kl. (kleurtype A)
30. Tolgaarder,Geesbrug	1-8	Patr.kl. (kleurtype A)

Broedeieren werden verkocht à 5 cts.

In 1888 had ik eenige kruisingen gemaaktvan Drentsche hoenders,zilverpel met lichte Brahma's. Ook hiervan plaatste ik eenige toomen op 2 fokstations, nl.:

Tolgaarder,Havelterberg	1-6	Kruising Drentschehoen x Brahma's.
Tolgaarder,Nijeveen	1-6	Kruising Drentschehoen x Brahma's.

om de resultaten te vergelijken.

Broedeieren à 5 cts.

Hiermede begon de wederopbouw der Drentsche hoenders in Drenthe!!

De afwijkingen bij de Drentsche Landhoenders.

Toen ik in 1892 een onderzoek van 10 jaren had beeindigd en een vrij volledig overzicht had verkregen van de landhoenders en de nieuwe vreemde rassen, besloot ik bij de landhoenders die nooit gekruist waren geworden, een onderzoek in te stellen naar de Kleine verschillen in vorm en kleur, die ik hier en daar aantrof.

De vraag rees: Wat waren deze afwijkingen van het normale type, waaruit kwamen ze voort; waren ze erfelijk of niet en waren ze verder te kweeken tot grootere afwijkingen?
Deze drie vragen zou ik trachten te beantwoorden.

Het onderzoek werd geleidelijk zeer omvattend en breidde zich voortdurend uit.
Ik heb dit onderzoek uitvoerig beschreven in Deel I De Hoenderrassen, blz. 12-49:
Ik verdeelde de rassen toen in normale en abnormale in verband met deze afwijkingen.
Dit onderzoek werd in 1905 voortgezet en duurde tot 1910.

Het onderzoek naar de landhoenders werd inmiddels geregeld voortgezet.
Aangezien ik op mijn zakenreizen geregeld 4 x 's-jaars alle dorpen in Dranthe bezocht en mij geen bijzonderheden liet ontgaan, noteerde ik op alle reizen wat mij vermeldenswaard voorkwam.
Dit alles, gevoegd bij vele reizen door Europa, Nederland enz, zal ik in dit boek beschrijven.

1892. Landhoenders in Drenthe.

Overzicht van circa 40 Reizen,ieder van 2 dagen.

Geleidelijk begon de invloed van Vreemde rassen zichtbaar te worden.
Via Koevorden kwamen uit Münster met de Münstersche kippen of vogelwagen Maleyers,Bergkraaiers,Drentsche Landhoenders .Ook Italiaansche hoenders en nog later Aziatische rassen. Ze waren overal te vinden. Het waren meestal hanen die voor de kruising werden gebezigd. Den invoer uit Visé was stopgezet wegens den invoer van zieke hoenders.
Een veearts waakte daar voor den invoer. De hoenders uit Duitschland waren gezond en goed,daar zorgde de Duitsche Juul of de Poepe wel voor.

Ook van uit Meppel en Assen werden vreemde rassen verspreid,die op de weekmarkten werden aangevoerd. Ik had zelf ook eenige kruisingen van Brahma's en later van Cochins en Maleyers uitgezet,met de bedoeling het bruine ei te bevorderen.

De Hanen gaf ik aan enkele boeren-tolgaarders bij Meppel , o.a. te Tweelo,de Knijpe,Staphorst en de Wijk. De resultaten vielen niet tegen en zoo hielp ik ook mede aan de algemeene"mode",het verspreiden van vreemde rassen onder de landhoenders.Later heb ik er genoeg spijt van gehad.

1893. In dit jaar wijzigde zich de toestand in nog veel erger mate dan in 1892.
Overal zag men vreemde rassen,soms zeer mooi in toomen bij de liefhebbers,maar ook bij de boeren. Het werd als het ware een wedstrijd om te kruisen met allerlei ingevoerde rassen,als Brahma's,Cochins,leghorns,Spaansche enz.

Bij de liefhebbers zag men bijna geen landhoenders meer. Op de Meppeler najaarsmarkt was de aanvoer hoofdzakelijk: Kruisingsproducten.
Ik zag dat jaar maar een tiental boerenhennen met zuivere goudpellen en enkele patrijskleurige.
De zwartbonte en verschillende gekleurde landhoenders werden nog vlot verhandeld, maar gemengde toomen brachten bijna niets meer op. Zoo ook in Assen en op de Zwolsche markten.

1894. In 1894 waren de landhoenders reeds teruggedreven tot hier en daar een toom en hier en daar liep nog een enkele hen.
Het evolutie-proces werd een revolutie,ten nadeele van de landhoenders.

Als ik een telling maakte,kwam ik tot het resultaat dat nog geen 10% van hetgeen in 1881 bestond, aanwezig was.

Van mijn eigen foktoomen en die welke bij Tolgaarders en boeren waren geplaatst,kon ik echter nog goede resultaten zien.
Ik had werkelijk succes met mijn foktoomen, want niet alle boeren wilden alles zoo maar weg doen.
En ik zorgde er voor dat overal mooie dieren waren, die minstens even groote eieren legden als de kruisingsproducten.
Het gevolg was dat einde 1894 het aantal Drentsche hoenders weer belangrijk was toegenomen en velen er weer toe overgingen de leelijke kruisingsproducten op te ruimen.

1895. Reisje naar Oost-Friesland en Norderney.

Toevallige omstandigheden maakten het gewenscht,dat ik eenige dagen wat rust moest zoeken aan zee.
De dokter sprak van de eilanden in de Noord Zee.

Ik koos Norderney,om meteen eens te zien wat Oost-Friesland wel opleveren kon voor mijn studie der landhoenders.
Het was een besluit dat mij de grootste voldoening heeft opgeleverd.
De reis ging als volgt:

Heen:

Nieuweschans,Bunde,Leer,Northmoor,Neermoor,Emden, Suurhaus,Georgheil,Aurich,Norden,Haage, Nordeich en van daar per boot naar Norderney.

Terug.

Nordeich,Esenz,Wittmund,Jever,Wilhelmshafen,Leer.

Nadat ik in Nieuweschans was aangekomen en ik mijn Velo uit den trein had gehaald,reed ik begunstigd door mooi Augustus weer naar Bunde en Leer.
Langs de wegen zag ik op een 30 tal boerderijen meestal patrijskleurige en goudpel landhoenders.
Er waren geen gelijk gekleurde toomen en ze geleken in kleur en grootte op de Groninger Meeuwhoenders.
Men noemde ze in Bunde en Leer allen Goldmöwen,zonder onderscheid te maken tusschen patrijskleur en Pel.

Ik telde tesamen een 300 tal hennen en een 30 tal hanen.De hanen waren meestal patrijskleur.Opmerkelijk waren de massa's Zwart-roode hanen. Na Leer ging het Noordelijk over de dorpen Northmoor,Neermoor naar Embden.Hier zag ik de eigenlijke möwen-hoenders,zooals wij ze ook kenden in Friesland en wel precies hetzelfde type,klein,kleine staande kammen en steile staarten; mooie witte oorlellen en blauwe pooten.

Ze waren echter nog kleiner. Het was een lust om te zien hoe overal in deze dorpen de möwen in en door het dorp liepen,in allerlei kleuren. Ik zag de volgende kleurtypen,het waren dezelfde als die welke in de lijst van kleurtypen bij de Drentsche hoenders voorkwamen (circa 40-50 in aantal.)
Er waren dieren bij duizenden inplaats van bij honderden.In sommige dorpen liepen overal opde markt de dappere haantjes,die uit alle zijwegen kwamen opzetten om daar te worden getrecteerd door de bewoners op kruimels en stukjes brood. Want voeder kregen ze niet, dat moesten ze maar op de mesthoopen en op de akkers en graslanden zoeken. Dus was de markt de algemeene voederplaats,en daar kwam alles bijeen. De haantjes vochten er een robbertje of leverden ware veldslagen, waarbij de bevolking toekeek en de jongens wedden om een pfenning wie het winnen zou. De overwonnene droop af, maar was met een kwartiertje al weer klaar om tegen een ander te beginnen en zoo ging het den geheelen dag door.

Het was hier om zoo te zeggen duidelijk zichtbaar, dat het als 't ware een eeuwenoude historie te zien gaf. En zoo moest dan ook het Oost-Friesche land er hebben uitgezien sedert overoude tijden.
Het was een prachtig en levendig schouwspel in allerlei kleuren.
Door deze oude historie is het ook verklaarbaar,dat er zooveel kleurtypen waren, want alles paarde onder en met elkaar.
Hierdoor kreeg ik ook een inzicht in de toestanden, zooals die sedert eeuwen in Drenthe en Friesland hebben bestaan; hoe ouder de historie,des te meer kleurtypen.

En zoo was het overal in Friesland (Oost),ook nadat ik Embden over het kanaal was gepasseerd en over Suurhaus,Georgheil,Aurich,Norden,Haage naar Nordeich was gereden.
Het viel mij ook hier op dat de hennetjes zoo klein waren,maar uit gesprekken met de boeren bleek mij dat ze nooit voeder kregen,maar dit zelf maar moesten zoeken.Het waren gewoon natuurproducten,natuurkinderen van het land,klein maar gehard,ook tegen de felle Noordsche zeewinden.
Bepaalde hokken hadden ze niet;'s-zomers zaten ze in de boomen rond het erf en 's-winters boven in de hooiborgen onder de kap op een paar boomstronken, die men daarin bracht.
Voor het broeden zorgde de kip zelf onder de hooiberg. Merkwaardig was het dat de boeren alle kleuren "Möwen" noemden,zelfs de zwarte en witte.

Op den terugweg, na eenige dagen op Norderney rustig aan het strand in een stoel te hebben gelegen,ging ik weer met de boot naar Nordeich en vandaar zuidelijk over Esemz,Wittmund,Jever en Wilhelmshafen naar Leer.
Ook hier was het een herhaling van de heenreis.
Duizenden "möwen" hoenders in alle mogelijke kleuren, echter één ras,één type.
Ik concludeerde dat hier eenó de bakermat moet zijn geweest van onze Friesche en mogelijk ook Drentsche landhoenders en wel zoo, dat de Friezen die in de 6e eeuw reeds Nederland hebben bewoond tot den Rhijn, deze hebben meegevoerd. De terpvondsten wijzen echter op een oude historie,zie deel I.
In ieder geval waren hier vóór 1895 geen vreemde hoenders bekend.

1896: Reizen door Drenthe.

Nadat gebleken was, dat het Drentsche hoen aan den vooravond van zijn verdwijnen stond, nam ik de proef met het voortkweeken van kleine afwijkingen op steeds grooter schaal, wat al mijn tijd in beslag nam.

Het overzicht van deze proeven kan ik hier niet geven, daarvoor was het te uitgebreid.
Het resultaat is echter vastgelegd in mijn werk over "de Hoenderrassen" gelijk te voren reeds is vermeld.
Deze proeven hebben geduurd van 1895-1900, waarna ze werden gestaakt, omdat het resultaat niet was wat ik verwachte, n.l. dat deze afwijkingen, die naar ik meende uit de omgevende omstandigheden voortkwam- niet erfelijk bleken te zijn.
Feitelijk kon ik dus mijn pogingen als mislukt beschouwen, al was het negatieve resultaat ten slotte toch ook van belang geweest.

1897. Reisje naar Texel.

Een weekje vacantie op Texel; dit was noodig voor mijn herstel,omdat ik totaal overwerkt was. Aldoor de vogelwereld bezien,vrij van zakenzorgen!

Mijn vriend J.Daalder ontmoette ik te Oosterend,na aankomst van de boot: "Ada van Holland" uit Nieuwe-Diep. Ik logeerde bij Daalder en daarna in Den Burg.

Op Texel waren niet veel hoenders,maar toch op enkele boerderijen waren landhoenders,enkel in de goudpel kleur. Deze goudpelkleur vertoonde echter 4 à 5 nuanceeringen nl.grof en fijn gepeld,grof en fijn gestreept en goudlaken.

Hier en daar liep een witte of roodbonte,maar ik zag tusschen de 100 hennen maar 1 witte en 3 roodbonte. In den Burg waren ze in kleine hokken omdat ze daar niet mochten losloopen. Ze geleken veel op de Assendelftsche,echter met kleine enkele kammetjes. Ook hier waren ze zeer klein van type.

1897. Landbouwtentoonstelling te Steenwijk.

Inzending op de Landbouwtentoonstelling te Steenwijk van Drentsche hoenders in 11 kleuren.
(zie H.Rossen I-blz.186). De kleuren waren:
(goudlaken,zilverlaken,goudpel,zilverpel,koekoeksveerig,zwart,wit,blauw,geel,roodbont,zwartbont,klomphoenders).

1898. Reizen door Drenthe voor zaken.(hoenderpark Havelte)

In dit jaar schreef ik een artikeltje in "Avicultura": "Een blik in het land van hei en struiken",waarin ik de aandacht van de fokkers wereld vestigde op de Drentsche boerenhoenders.

Ik wilde trachten deze voor het uitsterven te bewaren. Het resultaat was dat men mij gewoonweg uitlachte.Ik hoor op een vergadering nog het gebrul van: Drentsche boer met je rommel,wou jij ons hier wat komen vertellen! Het boerenhoen zou een ras zijn! Ik had slechts medelijden met de schreeuwers en toen besloot ik ze rondweg te overtuigen dat alle geschreeuw zou verstommen.

Ik richtte een hoenderpark op mijn landgoed in Havelte op,waarin ik in den loop van het jaar 19 stammen Drentsche hoenders bij elkaar had in de volgende kleurtypen:

1 Patrijskleur (kleurtype A)
2 Goudpel
3 Zilverpatrijs
4 Zwartbont
5 Zilverpel
6 Roodbont
7 Blauw
8 Zwart
9 Koekoek
10 Roodblauw
11 Rood koekoek
12 Goud Boekweiten(roodhals-zwart)
13 Zilv.Boekweiten(zilv.-hals-zwart)
14 Lakenvel
15 Witbont
16 Wit
17 Aschkleur
18 Geel witpel
19 Blauwbont

Ik zond toen bij Ornithophilia te Utrecht 3 toomen en 8 enkele nummers in en kreeg daarvoor het volgende Diploma, dat ik nog bezit:(zie afbeelding)

Ereprijs: Inlandsch boerenhoen Haan

Ereprijs: Inlandsch boerenhoen Hen

Ereprijs: Drentsch boerenhoen Hen

2e Prijs: Drentsch boerenhoen Goudpel Haan

2e Prijs: Drentsch boerenhoen Goudlaken Haan

1e Prijs: Drentsch boerenhoen Goudlaken Hen

1e Prijs: Drentsch boerenhoen Zwartbont Haan

2e Prijs: Drentsch boerenhoen Roodbont Haan

1e Prijs: Drentsch boerenhoen Zwartbont Hen

1e Prijs: Drentsch boerenhoen Aschkleur Haan

1e Prijs: Drentsch boerenhoen Aschkleur Hen,

Hiermede had ik het pleit gewonnen en gezien de feiten werd het Drentsche hoen als ras erkend.
Groot was echter de verontwaardiging der Liefhebbers van vreemde rassen,die hun toegedachte Ereprijzen zich zagen ontgaan.
En toen begingen deze heeren,allen Secretarissen der Tentoonstellingen de fout,stil een besluit te nemen om: boererhoenders niet meer als ras te erkennen,zoodat ze niet meer konden worden geexposeerd ! ! !
Sedert dien zond ik mijn dieren in onder de kolom: "Niet genoemde rassen, ter opluistering ! ! ! !

In 1898 plaatste ik een artikeltje in Avicultura waarin ik aandrong op de oprichting van een Vereeniging tot bescherming der Nederlandsche hoenders. Avic. No.15).
Ziende dat behalve de landhoenders ook het gevaar dreigde dat onzeoude Nederlandsche rassen zouden moeten bezwijken voor de ongebreidelde invoer der Asiatische en overige vreemde rassen, achtte ik het gewenscht dat hier samenwerking gewenscht was ten einde een algeheele opruiming te voorkomen.

In dat jaar hield ik een telling van de nog aanwezige Nederlandsche hoenders, door aan de adverteerders van broedeieren een circulaire te zenden, waarin beleefd werd verzocht te willen meewerken om een goed overzicht te krijgen.
Het resultaat was dat ik vrij volledige gegevens verkreeg door aller medewerking. Het overzicht daarvan publiceerde ik en dit resultaat was zeer bedroevend.

Hieruit bleek, dat er geen Nederl. Uile baarden meer waren, geen Brabanters; verder nog:

15 Kraaikoppen, zwart, koekoek, wit bij G.J. Swijtink Arnhem.
60 Holl. Kuifhoenders, bij diverse fokkers.
130 Holl. hoenders, bij diverse fokkers.
100 Drentsche hoenders, bij R.N. en de fokstations.
350 Friesche hoenders, bij veel fokkers.
30 Brakels (Goud en zilver)
10 Gron. Meeuwen, bij B.T.M. Brouwers te Groningen.
40 Assendelftsche.

In totaal dus 735 stuks (zegge Zevenhonderd vijftig !) in heel Nederland.

Deze mededeeling in de vakbladen had succes, want velen besloten ze opnieuw te gaan fokken.
Ik besloot zelf om de Uilebaarden en Brabanters terug te fokken, omdat ze er niet meer waren, hetgeen dus wel de moeilijkste taak was.
Hiervoor nam ik: Duitsche Uilebaarden en La Flèches van G.J. Swijtink, te Arnhem.
Door een advertentie in de Gefl. Börse slaagde ik er in een 3 tal Brabanters te krijgen uit Beieren, terwijl ik uit kruisingen hoenders met kuifjes uitzocht en ook Crève Coeurs hanen daarbij gebruikte.

Hiermede zou ik beginnen in 1899 om alles weer op te bouwen.

Ik fokte hiervan een paar honderd kuikens die ik wederom als vroeger bij boeren en tolgaarders plaatste. (zie boekje 1899-1906).

Van La Flèche met Uilebaard plaatste ik 8 toomen.
Van Crève Coeur met Uilebaard plaatste ik 1 toom.
Van Brabanters met Uilebaard plaatste ik 1 toom.
Van Kraaikoppen met Uilebaard plaatste ik 2 toomen.
Ik verkreeg een massa kuikens,waarbij vele zeer mooie zoodat er dit jaar een paar honderd mooie dieren waren.

1899. In dit jaar besloot ik een onderzoek in te stellen in het buitenland naar de aldaar aanwezige hoenderrassen.
Ik verkreeg een vrij volledige litteratuur en zoodoende een goed overzicht van hetgeen er vóór 1899 was geweest in alle landen.
Mijn bibliotheek bestond reeds uit circa 20 werken en wel de volgende:

<u>Nederlandsch.</u>(nieuwe werken) en 3 oude:

R.T.Maitland. Handboek v.d. Hoenderliefhebber.
R.T.Maitland. Standaard voor hoenders. 1892
R.T.Maitland. Handl.v.d.verzorging van hoenders 1887
A.Nuyens. Geillustreerde Pl.Bibliotheek 1886
Het fokken van Kuthoenders
P.Belon du Mans. 1555
Dr.J.Johnston. 1660
Brisson. 1750

<u>Engelsch.</u> L.Wright. 1893

<u>Duitsch.</u> Baldamus. 1881
J.P.Wegener. 1877
B.Duringen. 1886
J.M.Bechstein. 1793

Fransch.	Valmont de Bomare.	1770
	C.J.Temmink	1813
	Sabouvan de la Bonnetterie	1771
Latijn.	U.Aldrovandus	1634
	Conrad Gesner.	1550

Een beknopt overzicht van deze litteratuur is onmogelijk te geven.
Ik beschreef alle rassen die vóór 1900 hebben bestaan ten einde deze later te publiceeren in een boek.

Het was echter interessant om te zien hoe sedert het jaar 1500 zich de pluimveeteelt had ontwikkeld en welke rassen zich geleidelijk verspreidden. Speciaal Nederland had hierin zeker wel de voornaamste plaats.

Overzicht van mijn fokstammen 1899.

G.van Olst,Oldebroek, Haan La Flèche ,6 hennen Uilebaard blauw, 3 Uilebaard(wit) 2 hennen Uilebaard geel.
J.Veyer,Staphorst,Haan Zwart Uilebaard,4 hennen Uilebaard enkele kam.
2 Hennen zwart,Rozekam, 1 hen Uilebaard geel Rozekam.
Haan Zwart La Flèche 8 Zwart Uilebaard,enkele kam.
Haan Zwart La Flèche 7 Wit Uilebaard,enkele kam.
Tolgaarder Echten.
Haan Zwart La Flèche 5 Goudl.Uilebaard,enkele kam.
6 Zilverl.Uilebaard,enkele kam.
W.Bennink.Echten.
Haan zwart Uilebaard,12 Hennen La Flèche
H.Segers,Ruinen.
Haan Zwart Kraaikop,8 Hennen zwart Kraaikop.

C.J.Ridderhof,Dordrecht.

Haan Crêve Coeur,5 Hennen Zwart Uilebaard,enkele kam.

H.Bakker,Koekange.

Haan Wit Uilebaard,6 Hennen zwart La Flèche.

L.Bergman,Ruinen.

Haan Blauw Kraaikop,2 Hennen zwart Kraaikop.
5 blauw,6 wit.

J.Bisschop,Ruinen.

Haan Blauw Kraaikop,10 Hennen blauw La Flèche.

L.Bennink,Ruinen.

Haan zwart Kraaikop,7 Hennen blauw La Flèche.

J.Krabben,Ballo.

Haan Brabanter,6 Hennen blauw Brabanter.

1900. Het jaar 1900 werd een belangrijk jaar.Nadat ik in Mei een oproep had geplaatst in Aviculturia voor een Nederlandsche Hoenderclub,kwam deze in den winter tot stand.

Van mijn fokstammen had ik het vorige jaar ruim 1600 broedeieren verkocht en zelf in 3 broedmachines circa 400 kuikens gebroed.(zie boekje 1900):

Het resultaat was zeer goed zichtbaar,want bij de Tentoonstelling van Ornithophilia te Utrecht waren ingezonden:

42 nummers, Hollandsche witkuiven.
68 ,, , Kraaikoppen.
42 ,, , Friesche hoenders.
22 ,, , Uilebaarden.
106 ,, , andere Ned.Rassen.

± 300 nummers.

Er was dus door de oprichting der N.H.C. een flinke opleving gekomen.

(De resultaten van mijn proeven te Havelte en bij boeren publiceerde ik in 1909 in:
De Hoenderrassen Deel I blz. 148 ,deze liepen van 1901-1905).

Ik publiceerde in dat jaar in Avicultura van Mei de resultaten van mijn onderzoekingen naar de afstamming der Nederlandsche hoenderrassen onder den titel: "De afstamming der Nederlandsche hoenderrassen."

Bij de oprichting der Nederlandsche Hoenderclub waren de volgende rassen erkend:
Kraaikoppen,Holl.Witkuiven,Friesche pellen,Drentsche hoenders en Ned. Uilebaarden.
Wij stelden hiervoor in dat jaar de Standaard op.
In dat jaar besloot ik een 2e Reis door Nederland te ondernemen,ten einde eens na te gaan wat er nog over was aan Landhoenders en welke vreemde rassen er waren gekomen.

Ook publiceerde ik verschillende resultaten van verbetering van Drentsche hoenders,t.a.v. Eierproductie en legvermogen (zie bladz.).

1900. 2e Reis door Nederland per Motorfiets.

Ik besloot in mijn vacantie in Augustus een 2e reis door Nederland te maken en wel precies dezelfde welke ik in 1888 had gemaakt, zoodat ik een overzicht kon krijgen van alles wat zich in circa 12 jaren had gewijzigd.

Feitelijk zou ik met de conclusie kunnen volstaan die ik in het resumé van deze reis heb gemaakt, nl.:

1e. Bijna alle landhoenders verdwenen.

2e. Opkomst van Nederlandsche rassen, nadat deze door verwaarloozing ook bijna verdwenen waren.

3e. Verschijnen van allerlei kruisings-producten zonder een bepaald ras te vormen.

4e. Opkomst van vreemde, ingevoerde Aziatische rassen en vreemde zuivere rassen uit het Buitenland.

Mijn vriend Vries was echter met deze conclusie niet tevreden en meende dat ik toch nog eens precies diende te beschrijven wat ik aantref.
Dit nu was niet zoo eenvoudig, omdat het mengelmoes van kruisings-producten niet terug te brengen was tot bepaalde rassen, althans niet in de meeste gevallen.

Zoo besloot ik dan maar de toomen landhoenders te noemen, die ik nog zuiver aantref en nog verder te bepalen met "vermoedelijke" kruisingen, en waar aanwezig: Zuivere vreemde rassen en deze met name te noemen.

Overijssel, Gelderland, Betuwe, Limburg, Noord-Brabant, Zeeland, Zuid-Holland, Utrecht.

Zwolle,Wijhe.

Enkele landhoenders,geentoomen allerlei kruisingen.

Olst,Deventer,Zutfen.

Geen landhoenders meer.Leghorns,enkele toomen.1 Haan ± 20 hennen,allerlei kruisingen.

Ruurloo,Groenloo,Winterswijk.

Nog enkele landhoenders,zeer verspreid Leghorns. 6 Hanen ± 100 hennen,allerlei kruisingen.

Terborg,Velp,Arnhem.

Enkele verspreide landhoenders,veel toomen Leghorns.Veel kruisingen.

Elst,Nijmegen.

Toomen Leghorns.Toomen rashoenders:Cochins Brahma's,Wyandottes,Orpingtons,Langshans

Gennep. Toomen leghorns, geen landhoenders.

Venlo. ,, ,, , ,, ,,

Roermond. ,, ,, , ,, ,,

Sittard. ,, ,, , ,, ,,

Beek. ,, ,, , ,, ,,

Meerssen. ,, ,, , ,, ,,

Maastricht. ,, ,, , ,, ,,

Maastricht. Enkele toomen Chaamsche hoenders.Leghorns en kruisingen.

Gelik. Enkele toomen Chaamsche hoenders.Leghorns en kruisingen.

Hetteren. ,, ,, ,, ,,

Achsel. ,, ,, ,, ,,

Eindhoven. ,, ,, ,, ,,

Helmond. ,, ,, ,, ,,

Van de 9 plaatselijke rassen die ik beschreef op mijn 1e reis in 1888, zocht ik speciaal naar hun aanwezigheid en besprak ik met de boeren hun verdwijnen.

Ze zeiden datde pluimvee-adviseur die van de eierveilingen naar hun toekwamen hun aanraadden de landhoenders zoo spoedig mogelijk op te ruimen en daarvoor Italiaansche hoenders in de plaats te nemen.
Wie dit niet deed, kon niet meer aan de Veilingen der Cooperatieve vereeniging ~~broeden~~ verkoopen. ! ! !
Zoo waren ze dus allemaal in een paar jaren opgeruimd.
Er liepen alleen nog Leghorns in de patrijskleur en witte kleur.
In de buurt van Gelik tot Helmond zag ik in 5 dorpen nog mooie Chaamsche hoenders(goud-en zilverpel).

De boeren konden er niet van scheiden en leverden hun eieren dan maar aan particulieren en niet aan de Cooperaties.

Tilburg.	Toomen	Chaamsche,	Leghorns,	kruisingen	van beiden.	
Riel.	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Goirle.	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Chaam.	,,	,,	,,	,,	,,	,,
Breda.	,,	,,	,,	,,	,,	,,

Rozendaal.	Geen landhoenders.	Toomen	Leghorns.
Bergen op Zoom.	,,	,,	,,
Rilland.	,,	,,	,,
Kloetinge.	,,	,,	,,
Goes.	,,	,,	,,
Middelburg.	,,	,,	,,
Middelburg, per boot.	,,	,,	,,
Zierikzee.	,,	,,	,,
Bruinisse.	,,	,,	,,
Steenbergen.	,,	,,	,,
Willemstad.	,,	,,	,,
Numansdorp.	,,	,,	,,

Rotterdam. In den Dierentuin allerlei nieuwe rashoenders,meestal kuifhoenders.

Lekkerkerk. Geen landhoenders.Toomen Leghorn kruisingen.

Schoonhoven. ,, ,, ,,

Langs de Vecht. ,, ,, ,,

Maarssen. ,, ,, ,,

Breukelen. ,, ,, ,,

's-Graveland. ,, 3 wilde,Hoendersoorten

Laren. ,, Toomen,Leghorn kruisingen.

Bussum. ,, ,, ,,

Weesp. ,, ,, ,,

Muiden. ,, ,, ,,

Diemen. ,, ,, ,,

Amsterdam. Artis.Allerlei soorten nieuwe rassen,,

Inplaats van met de nachtboot,ging ik per motor langs de Zuiderzeestraatweg naar Meppel.

Naarden, Baarn,Amersfoort,Nijkerk,Putten,Ermelo, Harderwijk,Nunspeet, Elburg,Zwolle, Meppel.

Overal langs den weg zag ik nog enkele landhoenders bij uitzondering.

Overal waren Leghorns ingevoerd. Van deze waren er ook veel kruisingen met landhoenders.In de Hoofdplaatsen zag ik bij liefhebbers enkele nieuwe rassen.

1904. Reis naar Helgoland.

Deze reis werd niet ondernomen met het bepaalde doel,om onderzoek in te stellen naar de landhoenders Het was echter mijn bedoeling tegelijkertijd mijn aandacht te wijden aan de hoenders,gedurende mijn wandelingen op het eiland,omdat misschien wel eenige gegevens voor mijn studie zouden te vinden zijn.

Met de boot uit Delfzijl ging ik door de Eemsmond naar Helgoland.Hier bleef ik enkele dagen en omdat het eiland klein is,was het niet moeilijk spoedig een overzicht te krijgen van de aanwezige hoenders,

Bijzonder veel waren er niet,maar die er waren, hadden mijn volle belangstelling,want er waren voornamelijk kleine patrijskleurige landhoenders,waaronder allerlei kleurvarieteiten,die den overgang vormden naar de goudpelkleur. En het merkwaardige hierbij was, dat de visschersvrouwen de dieren hielden in miniatuurhokjes,zóó klein,dat ik mij afvroeg of ze er wel gezond in konden blijven.Maar op mijn vraag of de dieren niet ziek werden in die kleine hokjes,keken de vrouwen zeer verwonderd.Welneen, ziek? Ze hadden ze zoo al lange jaren gehouden,zelfs al vele geslachten;ze werden immers goed verzorgd en hierop werd de nadruk gelegd:buiten den invloed van den zeewind,want daar konden ze niet tegen.

Ik meende goed te doen eens een telling te houden en dan de kleuren zooveel mogelijk afzonderlijk te tellen. Dit was niet moeilijk,want de dieren zaten om zoo te zeggen naast elkaar, 6 à 7 kippen,met of zonder haan,in een loop van 1 M2 en in een nachthok van dezelfde afmetingen. Bovendien hield men de dieren in zooveel mogelijk gelijke kleuren bijeen.

Ik teldek60 hokjes (Oben und Untenland) met ruim 400 kippen en 20 hanen,verdeeld als volgt:

Patrijskleur	10 hanen	150 kippen
grof goudgevlekt (geloovert)	5 hanen	100 kippen
goudgestreept	2 hanen	50 kippen
goudgepeld	2 hanen	50 kippen
bruin (buff)	1 haan	50 kippen
	20 hanen	400 kippen

Ik probeerde eenige dieren te koopen,maar er was geen sprake van.Ze hadden ze zelf hoog noodig voor de eieren en ze broedden jonge haantjes voor de slacht.Ze waren gewoon van iedere kip dagelijks een eitje te krijgen,behalve tijdens de "Mauser".

Ik vroeg of de broedeieren wel goed uitkwamen, maar ook hier was het antwoord,dat uit 13 eieren welke onder een kip gezet werden,ook 13 kuikens kwamen. Toen hield ik maar op met vragen en conclu-deerde,dat hier het landhoen zijn bestaan had bewe-zen,omdat kleine dieren in kleine hokjes met een minimum vrijheid een maximum resultaat gaven.

Van loslopende hoenders op het eiland was geen sprake,wegens de windvlagen en het vele zout op het land.

Bij een tweede bezoek in hetjaar 1922,bleek mij, dat de geheele pluimveestapel tijdens den oorlog was opgeruimd en dat men nu trachtte eieren van patrijs Leghorns uit Duitschland te laten komen om de pluimveestapel weer op te bouwen.

1908. Reis naar België en Luxemburg.

Deze reis was een vacantiereis naar de Belgische Ardennen,Han,Rochfort en Luxemburg.
Gedurende 8 dagen deed ik alle mogelijke moeite om het Belgische Ardenner hoen te vinden,maar het gelukte mij niet. Wel trof mij overal de buitengewone verwaarloozing van de landhoenders. In het dorp Rochefort zag ik op een marktplein,waar wij een rustpauze hielden,alle hoenders bij elkaar van een 20 tal boerderijen. Het was gemakkelijk ze met wat brood bij elkaar te krijgen. Bij deze dieren waren hennen,die meerendeels van 3-10 jaren oud waren.

Ze hadden sporen soms van 4 cM lang,pooten met korsten,bevroren kam en waren zonder bepaalde kleuren 't Was in een woord : treurig.

Ik concludeerde, dat er voor de Belgische fokkers nog heel wat te doen was in hun eigen landstreek.

1911. Reis door Zuid-Duitschland.

In den zomer van het jaar 1911 maakte ik een vacantiereis langs den Rijn naar Baden,

Uitgaande van Arnhem reisde ik tot Bonn per trein en vandaar per boot langs den Rijn naar Baden, alwaar gedurende een week uitstapjes werden gemaakt per rijtuig in de bergen.

Gedurende een week maakte ik dagelijks aantoekeningen van de bijzonderheden,welke ik rondom in de dorpen en bij de boeren zag.

Ik reisde van Heidelberg zuidelijk door het Neckardal bij Türingen en verder door het Zwartewoud. Het resultaat van mijn waarnemingen was echter zeer bedroevend,want in die 7 dagen gelukte het mij niet een haan of een hen te ontdekken, die ook maar eenigszins beantwoordde aan het type van het eens zoo fiere landhoen,dat Duitschland van hoog tot laag bewoonde.

In de dorpen verzamelde zich gewoonlijk vóór de herbergen,als er reizigers met een rijtuig aankwamen,alle dorpskippen om te profiteeren van de weggeworpen stukjes brood enz. En wie dit treurige zoodje zag-zonder bepaalde kleur of kam of vorm-voelde als liefhebber zich ten zeerste bedroefd. Was dit nu het resultaat van de in Duitschland met opoffering van zooveel geld en voorlichting beschikbaar gestelde Aziatische rassen voor kruising, of ook van de Middellandsche-zee rassen? vroeg ik mij af. Ja-helaas,men zag de gevolgen van onoordeelkundige kruising van de landhoenders met deze vreemde rassen. Men had ook hier "het kind met het badwater weggegooid".

Men had met minder geld een beter resultaat kunnen hebben.
Ik dien hier echter nog te vermelden het prachtige Hoenderpark van den Amerikaan Zilcken,terraswijze aangelegd met de volgende rassen: Wyandottes,Leghorns, Maleyers,Orpingtons,Holl.Zilverlakens.
(Maandblad N.H.O. blz.).

1912. Reis naar Zwitserland.(Graubunderland)

Wie naar Zwitserland reist en met den trein naar Bazel gaat,heeft volop gelegenheid om gedurende deze reis door de laagvlakten van den Rijn aan beide zijden de hoenders waar te nemen en bijzonderheden met een binocle te bestudeeren.

Het resultaat viel ook hier niet mede,nergens zag ik een mooien toom eenkleurige landhoenders zooals men die in Holland soms zoo mooi op de graslanden kan zien,

Ik zag alleen een massa kruisingsproducten,duidelijk onzuiver voor alle kenmerken,zooals ik die in 1911 ook in den omtrek van Baden had gezien.

Van Bazel ging het met bergbanen door Baselland over Olten naar Lüzern en daarna zuidelijk door Unterwalden langs Brienz,Interlaken,Thun en over Bern terug naar Bazel.

Reeds in 1908 had ik uit Graubunden,uit Dörfli eenige landhoenders laten komen,een ras dat aldaar reeds eeuwen als oud natuurras zou hebben geleefd, gelijk meerdere rassen van huisdieren,als schapen, enz. Deze waren precies gelijk aan Brentsche landhoenders. (Zie H.R.,deel blz. 449) Ik was dus nieuwgierig naar de landhoenders,welke wij nu in even afgelegen landstreken zouden zien.

En ik heb ze gezien,bij duizenden en nog eens duizenden; de dorpen langs de berghellingen leefden van landhoenders,schoon als het land zelve, ongerept en niet door kruisingen bedorven. Het was een lust voor de oogen om van dorp tot dorp te trekken en telkens mij te bevinden te midden van mijn zoo geliefde landgenooten,de eenvoudige landhoenders in al hun kleuren.

Ik sprak toen de hoop uit,dat Zwitserland bespaard mocht blijven voor de invasie der Aziaten en de z.g. rasverbetering door kruising.

Ik kon gemakkelijk eenige toomen voor billijken prijs koopen en kocht er 3,nl. patrijskleurige, roodbonte en goudpellen voor 3 Zw.Francs per stuk en wel van iedere kleur 1-3,welke ik een week later in goede gezondheid ontving.

De boeren konden zich echter maar niet begrijpen,dat er hoenders uit Zwitserland waren gekomen, die precies gelijk waren aan hun eigen kippen- ; dan had ik ze immers wel van hun kunnen koopen- en goedkoeper-.

1913. Reis naar Tirol.

Het doel van deze reis was een tocht te maken naar de gletschers bij den Brennerpas en de Ortler en deze wandeling over te trekken van uit Innsbrück en Brixen .

Ik reisde van München met het bergspoor naar Innsbrück , van waar westelijk de groote Wild-Spitze en de Ortlergroep zichtbaar waren,met hun gletschers en bergpassen,

Een bezoek aan Tirol is voldoende om aan een mensch de genoegdoening te geven,waarop hij zijn geheele leven kan teeren,als op een kostbaren schat.

Onvergetelijk blijft het gezicht op die eenzame wereld van besneeuwde toppen,beschenen door de felle zon,waar eeuwige stilte heerscht en alles in ons tot rust komt in het gevoel van kleinheid te midden dezer grootschheid.

Het was geen gemakkelijk werk om iederen dag 6-8 uur te klimmen van 1000-3000 M: hoogte,maar het ging.En het loonde de moeite.

Ook voor mijn nasporingen had ik deze reis niet gaarne gemist.

Zoo hoog kon men bijna niet komen,of in het hoogst gelegen dorp waren hoenders aanwezig.En hier stond ik voor een raadsel,want hoe hooger ik kwam,des te meer waren de hoenders:kuif- en baardhoenders,of ze hadden kleine rozekammetjes of 3 rijige kammen of pootbevedering en niet gering ook. Er was hier echter van geen bepaald ras sprake meer; het waren landhoenders met afwijkende vormen,die ik toen toeschreef aan de eischen van het klimaat.

Ik zocht van deze een toom van 1-3 uit,met het verzoek mij deze te willen zenden,waarvoor ik in de plaats 1-3 Goud-Wyandottes zou sturen. Wij zochten een mand (met een speciale afdeeling er in voor voeder en een blikken bus met een spons met water),waarop van buiten zichtbaar werd geschilderd "Bitte Wasser".

Toen de zending 14 dagen later aankwam,waren de dieren goed gezond en toen ze uit de mand sprongen,riepen de liefhebbers,die er bij waren,"hoera,dat zijn Brabanters". "Hoe kom je daaraan."

En toen ik vertelde,dat ze uit Tirol kwamen,uit Vent-een dorpje van 2500 M hoog- kon men het eerst niet gelooven.

Ik zond een week later 1-3 Goud Wyandottes,die ook goed zijn overgekomen,doch later heb ik daarvan niets meer gehoord.

Mijn conclusie was: In Tirol waren nog mooie landhoenders in de dalen tot 1500 M.hoog,daarna gingen ze over in landhoenders met aangepaste vormen.

1914. Reis naar Engeland.

Toen ik het jaar voor den oorlog een bezoek bracht aan Engeland, had ik niet gedacht hier nog iets bijzonders te zien, omdat ons reeds zooveel omtrent de oude en nieuwe Engelsche rassen bekend was.

Ik reisde van Londen door Kent, langs Reading en het Crijstal palace via Southampton, naar Wight, waar ik toen een week zou doorbrengen.

Op het Eiland Wight reed ik, op een postkoets getrokken door 4 paarden en had een goede gelegenheid om zoodoende eenige waarnemingen te doen. Op het land zag ik voornamelijk de oude Engelsche rassen, nl. Barndoor-Fowls, Dorkings, Schotsche Grey's en daarnaast veel Orpingtons en Wyandottes.

En hier viel duidelijk het verschil op tusschen de Engelsche en de Duitsche boeren. De Engelschen zit de sport als het ware in het bloed, zoodat er den ook eigenlijk geen andere dieren waren dan zuivere rassen.

Voor een Engelschman is een nut-een sportvogel en omgekeerd; de strijd tusschen nut-en sport, zooals die in Holland op de spits werd gedreven, is hier niet bekend. In ieder geval heeft men de oude landhoenders niet opgeruimd, maar hun het volle pond gegeven en so door selectie weer tot nutrassen gemaakt.

Van onbekende kruisingen moest men in Engeland niets hebben.

1925. Reis door Noord-Duitschland en Denemarken.

Het doel van deze reis was een bezoek te brengen aan Kopenhagen, doch ik moest inmiddels een bezoek brengen aan Bremen, Hamburg, Hannover en Stettin voor andere zaken.

Dat ik zeer benieuwd was om de landstreken, die ik in 1891 had bezocht nog eens in vogelvlucht terug te zien, is te begrijpen.

Ik kon niet, zooals toen van dorp tot dorp trekken en alles van nabij bezien, doch moest mij houden aan waarnemingen uit den trein en aan enkele uitstapjes per auto in de steden en naar de omgeving.

De trein van Nieuweschans tot Stettin gaat door landstreken, welke men uit den trein met een binocle wel goed kan bezien.

Over het algemeen zag ik af en toe vrij goede toomen gelijkgeteekende landhoenders, nl. Gold-en Silbermöwen, ook Bergkraaiers en tot mijn genoegen zag ik ook reeds enkele nieuwe Duitsche rassen, nl. de Reichshühner, benevens de Orpingtons, Wyandottes Leghorns.

Ik nam den indruk mede, dat de Duitschers bezig waren zich te "herordnen" d.w.z. dat zij tot de conclusie waren gekomen, dat al het ondoelmatige en stelselloose kruisen diende te worden beëindigd en de eigen landhoenders benevens enkele goede geselecteerde kruisingen als Reichshühner enz. weer de overhand dienden te verkrijgen.

Bij Bremen, Hannover, Hamburg, en Stettin bezocht ik enkele hoenderparken met een auto, die mij werd aangewezen door den Nederl. Consul, den Heer Flaes te Hamburg en hier kreeg ik de bevestiging van mijn opgedane indruk der "herordnung".

Er waren goede en mooie landrassen, Möwen in alle kleuren, Bergkraaiers, Reichshühner en zelfs Barthühner Hamburgers, Barnevelders en Welsumers uit Holland.

De meeste buitenlandsche rassen waren er zeer mooi aanwezig.

Op mijn reisje naar Kopenhagen en door Denemarken, sprak ik met den Heer W. Koch Landbouwconsulent. Hij vertelde, dat er nog wel goede landhoenders werden gehouden p.a. de Poolsche groenpooten, die precies geleken op de patrijskleurige Drentsche hoenders. Verder waren er overal goede Orpingtons, Wyandottes Leghorns en Minorca's, enz.

Overzicht van de Voornamste Praafnemingen van 1881-1942 uit eigen fulkboy.

Jaar 1881 - 82.

Op de Septembermarkt te Meppel gekocht:

1 Haan en 12 hennen Goudpellen		f. 13.20
	Haan	--.50
		f. 13.70

In Hok No. 1

Gelegd 15 Nov.'81 - 15 Juli '82

2480 eieren à 3 cts		f. 74.50
voederkosten à 1 cts p.d. en p.k.		31.80
	Over	f. 42.70

De eieren wegen ± 50 gram(gemidd)

10 Sept.-15 Nov.vóór de leg is 65 dagen à 1 cts		6.50
	Over	f.36,20

Mei gezet Kip op 15 eieren=13 kuikens.

5 hanen en 7 hennen.

Kleur der jongen: 1 Haan goudpel
2 hennen goudpel
4 hanen bonte kleuren
11 hennen bonte kleuren

Aangehouden 1 Haan en 2 hennen goudpellen.

andere verkocht;	4 voor 25 cts	= 1.--
	5 voor 50 cts	= 2.50
		f.39.70
	af aankoop	13.70
		f.26.--

De eieren verkocht ik voor 3 cts aan mijn moeder en kocht zelf het voeder.

	Voeder: ½ pond boekw.grut	= 0.02
1 Haan	Zacht ½ pond gerstemeel	= 0.01
12 Kippen	gemengd ½ pond maismeel	= 0.02
	Hard 1 pond ongep.Rijst	= 0.05
	gemengd groenvoer uit den tuin	0.02
	afval-opveegsel uit keuken	0.13

Jaar 1882.

Op de Septembermarkt gekocht te Meppel:

1 Haan en 10 hennen Zilverpellen	f.10.--
haan	--.50
	f. 10.50

In hok No 2.

Gelegd 30 Nov. - 20 Juli = 235 dagen

2045 eieren(gemidd. 50 gram) à 3 cts	f. 61.35
Voederkosten à 1 cts p.d. en p.k.	23.50
	f. 37.85
voeder 80 dagen vóór den leg	8.80
Winst	f. 29.05

Mei gezet 1 kip op 15 eieren = 12 kuikens
4 hennen en 8 hanen

allen zilverpellen,echter leelijk van kleur.

allen verkocht	4 voor 50 cts	=	2.--
	8 voor 25 cts	=	2.--
			f. 33.05
af aankoopkosten 11 kippen		=	10.50
Winst		=	f. 22.55

Voedering gelijk aan de goudpellen.

Aangehouden voor 1883: 1-7 goudpellen Hok I oude haan
1-7 goudpellen Hok II jongen.

Jaar 1882 -1883.

aangehouden:

Hok No. I. Haan Goudpel (oud)
7 Hennen Goudpel (oud)

Hok No. II. Haan Goudpel jong
5 Hennen goudpel oud
2 Hennen goudpel jong

gelegd : Oude toom 7 Hennen 1390 eieren à 3 cts 41.70
(gemidd. 200 à 50 gram)
Jonge toom + oude 1435 eieren à 3 cts 43.05
(gemidd. 205 à 50 gram)

Geen kippen te broeden gezet.

De kippen hebben zoo goed gelegd, dat ze nog een jaar aangehouden zouden worden.

Jaar 1883.

Gelijk aan 1882:

In hok No. I. Haan goudpel (oud)
7 Hennen goudpel ,,

In hok No. II. Haan goudpel jong
5 hennen goudpel oud
2 hennen goudpel jong

Gezet 4 broedsche Kippen uitkomst van 52 eieren:
45 Kuikens (20 haantjes-25 hennetjes)

8 jonge mooie goudpel hennen.

17 jonge mooie diverse kleuren,donker en licht goudpel.

De oude toom werd nu verkocht.

Overgehouden: Hok No. I. Goudpel haan oud
17 goudpel hennen jong
Hok No. II. Goudpel haan jong
8 Goudpel hennen jong

Uit Hok No. I. 1510 eieren ± 50 gram
No. II. 3060 eieren ± 50 gram.

Jaar 1884.

De oude kippen uit Hok I. werden verkocht, behalve de haan. Uit Hok No. II. hield ik alles over en gaf aan dezen toom, verdeeld over de beide hokken een Patrijskleurige haan,die ik op de markt had gekocht

Dus begonnen wij:

Hok No. I Patr,kleurige haan 9 hennen.

Hok No. II Goudpelhaan 8 hennen.

2 hennen werden broedsch;ze kregen 13 eieren.

Uitkomst: Hok NO.I 12 kuikens:

3 patrijskleurige hennen

5 goudpel hennen

4 tusschenkleuren hanen.

Uitkomst:Hok No. II 9 kuikens

allen goudpel. 4 hennen

5 hanen

Allen werden aangehouden,behalve de haantjes.
Ik verkocht in den winter alle jonge kippen aan een liefhebber,zoodat wij alleen de beide oude toomen weer overhielden.

Jaar 1885.

Aangehouden: in hok No.I Patrijskl.Haan
9 hennen goudpel
No.II Goudpel haan
8 hennen goudpel.

Op de jaarmarkt(kippenmarkt) 2e dinsdag in Sept., werden er voor het eerst vreemde buitenlandsche kippen aangevoerd.Zij heetten Brahma Pootra's en Cochin-China's. Ze kwamen uit Duitschland met vrachtwagens(münstersche kippen-of vogelwagen). Ze werden bij opbod verkocht en brachten f. 4.— per stuk op. De Heeren A.J.Slot en W.L.Slot kochten beiden 1 haan en 10 hennen.
4 weken later kwam een 2de aanvoer,dit waren z.g. gekruiste Brahma's en Cochins. Het waren witte en geele Brahma's en geele Cochins en allerlei vreemde kleuren.

Ze brachten f. 2.-- per stuk op en deze gingen vlugger van de hand,zoodat ook de boeren ze konden koopen. Er werd een groote reclame voor gemaakt ze zouden beter en grooter en gekleurde eieren leggen,die veel voedzamer waren dan van onze Drentsche landhoenders.

Wij kochten 3 hennen,witte met zwartgestreepte halsveeren,kleine dubbele kammetjes en een beetje veeren aan de pooten. Ze zouden best broeden,en daarvoor hadden wij ze ook bestemd,omdat dit bij de schuwe landhoenders niet altijd het geval was.

Ik had dit jaar in Nijeveen een toom Drentsche zilverpellen gekocht,zoodat wij voor het a.s. seizoen onze toomen als volgt samenstelden.

Hok I Goudpel haan en 8 goudpel kippen

Hok II Zilverpel haan en 8 zilverpelkippen

Hok III Haan uit hok I met 3 gekruiste Brahma's

<u>Uitkomsten 15 eieren.</u>

Hok I	6	goudpel
	5	patrijskleur
	1	zwartbont
	1	koekoek
Hok II.	14	Zilverpellen.
Hok III.	7	Brahma pootra's wit en zwarte halsv.
	2	,, ,, zwart
	2	,, ,, witte

De kippen uit Hok I werden allen verkocht.

Overgehouden:	1	Haan zilverpel 10 hennen zilv;pel
	1	Haan Br.Pootra geel(gekruist)
	6	Hennen Br. Pootra's geel(gekruist)
	1	Hen ,, ,, zwart ,,
	1	Hen ,, ,, ,, ,,

<u>Jaar 1896.</u>

In hok No. I	1	Haan en 10 hennen zilverpellen.
In hok No. II	1	Haan Br.P. geel (gekruist ras)
	6	hennen ,, ,, ,, ,,

1 hen Br.P. zwart (gekruist ras)

1 hen Br.P. wit (gekruist ras)

Dit jaar niet gebroed.

Wegens vertrek naar Borger,bij Oom Eilerts de Haan geen aanteekeningen gehouden.

De meid zorgde voor de kippen.

De Br. P. legden flinke licht-bruine eieren.

Jaar 1937.

In hok No. I 1 Haan-10 hennen zilverpellen.

In hok No. II. 1-8 Br.pootra's gekruist.

Wegens verblijf in Borger niet gebroed en geen notities gemaakt.

De Br. P. waren dikwijls broedsch geweest.

Jaar 1938.

In hok No.I 1 Haan -10 hennen zilverpel

In hok No. II. 1 Haan - 8 hennen Br. P. gekruist

Ik besloot eens te proberen om uit de Br.P. kruising te fokken door paring van broer en zuster, en begon daarmee in het voorjaar van 1938.

De resultaten waren zeer merkwaardig,zooals uit de beschrijving op blz. blijkt.

Ik had nog een derde hok erbij gebouwd.

In hok No. I 1 Haan - 10 hennen zilverpel.

In hok No. II 1 Haan en 6 Br. P. gekruist.

Van hok No. I werd niet gebroed.

Uit hok No. II kon ik gemakkelijk de eieren uit elkaar kennen,omdat ze allen van kleur verschilden.

Ik kreeg nu drie broedsche hennen als volgt:

Stam I. 1 Haan Br.P.(gekr)geel met zwarte halsveeren

Stam II. Haan Br.P. ,, ,, ,, witte ,,

Stam III. Haan Br.P. ,, zwart .

Broer met zusters.

Uit stam No. I. 15 eieren geelbruin.

12 kuikens: 5 hanen-8 hennen n.l.:

6 geel met zwarte halsveeren.3 hanen,3 hennen Br.P.

3 wit ,, ,, ,, 1 haan,2 hennen.Br.P.

3 zwarte hennen Br.P.

1 geel zonder zwarte halsveeren,Haan(landhoen)

Uit stam No. 2. 15 eieren lichtbruin.

12 kuikens: 7 hanen-5 hennen n.l.:

6 wit met zwarte halsveeren 3 hanen,3 hennen

3 goudpellen 1 haan,2 hennen

3 geel met zwarte halsveeren hanen

Uit stam No. 3. 15 eieren geelachtig(licht)

10 kuikens: 5 hanen 5 hennen n.l.:

5 geel(effen) hanen

5 zwart(effen) hennen.

Ik was ten zeerste verbaasd over deze uitkomsten. Inplaats van een verbetering van mijn dieren zag ik de kleuren als het ware uiteen vallen en weer terugkeeren naar de ouders.
Iemand zei: dat komt omdat je familieteelt hebt toegepast. En dat moest ik erkennen,maar begrijpen kon ik het niet. Als ik dat z.g. rommeltje zag,dan betreurde ik de moeite,maar het bracht mij ook tot nadenken en - tot onderzoek.
Ik begon de erfelijkheids vragen te bestudeeren en kocht allerlei boeken over dit onderwerp.
Ik abonneerde mij op Avicultura.

Een mooi boek kocht ik op een veiling,n.l.: Die Veredelte Hühnerzucht door Dr.H.Lichtenstein en E.Winckler.Berlin 1857. Erfahrungen in Zool. Garten bei Berlin.

Het was merkwaardig dat ik alle daarin voorkomende kleuren en typen onder mijn kippen zag. Ik begreep ook dat familieteelt,de ouders met hun vormen en kleuren weer terug kwamen bij de jongeren. Maar hoe ? en waarom gebeurde dat?

Ik besloot toen al mijn Drentsche kippen op te ruimen en met mijn Br.P. kruising door te fokken,om te zien of er ook raasechte dieren bijwaren.

Verder ging ik op reis en nam toen allerlei boeken mee over erfelijkheid en zou verschillende vragen op reis met bekende fokkers bespreken.

Jaar 1889.

In hok No.I Haan Wit met zwarte halsveeren B.P.
9 Hennen ,, ,, B.P.
dit waren precies de Br. P. uit het boek van Winckler.

In hok No. 2 Haan geel met zwarte halsveeren B.P.
8 Hennen zwart.
dit waren precies de Cochin-China's uit Winckler.

Het waren allen gekruiste dieren,sterk en zwaar en ze legden bruine eieren,ze waren goed door den winter gekomen.Ze legden wel niet zoo goed als de goud en zilverpollen,waren dikwijls broedsch,zoodat ze niet zoo voordeelig waren,maar ze waren mooi om te zien.

Ik verkocht dit jaar een massa broedeieren aan de boeren die ze zagen,zoodat er een paar honderd kuikens onder de boeren verspreid werden. Broeden deed ik dat jaar niet, omdat ik dikwijls op reis was. Ik besloot de dieren die bij de boeren waren gekomen allen te controleeren,zoodat ik een overzicht had van een 30 tal fokstammen.

Jaar 1890.

Dezelfde fokstammen als in 1889 n.l.:

Hok No. I. Haan wit met zwarte halsveeren B.P.
9 Hennen ,, ,, ,, B.P.

Hok No. 2. Haan geel met zwarte halsveeren B.P.
8 Hennen zwart B.P.

Behalve de controle bij de boeren, fokte ik uit mijn beide stammen zooveel mogelijk kuikens.

Hok No. I gaf 108 kuikens n.l.:

56 Cochins (B.P.) geel
34 Brahma's (B.P.) wit met zw. halsveeren.
10 goudpellen. Drentsche hoen.
8 goudpellen cochins en Brahma's.

Deze laatste 8 waren dus nieuwe rassen, die nooit te voren hebben bestaan.

Hok No. 2 gaf 72 kuikens, n.l. :

34 Cochins geel, met zw. halsveeren.
22 ,, zwart.
4 goudpel Drentsche hoenders
*4 goudpel Cochins (B.P.)

* Dit waren dus ook een nieuwe ras, dat nooit had bestaan.

Jaar 1890 vervolg.

Met dit alles wist ik geen raad, want ik wist niet waaruit ze waren gefokt, n.l. uit welke hen. Het eenige wat er dus overbleef om dit te onderzoeken, was de hoen met iedere hen afzonderlijk te paren en zoodoende van iedere hen haar overervingsverschijnselen vast te stellen.

Dit kon niet bij de boeren gebeuren, hoewel ik valnest-controle overal uitvoerde; want soms zaten er 2 hennen in een nest.

Dit bleek dus niet voldoende te zijn en geen zekerheid te geven.Het vraagstuk was dus voor mij onoplosbaar,ook omdat ik voor iederen haan en hen geen afzonderlijk hok kon bouwen.
Ik liet dus verder alles maar aan het toeval over en het gevolg was dat er overal veel cochins(B.P.) kwamen die niet ras zuiver konden zijn.

In dat jaar kwamen de eerste Italiaansche hoenders op de markt te Meppel. Ze waren zeer goedkoop,het waren allen kuikens van 3-4 maanden die men kon koopen voor 50 cts. Iederen maand kwam er zoo'n zending te Meppel aan,die grif koopers vond.Ze kwamen via Visé uit Italië.

Jaar 1891.

Ik hield dat jaar de gekruiste rassen voor 1890 nog aan. Na de invoering van de Italiaansche hoenders,die ons de kippen-cholera en diphterie brachten,waardoor op het platte land bijna alle landhoenders stierven, besloot ik overal bij de boeren broedeieren te verspreiden van eenige fokstammen Patrijskleurige en goudpel Drentsche hoenders.

Ik plaatste een fokstam Drentsche hoenders: Patrijskleur en Goudpel bij K.Nijstadt te Ruinen en den Tolgaarder in Orvelte.
J.Martens Havelte.
H.Bos Gees.
J.Krabben Casteren.
R.Brands Rolde.
De broedeieren konden de boeren krijgen, tegen ruil van gewone eieren,of tegen 2½ cts.

Hiervan werd een druk gebruik gemaakt, en binnen het jaar waren overal weer goudpel en Patrijskleurige Drentsche hoenders. Verbetering van huisvesting deed ze vrijblijven van de "Snot"

Overal zond ik nu op Tentoonstellingen Drentsche hoenders in, zoodat ze ook door het geheele land bekand werden - en - aftrek vonden.

Jaar 1891 - 1892.

Mijn kruisingsproducten werden opgeruimd en als fokmateriaal verkocht bij de boeren. Maar ik moende -voor rasverbetering! !. Helaas- het werd een mislukking, want de boeren wilden ze niet langer hebben omdat ze altijd broedsch waren, en teveel aten.

Ik schafte toen aan 6 fokstammen Drentsche hoenders, die ik onderbracht in nieuwe hokken, die ik had laten bouwen in een tuin die ik kocht van Murris en die achter ons huis lag. Dit werd mijn 1e hoenderpark.

Ik hield daar mooie met zorg uitgezochte fokstammen:

1-7 Dr. hoenders Patrijskleur.
1-8 Dr. hoenders Goudpel.
1-8 Dr. hoenders Zilverpel.
1-6 Dr. hoenders Zwartbont.
1-6 Dr. hoenders Roodbont.
1-6 Dr. hoenders Koekoek.

Ik verdiende in de zaak van mijn Vader flink geld dat ik opspaarde, zoodat ik voor de aankoop van den tuin ƒ. 900, en de 10 hokken ƒ. 50. met de afrastering, tuinhuisjes, die ik er voor noodig had, deze som bij elkaar kon sparen.

Dit was het jaar vóór mijn huwelijk. Ik had nu 4 hokken over voor de te fokken kuikens.

Uit Duitschland werden mij na mijn reis door Thüringen, uit Ruhla 1-1 goudlaken Uilebaarden gezonden, die ik aldaar kocht voor 5 Mark. Aangezien ik veel op reis was en een verzorger noodig had op mijn hoenderparkje, stelde ik daarvoor een oude schipper aan, die van zijn geld huisjes had gekocht en deze verhuurde, waarvan hij leefde.

Hij verdiende f. 3.-- per week bij mij er bij en was daar heel blij mee, want hij had nu wat te doen en verdiende ook nog wat. Hij heette J. Giethoorn en was toen al 60 jaar oud. Hij zorgde heel goed voor alles, zoodat ik het gerust aan hem kon overlaten.

In Januari 1892 trouwde ik en ging ik in het huis van mijn ouders-Zuideinde 98 wonen.

Ook achter in mijn tuin bouwde ik nog 6 hokken waar ik voor mijn plezier nog mooie Cochins, Brahma's, Zijdehoenders en Krielhoenders hield.

In dat jaar richtte ik 30 fokstations in van Drentsche hoenders bij boeren in Drenthe, welke ik in mijn boekje A III heb vermeld.

Jaar 1892-1893.

Aangezien ik iedere week voor de zaken 2 à 3 dagen op reis ging in de Provincie, begonnen toen mijn geregelde bezoeken aan de boeren op de dorpen.

Ik had uit mijn proeven van kruising Brahma met Drentsche hoenders zilverpel nog 2 fokstammen gesplitst in Nijeveen en Havelte, met het doel deze te verspreiden bij de boeren, dus:

1-6 Kr. Dr.hoend.zilv.pel x Brahma: Havelberg

1-6 Kr. Dr.hoend.zilv.pel x Brahma: Nijeveen.

hiervan verkocht ik broedeieren à 5 cts.

Omdat het kruisen van rassen als het ware in de mode kwam, plaatste ik Cochins en Maleyers bij de boeren,met de bedoeling bruine eieren te krijgen.

De Tolgaarder te Twaelo,Knijpe,Staphorst, de Wijk, hielden ze voor mij en lieten ze los loopen,zoodat iedereen ze goed kon zien.

Zoo begon ik met het verspreiden van vreemde rassen onder de landbouwers,waarvan ik later genoeg spijt heb gehad.Ze vielen overal tegen.

Jaar 1894.

Ik hield dezelfde toomen landhoenders op mijn hoenderparkje in stand.

De fokstations in Drenthe bij de boeren bleeken een groot succes te zijn.

In dat jaar kon ik met genoegen constateeren, dat overal in Drenthe het landhoen in verbeterde conditie, grooter van bouw, grooter eieren en beter verzorging, e in alle opzichten voldeed.

Jaar 1895.

Evenals in 1894 hield ik zooveel mogelijk alles in denzelfden toestand.

Behalve de bevordering van het landhoen, begon ik toen met het aankoopen van landhoenders met kleine afwijkingen,n.l. Kleine Kuifjes,kammen met zijspranken,soms kleine veertjes aan de kinlellen(baardvorm) en aan de pooten.

Ik wilde eens zien hoe dit kwam en wat of daaruit bij voortgezette teeltkeus kon voortkomen.

Voor dit doel diende ik echter veel meer ruimte en hokken te hebben,
Ik kocht toen een boerderijtje in Darp(Havelte) van Jan Klomp voor F.600.--. Hierbij was een terrein wei-bouwland en bosch ter grootte van ruim 3 H.A. Dit liet ik door een boerentimmerman in orde maken. Het boerenhuisje,waarin 2 vertrekken, een groote melkkeuken en een kleine keuken waren, liet ik opknappen,zoodat ik in het kleine vertrek slapen kon en 's nachts daar kon blijven gedurende het weekeinde. Jan Klomp bleef het tijdelijk bewonen. Deze man bleek echter na een jaar niet geschikt voor het toezicht.

Jaar 1895-96.

Het boerderijtje te Darp was nu gereed voor Hoenderpark.

Er waren 10 hokken met groote renmen in het weiland en er was plaats genoeg voor uitbreiding. In deze hokken bracht ik allerlei landhoenders met kleine afwijkingen,als op blz.21 omschreven.

In het voorjaar van 1896 had ik circa 100 hennen bij elkaar - maar - hanen kon ik niet vinden. Deze waren bij de boeren al bij de 1e schifting op de boerderij aan opkoopers voor de slacht verkocht.
Ik moest dus een heel jaar wachten en zien uit de jonge haantjes dezelfde afwijkingen te zoeken als bij de hennen.
De hennen waren de volgende:
Hok A. 20 met kl.enkele kammetjes,maarachter kleine kuifjes.
Hok B. 10 met kleine baardveertjes.

Hok C. 20 met kammetjes met veel zijspranken.
Hok F. 20 met kleine veertjes aan de pooten.
Hok D. 20 met afgevroren kleine kammen.
Hok E. 10 met kam met zijtakken en groeven.
Ik liet deze teekenen door mijn vriend J.B. Bouwman te Meppel, lithograaf en steendrukker, die zeer secuur en uitstekend kon teekenen (zie afb. H.R.I blz. 13 en 14)

1896-97

In dit jaar konden de proeven beginnen, want ik vond onder de jonge hanen de 6 gewenschte typen. (zie afb. 1-3-5-7-9-11 H.R.I blz 13-14)
De fokstammen (6) werden samengesteld. De boeren konden kosteloos broedeieren krijgen. Deze werden door mijn oppasser zelf onder de broedsche hennen gelegd en na 21 dagen gecontroleerd.
Doordat J.Klomp vertrok, slaagde ik er in een flinke boerenzoon uit Balloerveld (J.Krabben) aan te stellen. Hij was goed bekend met boerenwerk, timmerde enz- en had al eerder voor mij kuikens gefokt uit fokstammen die ik bij hem had geplaatst.
Hij trouwde met Annigje Stadman uit Amen en zij kwamen te Havelte op mijn hoenderpark wonen (1896). Jan zorgde uitstekend voor alles en bracht de boerderij tot productieviteit. Hij kreeg een paard en wagen en kwam donderdags op de Meppelermarkt om voer te halen, eieren te brengen enz. Hij zorgde goed voor de kippen en ik bouwde er nog 20 hokken met rennen bij, die hij zelf timmerde. Zoo kregen wij in het volgende jaar de eerste resultaten.

1897-98.

Deze waren als volgt:

Hok A. 1 haan-20 hennen Enk. kam, Kl. Kuifjes.
Hok B. 1 haan-10 hennen ,, ,, Kl.baardveertjes.
Hok C; 1 haan-20 hennen ,, ,, veel zijspranken.
Hok D. 1 haan-20 hennen ,, ,, afgevroren kammen.
Hok E. 1 haan-10 hennen ,, ,, zijtakken en groeven.
Hok F. 1 haan-20 hennen ,, ,, kl.veertjes a/d pooten.

Zoowel uit eigen broederij,als bij de boeren kreeg ik een overzicht over ruim 200 jonge dieren (208) Het resultaat was echter niet groot,want nergens trof ik een grootere toename dezer verouderlijke verschijnselen. Het grootste aantal dieren was gewoon normaal.circa 80 %.
De overige hadden dezelfde kleine verschillen,n.l.

Hok A. 12 kuikens met kleine kammen en kl.kuifjes
6 hanen 6 hennen.
Hok B. 6 ,, ,, ,, ,, en baardveertjes
3 hanen,3 hennen.
Hok c. 20 ,, ,, ,, ,, veel zijspraanken
9 hanen,11hennen.
Hok D. 0 ,, ,, ,, ,, afgevroren.
Hok E. 3 ,, ,, ,, ,, zijtakken en groeven
0 hanen-3 hennen.
Hok F. 2 ,, ,, ,, ,, kl.veertjes a/d.pooten.
0.hanen,2 hennen.

In dit jaar plaatste ik in Avicultura mijn 1e artikel:
"Een blik in het land van hei en struiken" waarin ik de aandacht vestigde op de Drentsche hoenders.
Ik neem het artikeltje hierbij over:

1898.

De proeven werden voortgezet, even als het vorig jaar. De kuikens werden broer met zuster gepaard, en vonden plaats in:

(A) Hok C.
(B) Hok H.
(C) Hok I.
(E) HOk J.
(F) Hok K.

Er kwamen enkele grootere veranderingen, n.l.: iets grootere Kuiffjes, enkele 3 rijige en knobbelachtige kammetjes, enkele uitgeholde, maar overigens dezelfde kenmerken als A-F. De totalen waren op 100 kuikens: 3 grootere Kuiffjes, 2-3 rijige, 1 knobbelachtige en 4 uitgeholde kammetjes.

Ook dit jaar waren de uitkomsten dus niet van beteekenis. Van de stammen A-F kwamen circa 100 kuikens met bijna geen afwijkingen meer. Het scheen of het percentage door betere voeding en oppassen, goede hokken enz. geleidelijk teruggliep. Ik kreeg dat jaar maar 10 kuikens, enkel met afwijkingen in de kam-als zijspranken. De kuiffjes en groeven en de pootbevadering waren verdwenen.
Bij de jongen was het resultaat hetzelfde, geen enkele vergrooting had plaats, al waren bij iedere fokstam nog 5-6-10 afwijkingen op de 100 kuikens.

Ik was van plan deze proeven nog één jaar te herhalen, toen in het jaar 1899 het ongeluk gebeurde, dat Jan, bij het stappen op de rijdende wagen, die vol was met voeder en - uitgleed, er onder kwam te vallen, de wielen over de borst kreeg, met het gevolg dat hij binnen een uur overleed. Zijn jonge vrouw bleef met 1 kindjo achter.

1898- 99.

Vrouw Krabben bleef nog een paar maanden in Havelte op de boerderij.

Jan werd in Rolde begraven en ik zorgde voor zijn begravenis en een steen als herinnering. Zijn vrouw ging naar haar Ouders in Amen terug. Als oppasser kwam toen eerst een man uit Oldebroek die kort bleef en werd opgevolgd door G,van Olst uit Oldebroek.

Deze was goed voor zijn betrekking en heeft mij verscheiden jaren goed gediend,totdat hij trouwde met Janna Schippers uit Havelte en naar Amerika vertrok,waar veel van zijn familie reeds waren en goed boerden.

De proeven werden toen niet verder voortgezet en opgeruimd. Resultaten hadden ze niet opgeleverd. Ik schafte toen uit mijn eigen hokken een groote massa fokdieren aan voor Havelte, zoodat mijn hoenderpark weer gevuld was met normale Drentsche hoenders in alle kleuren, circa 20 in getal.

Mijn plan was nu om de Nederlandsche rassen die bijna waren uitgestorven,weer opnieuw te gaan fokken. Ik schafte mij alles van wat ik nog kon vinden aan,en zoo begonnen wij in 1899 met de volgende fokstammen:

In dit jaar had ik op mijn ~~boerderij~~-hoenderpark bijeengebracht 19 fokstammen Drentsche hoenders, en 1 fokstam bolstaarten n.l. :

1.	Dr. hoenders	Patrijskleur	1-6
2.	,,	Goudpel	1-6
3.	,,	Zilverpatrijs	1-6
4.	,,	Zwartbont	1-6
5.	,,	Zilverpel	1-6
6.	,,	Roodbont	1-6
7.	,,	Blauw	1-6
8.	,,	Zwart	1-6
9.	,,	Koekoek	1-6
10.	,,	Rood blauw	1-6

11.	Dr. hoenders	Rood koekoek	1-6
12.	,,	Goud boekweiten (roodhals-zwart)	1-6
13.	,,	zilv.boekweiten (zilvhals-zwart)	1-6
14.	,,	Lakenvel	1-6
15.	,,	Witbont	1-6
16.	,,	Witbont	1-6
17.	,,	Aschkleur	1-6
18.	,,	Geelvelpel	1-6
19.	,,	Blauwbont	1-6

Nadat ik een artikel in Avicultura had geplaatst in 1898 waarin ik aandrong op het oprichten van een Nederlandsche Hoenderclub en een telling had gemaakt van de nog aanwezige Nederl.rassen,die ik in boekje A III heb beschreven op blz. 14,vond ik het gewenscht om van de aanwezige Nederl.rassen een toom van elk ras aan te koopen en deze opnieuw te fokken en te verbeteren.

Ik besloot om de Uilebaarden en Brabanters terug te fokken omdat ze er niet meer waren. Hiervoor nam ik Duitsche Uilebaarden en La Flèche's van G.J.Swijtink.

Ik kocht 3 Brabanters uit Beieren en zocht uit vroegere kruisingen hoenders met kuifjes en Crêve-coeurs.

Ik fokte een paar honderd kuikens,die ik bij boeren en tolgaarders plaatste.

Ik had de volgende toomen uitgezet:

La Flèche x Uilebaard	8 toomen
Creve-Coeurs ,,	1 toom
Brabanters	1 toom
Kraaikoppen	1 toom

Hieruit fokte ik een paar honderd mooie dieren.

1899-1900.

Overzicht van mijn Fokstammen te Havelte:

onder leiding van G.van Olst te Oldebroek.

Haan La Flèche x 6 hennen Uilebaard. blauw
3 hennen Uilebaard. wit
2 hennen Uilebaard. geel

J.Veyer.Staphorst;

Haan Uilebaard zwart x 4 hennen enk. kam.
2 hennen zw. Rozekam.
1 hen geel Rozekam.

Tolgaarder Echten:

Haan La Flèche x 5b Uilebaarden Goudl.enk.kam
6 ,, Zilverl.enk.kam

W.Bennink.Ruinen:

Haan zw.Uilebaard E.K.x 12 La Flèche.

H.Segers.Ruinen:

Haan zw.Kraaikop x 8 hennen Zwarte Kraaikop.

C.J.Ridderhof.Dordrecht:

Haan Crêve Coeur x 5 hennen zw.Uileb. enk. kam

H.Bakker.Koekange:

Haan Wit Uilebaard x 6 hennen zw. La Flèche.

L.Bergman Ruinen:

Haan Bl.Kr.Kop x 2 hennen zwarte kraaikop
5 hennen blauw kraaikop
6 hennen wit kraaikop

J.Biesschop.Ruinen:

Bl. Kraaikop x 10 hennen La Flèche.

L.Bennink.Ruinen:

Haan Zw. kraaikop x 7 hennen La Flèche.

Wed.J.Krabben(Moeder van Jan)

Haan Brabanter x 6 hennen Brabanter.

Het resultaat van enkele fokstammen is beschreven in M.R.I. blz. 148-157

Jaar 1900-1901.

Toen ik in 1900 mijn 30 fokstammen Drentsche hoenders in Drenthe had geplaatst, kon ik tot mijn groot genoegen constateeren, dat de toename overal zeer groot was geworden. Ze waren overal op de boerderijen aanwezig. Men stelde toen de vraag of het ook mogelijk was de grootte van het ei te verbeteren, teneinde de concurentie tegen de Leghorns, Minorca's, Wyandottes en Orpingtons te kunnen volhouden.

Deze 4 rassenwaren toen zóó in zwang gekomen dat ik het hoogst gewenscht vond eenige proeven tot eierverbetering aan te zetten.
In 1900 zette ik 4 toomen hoenders daarvoor in 4 groote hokken met flinke uitloopen bij boeren in Drenthe. Ik schatte deze proefneming op 3 jaren, waarbij ik dan de gelegenheid zou aangrijpen om de resultaten in te zenden bij de Tentoonstelling, die tijdens het 1e Landhuishoudkundig Congres in Groningen in 1903 zou worden gehouden.

Ik kocht in Duitschland 1-3 Berghraaiers en van Dijkinga te Baflo 1-3 Patrijs Leghorns. Ten einde te zien of de haan van een grooter leggend ras ook invloed had op het ei der nakomelingen zette ik de Berghraaier en Patr. Leghorn haan bij Drentsche hennen-en omgekeerd, Dr. haan bij Patrijs leghorn hennen en Berghraaiers.

Jaar 1900.

Ik had dus 4 fokstammen die ik onderbracht bij:
No.I Joh.Dekker, Halerbrug 1-0 Patr.Leghorn
0-4 Patr.Dr.hoenders

No. 2.W.Vredeveld,Elp 1-0 Patr.Bergkraaiers
0-4 ,, Dr.hoenders.

No. 3. R.Bijwenning,
Orvelte. 1-0 ,, Dr.Haan
0-4 ,, Bergkraaiers

No. 4. K.Seubring
Orvelte. 1-0 ,, Dr. Haan
0-4 ,, Leghorns.

Omtrent de eigrootte had ik de volgende cijfers:

Leghorns ± 65 gram

Bergkraaiers ± 60 gram

Dr.Hoenders ± 55 gram

De eierproductie was mij alleen bekend van de Dr. hoenders,deze was gemiddeld 180 per hen p.j. Ik liet van elken toom 2 broedsels jongen fokken. Het was merkwaardig, dat de faktor grooter ras en grooter eieren in alle gevallen overheerschte, zoodat ik in het 1e jaar reeds goede resultaten had. De kuikens waren allen patrijskleurig,die der Leghorns de gestreepte patrijskleur( ),die der Bergkraaiers de gevlekte met grove teekening. Ze waren allen heel gemakkelijk van elkaar te onderscheiden. De eieren waren in het 1e jaar nog niet zoo groot als die der ouders,doch haalden toch een gemiddelde van:Stam 1 en 3 60 gram leg gemiddeld 180 p.j 2 en 4 58 gram

Ik zocht uit 58 kuikens de grootste en grootst-leggende uit en paarde deze als volgt:

No.5 P.I uit hok I x PI uit hok I.

No. 6 P.I uit hok 2 x P I uithok 2.

No. 7 P.I uit hok 3 x P I uit hok 3.

No.8 P.I uit hok 4 x P I uit hok 4.

Gemiddeld eigrootte 60 en 58 gram

Aantal eieren 180 p.j. gemiddeld.

De resultaten waren in 1902 zeer gunstig en nog beter dan het vorige jaar,doch er was een belangrijk verschil in de stammen 5 en 6 -en 7 en 8.
Bij 5 en 6 konden sommige eieren het brengen tot 65 en 68 gram,aantal gemiddeld 180 p.jaar en bij 7 en 8 daalde het gewicht beneden 60 gr. doch niet beneden 58 gram,aantal gemiddeld 180 per jaar.

Uit dit overzicht kon dus blijken,dat de haan van een groot leggend ras bij terugkruising met zijn dochter, grooter leggende rassen produceert terwijl ook het omgekeerde het geval kon zijn.

Jaar 1902-1903

Ik zond nu van deze dieren 5 toomen van 1-6 in te Groningen en doordat ik ze in Februari reeds had gefokt en dus Maart-April kuikens had,konden ze in September tijdens de Tentoonstelling leggen.

Het resultaat was prachtig. In de dubbele kooien die ik had aangevraagd,plaatste ik hun eigen legnesten van stroo met hestei,met het gevolg dat reeds de 1e dag van 30 hennen 28 eieren in de nesten lagen,gemiddeld van 65 en 68 gram. Dat ik niet naliet deze resultaten onder de aandacht van het Comité, maar ook van de Groninger boeren te brengen,spreekt wel vanzelf.
Het volgende seizoen leverde ik in de provincie Groningen meer dan 500 broedeieren à 10 cts.
Uit deze proefneming is dus gebleken dat het niet moeilijk is de eigrootte bij het landhoen te verbeteren,als men de juiste methode toepast,

n.l. terugparing van de Vader uit groot-leggend ras,met dochters,verkregen door kruising uit een landhoenderras.

1901.

In 1901 was ik begonnen met eenige proeven omtrent de vraag:"Welke hoenders zijn het voordeeligst te houden." Ik plaatste daarvoor 10 Fokstammen op mijn hoenderpark in Havelte.
Deze stammen waren:

1.	1-8 Landhoenders	Patrijskleur
2.	1-8 Landhoenders	Bolstaarten
3.	1-8 Ital.hoenders	Patrijskleur
4.	1-8 Wyandottes	Wit
5.	1-8 Orpingtons	Geel
6.	1-8 Plym.Rocks	Koekoek
7.	1-8 Holl.hoenders	Zwart
8.	1-8 Kraaikoppen	Zwart
9.	1-8 Uilebaarden	Zwart
10.	1-8 Brabanters	Wit

Van deze 10 rassen werden jongen hennen aangekocht op een leeftijd van 3 maanden,geboren in April,van mij bekende fokkers.
Er ging een proefcontrole van circa ½ jaar van vooraf om te zien of alles goed ging.
De controle zou 1 Januari 1902 beginnen en eindigen 31 Dec. van dat jaar. Zoodoende had ik een overzicht van 1e de winterleg: 1e deel, 2e voorjaars en zomerleg,3e broedschheid, 4e rui, 5e najaars en winterleg.

1901-1902.

De hok en waren 3x3x3 M. met pannen gedekt, voor met glasramen en open gaasdeur,zitstokken en mestplank tegen den achterwand,dus geen afzonderlijk nachthok daarin.

De rennen waren 10 x 20 M van boven afgedekt voor het overvliegen,alle rennen goed met gras voorzien.
Ochtendvoeder 's zomers 7,'s winters 8 uur,zooveel tot alles opwas.Overdag in de automatische voederbak het graan,zooveel ze lustten.
Voor contrôle.

Hoenders	Begin v/d Leg	gewicht der eieren.
1.Landhoenders	3½-4 mnd.	55 gram(gem.)
2.Bolstaarten	3-4 mnd.	60 gram
3.Holl.hoenders	4½-5 mnd.	62 gram
4.Wyandottes	5-6 mnd.	56 gram
5.Orpingtons	5-6 mnd.	58 gram
6.Plym.Rocks	5-6 mnd.	60 gram
7.Holl.hoenders	4-5 mnd.	50 gram
8.Kraaikoppen	6-7 mnd.	50 gram
9. Uilebaarden	5-6 mnd.	55 gram
10.Brabanters	5-6 mnd.	55 gram

De controle over 1902 was als volgt:

1902

Rassen.	Aantal.	Gew.ei. in gr.	Gemidd. prijs.	aantal per j.	Totale opbrengst.	Voeder kosten.	Verhouding in %.
Landhoenders	1-8	55	3 ct.	1373	41.19	16	2.57
Bolstaarten	1-8	60	3½	1425	49.90	15	3.33
Hol.hoenders	1-8	62	4	1420	56.80	30	1.89
W yandottes	1-8	56	3	1350	40.50	24	1.68
Orpingtons	1-8	58	3	1330	39.90	24	1.66
Plym.Rocks	1-8	60	3½	1400	49. -	30	1.63
Holl. hoenders	1-8	50	3	1350	40.50	18	2.25
Krasikoppen	1-8	50	3	1250	37.50	21	1.80
Uilebaarden	1-8	55	3	1300	39.-	20	1.90
Brabanters	1-8	55	3	1275	38.25	19	2.-

	Broedschheid.		Ruidagen.	
Landhoenders	4 x 7 = 28	dagen	8 x 30 = 240	dagen
Bolstaarten	1 x 7 = 7	,,	8 x 25 = 200	,,
Hol.hoenders	2 x 7 = 14	,,	8 x 35 = 280	,,
Wyandottes	8 x 14=112	,,	8 x 40 = 320	,,
Orpingtons	8 x 14=112	,,	8 x 40 = 320	,,
Plym.Rocks	8 x 14=112	,,	8 x 40 = 320	,,
Holl.hoenders	2 x 7 = 14	,,	8 x 30 = 240	,,
Krasikoppen	0 x 0 = 0	,,	8 x 40 = 320	,,
Uilebaarden	5 x 7 = 35	,,	8 x 30 = 240	,,
Brabanters	8 x 14=112	,,	8 x 30 = 240	,,

Het eindresultaat was dus,dat het meest voordeelig waren - naar volgorde:

1. Bolstaarten (verhouding in %)	3.33
2. Landhoenders	2.57
3. Holl. hoenders	2.25
4. Brabanters	2.--
5. Uilebaarden	1.90
6. Hol.hoenders	1.89
7. Kraaikoppen	1.80
8. Wyandottes	1.68
9. Orpingtons	1.66
10. Plym Rocks	1.63

De buitenlandsche rassen moesten het dus afleggen tegen de Nederlandsche rassen.

In 1901 had ik bij K.Eijstadt te Echten een toom van 1-8 Drentsche goudpellen geplaatst,welke hij zou controleeren op de leg en het voordeel.
De staat die van deze proef is opgemaakt,heb ik gepubliceerd in Hoenderrassen I blz. 187.

In 1901 had ik bijeen verzameld de weinige dieren die nog bij boeren waren uit de proefnemingen van 1896-1899.over de erfelijkheid van kleine afwijkingen.Ik had dit genoemd "Natuurlijke Teeltkeus". Ik wilde deze proeven nog eens herhalen, doch tegelijk daarbij proeven nemen met:
"Kunstmatige Teeltkeus".
De proeven van kunstmatige teeltkeus heb ik uitvoerig beschreven in H.R I blz. 148.
Zij liepen over de jaren 1901-1904 en werden uitgevoerd met: La Flèches x Duitsche Uilebaarden.
Duitsche Uilebaarden x La Flèches.

Ik paste hier de oude bekende methode toe van het uitzoeken van de beste en het verwijderen van de slechte dieren.Familieteelt beschouwen wij nog :"als uit den booze",zoodat steeds opnieuw kruising werd toegepast.

Het eindresultaat was zeer matig. Wel kreeg ik in 1905 vrij goede Uilebaarden, maar slechts een zeer gering aantal uit vele honderden dieren.Ze werden in den Haag bij Avicultura's Tentoonstelling met 1e prijzen bekroond.
Sedert die jaren heb ik ze door kunstmatige teeltkeus geleidelijk verbeterd.

Met de dieren welke kleine afwijkingen vertoonden probeerde ik toen Brabanters en Uilebaarden te fokken.
Ook deze proeven heb ik in H.R I blz. 155-157 uitvoerig beschreven.
Ik noemde dit natuurlijke en kunstmatige teeltkeus. Het resultaat is geweest dat ik in 1903 uit deze oude fokdieren Uilebaarden en Brabanters tegelijk kreeg,hoewel in verschillende richtingen gefokt. Hier paste ik voor het eerst inteelt toe en wel door met dubbele stammen te fokken en dus eventueele slechte gevolgen van inteelt te vermijden.
De afbeeldingen vertoonen vrij goede typen van Witte Uilebaarden en Witte Brabanters die in 1903 ontstaan waren.

Op mijn hoenderpark in Havelte had ik de volgende fokstammen Nederlandsche rassen:
Kraaikoppen:Zwart,koekoek,blauw,wit.

Uilebaarden: Zwart, goudlaken, zilverlaken,
blauw-koekoek, wit.
Drentsche hoenders: Goudlaken(patrijs)Goudpel.

Jaar 1903.

Voortzetting van de proefnemingen omtrent klimaat en ras bij de boeren.(zie H.R blz 18) en later in 1905 blz. 158-181.

Jaar 1904-1905.

In dat jaar besloor ik eenige kruisingen te doen van kleuren bij verschillende rassen en onder elkaar. Deze proeven duurden van 1904-1906 en waren de volgende: Leider O. van Olst. Havelte.

Proef No.		Rassen.	Kleur.
16	F1	Drentsche hoenders	Haan, zwart.
		,, ,,	3 Hennen, Patr.kl.

1904.

April 14. Hok I 13 eieren onder cochin hen. Uitk. F1 6 zwart. 6 Patr.kleur(donker)

,, 2 13 ,, ,, Brahma ,, ,, ,, 6 ,, . 5 ,, ,, of

,, . 3 13 ,, ,, Wyandotte ,, . ,, 6 ,, . 7 ,, ,, zw.rood)

1905. F2. zwart x zwart = zwart

1905. F2. Zw.rood x zw.rood= 50 % zwart-rood.

1904.

Proef No.		Rassen.	Kleur.
17.	F.1	Drentsche hoenders	Haan, zwart.
		,, ,,	3 Hennen, Goudpel.

Hok 4 13 eieren eig.hen. Uitk. F1. 3 zwart, 4 patr.kl. 3 Goudpel

5 13 ,, ,, ,,. ,, F1. 4 ,, ,3 ,, 4 ,,

6 13 ,, ,, ,,. ,, F1. 5 ,, ,4 ,, 4 ,,

1905. F2 zwart x zwart= zwart;

zwart x Patr.kl. = 50% zwart 50 % Patr.kleur.

zwart x Goudpel = 50% zwart 25% Patr.kleur 25% Goudpel.

Jaar 1904-1905.

1904.

Proef No.		Rassen.	Kleur.	
18	P1.	Haan Wit Wyandotte	Wit.	
		3 Hennen Dr. hoen	Patr.kleur.	
1905.	F2.	13 kuikens	Patrijskleur	
			Rozekam.	
Hok 1.	F2.	Haan (Wit Wyandott-Patr.kleur)		
	F2.	3 Hennen(Wit Wyandott-Patr.kleur)		
		55 kuikens.		55
Hok 2.	F2.	Haan (Wit Wyandott-Patr.kleur)		
		3 Hennen (,, ,,, ,,)		
		45 kuikens		45
				100

Kleuren.		Enk.kam.	Rozekam.
Patrijskleur	22(6 typ)	5	17
Goudpel	20(4 typ)	5	15
Witbont	14	5	11
Zilv.Patr.	12	5	8
Zilv.Duckw.	5	1	1
Goud Duckw.	5	1	8
Zwartbont.	8	2	6
Roodbont.	2	1	1
Roodpel.	2	0	2
Rood koekoek.	2	0	1
Geel gestr.	2	0	1
Geel boekw.	2	1	0
Wit boekw.	1	1	0
Bruin.	2	1	1
	100	28	72

Toelichting.

Het schijnt dat de Wit Wyandotte in zich heeft verschillende onbekende kleurfactoren,gezien de groote splitsing in de 2e Generatie. De overheersching van Rozekam is: 1 enkel-3 Rozekam.

Proef No.		rassen	Kleur.
19.			
Hok No.2	P1	Haan leghoen	wit
		3 Hennen Dr.hoen	patr.kleur
	F1.	10 kuikens.allen wit met bonte vlekken,geel,bruin.grijs.	
	F2.	Haan(legh-Dr.hoen)	witbont
		3 Hennen ,, ,,	,,
		45 kuikens. Patrijskl.	9(3 typen)
		Wit	11
		Blauw	4(2 ,,)
		Licht koek.	10(2 ,,)
		Witbont	11(3 ,,)

Toelichting.

De splitsing geeft hier 5 kleurtypen.

In de witbonte komen:geel,bruin en grijs voor

In de Patr.kleur :patr.kl.,goudpel,licht goudp.

In de Witte : Wit.

In de Blauwen :2 typen,licht en donker.

In de Koekoek :2 typen,licht en donker.

Jaar 1905.

Dit jaar begon een serie proefnemingen,die de bedoeling hadden om de invloed van het klimaat en bodem te bestudeeren op kleuren en vormen.

Kleuren. Invloed van den bodem en omgeving.

1e. Ik plaatste een fokstam Patrijskl. Italianen, afkomstig van Dykinga van de Groninger Klei uit Baflo,in Drenthe op zandgrond in het dorpje Elp(Ellertsveld).

2e. Een fokstam Drentsche hoenders uit Elp,verplaatste ik naar Schutsloot,een waterrijke streek bij de Zoudbelt(bij Zwartsluis,gem. Wanneperveen).

Van de ouders zoowel als van de 2 volgende generaties liet ik kleuropnamen maken(procedé autochroom Lumière) ten einde de kleurveranderingen te laten zien.(1905-1908) (1908-1911).Deze zijn gepubliceerd in H.R.III blz.(636-637 en 638-639) met het geheele verloop der Proef.

Vormen Invloed van den bodem en omgeving.

Deze proeven begonnen in 1905. Verschillende normale rassen werden onder den invloed van koude en omgeving geplaatst in verschillende landstreken,ten einde na te gaan of er zich veranderingen in de vormen voordeden.

Jaar 1905-1908.

Deze rassen waren:

1.Hol.hoend.Patr.kl.3 toomen:3 hanen,32 hennen 1jarig.
2.Dr.hoend. ,, 3 ,, :4 hanen,36 hennen 1 ,, .
3.Dr.hoend.Versch.kl.18 ,, :18 hanen,80 ,,, 1 ,, .
4.Dr.hoend. ,, ,, met kleine veranderingen 2 ,, .

Van elk dezer toomen waren eenige verdeeld over de volgende landstreken:

1. Op hoogen drogen bodem: Havellerberg
2. Op heide,veengrond met groenland;Hollandscheveld
3. Op hoog groenland,omgeven door sloten:Schutsloot (zandbelt.Wann.Veen)

Deze proeven zijn zeer uitvoerig beschreven in:
H.R.I Blz. 18(met staat I)
H.R.I Blz. 158-181(met Staten 11-16)met afb.

Als resultaat vermeldde ik:(H.R.3 blz 650)
Ik kon toen de veranderingen verdeelen in de volgende zeer kenmerkende groepen,n.l.

a. de uitgangsvormen die bij de geheele proef bleven bestaan,Blz. 652.
b. tusschenvormen,die onsymetrisch waren,waaruit sporadisch symetrische voortkwamen,Blz. 653.
c. Symetrische vormen,die ik verkreeg bij kruising onderling Blz. 654-655.

De cijfers dezer veranderingen geven een curve waar als de Wetten van het toeval(blz.647-648)

Jaar 1905-1908.

Voortzetting der proefnemingen volgens blz,46.
Om al deze gegevens nog eens te herhalen,acht ik overbodig.Ik verwijs naar de betreffende blz. in mijn boek H.R. I en III.

1902. Klimaat en Ras.

Fokstammen gepkaatst in Drenthe, om den invloed van Natuurlijke en Kunstmatige teeltkeus te vergelijken.
De resultaten heb ik uitvoerig behandeld in Hoenderrassen I. Blz. 148-170.
Ze hadden betrekking op pootbevedering, kamvorm en kuif. De conclusies die ik in die jaren trok, nl. dat door den invloed der omgevende omstandigheden er constante variaties zouden ontstaan, bleken bij voortgezette proefnemingen niet houdbaar te zijn.

Alle variaties die zich voordeden waren niet erfelijk.
Waar ze wel erfelijk waren geworden, was dit een gevolg van factoren eigen aan de Kiemcellen, die zich volgens de Mendelsche Wetten gedroegen.

Ik kende deze wetten toen nog niet, doch paste ze later na 1910 toe, toen ik ze had leeren kennen. En kwam toen tot geheel andere resultaten, nl. dat natuurlijke teeltkeus wel invloed heeft op het ras doch dat deze het ras tijdelijk kon wijzigen, echter niet erfelijk.

De Kunstmatige teeltkeus is de eenige methode om volgens de Mendelsche overervingswetten te komen tot constante typen bij hoenderrassen.

Voo het feit, dat er kruisingen, die ik niet kon controleeren bij de verschillende boerenkoomen had plaatsgevonden, was de oorzaak van de onjuiste conclusies.

Jaar 1906.

Proef voor Kleurenkruising n.l.:
Koekoek Plym.Rock x Koekoek Kraaikop te Havelte.
1 Haan Plym.Rock x Hen Zwart-Kraaikop.
2.Haan Zwart-kraaikop x Hen Koek.Plym.Rock.

De Plymouth Rocks kreeg ik van den Heer P.Monzeu.
Ze waren al 10 jaar lang zuiver gefokt.
De kraaikoppen waren uit mijn hoenderpark en fok-
zuiver.

1906 Kruising A.
P1. Haan Plym.Rock Hen zwart Kraaikop.
F1. 90 kuikens,28 hanen 62 hennen,
allen Koekoekveerig (zie afb.H.R.III Blz.704)

1906. Kruising B.
P1. Haan zwart kraaikop -Hennen Plym.Rocks.
F1. 89 kuikens,22 hanen-koekoek
67 hennen-zwart.

De F1 hanen uit A waren:5 licht,7 gewoon,16 donker
koekoek.

De hennen uit A ,, : 13 licht,24 gewoon,25 don-
ker koekoek.

De F1. Hanen uit B ,, : 4 licht,8 gewoon,10 donker
koekoek.

Hennen uit B ,, : 67 zwart.

Jaar 1906-1907.

Proefparingen.

F1. Haan koekoek uit A x hennen koekoek uit A
F2.72 kuikens: 16 hanen koekoek,20 hennen koekoek,
36 hennen zwart.

F1. Haan koekoek uit B x hennen zwart uit B.
F2. 58 kuikens: 12 hanen,6 koekoek,6 zwart.
46 hennen 23 koekoek,23 zwart.

Fokstammen Nederlandsche rassen bij boeren en kennissen en te Havelte.

In dat jaar kwam een boerenzoon J.Hidding uit Halerbrug als hulpknecht op mijn hoenderpark in Havelte.

Fokstammen.	Plaatsen.
Kraaikoppen zwart	Havelte.
Kraaikoppen blauw	,,
Uilebaarden zwart	,,
Brabanters geel	,,
Brabanters wit	,,
Holl.krielen patrijs	,,
Holl,Krielen zilv.(duckw.)	,,
Kraaikoppen koekoek	G.Jipping-Gasselte
Kraaikoppen wit	Idzenga Norgervaart
Holl.hoenders zilv.	J.W.Schutte Orvelte(Tol)
Holl.hoenders geel	J.Vos Zoudbelt.
Holl.hoenders goudpel,	E.Schutte Ermelo.
Uilebaarden zwart	R.Nijwening-Orvelte
Uilebaarden goudlaken	A. Seubring Orvelte
Hol,hoenders zilv.laken	Kol.N.W.Hofstede Assen.

Jaar 1906 - 1908.

De Heer N.W.Hofstede publiceerde in Aviculture een overzicht van zijn Zilv.Holl.Hoenders,welke een zeer gunstigresultaat hadden opgeleverd. Dit was mijn fokstam.(H.R.Blz. 207-208)
In 1906 probeerde ik een kruising van zware groote kammen met kleine enkele kammen,om te zien of dit ook variaties te zien gaf. De rassen waren:

1906. F1.Haan Wit Dr.hoen x Hen Leghorn wit .

F1. 90 kuikens 22 kammen klein
15 kammen middelm.kl.(met eenige kuifveertjes er achter)
30 kammen middelm.groot
33 kammen groot.

1907. F2. Kamgrootte in 10 deelen verdeeld.

181 kuikens		1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
klein	36	10	15	11							
Mid.kl.	40		6	8	12	10	4				
Mid.gr.	65	1	2	20	12	10	5	5	5	5	
Groot	40						1	10	10	10	9

1908. F3.Kleine kam met kuifveertjes 1-3

F4.(13) 3 hanen kl.kam enkele kuifveertjes

10 hanen kl.kam enkele kuifveertjes

Vergrooting van de kuifveertjes had niet plaats. Ze bleven zich splitsen in 50% enkel en 50% kl. kam en kuifveertjes.

Jaar 1907.

Proef verbetering van het ei bij Drentsche hoend.

Een dergelijke proef,die ik in 1900 reeds had genomen,met een zóó gunstig resultaat dat ik in 1903 te Groningen Drentsche hoenders exposeerde, die eieren van 65 gram legden,wilde ik nogeens weer herhalen.En wel met dezelfde rassen n.l. Haan Bergkraaier x Drentsche hoenders

1907. P1.Haan bergkraaier x 3 hennen Dr.hoend.(55 gr)

P1. 40 kuikens,allen Patr.kleur,met gevlekte borsten.

1e jaar eieren gemidd.60 gram.2e jaar 62 gr.

1908 F2.3 fokstammen(broer x zuster)

60 kuikens allen Patrijskleur

1e jaar eieren gemidd.60-65 gr,2e jaar 65 gr.

In dit jaar vroeg de Heer A.Hoogendijk Jr. te Vlaardingen of ik hem behulpzaam wilde zijn bij het fokken van witte Zwartkuif hoenders.

Deze proef heeft jaren geduurd en gaf uiteindelijk in een haan die vrij goed was,met nog enkele bonte veertjes in de kuif.

Proef: Uit fokken van Witte Zwartkuifhoenders.

Deze proef werd niet gepubliceerd, omdat ik alle gegevens niet van den Heer Hoogendijk kon krijgen. Voorzoover ik zelf de gegevens had zijn deze door de Heer J.Hellings samengesteld en in een artikel in de Bedrijfspluimveehouder van 15 Nov. 1940, dat ik hier onder laat volgen, gepubliceerd.

"voor dertig jaar geleden kwam ik vaak bij den heer Houwink in diens proeftuin te Meppel. Het was daar als het ware een heel dierenpark. Proefparingen werden er gehouden niet alleen met ~~xxxxxxxxxxxxxxxx~~ diverse soorten hoenders, maar ook met allerlei vogeltjes, konijnen, hazen ja zelfs was ik een paar maal getuigen van paringen van wolven ~~xx~~ met honden.
In dien tijd trachtte de heer Houwink, in combinatie met heer Hoogendijk uit Vlaardingen, door diverse kruisingen witte Hollandsche zwartkuiven te fokken.

Uit een notitieboekje, waarop zich de sporen vertoonen van den brand in het "Wheengebouw" te Meppel(bij welken brand zoovele kostbare boekwerken en aanteekeningen verloren gingen), ontleen ik de daarop betrekking hebbende gegevens.

Voor deze proefneming werden den 15den December 1907 de n.t.n. fokstammen aangekocht:

1-3	Houdans	F. 21.-
0-4	Witte Brabanters	- 8.-
1-5	Houdans	- 18.-
1-4	Zwart Holl.Witkuiven	- 20.-
	Waarde	F. 67.-

In 1908 werden uitgezet:

4 fokstammen A,B,C,D.

A. 1 Haan Zwart Holl.Witkuif(veel zwart in kuif)
4 Hennen Houdan(veel wit in kuif)

B. 1 Haan Houdan

4 Hennen Wit Brabanter

C. 1 Haan Wit Brabanter

4 Hennen Houdan

D. 1 Haan Houdan(met zwart in kuif)

4 Hennen ZwartHoll. Witkuif(veel wit in kuif)

Van elken fokstam 50 kuikens te fokken.

Omschrijving van het plan:

Er zijn 4 fokstammen samengesteld om te zien, welke stam dieren geeft,die het meest de Witte Zwartkuif benaderen.Met den besten stam zal worden doorgefokt. De overige worden uitgeschakeld in 1909.

Van den besten stam zullen dan zooveel mogelijk kuikens worden gefokt in 1909.

Overzicht Fokstammen (P I) en hun ringen in 1908:

A. 1-0 Zw. Witkuif x 0-4 Houdan zwarte ring links.

B. 1-0 Houdan x 0-4 Wit Brabanter roode ring links.

C. 1-0 Wit Brabanter x 0-4 Houdan witte ring links.

D. 1-0 Houdan x 0-4 Zw. Witkuif groene ring links.

Volgend jaar de kuikens dezelfde ringen,doch rechts.

Resultaten (FI) 1909:

A; 34 kuikens .

Alle zwartbonte kuiven, waarbij enkele 95% zwart.

Die dieren waren 50 % zwart en 50% Houdankleur(donker)

Van dezen toom geen F2 dieren te fokken !

B. 36 kuikens, waarvan

18 zwartbonte kuiven (donker)

14 zwartbonte kuiven (licht)

2 witte kuiven.

de dieren waren 50% wit gevlekt en 50% Houdankleur.

Onder deze dieren was 1 haan, bont,wit gevlekt met zwart halsbehang en zwarte sierveeren,zwarten staart, zwartbonte kuif.

Meenzelfden hen zal met dezen haan gepaard worden voor F2.

C. 40 kuikens, waarvan

20 witte kuiven

20 zwartbonte

de dieren waren 30% wit, 30% wit gevlekt en 40% zwartbont.

Onder de wit gevlekten waren 2 Hanen bont, met zwarte halsveeren en 3 hennen bont met zwarte halsveeren en zwartbonte kuiven.

Hiervan zullen F2 dieren worden gefokt.

D. 36 kuikens waarvan

16 zwartbonte kuiven

20 zwarte kuiven

de dieren waren zwart.

Van dezen toom zullen geen F2 dieren worden gefokt.

Resultaten (F2) 1910:

Uit F 1 B:

1 Haan, wit gevlekt, bonte kuif.

1 Hen, wit gevlekt, bonte kuif.

Hieruit 50 kuikens, waarvan:

wit met bonte kuif	3
wit met witte kuif	16
wit met bijna zwarte kuif (donkerbont)	2 ..)
witgevlekt(Houdan) bonte kuif	11
witgevlekte(licht)bonte kuif	8
blauw(licht) bonte kuif	5
zwart met bonte kuif	5
	50

Verder F 3 te fokken met de beide hennen met bijna zwarte kuif..) bij de 1-3 uit F1C(hieronder genoemd).

Uit F 1 C paring a:

1 Haan, bont, bonte kuif(zwarte halsveeren)

2 Hennen, idem (zwarte halsveeren)

Hieruit 60 kuikens, waarvan:

wit met bonte kuif	13
wit met witte kuif	10
wit met bijna zwarte kuif(1-3)	4.:)
wit gevlekt(Houdan) met bonte kuif	24
wit gevlekt(licht) met bonte kuif	2
blauw	3
zwart	4
	60

Uit dezen toom zullen F 3 dieren worden gefokt met de bijna zwarte kuif hebbende 1-3:), in combinatie met de onder F1 B genoemde 2 hennen met bijna donkere kuif.

Uit F 1 C paring b:

1 Haan wit gevlekt,zwartbonte kuif

1 Hen wit gevlekt,zwartbonte kuif

Hieruit 13 kuikens,waarvan:

wit met bonte kuif	4
wit met witte kuif	4
wit gevlekt met bonte kuif	2
blauw	1
zwart	2
	13

Van dezen toom zullen verder geen F 3 dieren worden gefokt.

Resultaten (F 3) 1911:

Uit F 2 B 0-2 wit met donkerbonte kuif ..)

Uit F 2 C 1-3 wit met bijna zwarte kuif :)

Hieruit 55 kuikens, waarvan

wit met zwarte kuif(haan)	1+)
wit met bonte kuif	24
wit met witte kuif	20
wit gevlekt met bonte kuif	5
zwart	5
	55

+)Een haan alleen was zoo goed als wit met zwarte kuif. Deze haan is op de Tentoonstelling der Nederlandsche Hoenderclub te Utrecht in 1912 ingezonden door Hoenderpark "De Nijverheid"(hoogendijk) en behaalde een eersten prijs, alsmede een eereprijs van F.20.-.,uitgeloofd door den heer J.de Bie Leuvelink Tjeenk voor den besten witten zwartkuif.

Resultaten (F 4) 1912:

Uit F 3 B/C:

1 Haan wit met zwarte kuif en

12 Hennen wit met bonte kuif.

Hieruit werden als F 4 dieren gefokt 40 kuikens, alle wit met bonte kuiven.

Hiermede is niet verder voortgefokt, omdat geen behoorlijke fokstammen verder waren samen te stellen, waardoor de proef werd beëingigd!

1908- 1910.

In deze jaren werden de hiervoor beschreven proefnemingen voortgezet.

1908. Proef met Witte Uilebaarden.

Bij Idzinga te Norgervaart plaatste ik 1-8 Witte Uilebaarden als fokstam.(verbeterd en op eierproductie gefokt)

Hij fokte hiervan een 50 tal mooie raszuivere witte kuikens.

Het aantal eieren bedroeg per jaar gemiddeld 210, het gemiddelde gewicht was 60 gram.

Het resultaat was zeer gunstig. De boeren kochten veel eieren om te broeden.

1908. Invoer van Landhoenders uit Graubunden.

Uit Graubunden kocht ik per advertentie in de Geflügel Börse 1Haan en 3 Hennen,landhoenders welke werden aangeboden als Rebhuhnfarbige,zoodat ik benieuwd was om te zien wat er zou komen. De verkooper woonde te Dörfli en schreef dat dit de algemeen voorkomende landhoenders waren in Graubunden, waar ze slechts in één kleur voorkwamen.

Ik ontving: 1-3 Patrijskleurige landhoeders, precies gelijk als het oude type Drentsche hoenders.Na een reis van 8 dagen kwamen ze gezond, maar hongerig aan. Ik gaf ze eerst wat karnemelk te drinken en een uur later ochtendvoer.Dit herhaalde ik eenige malen terwijl ik in het natte voer wat graan en grit mengde. Een dag later aten ze alles.

1908. Proef met Zilverlaken Hollandsche Hoenders.

Fokstam Hoenderhof "Veenlust"Assen.

Deze proef werd verricht door Kolonel N.W.Hofstede te Assen met een fokstam afkomstig van 1e prijswinnaars bij Avicultura's Tentoonstelling.

Kolonel Hofstede schreef hierover het volgende:

De 2-19 Holl.Hoen, zilverl.,stammen af van de in het jaar 1905 tentoongestalde te Emmen(waarvan de heer R.Houwink Hz. de herkomst wel zal weten),die aldaar bekroond werden met den eersten prijs.

In 1906 werden deze bekroonde hennen gepaard met een onverwanten haan(van den heer H.)

In 1907 werden de afstammelingen van dezen op de tentoonstellingen te Assen bekroond met 1e prijs (mede voor het uitwendige).

In dit jaar werd gefokt met een onverwanten haan (wederom van den heer H.),zoo bestaat de geheele toom, 2-19 hoenders, thans uit:

Stam A. 1-8 broed 1906, (dus 2-jarige)

Stam B. 1-11 broed 1907, (eenjarige).

Dit jaar, 1908, was het aanvankelijk mijn voornemen de teelt met versch bloed voort te zetten,door de hanen A en B bij de twee foktoomen om te wisselen de éénjarige haan dus bij de 2-jarige hennen,de 2-jarige haan bij de 1-jarige hennen.

Om verschillende redenen ben ik daarvan teruggekomen. Omdat er reeds zoo herhaaldelijk voor bloedverversching gezorgd is, heb ik beide toomen onder beide hanen in vrijheid vereenigd en kunnen deze nu de bevruchting gezamenlijk bewerkstelligen, terwijl aan mij de keus blijft, de dikke eieren,voor de fok te bestemmen. Het is thans ook een groot voordeel, dat beide toomen nu in vrijheid rondloopen,o.a. in het weiland,anders had er één toom opgesloten moeten worden in een ren.

Nu wil het mij voorkomen,dat opsluiten niet zoo bevorderlijk is aan gezonde ontwikkeling der dieren en aan hunne eigenschappen. Ze moeten ook gehouden worden op een wijze,zooals bij de boeren het geval is, om bij invoering bij deze geen terugslag van het ras te hebben,opdat de goede eigenschappen onder dezelfde voorwaarde blijven voortbestaan en niet meer verloopen. Zoo is dat in vrijheid losloopen ook bevorderlijk aan het vele en zware eieren leggen,mits overigens ook goed wordt gevoederd.

Daartoe behoort ook, dat de kuikens van jongs af goed * en doelmatig gevoederd worden;men moet geen eieren,melk,brood, enz. ontzien en men kan ze alzoo sterk en groot van stuk maken, in goede, warme,zonnige renmen.

Een en ander is mijn ondervinding met het Holl. Hoen, het is een zeer vlijtige zoeker en krabber, den geheelen dag lang vol ijver in de legtijd - naar mijn bevinding van plm. Maart tot plm. November.

Ze leggen naar mijn berekening bijna iederen dag (worden zelden broedsch), dus gedurende ongeveer 8 maanden in een jaar;hoewel ik dit jaar geen lijsten hield, komt het mij toch voor,dat 1 kip wel 25 eieren per maand legt, wat circa 200 in het jaar zou bedragen.

En wat het gewicht der eieren betreft,zoo volge hier deze opgave:"Van de 2-jarigen,eieren van gemiddeld 61½ gr. of 16 en 17 in een kilo.
Van de 1-jarigen, eieren van gemiddeld 50 tot 55 gr. in dit jaar.

Assen, 12 April 1908 N.W.Hofstede.

Latere eierlijsten in 1908 toonden aan dat het gemiddeld 190 eieren per jaar werden gelegd.

Onderzoek Kruising van Kraaikoppen met Sumatra-hoenders.

Doel: Overerving van Knobbelkam x schelpkam
Pootbevedering x Geen pootbev.
Bruine x witte eieren.

Hoofdzaak is de eigenschap van bruine eieren in de Kraaikop te brengen.

1908. Fokstammen: A Sumatra-haan(zwart)ring No.1
Kraaikop hen ,, ,, No.2
B Kraaikop haan ,, ,, No.3
Sumatra hen ,, ,, No.4

A. Uitkomsten A (P1) x (P2)

P1. 9 kuikens. 3 hanen 6 hennen 5-13.

Kenmerken: Allen pootbevedering en kleine gierhokken
1 pooten: ,, ,, ,, ,,
2 kleur : Zwart.
3. kam : knobbel(3 rijig)walnoot enz.
4 Eikleur: Lichtbruin.
5 Broedsch: wel broedsch.

B. Uitkomsten B. P 1 x P 2 Ring No. 14-24

F 1. 11 kuikens 7 hanen-4 hennen

Kenmerken:
1 pooten: Allen pootbevedering en kl.gierhokken
2 kleur : Zwart.
3 Kam : Knobbel(3 rijig)walnoot enz.
4 Eikleur : Bruin.
5 Broedsch: wel broedsch

1909. A. F 1 x F 1 .
Haan: Sumatra-kraaikop Ring 5
Hen : ,, ,, ,, 8

F 2 Uitkomst. 1e broedsch 10 kuikens
2e broedsch 9 kuikens Ringen 25-43

Splitsing in alle Kenmerken volgens Mendel.
Eikleur-wit-lichtbruin-bruin,lichte en zware poot bevedering,groote en kleine gierhokken,gladde pooten,zwart,brilneus,allerlei kamvormen,rond,walnoot,

B. F 1 x F 1 .

Haan: Kraaikop Sumatra Ring 14

Hen : Kraaikop Sumatra ,, 20.

F 2. Uitkomst. 1 Broedsch.11 kuikens Ringen 44-54
Splitsing in alle kenmerken volgens Mendel:
Eikleur-wit-lichtbruin-bruin-,lichte en zware pootbevedering,groote en kleine gierhokken,gladde pooten,zwart,brilneus,en allerlei kamvormen,rond,3 rijig knobbel enz.

1910.Kraaikop. Bruine eieren leggend,uitgezocht voor verder fokmateriaal.

F 2. C.Kraaikop: Haan - 1 hen Ring 25-28

D.Kraaikop: Haan- 1 hen Ring 44-50

Uitkomst bruine eieren.

Voortgezette proefnemingen 1911.

Doel: Zoodra een bruine eieren leggende Kraaikop hen was verkregen,de eieren distribueeren onder de boeren in Drenthe.

In 1911 zochten wij op goed geluk eenige paren F 2 dieren uit,die precies op Kraaikoppen geleken en waarvan de hennen bruine eieren legden.
Wij noemden deze C en D fokstammen,zij waren als volgt geringd:

F 2. C Haan Zw.Kr.Kop ring 25 (uit stam A)

Hen Zw.Kr.Kop ring 28 (uit stam A)

D Haan Zw.Kr.Kop ring 44 (uit stam B)

Hen Zw.Kr.Kop ring 50 (uit stam B)

Zij legden als volgt:

C. Hen (28) 190 eieren, allen bruin

F 3. Uitk: Kemmerken: allen kraaikop met zware en lichte pootbevedering en groote gierhokken, schulpneus (geen kam) zwart.

F3. D. Hen (50) 155 eieren, allen bruin

Kemmerken: allen Kraaikop met zware pootbevedering en kleine gierhokken, schulpneus (geen kam) zwart.

Deze stammen exposeerde ik op de Tentoonstelling in Meppel en kreeg daarmede 4 1e prijzen en 2 Ereprijzen (1912)

Het verdere verloop dezer proeven maakte ik op in 1915, toen alles reeds was verdwenen.

Meppel begin jaar 1915.

Resultaten deser proeven (Overzicht).

In het jaar 1911 plaatste ik alle broedeieren uit de stammen C en D (F3) bij de boeren in Drenthe, met het doel de bruine eieren aldaar te krijgen tusschen de witte.

Er gingen ruim 300 eieren heen met de conditie dat ik voor elke 30 broedeieren recht had op een haantje en hennetje uit de kuikens, op een leeftijd van 2 maanden, naar mijn keuze.

De resultaten waren prachtig. Overal liepen zwarte Kraaikoppen. Maar ik had niet gerekend op den tegenzin van de boerenvrouwen tegen de Kraaikoppen. De vrouwen hebben bij de kippenboeren het meeste te zeggen en nu zal ik eens in het Drentsch dialect uitdrukken hoe zij over dit ras dachten:

"Die Kreikoppen-zooas Houwink ze nuumt,die meroakels mit zunder kammegies met dopneuzen en vleugeltiec an de bienen toegelieke mit an 't lief, dat is gien spil veur oes.Nou joa,ze lekgt mooie broene eier,die de luu op 't markt goern ziet s'maaks de witte en doarumme wilt we d'er wel n' poar holden s'maaks de hoender-noar- allemaale Kreikoppen-nee dat niet!"

En daarmede was het vennis over dit ras uitgesproken! Daarbij kwam in 1914 de oorlog,zoodat de "lelike meroakels mit vleugeltjes an de bienen" het eerst werden opgeruimd.Immers alles wat niet <u>nuttig</u> (zie) en "leelik" was,must vurt" toegelieke met de opeens nutteloos geworden "landhoenders".

En zoo gingen deze interessante,kostbare en met veel kennis van zaken gefokte proefdieren-langzaam maar zeker ten gronde.

In 1915 kon ik er geen een meer vinden!

Opmerkingen.

De Sumatra-hoenders kwamen uit Duitschland(Hannover) op een advertentie in de Gefl.Börse .

Prijs : R.M. 15 + onkosten = F.10.--.

Dr. Lotsy vertelde dat wij omtrent Sumatra-hoenders iets meer te weten moesten komen,om te kunnen nagaan welken wilde stamvorm zij hadden.

24 blz verder zelfde verhaal

Hij kende een Indo-Europeaan,J.Barman,die een handelsdierenpark had tusschen Padang en Fort de Kock. Hij verkocht van allerlei wilde vogels en dieren die hij in het nabije bosch ving. Hij was tegelijk jager en koopman.

Ik schreef aan dit adres onder bijvoeging van foto's mijner Sumatra-hoenders,en verzocht hem te willen meedeelen of deze hoenders op Sumatra

voorkomen,waar-en of ze te koop waren.
Na 3 maanden kregen wij antwoord.
Dit was zeer merkwaardig en luidde als volgt:
(gecopieerd wegens slecht schrift).

Padangsche Bov.landen Pt.de Kock.

12 Juli 1903

H.H.Houwink.Zuideinde 93. Meppel.

In antwoord op U schrijven van 2 April deel ik U mede,dat de kippen waarover U schrijft,als zouden zijn op Sumatra levende hoenders,hier niet bekend zijn onder den naam "Sumatra-hoenders".

Ze spreken hier van Kelok's en dan bedoelen ze zwarte hanen met lange staarten,die voor hanengevechten worden gebezigd. De staarten snijden ze af,omdat ze er bij het vechten in verward raken. De harde pennen der veeren laten ze staan. De hanen hebben klein rond kammetje,welke ze daarmee speciaal uitzoeken en kleine puntjes er van afknippen,zoodat de andere er geen vat op heeft. Ze hebben in het 2e jaar groote sporen die wel 5-8 cM lang worden.Doordat ze afstammelingen zijn van wilde boschhoenders,zijn het groote vechtersbazen en ze vechten zoo lang tot er een dood neervalt,of doodbloedt.Dat vinden inlanders het grootste pleizier en daarbij wedden ze dan op de hanen.

Er zijn inlanders die geheel bestaan van het opfokken van vechthanen.Zij willen ze dus voor geen geld verkoopen.

U vraagt mij verder of ik weet waar ze vandaan komen.Dat gaat zeer merkwaardig in zijn werk en het kost de inlanders niets.

In de kampongs hebben alle inlanders kippen, deze zijn klein en vliegen hoog in de boomen,waar ze den nacht op de hoogste takken doorbrengen.

Nu komen bij zonsopgang de wilde boschhanen, zij vliegen zeer hoog en bevliegen de kampongkippen. Daar maken ze deze het hof met allerlei buigingen en sprongen en als de kip gewillig is grijpen ze deze achter den kop in den nek en vliegen er dan hoog in de lucht,zelfs buiten schot van een geweer mee terug naar de rimboe. Daar ik al 20 jaren in de rimboe heb gejaagd,heb ik dit dikwijls gezien en ben er maar eenmaal in geslaagd zoo'n haan met een kip in den bek te raken.Ze vliegen zoo snel, dat ik 3 meter voor den kop moest schieten,wil ik ze nog raken.
En als men ze raakt heeft men ze nog niet, als men geen hond heeft die ze opzoekt.Die eene keer heeft de hond beiden opgehaald.De haan was zwart met bronskleurige veeren en bruine streepen op vleugels en zadel,terwijl de kam geen gewoone kippen kam was, maar een stijve hoornige blauwe kam zonder punten.

Hij had een prachtige lange staart,hoewel het een jonge haan was, die nog geen groote sporen had. Hij had zeker nog geen wijfje in de rimboe, want de oude hanen houden er maar één vrouw op na. Deze jonge hanen nemen de vlucht voor de ouden en zoeken op deze wijze een paargenoote. Deze paargenoote houden ze bij zich tot ze na eenige maanden met een koppeltje kuikens in de kampong terugkeert. De kuikens hebben allerlei kleuren,van zwart tot blauw en havikkleur.

Zoodra de kuikens aan het voederen in de kampong gewend zijn,wordt de hen met de jongen in een hok gedaan met bamboevlechtwerk omrasterd en hier worden de hanen dan gelaidelijk opgefokt tot vechthanen.

Ze komen dan afzonderlijk te zitten en tegenover elkaar,zoodat ze elkaar kunnen zien en tegen het vlechtwerk opvliegen en zoodoende leeren ze het vechten heel vroeg.

De haantjes met groote kammen worden deze vlak boven den kop afgesneden en die met knobbelkammetjes laat men deze houden,want ze worden zoo hard,dat ze toch niet aangepikt kunnen worden; de kleinste puntjes worden er nog afgesneden.

Nu moet ik nog melding maken van een ander soort boschhoenders, die veel kleiner zijn. Dit soort is ongeveer zoo groot als de kampongkippen,meestal iets kleiner. Zij gelijken op patrijzen,de hanen zijn rood en zwart,met bruingevlekte borst en lange zwarte staarten.De kammetjes zijn klein en mooi rood met een aantal kleine puntjes. Deze hanen vooral de jonge sluipen langs den rand van de kampong en als er een kip in hun nabijheid komt,dan beginnen ze te lokken-tok-tok-tok- en de kippen gaan dan dadelijk naar hun toe.Ze paren dan in kleine boschjes of in het rijstveld met deze hen. Op deze wijze worden de kippen in de kampong steeds in stand gehouden,want hanen loopen er zelden vrij omdat ze zich toch dood vechten. Ook dit soort boschhaantjes is zoo schuw dat ik ze nooit heb kunnen benaderen om ze te schieten;ze houden zich steeds goed verborgen als ze met hun tok-tok-tok beginnen.Men hoort het maar ziet ze niet.Deze haantjes zouden nooit met een kip in den bek kunnen wegvliegen,daar zijn ze te klein voor. Maar ze kennen toch wel den weg om een vrouwtje te snappen, zoolang ze in de rimboe nog niet getrouwd zijn.

Zoo vindt men dus in de kampong overal afstammelingen van den grooten boschhoen en den kleinen.

Als jongen heb ik dit kippenleven altijd zooveel mogelijk gevolgd,de inlanders weten het ook wel en bevorderen deze paringen zooveel mogelijk.
Ik mag dan ook volstrekt geen parende vogels schieten.Ze weten wel dat de kippen altijd terugkeeren in de hokken om gevoederd te worden.

U vraagt mij of ik een paar zwarte hanen en hennen met ronde kammetjes volgens de ingesloten foto's voor U kan koopen en ze naar Holland zenden. Maar- dat is niet mogelijk. De inlanders verkoopen nooit hun vechthanen-voor geen grof geld.
Er bestaat hier ook nog een oud gebruik,waardoor het onmogelijk is om deze hanen te koopen. Er komen namelijk soms hanen onder de afstammelingen der groote boschhanen voor,die zoo precies gelijken op den wilden vader,doe zoo prachtig zijn,dat men ze ten geschenke aanbiedt aan de Inlandsche Vorsten.Deze vogels worden als heilige dieren vereerd,en in mooie kooien als heilig beschouwd.
Ze zouden voor geen schatten te bekomen zijn.

Dit gebruik geraakt echter meer en meer uit den tijd omdat deze vogels zelden meer worden aangetroffen. Ziehier M.H.Houwink alles wat ik weet omtrent Sumatra-hoenders en waar ze vandaan zouden kunnen komen. Er zijn maar heel weinigen die hier belang in stellen en daarom meende ik goed te doen U zoo uitvoerig mogelijk mijn ervaringen van ruim 20 jaren als jager en liefhebber mede te deelen.
Het spijt mij alleen dat ik U niet aan vogels kan helpen,want ik zou gaarne vijf en twintig guldens voor een paar in mijn beurs hebben-maar het is onmogelijk .Als ik f.25.--. zou bieden voor een vechthaan en zijn zuster zouden ze mij uitlachen,

want de haan is niet te koop en de zuster loopt met honderden andere zusters in de kampong.En zoek dit nu maar eens uit! Dat gaat helaas niet.
Mocht U een paar apen of papagaaien of mooie vogels willen koopen,daarmee kan ik U wel helpen.Zendt U maar eens f.25. dan zult U zien wat ik U aan boord lever.De vracht moet U dan natuurlijk zelf betalen.
Uw bericht zie ik dan verder gaarne tegemoet,met verschuldigde hoogachting.

Uw dw.dienaar.
w.g. J.Barman.

Dit schrijven is door mij eenigzins leesbaar overgenomen,omdat het schrift en taaltje van J, Barman bijna onleesbaar was.

Na dit schrijven hebben wij de verdere moeite gestaakt en besloten wij een paar Sumatra-hoenders in Duitschland te koopen.

Deze hebben in de beschreven proeven gediend, n.l. om Kraaikoppen te fokken die bruine eieren legden,door kruising met Sumatra-hoenders.

Wanneer ik ten slotte eenige conclusies zou willen trekken uit deze proefnemingen dan kan ik die conclusies in tweeen verdeelen n.l.:
1e Wat de erfelijkheidsverschijnselen dezer kruising aangaat.
2e Wat het schrijven van J,Barman betreffende het ras en de wilde hoenders aangaat.

1. Wat de erfelijkheidsverschijnselen aangaat:
Gebleken is dat bij kruising van Sumatra-hoen met Kraaikop de kenmerken als volgt overerfden:

Sumatra:	Kraaikop:
Kam:(3 rijig en rond,Kn)	Kam: afwezig(bril-schulpneus)
Pooten:onbevederd,zwart	Pooten: gierhakken,bevederd tot aan de teenen zwart
Staart: lang	Staart: Rechtop
Kleur: zwart	Kleur: Zwart
Eikleur:bruin	Eikleur: wit
Broedsch:niet of weinig	Broedsch: zwaar broedsch.

F1. Kam F1 vertoont allerlei typen;rond,3 rijig,gedeeltelijk schulpneus,met bijvormen,a.b. Er is dus geen zuiver overheersching.

Pooten: Allen bevederd,doch varieerende van licht tot zwaar.Ook hier geen zuivere overheersching. Gierhakken evenzoo.

Staart: Allen lang tot middellang.(overheersching)

Kleur: Allen zwart (gelijk)

Eikleur:Allen bruin (Overheersching)

Broedsch:Allen broedsch (Overheersching)

F2. Kam :splitsing in rond,kn,bril,3 rijig en tussch.v

Pooten: ,, in zwaar-licht-onbevederd gierhokken evenzoo.

Staart: ,, lang-rechtop

Kleur: ,, zwart

Eikleur: ,, in bruin tot wit

Broedsch: ,, zw. tot weinig.

Er was te weinig materiaal aanwezig om een nauwkeurige telling in procenten te maken,wat zeer jammer was.

Uit de F2 stammen kwamen ook gladpootige Kraaikoppen ik had er 3,1 haan en 2 hennen.Deze heb ik nagefokt in 1912-14,doch het merkwaardige was dat hieruit weer dieren met bevederde pooten kwamen.Ik ben er dus niet ingeslaagd gladpootige kraaikoppen te krijgen.

2. Wat het ras aangaat en de betrekking tot de wilde hoenders.

In dit schrijven vinden wij eigenlijk de eerste goede beschrijving van een deskundige die in de praktijk gedurende vele jaren zijn bevindingen heeft neergelegd en wel :

1e. Het Sumatra(hoen-ras) is als ras op Sumatra niet bekend!

2e. Het ras komt voort uit een kruising van wilde boschhanen met kampong kippen en wel op een merkwaardige wijze.

Hij maakt onderscheid tusschen de boschhanen in kleur en grootte.

De groote komen vrijwel overeen met datgene wat wij weten omtrent Gallus Furcatus.

De kleine komen overeen met datgene wat wij weten omtrent Gallus Bankiva.

3e. De kruisingen uit de groote met kamponghennen zijn vechthoenders.

De kruisingen met de kleine kampongkippen zijn gewone hoenders.

4e. Het verschil waarop de paringen plaats hebben is merkwaardig.

De groote zwarte boschhanen met harde blauwachtige kam en langen staart vliegen hoog door de lucht met de overmeesterde kampong kippen die ze meesleuren naar het bosch.Dat op zichzelf is al een prestatie die niet gering is!

De kamponghennen waarmee ze in het bosch gepaard hebben komen na eenige maanden terug met een koppel kuikens,deze waren verschillend gekleurd en met verschillende kammen.

Hieruit worden de vechthanen gekweekt met de kleine ronde of gerijde kammen,waarvan de puntjes worden afgeknipt.

Ziehier het ontstaan van de Sumatra hoenders die wij kennen als groote zwarte met lange staarten, welke de inlanders afknippen om te kunnen vechten. Geheel anders gaat het met de paring tusschen de kleine boschhanen(Bankiva's) en kampong kippen.

Ze zijn te klein on de kippen mee te sleuren, dus lokken de hanen deze met:tok-tok-tok- en ze paren dan in het struikgewas.

De kippen komen bevrucht terug en op deze wijze blijft de kampong-kippenstapel steeds op peil! Zoo wil de inlander het-en zoo gebeurt het-want in de kampong vechten de hanen anders elkaar dood!

Maar hiermede is tevens verklaard,hoe de wilde hoenders paren,steeds paarden en zoo lang er menschen zijn-gepaard hebben-waarmede de verklaring is gegeven aan het ontstaan van de tamme rassen,overal waar menschen kippen houden in de nabijheid van de rimboe. En dat is in Indiën overal.

Dat Gallus Furcatus dus alleen op Java voorkomt-is niet aan te nemen.Zooals Barman ze beschrijft gelijken ze teveel op Furcatus-om er zelfs maar aan te twijfelen.!

Dat Gallus Bankiva op Sumatra voorkomt schijnt mij hierdoor ook bewezen.De beschrijving van Barman is vrij nauwkeurig,alleen schrijft hij ook van gevlekte borstveeren.Die kent men niet bij de Bankiva's die tot heden bekend zijn.

Maar dan rijst ten slotte de zeer voornaame vraag:

Waar deze beide soorten wilde hoenders naast en bij elkaar leven, zou daar dan nooit eens een paring onder elkaar plaats hebben?
Zou nooit eens de jonge-door den oude verdreven haan uit zijn gebied-een verdwaald hennetje van Furcatus getreden hebben en omgekeerd?
Het is onwaarschijnlijk, dat dit niet zou zijn gebeurd.
En als dit zoo is, en als paringen met Furcatus en kampongkip vruchtbaar zijn, waarom zouden ze dit dan niet zijn met Bankiva en omgekeerd?
En indien dat wel zoo is, dan wordt het aannemelijk dat sedert overoude tijden alle wilde hoenders hebben meegewerkt aan het ontstaan der talloose kleuren en kenmerken onzer tamme hoenders-en is er van een monophyletische afstamming geen kwestie!
Ziehier wat ik meen te mogen concludeeren.

Meppel Febr. 1915.

R. Houwink Hzn.

Meppel 1915
Zuideinde 98.

Nadat deze proeven waren begonnen heb ik getracht wilde hoenders Bankiva's te importeeren en slaagde er in, in 1912 door bemiddeling van P.v. Colcor-Veenstra te Rotterdam eenige paren te verkrijgen. Deze waren uit Londen gekomen van zekere Firma J. D. Homlijn. Zoo mogelijk wilde ik ook Gallus Furcatus en Gallus Sonnerati aankoopen en met deze 3 wilde soorten proeven van kruising nemen.
Deze proeven begonnen in 1912 te Meppel en zijn heden in vollen gang.
Ik slaagde er in van den Heer W.J.M. de Bos een G. Sonnerati in bruikleen te krijgen en later ook een

Gallus Varius.

In Artis was een z.g. Bromhaan(kruising van Gallus Furcatus met ?) die ook voor de proeven belangeloos werd afgestaan.
Zie eventuele publicatie over deze proeven.

Meppel 1915.

Eenige merkwaardige gegevens omtrent paring van G.Furcatus met Bankiva wil ik hier vermelden,omdat zij eenig licht kunnen werpen op deze kruising.

Dit had plaats in mijn proeftuin te Meppel in het voorjaar van 1916.
De paring van Furcatus haan met Bankiva hennen komt vrijwel overeen met de gegevens van Barman.
Ik zal ze dus hier vermelden.

In het voorjaar van 1915 werd de G.Furcatus die ik van den Heer de Bos ontving bij 3 Bankiva hennen in een groote voliàre geplaatst,waar de vogels gedurende den nacht konden verblijven en waarvan het afgesloten gedeelte kon worden verwarmd met gas. De uitloop stond vol hooge boompjes. De voliàre was groot 10 x 5-hoog 4 Meter,de glazen afdekking groot 10 x 2½-hoog 4 Meter.

Dagelijks liep de haan met de hennen,waarbij elke hen een afzonderlijke legplaats had op den grond. Nooit legde een hen in een ander nest.
De hennen waren vertrouwelijk met den haan,maar de haan paarde niet. Geleidelijk sloot hij vriendschap met een hennetje terwijl hij de andere afbeet.

Toch paarde hij nog niet.
De 2 afgebeten hennen werden toen verwijderd en de vriendschap met de eene hen nam van dag tot dag toe. Vroeger sliepen de 3 hennen naast elkaar op een tak,nu ging de haan bij haar zitten op den tak en ze waren al heel spoedig onafscheidelijk van elkaar. Maar-paren deden zij niet. Alle eieren waren onbevrucht,waaruit bleek dat ze niet paarden. Om de paring te bevorderen werden alle kleine vogels die er bij in leefden(kanaries,vinken,pullen,sijsjes enz) ook verwijderd.Er werden denneboschjes in geplant, enkele dichte struiken, een fontein werd aangebracht en een grasveldje. Toen begon de haan zich meer thuis te gevoelen,zij keken beiden uit naar een nestplaatsje en de haan begon zijn hofmakerij, maar-paren deden zij niet-althans ik zag het niet. In den herfst tegen Augustus begon de eigenlijke vrijerij-ze plozen elkaar-donsten voor elkaar - en ik ging iederen namiddag voor donker een poosje op wacht gitten-zonder gezien te worden.Op een avond begon de haan met den staart over den grond te sleepen en te dansen en toen-o schrik-ik dacht dat hij de hen gang dood maken. Hij sleepte haar heen en weer,greep haar achter den kop en de hen ging als een furie te keer,maar vruchteloos.De haan liet niet los.Opeens vloog hij met de hen in den bek naar boven op een der hoogste takken van een eikenboompje waar ze meestal sliepen en de hen ging gewillig zitten en liet de paring toe.Niet eenmaal,maar wel 10 maal. Dit ging iederen avond zoo gedurende een week.Toen begon de hen een nest te maken op den grond,waarin zij 10 eieren legde,waarvan er 3 na het broeden uitkwamen! Zoo deed de haan in de rimboe-en ook in de nagemaakte rimboe in mijn tuin!

1910-1911.

In 1910 vatte ik het plan op om een proefneming te doen met het uitbroeden van eieren met dubbele dooiers. Hiervoor werd in het voorjaar van 1911 een broedmachine gevuld met 100 eieren, die ik kreeg van een Kruisnavelige La Flèche hen, aangevuld met die van verschillende liefhebbers, welke ik door een advertentie in Avicultura kreeg.

Proefnemingen met het uitbroeden van eieren met dubbele dooiers.

De proef werd 2 maal genomen met eene broedmachine waarin tegelijkertijd normale eieren werden geplaatst voor eene juiste controleering.

De Heer A. Smallenbroek te Assen belastte zich welwillend met deze proefneming; de uitkomsten kunnen in het volgend overzicht worden nagegaan.

1e proef. 1e Machine.

a. 10 eieren met dubbele dooiers (Hoenderpark de Nijverheid).

b. 10 eieren met dubbele dooiers uitgezocht tusschen gewone eieren bij eene eiervelling.

c. 10 eieren met dubbele dooiers door verschillende advertenties verkregen.

d. 10 normale eieren van verschillende rassen.

De ontwikkeling van normale vormen en misvormingen

UIT abnormale eieren.

Uitkomst.

Na 5 dagen schouwen	Na 10 dagen schouwen	21e dag.
a. 4 onbevrucht.		
2 linksche dooiers bevrucht.	Doode embryo's	Geen levende kuikens.
2 rechtsche dooiers bevrucht.	Doode embryo's	
2 beide dooiers bevrucht.	Doode embryo's	
b. 6 onbevrucht.		
2 links bevrucht	Doode embryo's	Geen levende kuikens.
1 rechts bevrucht	Doode embryo's	
1 beide bevrucht	3 levende embryo's	Bij opening 3 doode kuikens, een wit, een wit met zwart gevlekt, een embryo dat slechts half ontwikkeld bleef (geprepareerd voor eigen verzameling)
c. 2 onbevrucht.		
2 links bevrucht	Doode embryo's	Geene.
2 rechts bevrucht	Doode embryo's	
4 beide bevrucht	Doode embryo's	
d. Allen bevrucht.	Allen bevrucht.	10 levende kuikens.

2e Proef. 2e Machine.

30 eieren met dubbele dooiers, uitgezocht uit de beste legstammen (Hoenderpark de Nijverheid).

bijgelegd 20 normale eieren voor controle, die allen uitkwamen.

Uitkomst.

Na 5 dagen schouwen	Na 10 dagen schouwen	21e dag.
3 onbevrucht	10 met gestorven embryo's	1 ei opengepikt met een levend kuiken met 4 pooten, dat denzelfden dag stierf
27 bevrucht		
10 links, 7 rechts, met levende kiem	Bleven 14 bevruchte in de machine.	
20 normale eieren, allen bevrucht, met levende embryo's.	10 links, 4 rechts, levende embryo's	9 allen met dubbele embryo's.
	20 normale eieren allen bevrucht, met levende embryo's.	20 levende kuikens uit de normale ~~dunnn~~ eieren.

Uit de geheele proef, die een overzicht geeft over 60 eieren, bleek dus het volgende:

1e. Het niet uitkomen der eieren met dubbele dooiers kan niet worden toegeschreven aan de broedmachine, de normale en bevrucht eieren kwamen uit.

2e. Er waren bij de 60 eieren met dubbele dooiers ~~17~~

15 onbevrucht	=	15
16 linksche dooier ,,	=	16
12 rechtsche ,, ,,	=	12
17 beide ,, ,,	=	17
		60

Van de 28 eieren, waarvan één dooier bevrucht was, kwamen geen levende kuikens.
Van de 17 eieren, waarvan twee dooiers bevrucht waren, stierven 6 vóór of op den 1sten dag, 10 vóór of op den 21sten dag.

Bij deze laatsten was één levend kuiken met 4 pooten, dat echter niet levensvatbaar bleek te zijn, terwijl er 9 eieren met 2 volwassen kuikens op den 21sten dag waren, die niet uitkwamen. Er was een ei met 3 embryo's, waarvan 2 volkomen ontwikkeld, één ~~mt~~ in een achter gebleven stadium.

Sommige van deze kuikens zijn misvormd,met kruissnavels, misvormde vleugels,pooten en koppen.
Vraagt men nu naar de oorzaak van het ontstaan dezer misvormingen,dan zou men uit eene zeer nauwkeurige beschouwing kunnen opmaken,dat deze in verband staan met den voedingsdooier,die bij alle embryo's sterk gezwollen is. Een voedingsdooier van normaal ontwikkelde embryo's op denzelfden dag der broedperiode is kleiner en minder vochthoudend; bij de bovengenoemde proef met dubbele dooiers was de voedingsdooier steeds zoodanig gezwollen,dat deze het groeien van de organen en lichaamsdeelen moest tegengaan of zoodanig in de ontwikkeling moest verstoren,dat er vergroeiingen,misvormingen konden ontstaan.

De kleur der veeren van 2 embryo's in één ei is bij sommige gevallen verschillend;dit is zeker een bijzonder opmerkelijk geval,vooral omdat de eieren van dezelfde oudere afkomstig zijn,het is dus niet onbelangrijk om deze proeven voort te zetten; er zijn thans verschillende hennen in mijn bezit,die de eigenschap hebben eieren met dubbele dooiers te leggen;ik hoop daarontrent later nadere mededeelingen te kunnen doen.
In ieder geval kan men uit de verschillende resultaten de gevolgtrekking maken, dat deze onderzoekingen hebben geleid tot het feit,dat het voor dengene,die zoovel mogelijk uit ieder ei één kuiken wil hebben,maar aangeraden is, nimmer zijn machine te vullen met abnormale eieren met 2 dooiers,in afwachting van evenzooveel kuikens. De uitkomst is in de meeste gevallen zonder gevolg en alleen wetenschappelijk is het interessant deze proeven te doen. ~~[illegible]~~

1909 - 1911 - 1912.

In deze jaren werden de proeven over kleurveranderingen voortgezet.

1912. Bankiva's.

Van P. van Calcar Veenstra te Rotterdam kocht ik 1 - 1 wilde Bankiva's, met het doel om te trachten deze wilde hoenders geleidelijk aan het klimaat te wennen, daarbij eenige jongen te fokken, met het voornemen deze te paren met de overige drie wilde rassen, n.l. Furcatia (Varnis), Sonnerat en Ceylonsche Roodhoenders. Ik wilde hierbij nagaan in hoeverre deze 4 wilde hoenderrassen onder elkaar gepaard vruchtbaar waren.

1910 - 1913. Verbetering van de Witte Kraaikoppen.

Het Kraaikoppras in het witte kleurtype was zeer ontaard; er bestonden geen goede dieren meer. Het ras stond eertijds bekend als een goed vleesschras; ik wilde dus zien het weer zijn oude waarde te hergeven.

Ik besloot daarom het te kruisen met het witte Mechelsche hoen, een zeer bekend Belgisch vleesschras, en kocht daarvoor een zwarte haan van 6½ kg., ik wilde zien uit deze beide rassen, die geen samengesteld zijn, volgens Mendels regel de zuivere lijnen dan inteelt uit te zoeken.

Bij deze proef konden de volgende punten van verschil en overeenkomst worden vastgesteld.

Paring I

P 1	1 Haan Mechelsch Hoen	Kenmerken:	witte kleur driehijige kam pootbevedering(matig) witte pooten
		Eigenschappen:	vleesschras goed broedend
Fokstam A 1910	Hennen Kraaikop.	Kenmerken:	witte kleur(onzuiver) rudimentaire kam pootbevedering(zwaar) witte pooten
		Eigenschappen:	vleesschras slecht broedschheid slecht.

Een nadere verklaring is hierbij noodzakelijk. Ik nam rassen, die bekend zijn als zeer samengesteld te zijn.

Het wit Mechelsche hoenderras is ontstaan uit een kruising van: witte Brugsche Vechthoenders, lichte Brahma's, gele Cochins en mogelijk nog meer typen, welke niet precies bekend waren; het Kraaihophoen is jaren geleden gevormd uit een kruising van Maleiers, rozekammige hoenders, enkelkammige landhoenders en kuifhoenders, terwijl de witte hennen uit blauw waren gekweekt, waarbij zoo als bekend is wit de - factor is. Een heele massa combinaties konden zich dus voordoen en deden zich ook voor.

F 1 gaf reeds direct te zien, dat beide rassen onzuiver (heterozygotisch) waren, het resultaat was bij 35 kuikens, in 2 groepen verdeeld:

Tabel I

F 1 jaar 1911:

Aantal 35.	Kleur	Kammen	Pootbevedering	Pootkleur
Groep 1	wit 32	rudimentair 25	zwaar 30	wit 33
Groep II	blauw 3	bladerkam 10	middelmatig 5	vleeschkl. 2

Bij inteelt in het volgende geslacht F 1 werden de beide groepen ingeteeld in fokstammen, die ik noemde } Fokstam B. " C.

Tabel II

1912 F II. Uitkomst bij 140 kuikens in verschillende rubrieken verdeeld:

140	Kleur:	wit 75	Opmerking. Kleur: de samenstelling van de kleuren bestond uit 4 typen.
	"	blauw 20	
	"	wit gevlekt 39	
	"	geel 6	
140	Kammen:	Rozekam 33	Samenstelling van alle mogelijke kamtypen.
		Drierijigekam 22	
		Tweehoornigekam 13	
		Bladerkam 29	
		Knobbelkam 13	
		Rudimentaire kam 16	
		Enkele kam 14	
140	Pootbevedering:	zwaar 95	Zware pootbevedering overheerscht matige onzuivere.
		matig 35	
		zonder 10	
140	Pootkleur:	wit 90	Onzuivere.
		vleeschkleurig 46	
		blauw 4	

De verkregen uitkomst was zóó verschillend, dat ik moeite had uit 140 dieren 3 fokstammen te vinden, welke eenigszins bij elkaar pasten.

Ik kon dadelijk een massa dieren verwijderen, die zoo samengesteld onzuiver waren, dat er totaal niets meer te beginnen was.

Er verschenen typen van lichte Brahma's, gele Cochins, witte Maleiers, witte Vezelhoenders, Orpingtons, Wyandottes, allen echter met verschillende kleinere of grootere fouten volgens den standaard. Er was slechts 1 witte Kraaikoppen, die echter veel verbeterd en zwaarder was geworden.

In het geheel slaagde ik er in, 3 fokstammen van 1 haan en 4 hennen samen te stellen, die allen wit waren, waarbij eenige zuivere kamtypen te vinden waren n.l. eenige enkele, roze en bladerkammen, en 1 kraaikoppen.

Deze fokstammen werden in 1913 in het centraalfokstation te Haveltè geplaatst om bij de jongen in F III te controleeren of de zuivere lijnen gevonden waren.

Het eindresultaat was, dat ik een zeer gelukkige keuze had gedaan, want in 1913 bleek bij de proefparing, dat er 2 zuivere lijnen waren uitgezonderd, n.l. D en E, die dus als geheel nieuwe rassen kunnen worden beschouwd, ontstaan door combinaties van bepaalde erfelijke factoren.

Fokstam F bleek onzuiver te zijn en splitste zich in typen, die bleven gelijken op de dieren uit D en E.

De beschrijving van deze beide nieuwe rassen in hun kenmerken en eigenschappen is de volgende:

Ras D: Wit, Enkelkammig, onbevederde blauwe pooten, zwaar legras, veel bruine eieren leggend, goed broedend(zuivere lijnen type).

Haa E: Wit, Rozekamsig, onbevederde witte pooten, zwaar vlee schraa, matig lichtbruine eieren leggend, matig broedend(zuivere lijnen type).

F. Wit, Enk. Kam, Blinderkam, Driarijige kam, zwarre pootbevedering, matige pootbevedering, poothleur wit en vleeschkleuring.(Onzuiver type met onzuivere kenmerken).

Ik wilde niet met mooie namen voor deze drie ~~[illegible]~~ stammen propaganda maken, doch was van meening, dat slechts de prestatien de eenige vorm van propaganda mochten zijn. Ik noemde ze daarom: ~~zuivere lijn~~ A, B en C.

De verdere geschiedenis van deze ~~die~~ nieuwe ~~[illegible]~~ vormen is echter weinig verheffend. Ze hebben het nooit tot bedrijfsras kunnen brengen, doch zijn ondergegaan door gebrek aan belangstelling bij de pluimveehouders. Al mijn moeite om de boeren hiermee aan goede bedrijfsrassen te helpen was voor niets geweest.

1913. Het Hoenderpark te Havelte.

In Havelte had ik een hoenderpark in laten richten (zie plaat..), dat ik ter beschikking van de V.P.N. stelde.

De bedoeling was, dat alle V.P.N.-leden er broedeieren konden krijgen van goed geselecteerde stammen tegen lage prijs.

We hadden er 14 groote rennen voor hoenders en groote kuikens en 14 rennen voor eenden en ganzen.. Ook hielden wij kalkoenen.

In 1913 waren deze rennen als volgt beset:

Ren No.	Fokstammen:
1	Kuikens.
2	Drentsche Hoenders, oud type, wit fokstam V.P.N.Dr.
3	Drentsche Hoenders, verbeterd type, wit, fokstam V.P.N. Dr.
4	Uilebaarden, wit, fokst. N.H.C.
5	Kraaikoppen, " , " N.H.C.
6.	Leghorns, " " V.P.N.
7	Orpingtons, " " V.P.N.
8	Wyandottes " " V.P.N.
9	Kruising, rosekammig, wit, fokstam V.P.N.
10	Kruising, enkelkammig, " " V.P.N.
11	Kruising, vleeschproductie, wit, fokstam V.P.N.
12	Orpingtons, wit, fokstam V.P.N.
13	Ned. Kalkoenen, wit, fokstam, V.P.N.
14	Kuikens.
15	Ind. Eenden, wit, fokstam V.P.N.
16	Ind. Loopeenden, wit, fokstam V.P.N.
17	Aylesburyeenden, " " V.P.N.
18	Pekingeenden, " " V.P.N.
19	Ind. Ganzen, " " V.P.N.
20	Kruising Peking met Ind. Loopeend, wit fokstam V.P.N.
21-28	Kuikens.

1914.

In dit jaar verscheen het derde deel van mijn "Hoenderrassen".

De kruisingsproeven in mijn proef-tuinen te Koppel en te Haveltewerden voortgezet.

W I L D E H O E N D E R S.

Ik had dit jaar het geluk mijn collectie wilde hoenders uit te kunnen breiden. 1-1 Bankiva's had ik reeds in 1912 van den Heer Calcar Veenstra gekocht. Van den Heer W.J.M. de Ban te Den Haag kreeg ik:

1 Bronshaan(Varius met taahoen) uit Atlis.

en 1-1 Varius-hoenders,

terwijl ik van den Heer F.E? Blauw te 's-Graveland

1-1 Sonnerat-hoenders kreeg.

Een paar Ceylonsche Boschhoenders kon ik helaas niet machtig worden.

De collectie wilde hoenders, die ik nu bezat, was echter voldoende groot om aan de kruisingsproeven te kunnen beginnen.

1915.

Paring Bankiva's x Varius.

In dit jaar gelukte het mij een paring tusschen Varius en Bankiva tot stand te brengen. Een uitvoerig verslag van deze proef is met de andere later tot stand gekomen paringen tusschen wilde hoenders door Dr. Lotsy en Dr. Kuiper gepubliceerd in het tijdschrift "Genetica".

Ik bouwde een groote volière van ca. 5-10 meter en 4 meter hoogte. Hierin bracht ik een miniatuur "rimboe". Na vele observaties slaagde ik er eindelijk in waar te nemen, hoe deze paring tusschen de Furcatus-haan en de Bankiva-hen plaats vond.(Genetica V).

In the spring of 1915, the varius-cock received from Mr. de Bas-a fancier at the Hague-was put with 3 bankiva-hens in an aviary, where the animals could stay, during the night, in a coop, heated by gas. During the day the cock walk about with the hens, each of which had a seperate laying place as bankiva's never deposit their eggs in one another's nest. These hens made many advances, but the cock refused to pair. Gradually he struck up a friendship with one of the hens, while he picked at the other ones(indication of mono-gamy), but no pairing took place. The two rejected hens were now removed and the friendship with the other one increased daily. While previously the three bankiva-hens roosted together the remaining one now joined the cock on the branch of the tree on which he used to pass the night and very soon both were inseperable, but no copulation occurred. All eggs laid by the bankiva were sterile, so that there were reason to believe that no copulation had passed unnoticed either. To promote intercourse all small birds, up till now present in the aviary, were removed, different plants and shrubs were planted, a fountain erected, and a grassplot made. The cock, after this renovation, became much more lively; the pair evidently looked for a nestingplace, the cock executed - like a pheasant - all kinds of graceful movements, quite different from the courting of ordinary cocks, but still no pairing took place.

Rather late in the summer, towards August, cock and hen became more intimate. Mr. Houwink from then on, watched the animals, every night after the evening-feeding, taking care not to be seen himself in the hope of observing the act ofcopulation. Finally he was successfull, allthough het first thought was, that the cock intended to kill the hen. After an number ofcourtshipmotions, during which the tail was dragged over the ground, the cock attacked the hen, drags her by the comb over the ground, picks and hits around him with the spurs, until the comb

bled. Mr. H. was fully convinced that he would kill the hen. She resisted furiously, fought the cock, but finally tumbled down, panting, more dead than alive. the cock now seized her at the head and flew with her on the branch on which they used to roost. The hen offered no longer any resistance grasped the branch firmly and the copulation took place.

This was repeated nightly during a week. The hen, a few days later, began to make a nest i on the ground in which she deposited 10 eggs, from which 3 chicks were hatched."

Zeer interessant zijn in verband hiermede de volgende mededeelingen over Gallus Furcatus op Sumatra(!).

Volgens Beebe zijn Furcatur hoenders niet op Sumatra aangetroffen.

Het komt mij voor, dat hier een meer uitgebreid onderzoek gewenst is, want de gegevens verstrekt door een jager uit de Padangsche-Bovenlanden, zouden wel wijzen op het bestaan der Furcatus hoenders op Sumatra.

Ik meen, dat deze gegevens in dit hoofdstuk op hun plaats zijn, zoodat ik ze hier weergeef.

Ik wil hier eens het woord laten aan en Indo-Europeaan, die mij in het jaar 1908 op mijn verzoek gegevens heeft verstrekt, welke m.i. wel eenig licht werpen op dit vraagstuk.

Deze man was een kennis van Dr. J.P. Lotsy. Hij woonde in de Padangsche-Bovenlanden, waar hij meer dan 20 jaar beroepsjager en handelaar in allerlei wilde dieren en vogels was. Hij was met de gewoonten van de meeste wilde boschbewoners goed bekend, en dus ook met de wilde hoenders.

Hoewel ik hem vragen stelde over de Sumatra-hoenders, gaf hij tevens een overzicht van de Bankiva-hoenders en hun wijze van paring met kampong hoenders. Aan deze opmerkingen van een ervaren jager en opmerker ken ik een groote waarde toe, zoodat ik zijn schrijven volledig hier zal opnemen:

"In de kampongs hebben de meeste inlanders kippen. "Deze zijn klein en vliegen soms hoog in de boomen, waar "ze dan de nacht op de hoogste takken doorbrengen. Nu ko-"men bij zonsopgang de wilde boschhanen; ze vliegen zeer hoog "en bevliegen de ontwakende kippen. Als de kip niet gewil-"lig is, grijpen ze deze achter den kop in de kam en vliegen "er mee naar beneden in het bosch. Daar ik al ruim 20 jaar "in de rimboe heb gejaagd, heb ik dit al dikwijls gezien "en ben er maar eenmaal in geslaagd zoo'n haan met een "kip te schieten. Ze vliegen zoo snel, dat men minstens 3 "meter voor den kop moet richten, wil men ze raken. En "als men ze raakt heeft men er nog niets aan, als men geen "goede jachthond heeft, die ze opzoekt. Die eene keer heeft

de hond ze gevonden en aan mij gebracht. De haan was "zwart met bronskleurige veeren en bruine strepen op de "vleugels en sierveeren aan den staart, terwijl de kam "geen gewone kippenkam was, maar een stijve hoornige "blauwe kam zonder punten. Hij had een prachtigen langen "staart, hoewel het een jonge haan was, die nog geen "sporen had. Hij had zeker nog geen wijfje in de rimboe, "want de oude hanen houden er maar één wijfje op na. De-"se jonge hanen nemen de vlucht voor de ouden en zoeken "op deze wijze een paargenoote. Deze paargenooten houden "ze bij zich tot ze na eenigen tijd met een koppeltje "kuikens in de kampong terugkomen. De kuikens hebben van "allerlei kleuren, van zwart tot blauw en havikkleur.

"Zoodra de kuikens aan het voederen in de kampong "gewend zijn, wordt de hen met de jongen in een hok van "bamboevlechtwerk gedaan en hierin worden de haantjes "geleidelijk opgefokt tot vechthoenders voor de hanenge-"vechten. Ze komen dan afzonderlijk te zitten, zoodat ze "elkaar kunnen zien en moeoeide het vechten vroeg leeren. "De haantjes, die te groote kammen hebben, snijdt men deze "af vlak boven de kop en die met knobbeltjes laat men deze "houden, want ze worden zoo hard, dat ze toch niet aange-"pikt kunnen worden. De kleinste puntjes worden er nog af-"gesneden.

"Nu wil ik nog melding maken van een andere soort "boschhoenders, die veel kleiner zijn. Dit soort is onge-"veer zoo groot als de kampong hoenders, soms iets kleiner. "Zij gelijken op patrijzen, de haantjes zijn rood en zwart, "soms met bruingevlekte borst en lange staarten. De hanne-"tjes zijn mooi rood met een aantal kleine puntjes; ze heb-"ben twee roode kinlellen en witte oorlellen.

"Deze haantjes, vooral de jonge, sluipen langs den rand "van het boschgewas of door kleine struikjes en als er een "kip in hun nabijheid komt, dan beginnen ze te lokken - tok-"tok-tok- en de kippen gaan dan dadelijk naar hen toe.

"Ze paren dan in het rijstveld of in de boschjes met
"deze kip. Op deze wijze worden de kippen in de kampong
"steeds in stand gehouden, want er loopen zelden hanen,
"wegens het vechten. Deze haantjes zouden nooit met een
"kip in den bek kunnen vliegen; daar zijn ze te klein
"voor. Maar ze weten toch wel den weg om een vrouwtje
"te pakken. Daarom vindt men overal in de kampong afstam-
"melingen van den grooten en den kleinen boschhaan.
"Als jager heb ik dit kippenleven altijd zooveel mogelijk
"gevolgd. De inlanders bevorderen deze paringen zooveel
"mogelijk. Ik zal dan ook volstrekt geen parende vogels
"schieten, want ze weten wel, dat de kippen altijd terug-
"komen in de kampong om voedsel te halen.

"Er bestaat ook nog een oud gebruik, waardoor het onmo-
"gelijk is om mooie hanen te koopen. Er komen n.l. onder de
"afstammelingen van den grooten boschhaan zeldzaam prachti-
"ge vogels voor, die men ten geschenke aanbiedt aan de In-
"landsche vorsten. Deze vogels worden als heilig beschouwd
"en vereerd. Ze zijn voor geen geld te koop. Het spijt mij
"dus, dat ik U niet aan deze vogels kan helpen, enz....."

1916.

Mijn proefnemingen werden voortgezet. Ze zijn in 1919 gepubliceerd in de brochure: "Proeftuin Meppel". Voorloopige mededeelingen der practisch-wetenschappelijke proeven(zie blz...).

Het 4de Deel van "De Hoenderrassen".

In 1916 verscheen het vierde deel van mijn "Hoenderrassen".

Dit deel bevat 95 kleurplaaten van alle bekende kleuren der toen bestaande hoenderrassen.

Het lag in de bedoeling ook van iedere kleur de voorteekening in kleuren te drukken; de zwarte onderteekening was reeds gereed. Engeland stelde toen de eisch, dat bij kleurendruk niet meer dan ½ deel der kleurstof uit Duitschland mocht worden gebruikt, op straffe van inbeslagneming. Die garantie kon - noch wilde de drukker geven - zoodat dit deel niet werd uitgevoerd en de platen alleen in zwartdruk zijn verschenen.

Ik moet hierbij nog melding maken van de groote schade, die ik ondervond bij deze kleurendruk. Ik had van deze xxxxplaten 5000 exemplaren laten drukken, met de bedoeling, dat mijn boek zou worden vertaald in Fransch, Duitsch en Engelsch. Ik had daarvoor een bezoek gebracht aan: Londen, Parijs en Berlijn bij de volgende Uitgevers: te Londen, te Parijs, T. Pfenningstorff te Berlijn.

en had met deze drukkers de volgende overeenkomst gemaakt:

Het boek zou worden uitgegeven in 5000 exemplaren, waarvan in het Engelsch: 2500

" " Fransch: 1000

" " Duitsch: 1000

" " Nederlandsch: 500

5000.

De uitgevers zouden de platen in kleuren tegen kostprijs overnemen. Dit bedroeg ca. / 10.000.--.

De oorlog zette alles opzij; de druk werd uitgesteld - en toen de oorlog was afgeloopen, waren de mannen, die de overeenkomst hadden gesloten - er niet meer.

Ik bleef dus met 5000 platen zitten, welke later geleidelijk aan voor een minimumprijs zijn verkocht voor kook-albums, enz., zoodat de schadepost voor mij ca. ƒ9000.= bedroeg.

1917 - 1918.

Voedselschaarste maakt een einde aan mijn proeven.

Door den oorlog kwam de voedselvoorziening van mijn proefnemingen in gevaar. Er waren alleen nog groen-extracten, die ik per gratie kreeg toegewezen; de 10 balen van 100 ko. voor - 300.--, zulks na het advies van Dr. J.P. Lotsy, in het belang van wetenschappelijke proeven. Ook kreeg ik 20 balen hondekoeken voor - 25.-- per baal en 100 vaten gezouten garnalen à ƒ 10.-- per vat. Hiermede kon ik mij eenige jaren behelpen, maar toen tegen einde 1918 ook dit op was, bouwde ik een oven waarin afgekeurd paardevleesch werd gekookt. Dit vleesch en de "soep" werden vermengd met heidemeel, dat ik uit Havelte uit mijn heideveld liet maaien, drogen en malen op den molen van Ten Brink te Meppel. Dit tezamen werd gekneed tot voederballen ter grootte van een koolkraap, welke in de hokken werden gelegd. Hiervan leefden de dieren nog een poos, totdat - het paardevleesch mij werd onthouden - omdat het voor honden voedsel moest dienen. Toen moest ik ophouden. Geleidelijk werden de dieren uit de proefnemingen gedood en opgezet of tot balgen gemaakt. De geheele collectie ging naar het Museum van Natuurlijke Historie te Leiden, waar alles nog aanwezig is te mijner voortdurende beschikking.

Van deze collectie te Leiden heb ik in 1939 een nieuwe inventaris opgemaakt, benevens van ieder dier ca. een veerenkaart. Voor nadere bijzonderheden verwijs ik naar blz..

In 1918 publiceerde de Heer H.N. Kooiman, die als wetenschappelijk assistent in mijn proeftuin een jaar heeft gewerkt, de resultaten van mijn proeven van onderlinge vruchtbaarheid van wilde hoenders in een brochure: "Over de beteekenis van het kruisen van individuen behoo-"rende tot verschillende Serneische soorten voor het ont-"staan onzer huisdieren.

Arden. Tijdschrift der Nederlandsche

Verdere proefnemingen en publicaties.

In 1926 publiceerde ik een werkje over "Huisdierteelt, wat iedere fokker van stelselmatige teelt moet weten.

Vele proeven op dit gebied heb ik hierin samengevat, zoowel eigen onderzoekingen, als die welke door anderen op mijn intiatief werden begonnen. Hieronder laat ik een aantal van mijn oudere publicaties volgen:

Het Einde van mijn Proefnemingen.

Het is niet aan een ieder gegeven zijn moeizame arbeid met een volledig succes bekroond te zien. Zoo trof ook mij op het hoogtepunt van mijn werk een zware slag, die het mij onmogelijk maakte mijn werk verder voort te zetten.

In 1920 kreeg ik de benoeming als secretaris van de Kamer van Koophandel en Fabrieken ~~in~~ voor Drenthe te Meppel. Hierdoor moest ik mijn werkzaamheid op het gebied van de pluimveeteelt nog meer beperken. Wel bleef ik tijdelijk nog medewerker van Avicultura, maar toen mijn werkzaamheden na 5 jaar zoo toenamen, dat ik ook dit niet meer kon doen, heb ik tot mijn eervol ontslag wegens ziekte - door overspanning - deze medewerking ook geheel op moeten geven.

Het Werk hervat!

In 1931 werd ik gepensionneerd. Mijn toestand was toen verre van gunstig. Overwerkt - voortdurend geplaagd door zenuwrheumathiek - ischyas, enz., was ik maar een half mensch.

In mijn tweede huwelijk begon deze toestand geleidelijk aan te verbeteren; wij verhuisden naar Den Haag (Voorburg), Laan van Ned. Oost Indië, en hier begon ik te herstellen.

In 1933 zocht mijn vriend Vries, toen nog student te Wageningen, mij voor de eerste keer op. Wij maakten kennis en doorleefden samen een stuk historie, dat mij vroeger in zoo vele opzichten een levenswensch was geworden.

Hij spoorde mij aan om mijn oude aanteekeningen na te gaan en op te zoeken. Ik dacht, dat ze bij den brand in het archief der Kamer, Vereeniging handel van Drenthe, waar ook mijn boekenverzameling van 2000 stuks was geborgen op den zolder, verloren waren

gegaan. Eindelijk vond ik na veel vruchteloos zoeken een kist, die met oude papieren was gevuld tijdens den brand en die zou worden opgeruimd. In deze kist vond ik ca. 70 notitie-boekjes terug, d.w.z. al mijn aanteekeningen sedert 1880.

Toen ben ik begonnen de geheele geschiedenis te boek te stellen, met het gevolg, dat daaruit is ontstaan het boek: "Hassèn Geschiedenis der Nederlandsche Hoenders", dat wij samen gedurende drie jaren hebben opgebouwd uit de oude en de nieuwe historie der pluimveestadt.

Leidschendam, December 1940.

R. Houwink Hzn.

Erfelijkheid bij Hoenders.

Over de vraag of stelselmatig erfelijkheidsproeven bij hoenders van groote waarde zijn, behoeven wij thans niet meer te discusseeren; evenmin over de vraag of de regelen van Mendel in Overeenstemming zijn met de resultaten in de praktijk verkregen.

Het fokmateriaal dat ik in de laatste 10 jaren bijeenverzameld heb, in verband met de resultaten van Prof. Balesson, Pearl e.a. en die ik heb gepubliceerd in het Derde Deel De Hoenderrassen, geven op de twee bovengestelde vragen een voldoende antwoord.

Erkend moet echter worden, dat vele vraagstukken ook hier nog op eene beantwoording wachten, deze vraagstukken kunnen echter door meer feitenmateriaal en steeds voortgezette proefnemingen alleen tot eene oplossing worden gebracht.

Uit de verkregen resultaten blijkt, dat wij op geen gebied der teelt van diersoorten zulke goede en betrekkelijk gemakkelijke resultaten kunnen bereiken als bij de hoenders, immers de gemakkelijke wijze van afzondering, paring, kruising, lang voort te zetten familieteelt en de weinig kostbare inrichting die veel feitenmateriaal kan bergen, kunnen ons veel gemakkelijker een overzicht geven dan bij eenig andere diersoort. Na de planten en roodteelt is dus de hoenderfokkerij voor de wetenschappelijke teelt van groote beteekenis.

Dat ten slotte de resultaten hier bereikt, in overeenstemming zijn met resultaten op ander terrein, behoeft geen nadere toelichting meer.

Bij de proefnemingen, die ik in de laatste jaren heb uitgevoerd is aangetoond, dat er bepaalde <u>factoren</u> zijn, die <u>eigenschappen</u> en <u>kenmerken</u> bij hoenders

beinvloeden;wij kunnen hierbij omgevingsfactoren onderscheiden van genetische(geslachtelijke) factoren,omdat zij ieder eene afzonderlijke wijze van erfelijkheid vertoonen.

Vele gevallen van overerving van Genetische factoren heb ik reeds uitgewerkt,ook enkele gevallen van overerving van omgevingsfactoren.Ik kan daarbij verwijzen naar het genoemde boek waar bijna alle inteelt en kruisingsproeven van de laatste 10 jaren zijn besproken.

Bij verschillende kruisingsproeven volgens Mendel deen zich zeer typische gevallen van combinaties van factoren voor,waardoor nieuwe vormen of typen,(kenmerken of eigenschappen)ontstaan.

Baleson noemt deze neomorph(nieuwe kenmerken) in den zin van Bouw zouden ze combinaties kunnen worden genoemd. Een voorbeeld daarvan kan ik U geven door de hier aanwezige foto's die een overzicht geven van eene kruising van 2 zeer verschillende rassen,waar, volgens inteelt naar Mendel nieuwe combinaties zijn ontstaan;ik heb deze zuivere lijnen genoemd,omdat ze geheel als nieuwe typen constant zijn geworden en dus zuiver voor een aantal factoren kunnen worden genoemd.

Dat deze wijze van stelselmatig teelen in bloedverwantschap volgens Mendel,ver staat boven de oude methode,n.l. het uitzoeken van de beste en het verwijderen van de slechte of ook door middel van kruising zonder inteelt,hoop ik bij deze proefneming tevens te kunnen aantoonen.

Deze proefnemingen zijn de volgende:

1e. Paring volgens Mendel,door combinatie's van erfelijke genetische factoren.

2e. Paring door kruising,volgens het oude systeem.

1e Paring. Gekozen zijn 2 rassen, die hoewel ze in de laatste jaren constant zijn gekweekt (soms ook niet constant gelijk hier), bekend zijn als te zijn ontstaan uit verschillende rassenkruisingen der vorige eeuw.

In dit geval heb ik rassen genomen, die de grootst mogelijke samenstellingen bezaten; ik maakte dit geval juist zoo moeilijk mogelijk en stelde mij daarbij de volgende vraag:

Is het mogelijk een ras als 't ware door stelselmatige bloedverwante-paring volgens Mendel, in factoren te ontbinden, en daarna deze als 't ware synthetisch weer samen te voegen tot nieuwe combinaties?

Zooals men uit de afbeeldingen ziet heb ik een verschil gemaakt in kenmerken en eigenschappen bij ieder individu en rekening gehouden met de genetische en niet genetische factoren.

Het resultaat is geweest, dat in betrekkelijk korten tijd (3 jaren) een voldoend aantal nieuwe typen zijn ontstaan, n.l. 9 dieren op de 450 , die ik zuivere lijnen heb genoemd en alphabetisch genummerd met A-B-C.

Merkwaardig is één ras, dat zuiver is voor 4 factoren, doch onzuiver voor de eigenschap het leggen van gekleurde eieren.
Lijn C n.l. legt witte-bruine en geelbruine eieren.
Het nieuwe ras gelijkt veel op de Rheinlanders.

Proefnemingen met deze zuivere lijnen, waarvoor ik thans in 2 jaren voldoende fokmateriaal heb verzameld, hebben bewezen, dat geen enkele afwijking zich heeft voorgedaan, terwijl sommige als + sommige als - factoren mendelen, benevens enkele onzuivere factoren in de eigenschappen.

Nu nog een kort woord in verband met Paring door kruising volgens het oude systeem die ik in de jaren van 1901-1906 heb uitgevoerd. Nederl. Uilebaard x La Flèche's.

Deze proef was zeer eenvoudig, n.l. het overbrengen van een enkel kam kenmerk van een constant ras op een ander; een geval dat wij thans in 3 jaren met een zeer gering aantal dieren volgens Mendel gemakkelijk kunnen volbrengen, doch dat in die jaren een fokmateriaal heeft vereischt, zoo reusachtig groot en betrekkelijk met zoo weinig resultaat, dat dergelijke proefnemingen gewoon tot de onmogelijkheden kunnen worden gerekend. Voor onze wetenschappelijke teelt hebben dergelijke proeven echter groote waarde, omdat ze als bewijs tegenover elkaar, de oude en de nieuwe methode, zeer interessante vergelijkingen opleveren.

2e Paring, door kruising volgens het oude systeem.

Het doel was bij een ras de Nederl. Uilebaard, die een enkele kam bezat, over te brengen de 2 hoornige kam, die dit ras eertijds bezat, welk kenmerk echter verloren was gegaan. De 2 hoornige kam is het kenmerk van het Fransche ras, "La Flèche"

Deze paring geschiedde eerst door gewone kruising, daarna door bloedverwante-paring van zoon met moeder, en vader met dochter, welker uitkomsten weer gepaard werden. Hieruit werd toen het materiaal gezocht waarmede het eindresultaat kon worden bereikt. De vrees voor bloedverwante-paring bestond toen nog zoo stark bij de fokkers, dat zij het schrikbeeld was voor iedereen. Uit den aard der zaak was deze paring steeds een paring van onzuivere kenmerken met onzuivere, met het gevolg van 50% zuiver en 50% zuiver, waar de onzuivere

niet te onderscheiden is van de + factor.

Aa x Aa AA } 50% Aa } 50%
         aa }   Aa }

Bovendien duurde zij een jaar langer en vereischte bijna de helft meer fokmateriaal,n.l. op ± 600 dieren werden 10 exemplaren gevonden met 50% onzuiver,hetgeen zij steeds bleven voortplanten, terwijl de + factor bijna niet te vinden was.

Drukken wij dit resultaat in cijfers uit,dan zou de 1e proef opleveren 9 exemplaren geheel zuiver die gekost hebben f.100 per stuk,bij de 2e proef 10 exemplaren die gekost hebben f. 150 per stuk met behoud van onzuivere typen onze fokkerij nog jaren in den war gestuurd hebben.

Nog betreffende die Bloedverwante paring ten slotte het volgende:

Were nu het eindresultaat geweest,dat door kruising het productie-vermogen verhoogd was geworden en door inteelt(bloedverwante paring)verminderd,hetgeen eertijds steeds werd beweerd door de praktische fokkers,dan nog zou de vraag geweest zijn,welke methode de beste was geweest,immers daar komt het in de praktijk toch op aan.Het tegendeel is echter waar.Uit de opgestelde cijfers betreffende het productie vermogen is gebleken,dat dit verschil niet verminderde,maar gelijk is gebleven,bij twee typen,n.l. Lijn A en B,maar vermeerderd bij lijn C. De cijfers vindt men op de afbeeldingen.

De Uilebaarden -La Fleche kruising leverde wel het resultaat,dat het nieuwe ras grooter eieren legde,doch dat de productiviteit niet kon worden verhoogd.De zuivere lijnen bleken tevens de groote eigenschappen der vleeschwaarde der Mechelsche-

hoenders te hebben overgenomen, bij de Uilebaarden behield 50% onzuiver voor deze eigenschap.

Het eindresultaat is hier dus geweest, dat stelselmatige paring volgens Mendel, door combinaties van erfelijke factoren verre te verkiezen is boven de tweede methode, die der empirische, n.l. het paren door kruising zonder een wetenschappelijken basis.

Meppel 27 Maart 1915

R. Houwink Hzn.

Dit stuk (Erfelijkheid bij Hoenders) hangt er wel erg achteraan!
De opbouw van het boek met als slot de verschillende uitsluitende proefnemingen en proefjes (dubbeldoorns enz) mis ik nog niet erg geslaagd. Het gaat als een draadje uit!

Kortom voor de Kleintjes van de Dordsche kunstkamer.

Pluim van zelfde grootte
Kaabel
Maandagpublicatie
Aanschrijft:

10 ex. net.

Pluim-20 dec.-40.

Afb.1 Prijswinnaars van de tentoonstelling van Avicultura welke in 1887 te Arnhem in de "Plant-en Vogeltuin"werd gehouden. Teekening van de Belgische keurmeester L.v.d.Snickt. Door het Maandblad der N.H.C. 1907 overgenomen uit "Chasse et Pêche".

Afb. 1

33

Het ~~[illegible]~~ reeds een gerstepte ~~[illegible]~~ bekendheid had in de 15e eeuw.

Villon heeft het gebruikt, ten by om te ontkoppen van de Justitie te Anjou was geschuldt. (Het ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ legenwoordig La Flèche moest ten ~~[illegible]~~ uit van de provincies Anjou en Maine). En in zijn Klein Testament van 1455 heeft hy niet ~~[illegible]~~ regelen te laten over de Kapoenen en de Volgemeste Kippen!

In de manuscripten der Middeleeuwen moet men dikwijls geen voorbeel lezen Kuikens en Kapoenen Omdat zowel de een als de andere de operatie van Kapoenen ondergingen, waarde ze men gerubriekt moeste ~~[illegible]~~ voor het Vet zwatzen. Bovendien is het een feit dat van de 18e eeuw het woord poulardé onbekend De Kuikens bestond voor het meisten zoowel bekend onder den naam „geline" of zelfs „gelinotes" Rabelais ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Pantagruel ~~[illegible]~~ en de fantastische moeilijkheden van ~~[illegible]~~ „Kapoenen ~~[illegible]~~ bijzonder Vet zijn" opdienen, Kelgeen voor Rabelais een Raadsel? (Langevin)

En Olivier de Serres, die in Vivarais woonde, Raadt als voorbeeld aan, dat de Kwekers moeten nabauwen: de grote Kapoenen gelijk die van Maine.

In dezen tijd had La Mans zeeds ~~[illegible]~~ eenigermate de Handel in Gevogelte tot monopolie, welke vogels in werkelijkheid opgefokt en volgemest zoowel in de streek van La Flèche vandaar de naam van fraaiheden van Kapoenen van Mans, welke geblieven is voor de producten van de fokkery van La Flèche.

In de Middeleeuwen bestond in La Flèche een ~~[illegible]~~ gemeenschappelijke ~~[illegible]~~ Vereeniging (deze ~~[illegible]~~ bestond uit alle leden van een zelfde bedrijf (Gilde) van Kippenmaters of Kapoenenmakers, welke wapens droegen bestond uit: Kapoenenkoop met een Witten vogelkop Kell

Rabelais noemen deze Kapoen

bla 30. +

De hoen de kip en de kapoen zijn zulke bekende vogels by ~~alle~~ alle volken, waarom zoveel schrijvers melding hebben gemaakt, dat het overbodig is omzoveel over te spreken.

Wy zouden er ook niet over gesproken hebben indien er geen ~~verschillende~~ verschillen waren in de manier van den verschillende soorten. De groote kapoenen die elders dee zeer groot zijn, ~~zijn~~ worden zeer zoet en zacht om te eten, in elke landstreek van Frankrijk.

Over de kippen der verschillende soorten.

--- Deze Romeinsche vaders die zy prondere smaak hebben voor het landleven, zullen veel geschreven over hebben zy verwonder zich vaddan in hun kwekerij, wanneer het ons bekend is dat zy ~~[illegible]~~ zoveel soorten hadden als wij

Blz 31.

Wij kennen alleen 2 soorten van de Aristoteles deed, welke hij in het 1e hoofdstuk van het 6e boek over dieren onderscheidt als: groot en vruchtbaar en edel en onvruchtbaar. Bij degene van wij hier is de eene soort klein en de andere groot en zeer zelden niet zoo algemeen voorkomt.

De andere soort kippen, deze vel proteus wordt door de Franschen genoemd: Poule grise, droftig maar wilde zeggen: Poule de grèse.

In de streek van Le Mans, ten Noorden van Nantes mag men het bij voorbeeld landbouwers, als de grote houders van Le Mans, die door "grèsée" landen worden genoemd.

Dit oud-Fransche woord is nog onbekend, niettegenstaande het niet gelijk is aan het Fransche grèche, dat zoo als verbeteren of verwijding betekent. De grèche is een Wurger, maar ook een twistzoeker en kuitjes.

Zeker geen is tot een geest, zeven laten dooms bedoeld en verschijnelijk niet ons bijeenwoonden Le Mans. Landers, die een lebere kreeuwing zouden zijn, maar de noordelijkste La Flèche's, die wonder enkin de nabijheid worden gekoesten.

R. HOUWINK Hzn.,
Zuidelinde 98 - MEPPEL.
Telefoon 17 - Giro 5086.
MEPPEL, den
Aan:

Blz 32. Wat La Fère betreft is zoo men heeft gezegd, het oudste van alle Fransche zoeken, inderdaad wat men met kunnen mag lenig met grot om hun oorsprong te vinden.

Volgens een overlevering, van het St.-Julien zou wonnen wij het te danken hebben. De opstellers van Maine van Rome gevangen in de 4e eeuw, om er Kruisties bekeerde het godsdienstig leven en zij proeven te bespreken, bad in het bad voor hij dominicie een medewerking tot zoet handelen ontmoet.

Gebroken door den vond en vermoeidheid bed hij eenige dagen ziekgeholt voor zijn discussie bezoek bij hem bezoek is vet te meten, en bij hem met zijn dien dag oorsprong van dat zes weken.

R. HOUWINK Hzn.,
Zuidelinde 98 – MEPPEL.
Telefoon 17 – Giro 5086.

MEPPEL, den

Aan:

Wanneer wij de draad van zijn dieren uit overlevering volgen, van zijn grote heiligen tot hij den oever van de Saône vonnend eens zijn bosch nooit niet geplaatst hebben, toen – en Hij uit het dorp zich van den bosch meester maakte en zijn weg liep. Op Lobsfée zegenden Kroniek een heer zijn schetsenaar Klooster en een lauts. De [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

(vervolg:) Dan heer was en La Brosse
dat uit zijn dat zeer groote
dat een dergelijke verenigingen tot stand konden
Men zij noemt een heer op de tafel van uniform
en geen Hep La Brosse in enige provincie
Want hoe noemt zij ook, is zij altijd en bedoeld
en Hoe zich en meet op benoemen ons een goede Kopen
te zijn

Dus – alleen op deze voorwaarden was het zoo
La Fère het zuiver bloed van zijn oftbaard
bezoek hebben.

R. HOUWINK Hzn.,
Zuidelinde 98 – MEPPEL.
Telefoon 17 – Giro 5086.

MEPPEL, den

Aan:

Wat er ook van deze legende waar moet zijn, zeker is het dat het La Fère zoo bekend was in de 14e eeuw en steeds

35/ Het volgende 4 regelige vers: Jenspireerd.

Eindelijk lot de Kijs in de pot Komen,
dat een man ten mente denken
Word zeker drie eenen Lust nu het ons beloofd,
heeft nou niet nogeloten ~~Ed~~ ons de pan de
de schuyven

—

Ophanen = Holydly
Hlyne = Pelh.

Ff

Flodg

34 – ~~[illegible]~~ en drie gouden Louis

In Mons werd het geld der ~~[illegible]~~ poetsbakkers/bakkers gevonden

werd in Lerbergies, ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, opgemaakt op den laatsten Donderdag 20 April 1519.

~~Kelg~~ Bij gepolsterdeed brieven van Maeven Loyse, Redagni van Aregon, gravin van Maeine ~~werd~~ bepaald

„ Voordat eenmal ~~[illegible]~~ gemaakt Kor worden en tot meester

„ bevorderd, moch zijn werk als postylbakker der Hof

„ voorled. Te Mons kon beginnen, hij gehouden zal zijn

„ de volgende Kerstdrieën te maken: te weten 2 paddeen van

„ Kapoenen, natuurlijk opgemaakt en gebraden —

De Hagenaar politie werd opdrachtje mannen als

Aan: werkelijk gevierd in het gilde der bakkers van Soumar.

R. HOUWINK Hzn.,
Zuidlinde 98 – MEPPEL.
Telefoon 17 – Giro 5086.

MEPPEL, den

Aan het einde van de 16e eeuw
~~[illegible]~~ werd geen enkel fijn souper
gegeven, waarop men geen Kapoenen of poulardes
van te Mons aanbrachf.

Aendrik de Vierde, die van ons stad hield en
ze vele malen verblijf hield, stelde er bijzonder op
prijs. Daarom heeft hij zeker gedacht aan de bakkers
vette poulardes toen hij de wensch uitsprak, dat
bij iedereen des zondags een kip in de pot zou
zijn.

Tal is zeker dat het Mons in deze tijd nog niet
deur was, het ~~[illegible]~~ van 1572 ~~[illegible]~~
~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~te allemaal schot~~ Ik praalt de prijs van
Toe beste Kapoen op 7 stuivers
de middelmaat 5 st –
de minder 4 st – Dit verschilt nog al
~~[illegible]~~ van de tegenwoordige prijzen
Aan: Aendrik de Vierde is lang geleden
en zijn opvolgers, de ~~[illegible]~~ ook ons niet
kunnen vergeten, hebben de kip in de pot vergeten.

Dit kaffeen humoort van de bakkers
alleen

R. HOUWINK Hzn.,
Zuidlinde 98 – MEPPEL.
Telefoon 17 – Giro 5086.

MEPPEL, den

160 – De pseudo methode om Torma Leonides te classificeeren met o.i. – dan de wilde te ~~[illegible]~~ plaatsen in natuurlijke rangschikking en ~~[illegible]~~ verwante, maar in het lager wordige stadium van onze ~~[illegible]~~ kennis, is dit onmogelijk, behalve in een onvoldoende wijze benadering. Over vijftig ~~jaar~~ later, waren de opvolgers van Linnaeus Brooke de Indische Archipel onderzocht hebben ~~geschreven~~, zal ~~[illegible]~~ zoals met gemeld gevolg kunnen worden begraafd.

Het is een goede oefening in deze studie, om het vogte lichaam van een boerenhof Arinaki of ~~[illegible]~~ van ~~[illegible]~~ aan zonder ~~[illegible]~~ langdurig lopende Lamoe, te bouwen en tot een Capoeral ~~[illegible]~~ zoo ~~[illegible]~~ te opdelgen.

Spreeuw ~~[illegible]~~ von Dorkings, kuikhoenders, de gouden en zilver Hamburgers ~~[illegible]~~ kunnen voedsel ~~[illegible]~~ voor.

De beste kippen ~~[illegible]~~ uit het Boerenleven (Barendrecht = schuw deurkenders / Met een bepaald ras is ~~[illegible]~~ ing overeenkomen om deze ~~[illegible]~~ tot kippen van een ras, dat tot dezelfde nomenclatuur deidelijk wordt ~~[illegible]~~ onderhand), maar dat uitte kippels boerenhoenders ~~[illegible]~~ zijn ~~[illegible]~~ zoals een Dameskoppel van bastardkippen, waarin het resultaat van lomalleze kruisingen ~~tot~~ richtlijn zijn gevonden op alle soorten manieren.

Had men het voorstel van Dixon om een:

„Complet stel van ~~[illegible]~~ levensgroote geklemde platen van elken ras „aus" opgevolgd, dan zou het een geleden zijn, dat er niet alleen: zulk een zoo als het boerenhoen bestond, behalve – tot heden nomenclatuur duidelijk is onderkend opgevolgd".

1 Wil men inlichten een bijzonder soort kleinere zwijnfokker, dan moet men een volwaar Calen neeben van 8 vol hengste

Berlin + Reeds lezit verbaald op Ber?

bls 119 — Deze vogels zijn ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ gewone afkomstig uit Bandoeng in Indië, zegt Ellis

= De Coleoptera noemen het, Heer van Monaco Heer Caparut. De Duitschers: grote Welsch Haan, Poolse Haan. Het is een soort van bijna dubbele grootte en zwaarte als onze gewone Haanen en Hennen, overigens gelijken zij er in alles op. Deze noemen wij Heer van Cama, "Het Lit colonial de M. de Reaumur"

= Zij zijn niet zoo zoet als de onze maar ze zijn langer. Hij zegt Brunn ( ) Hun poten en vleugels zijn langer. Overigens gelijken ze precies op de onze

Aan:

R. HOUWINK Hzn.,
Zuidelinde 98 – MEPPEL.
Telefoon 17 – Giro 5086.

MEPPEL, den

120.

— Een bastaard van een hoen en Fazanten

— De bastaard fazant.

— Dl hennhaan

— Het hennhaan met vijfteenaar.

— Het is een gewoon hennhaan met een v leerachtig en v leerachtigen en verschillende in klein net.

— Een vijfteenige gewone hen

— ~~De Engelsche hennhaan~~

Het Engelsch hoen

126 –

In Thüringen noemt men deze soort hoenders Hombergers of Heidehoenders, en zoemt de laatste beproeven als goede legghoenders. Ik heb het zelf ook zoo bevonden. Ook v aanleeden brengen ze mede uit de omgeving van Homberg, meestdeel door ons hier noord.

= Het Engelsche hoen.

Het heeft een kuif en een zeer korten zeergebrakte stoot, ~~zoo~~ bijna als een bolstoot.

Van de gewone Engelsche hoenders wordt veel gezegd - zooals T. zich bewezen, dat zij groot worden maar dat ze hooge poten hebben. Deze heer afgebeelde hoen zeet er ook uit geheel niet uit als een Engelsch hoen maar het is een onzuiver goudlaken kuiftjes, welker stoot nog niet volledig uitgereid is, Bovendien zoo zijn het een bastaard van een bolstoot en een gewone kuif hoen moeten zijn.

≡ Beiden schijnen slechts afstammelingen te zijn van een gewoon hoen a –

Mennek en dous.

3 F. 46.

123 —

aan de zijkanten van de pooten

D~~ie~~ dwerghoen heeft slechts ~~[illegible]~~ -

veeren zonder dat bevederd zijn

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ de teenen . Men ziet hieraan

dat bij de kleine hoenders ~~de~~ bevederde pooten geen

verpletende

~~[illegible]~~ kenmerken zijn, maar dat veelmeer de kleine kop

de korte pooten en de [illegible] doet deze kleine

zuiver

hoenders van de andere onderscheiden.

opgekweekt

verschillende

Daar ik veel met deze hoenders ~~[illegible]~~ heb en deels ~~[illegible]~~

in de

als [illegible] houd, zoo heb ik ~~[illegible]~~ gelegenheid ~~[illegible]~~ ~~op~~ te

Constateeren

Constateeren ~~[illegible]~~, dat van de zelfde hoen en dezelfde kam

onbevederde

dwerghoenders met ~~gladde~~, geheel en half bevederde

pooten te voorschijn gekomen zijn.

Ja, ik heb zoms enkele gehad die aan de teenen

en achter de scheenbeenen zulke lange veeren kregen,

dat het leek alsof ze vleugels aan de pooten hadden

leek alsof ze vleugels aan de

handden

[illegible] ~~(pooten~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

en ik altijd ~~[illegible]~~ deze veeren moest afsnijden

~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~

~~[illegible]~~ om ze ~~bij~~ ~~het loopen in de modder~~ niet in de

modder te laten steken want ze deden zeer."

121

Oost-Indië is vermoedelijk zijn oorspronkelijk Vaderland, vanwaar het zich tot een der kunden over de geheele aarde heeft verspreid.

De kop draagt de Koning dier metal enkel is altijd min of meer liggend of horizontaal of rechtop. Even als de grootte bij hun kamelen verschillend is zoo vindt men de kleur en men treft er in bijna alle kleuren voor. En zijn lichtgele, zwarte, witte, bleeke, grijze, zwarte zwartbruine, bruine, gele, aschgrijze en met al deze kleuren apart of samengesteld, gevlekte, ~~gebronzte~~, gestreepte, gelokte, gekreuzte enz. En ook dezen is ~~Alle de hom~~ ~~[illegible]~~ bronde hun vergelijken, dat bij ~~het~~ met veel mooie en glimmender veeren versierd is.

Een goede kleerhoen — — met — — een groote en hoog opgerichten enkelen of dubbele Kam, ~~Alle~~ ~~[illegible]~~ lichten ~~beste~~ kleuren, die op een kleed ~~[illegible]~~ tegen ~~[illegible]~~ vormen ~~[illegible]~~, zijn glinsterend zwart en steil.

Een goede hennen — — heeft — — donkergele soms witten aschgrijze ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ poten — — van de zwarte, roodgele en aschgrauwe zegt men dat zij het meeste legden en op het land, waar zij in de wereld lw

24

17

125 — In de leeuwerigen houdt men ook ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ de eerste en de laatste soort, omdat ze onder de soorten der loofvogels minder bloedgeteld zijn dan de ~~[illegible]~~ — — Koppenen — — —

De hanen die dooreen gesteld zijn, maken een eschelen en gen Kroonvormige Kam en blauwe Wangen hebben — —

Alle lomme vogels, die kuiven hebben, worden door leefhebbers opmaagestelden tot zijn ze verder niets anders dan een afwijking by deze dieren die langzamerhand tot een erfelijke ziekte wordt.

✓ Deze afwijking by verdere voortplantingen vergroot kan worden, waarbij de hanen een groter kuif op den kop groeit en dan — zwellen de zijbeenderen op een bijzondere manier aan.

Zulk een grote abnormaliteit heb ik nooit bij hanen kunnen opmerken [illegible] van het menselijk gedacht, dat het door zijn natuurlijke kracht die door een kunstmatige levenswijze tot stand gekomen veranderingen beter weerstaat kan.

// 1) Door het verschillende klimaat en de verschillende kultuur zijn de huishanen, evenals de andere hondsrassen buiten hun soort gewallen en nog kunnen nu een groot aantal variëteiten tellen, waarvan echter slechts de 2 eerden als eigenlijke natuurlijke rassen zijn te beschouwen.

/// 1. Het gewone haan, waarvan bij het bijzonder alleen gesproken wordt

126

wat tot dezen over het haan bekendst is.
Zet geldt in de Ornithologie voor dolgerie wat
de heishond onder de verschillende honden zoeken
is en men zou dienaangaande niet zonder reden
alle andere soorten zoeken van hanen kleeden.
Toch verschilt het onderscheidt zich
door de spitse kop en het smalle eichoorn
zier opmerkelijk van de andere variëteiten.
Als afstammingen van deze soort en als afstammingsvormen van deze zoort zou deze en de volgende voorbeelden kon
men beschouwen:

a. Het haan met een kleine kam en een klein kuifje
aan het achterhoofd.
Men vindt het zeer dikwijls op boerenhoeven.

126 – b. Het Kroonhaas

De kleinere kam is of in eenkleurige geteende pleisterklomp samengepreid, of bestaat uit een zonder of ~~[illegible]~~ zonderling gespleten kram.

c. Het Hamburgsche haan, (le coq de Hombourg) dat ook onder den naam Fluweelkuif bekend is, omdat zijn schenken en zijn kuif als fluweel bekleed zijn.
Zijn snavel is opgeb, de oogring geel en om de oogen een kring van bruine veteren, ~~[illegible]~~ wier uit een bosje rode veren omhoog komt, die de oren bedekken.
Achter de kam en onderde kellen zijn ook dergelijke veren en op de borst zijn zwarte rondte breede vlekken. Lichaam en poten zijn koolkleurig ~~[illegible]~~ gekleurd.

Het kapt een tot zeven, maar sterven gauw en is in Duitschland nie alle steden bekend, ofschoon nazijn wo moeilijk in Noord Sokseu. Al ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ - Men gebruikt zij gauw om de Engels te kruisgewichten

127 - 2. Het Kuifhoen.

Een dichte zonde vederbos op den Kop, die de Kam dikwijls geheel onzichtbaar, zoals nauwelijks zichtbaar maakt, is het Kenmerk dezer variëteit. Gewoonlijk is het vel grooder dan het gewone hoen en heeft onder den Kam of de bijbehorende Kuiltjes, of een dubbele vederbord.

Ik heb voornamelijk drierlei vormen en opzichten van de kuiven opgemerkt, a. Zulke, wier veren dadelijk van het voorhoofd naar den hals beugen en dan een dikke bos om het achterhoofd vormen; de bos is hier bijna geheel rond, en dat zijn de mooiste kuifhoenders omdat zij de kuif niet gemakkelijk verliezen en het bad vermijden kunnen. Ik bezit zulk een hen met bos 4 dezen doorsnee heeft. Het is midden de eenzijde en haar zoon. b. Welke bijna recht en vrij hoog stom en zich als een anjer uitbreiden. Hier stoom de langste vederen aan het voorhoofd en de kleine achterop het hoofd. Deze kuif vormt bijna een stompe driehoek. De hoenders maken deze gemakkelijk veel, omdat de veren bij hen voorover vallen. c. Zulke die een langwerpige vorm hebben en deze aan de zijden gedrukt zijn. Ze zijn zeer groot en hinderen de hoenders niet zoveel als die der vorige soort.

In Duitschland heeft men deze zoort een dikwijls aan en er zijn scenden, evenals bij dezen, die bijna geheel zijn en die aanhoeden voor verlegenheid.

a. Zeer mooie hoen met zwarten kuif.

Zeer

128 – more en Veldbroom.

b. Het zwarte haen met witte kuif.
Dat is in 't hüzengen een algemeen

c. Het goudkleurige
In 't hüzengen ~~de~~ en in meer streken - het goudlakse haen. Het heeft een goudgele grondkleur waarop grote zwarte eironden ~~vlekken~~ stippen of schelpen-zoals men zegt - staan.

d. Het zilverkleurige In Thüzengen, het zilver-lakse haen.
De witte grond is ~~[illegible]~~ glansend wit en de zwarte vlekken zijn als bij de goudkleurigen. Deze hanen hebben een grote kuif en vederbaard en zijn dikwijls voorzien van bijzonder geurt. (Ik bezit enkele, waarvan de hanen 3½ voet en de hennen iets boven 3 voet lang zijn. Deze laatste leggen eieren welke bijna op gewone eieren gelijken)

e Het Chamois kleurige ~~[illegible]~~ geel of
f. Het lei blauw
g Het gestreepte of kermesijn kleurige
h De Wedduwe; met ~~witte~~ kleine witte parels op een bruinen grond
i Het vuurkleurige
k Het steenkleurige haen, dat op een witten grond alle soorten gekleurde spekkels, ~~[illegible]~~ zelfs en een bepaalde zwartachtig heeft

Hiaar behoort ook nog het volgende bijras:
Het witte haen met den grauwen baard. Het heeft een hoge kam en een halve kuif en onder den kin zijdeuts van lellen en grauwen dikken baard. Gewoonlijk ook geen kale wanghuid, maar een dikke bakkebaard

129 — Gewoonlijk ~~kipen~~ Hen en ~~ruig~~ Ruig in Duitschland de volgende rassen:

3. Het Kleinkoen. (Hoen zonder stand. Kaeslerat, Perrisch of Virginisch hoen. Gallus ~~cucullatus~~ calcaratus. Le Coq sans croupion.)

~~Zij~~ Zij dit kleinkoen, zwarte zaden uit den noen bloeit de stoolwaeren. Het komt uits Perrie stammen. Woordelijk komt het ~~H~~ uit Virginie, voor volgens berichten der ~~[illegible]~~ Heer Heyers alle hoenders met stoolen zich en ~~zat dart korze~~ veranderen of ~~[illegible]~~ het heeft het ook voortgebracht, ~~zwards~~ alle andere afstammingen in Duitschland en de overige landen van Europa, ~~[illegible]~~ en neemt dit bewezen vele ~~[illegible]~~ van het ~~plattelands~~ platteland. Het is onder deze hoenders wat de stoolkoen Pakingshoed onder de honden is. Men vindt het in alle kleuren, doch meestal zijde zwart. Wanneer mannetjes en wijfjes ~~de~~ zonder stand met elkaar paren, worden de eieren gewoonlijk niet bevrucht, omdat het mannetje wegens de hande over den stand gebogen veeren niet kan bevoeden. Wanneer zij echter met stoolhoenders paren, verkrijgt men jongen zonder stand, maar ook dikwijls zelfs ~~[illegible]~~ misvormde stuiten dieren.

4. Het dwerghoen. (Gallus pumilio, Coq nain. Creeper or dwarfen. De hoen van Boulton, Engelsch dwerghoen gelaarsde hoen, Kruiphoen, Aarshoenje, dashoenje, Schothoenje, Fransche reuzegroot; in Thüringen en Holland het Hollandsche hoentje, (Canishoenje)

In Duitschland is het bijna de helft kleiner dan het gewone hoen, heeft een kleine kop, korte bloote benen met veeren bedekte poten, die zich bijzonder

130 – voor de bestaande teenen uitbreiden en zoogenaamde slofvoeten worden, die altijd vol vuil zijn.

De Klauw is gewoonlijk uit, of geel wit, maar men vindt er ook, afgedrukt Tilder, in alle kleuren, zelfs zwart (Hiertoe rekent Buffon ook de hoenders van Canbaya. Deze zijn door de Spanjaarden uit Ceylon Koninkrijk naar de Philippijnen gebracht. Zij hebben de grootte van gewone hennen, worden echter door hun korte poten tot dwergen. (Zij hebben zulke korte poten dat zij met de voeten over den grond slepen.)

Zomtijdens vallen uit een paar, die bevederde poten hebben

a. Glodpootige dwerghoenders, die de mooiste zijn en zich dan in hun soort voortplanten.

b. Als de kleine vuurge haan (zij) een gewone hen paart, valt er een middensoort uit, die in Thüringen evenzeer als weg voorkomt en onder de kleine Kop te herkennen is.

Men heeft bij ons in Thüringen een uit soort hoenders met een krachtige borst; als deze met een dwerghen paren, geeft dat een middensoort met ~~groote~~ hooge stoutbevederde poten, dat schijnt de soort te zijn die men:

c. Bantam hoenders (Ph. G. Perfillers, Fr. Coq de Bantam, Eng. Bantam cock) noemt. De teenen zijn dikwijls zoo sterk bevederd, dat er dwars over ~~de~~ loopen kleuren, voornamelijk aan de voorzijde zij ze sterk bevederd ~~zijn de~~ ~~aan de kleuren de~~

De meeste rassen met bevederde poten, moeten geen kuiphebben. Er is dit nog een dwergras, dat de gewone dwerg niet in grootte overtreft en wilde gevederde

131 – dikwijls wit, zwart, rood en ~~geel~~ goud Kleurig is.
(Onder de ~~hen~~ reuzenpoot honden is ook de ~~Siamesche~~ Siamsche Kuif bagropus, die ~~K~~ wit, en veel Kleuren door ons gaan kweeken is)

d. in Engeland bestaat een grote reuzenpoot soort en
c. een Kleine – het Engelsche dwerghoen.
Dit heeft een Kleine dubbele Kam ~~vorm~~ en zijn gewaardte loopt in 't goudglinzende (Het dwerghoen van Java Kon wel ~~be~~ ~~[illegible]~~ behelpen zoo zijn, want het is niet groter dan een duif. Men van hierdoor ook het Kleine hoen van ~~Java~~ Pegu zieken wonnen de zeezigers verdelen, dat het niet groter is dan een tortelduif, lieftje poten heeft maar een mooi gewaardte.)
De dwerghoen is bijzonder vlug, ~~loopt~~ vliegt zich tegen den grootsten kamhoen, ~~[illegible]~~ vreedt de geheele Landerstoet van groot tot Klein ~~[illegible]~~ en vecht ~~ze~~ met den grooten Kamhoen die men bijschenkt in de zen brengt op ~~[illegible]~~ voor die wie de baas zal zijn.

5. Het Kraakvoetjeen (G. Crispus, le coq frisé, frisled cock Kraakhoen, Friesland hoen met ~~krolse~~ gekrulde veren)
Men heeft het thans overal in Duitschland bij liefhebbers aan. Het stamt uit Zuid-Afrika.

6. Het Wolhoen (G. Lanatus. La poule à duvet du Japon. Silk cock. Des Javanische Kuiken, Kraakhoen, Kuikentjes)

132 7 Het komt uit Japan, China en andere Asiatische streken wonende reeds middeleeuwsche reisbeschrijvers ~~[illegible]~~ het vermelden ~~[illegible]~~ en is thans in Holland en de Bourgondische en Westfaalsche streken niet onbekend.

7. Het Engelsche haan. G. Anglicus, coq d'Angleterre) Opschoon het dikwijls ~~[illegible]~~ dwergje grootte als het dwerghaan is zoo schijnt het toch wegens zijn hooge poten, ~~[illegible]~~ welke zijn hoofdkenmerk zijn, zoo groot te zijn als een gewoon haan. De heen heeft op zijne kop veelmaal een ~~[illegible]~~ kuchet van veren (zich afwendende langgerekte lange veren), als een ~~[illegible]~~ vuurbos (in een zonderlingen klomp opstaande kortevlerm). Hals en snavel zijn bij hem meestal kort en boven den neus staat aan beide zijden een zwart vleesch kwabbeltje. Het is mede een der beide vechthanen (Men kan onderscheiden de Xolo en zoort Philippijnsche handen zijnen, dat een Langen poten heeft)

Men onderscheidt zijn in Duitschland de volgende zoorten:

8 Het Turksche haan: G. Turcicus, coq de Turque. Turksch Cock ondhen) Het is voorwaar dan de zaldzaam mooie schakering kijken kleuren merkwaardig. De grondkleur is wit, de vleugels en de buik zijn zwart, de staart zwart en groenglinsterend spiegelend, de dijen blauwachtig het gebeele lichaam vol zilveren en gouden strepen. De hen is alleen zoort met zoute vlekken en achter de kop verschijnt zich nogeen andere ~~[illegible]~~ uitgebleekte.

9. Het Pader ~~[illegible]~~ haan. (Het groote Welsche haan,

Je Bruquet.

133 — de Hoen van ~~Coxe~~ Caux, G. Patavinus; Le coq de ~~Coxe~~ Caux ou de Padoue. ~~Lohen~~ Engl. Paduan Cock ~~and~~ Hen)

Het onderscheid zich voornamelijk door zijn grootte, volgens welke het, het gewone hoen ~~eenmaal~~ eenmaal overtreft, en de Aanhoen gelijk komt, voordat de hoen ook 8-10 pond weegt. Het heeft dikwijls een fluitbeke kam, in den vorm van een Kroon of een steek ~~gewel~~ gewel op den kop en een steke, ~~zwarte~~ deze zwarte steke.

Men kan tot dat mooie ras de grote Rhodische en Perzische hanen en de grote hoenders van Bahia rekenen die een veren kragen wanneer ze half volwassen zijn.

De jonge Padua ~~hoenders~~ kuikens krijgen ook veel later veren dan de gewone hoenders.

10. Het Moorenhoen. G. Mauros, coq nègre. Negroe cock Het Moorse hoen) behoort thans niet meer onder de zeldzaamheden in Duitschland

11. Het vijftenge hoen. G. Pentadactylos, le coq à cinq doigts, Dorking cock. Het heeft tenen voor en 2 achter Dat zou kenteken zijn, de oude Romeinen.

Ik kan hier nog aan toevoegen:

12. Het zeventenge hoen (G. Hexadactylos) dat drie tenen voor en drie achter heeft, ~~waarom~~ de middelste achteraan slechts iets korter en als het ware in ~~kortin~~ de ~~Pooten~~ Caux de ~~andere~~ Andere ~~wings~~

Ik zou bijvoorbeeld, dit van andere steden, zo bijna in alle dingen aantreft, en dit zich mengt de dier in prijs mensen, in hun oorst Amtsphat is.

134 — vingeschoven is. In mijn W voorbeeld plaat zich deze formie zoo regelmatig voort, dat slechts nu en dan aan een paal, de verbinding der steenen iets verder van elkaar gaat.

13. <u>De gepoorde hen.</u> G. celaitrata / heeft eenen geest in hun zoo voort als de beide vorige. Zij heeft aan de poolen achter een eenlange spoor als de hoon. Alleen dat d. geen hal, hadden ook een Kortere hals en een breeder slaat.

157. — In der Allgemeine Zeitung für die Deutsche Land und Hauswirthschaft ~~[illegible]~~ worden met het oog op de ~~[illegible]~~ [illegible] van ~~[illegible]~~ hooge eierenproductie, de Kuifhoenders ~~[illegible]~~ aangehouden.

Deze zijn grooter dan het gewone hoen, hebben een Kop met een dikke ronde ~~kuif~~ vederbos en een baard inplaats van Kinlellen.

De Paduaanhoen beschrijft hij als:
„die heeft grooter dan het gewone hoen, verscheiden gekleurd, met grooten vederbos en veeren baard, doch wordt ~~daarom~~ [illegible] [illegible].

daaronder

158 – Het is duidelijk dat wonnen tamme honden beschouwd worden, als louter gewijzigde vormen van een of ~~twee~~ twee welke zoeken, onder den invloed van gewijzigd voedsel en klimaat, – ~~dan~~ wij hebben ~~gemaakt~~ gebracht aan te toonen dat zij dit niet zijn – zij ~~geschiedt~~ ~~geschiedt~~ ~~dan~~ ~~[illegible]~~ dan op andere wijze ~~principe gevolgd~~ gerangschikt dienen te worden ~~[illegible]~~ dan wanneer wij hen ~~verspidderen~~ een plaats gaven als oorspronkelijke en onafhankelijke variëteiten of soorten. In het eerste geval maken wij uit den wilden vogel er een ~~[illegible]~~ uitzondering die het meest gelijkt op ~~het tamme~~ het tamme hoen, en ~~[illegible]~~ onze indeeling zou goed als wij kunnen beginnen; in het andere geval maken wij goed bekend ~~[illegible]~~ met alle wilde en tamme zoeken van Gallus en ze dan plaatsen in groepen of in een ~~[illegible]~~ voortgaande lijn, met betrekking tot hun gelijkenis en ~~[illegible]~~ afkomst, zonder ~~[illegible]~~ rekening te houden met de omstandigheden betreffende hun temming of ~~[illegible]~~ ontstaan-wijze.

Het eerste plan houd wordend.

en stroomingsregelen
~~veel~~

159 – uitgevoerd door ~~een~~ weinig theorie en ~~nauwkeurig~~ ~~zaakkennis~~; het laatste vereischt praktijk, nauwkeurige waarneming en ~~[illegible]~~ voorwaarden die weinig personen – als zij er zijn – ter beschikking hebben. Tezelfdertijd kunnen wij trachten een soort van kunstmatige rangschikking van hoenders tot stand te brengen, hetgeen een tijdelijke steun kan bieden aan den ~~fokker~~ sportfokkers, totdat een meer wetenschappelijk schema uitgewerkt is, en dat menschen het middel is om daartoe te komen ~~[illegible]~~, evenals – door kleine met groote dingen te vergelijken – het kunstmatige Linnaeïsche stelsel in de plantkunde den weg heeft ~~[illegible]~~ gebaand en is voorafgegaan aan het groote natuurlijke systeem van rangschikking dat thans in zwang is.

Ammersche

~~Twee~~ desiderata ~~zaken~~ zijn nog altijd nodig om dit doel te bereiken ~~[illegible]~~; het eene of het andere is onmisbaar. Het eerste, een volledig stel van levens groote ~~[illegible]~~ gekleurde platen van iedere variëteit, die beide de geslachten ~~[illegible]~~, en het pas geboren ~~[illegible]~~ weergeeft met een nauwkeurige en technische beschrijving van hun veerkleed ~~veerkleed~~ en hun karakteristieke vormen; het tweede een verzameling van opgezette ~~[illegible]~~ dieren van de vertegenwoordigers van iedere soort, ter vergelijking en rangschikking.

Het eerste kan alleen ter hand genomen worden door iemand van fortuin; het tweede kan alleen worden verwezenlijkt door Musea van Nat. Hist., wier plicht het is zij onderwerpen ~~[illegible]~~ van grooter beteekenis en meer algemeen belang te dienen.

Het is te vreezen, dat hoenders ~~beschouwd alleen~~ ~~worden~~ als beneden de waardigheid van het Kon. Landbouwkundig Genootschap, ~~[illegible]~~ beschouwd zullen worden ~~[illegible]~~ een dergelijk werk ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, hoe gaarne zoude men ook de zwaarte ~~[illegible]~~ de dames van de ~~[illegible]~~ vooraanstaande leden ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ er toe gebracht worden ~~[illegible]~~ om hun invloed uit te oefenen ~~[illegible]~~ zoo als menschen ~~[illegible]~~ kunnen worden om ~~[illegible]~~ te ~~[illegible]~~ een groot nuttig en aantrekkelijk schepsel in taste ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~, is ~~[illegible]~~ voor zulk een groote deel van de menschappelijke leven belang in stelt, toe te lichten

om een dergelijk ontwerp

te illustreeren